

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Д.е.н. Калетнік Г.М., к.е.н. Дармограй О.В.

**РОЗВИТОК РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА
ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ**

Монографія

ВІННИЦЯ – 2016

УДК 338.439.5:338.439.02

ББК 65.9(4 Укр)32-983

К 17

К17 Калетнік Г.М. Розвиток ринку сільськогосподарської продукції та формування продовольчої безпеки : монографія / Калетнік Г.М., Дармограй О.В. – Вінниця , 2016. – 266 с.

Обґрунтовано теоретичні засади і методичні підходи щодо вивчення сучасного стану розвитку продовольчого ринку та розробці його стратегії. Сформульовано теоретико-методичні підходи до оцінки продовольчого ринку як механізму взаємодії його агентів і встановлено стратегічні перспективи розвитку підсистем продовольчого ринку з урахуванням їх особливостей, проаналізовано структуру та динаміку пропозиції на ринку продовольства в Україні, визначено місце господарства населення як суб'єктів ринку продовольства, проведено дослідження кон'юнктури ринку та динаміки попиту на продовольство. Досліджено теоретико-методичні та практичні аспекти забезпечення продовольчої безпеки. Наведено методичні підходи до оцінки експортний потенціалу продовольчого ринку України, визначено потенційні можливості щодо експорту продовольства.

Автори: Калетнік Г.М. – д.е.н., професор, академік НААН

Дармограй О.В. – к.е.н., доцент

Рецензенти:

Бондаренко В.М. – д.е.н., професор, декан обліково-фінансового факультету Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ;

Ткачук О.М. – д.е.н., професор кафедри економіки підприємств та міжнародної економіки Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ;

Прутська О.О. – д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів та кредиту Вінницького національного аграрного університету

Рекомендовано Вченою радою Вінницького національного аграрного університету
(протокол №11 від 31 травня 2016р.)

ЗМІСТ

ВСТУП	5
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРОДОВОЛЬСТВА	8
1.1. Ринок продовольства як механізм взаємодії економічних агентів	8
1.2. Фактори формування та функціонування ринку продовольства	24
1.3. Методичні підходи до дослідження розвитку ринку продовольства	41
Розділ 2. РОЗВИТОК РИНКУ ПРОДОВОЛЬСТВА В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ	54
2.1. Формування пропозиції на ринку продовольства	54
2.2. Розвиток господарств населення як суб'єктів ринку продовольства	70
2.3. Кон'юнктура ринку та динаміка попиту на продовольство	86
Розділ 3. КОНЦЕПТУАЛЬНО-СТРАТЕГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРОДОВОЛЬСТВА	103
3.1. Економіко-математична модель прогнозування розвитку ринку	103
3.2. Напрями удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування ринку продовольства	118
3.3. Стратегія розвитку ринку продовольства	129
Розділ 4. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ	148
4.1 Методичні підходи до оцінки продовольчої безпеки країни	148
4.2. Аналіз рівня продовольчої безпеки в Україні	159
4.2.1. Добова енергетична цінність раціону людини	160
4.2.2. Достатність споживання окремого продукту	161
4.2.3. Достатність запасів зерна у державних ресурсах	166
4.2.4. Економічна доступність продуктів харчування	168
4.2.5. Диференціація вартості харчування за соціальними групами	171

4.2.6. Ємність внутрішнього ринку окремих продуктів	173
4.2.7. Продовольча незалежність за окремим продуктом	174
4.2.8. Інші показники продовольчої безпеки	176
4.3. Нормативно-правове регулювання та зарубіжний досвід забезпечення продовольчої безпеки держави	178
Розділ 5. ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ	192
5.1. Методичні підходи до оцінки експортного потенціалу продовольчого ринку	192
5.2. Дослідження експортного потенціалу продовольчого ринку України	203
ВИСНОВКИ	218
СПИСОК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ	222
ДОДАТКИ	239

ВСТУП

Політико-правові та соціально-економічні перетворення в Україні зумовили істотні зміни в багатьох сферах економіки держави. За цих умов проблема продовольчого забезпечення населення країни, формування та розвитку ринку продовольства й адаптації його до відтворювальних процесів ринкових відносин набуває особливого значення. Актуальність теми дослідження зумовлена щораз більшими диспропорціями міжрегіонального виробництва та споживання основних продуктів харчування, проблемою забезпечення якості продовольства, його фізичної і цінової доступності для населення України, а також істотним впливом світового господарства на функціонування аграрного та продовольчого ринку.

Вивчення структурно-динамічних характеристик розвитку ринку продовольства України виявило, що значний ріст його обсягу (до 350 млрд. грн. у 2013 р.) не сприяв створенню повноцінного ринкового механізму взаємодії між усіма учасниками ринку – виробниками сільськогосподарської продукції, переробними підприємствами, ринковою інфраструктурою та споживачами продовольчих товарів. Тому ефективний розвиток ринку продовольства в динамічному та структурному вимірах є важливим комплексним питанням, яке вимагає першочергового розв'язання.

Проблемі формування і функціонування ринку продовольства присвятили свої роботи багато вітчизняних та зарубіжних вчених. Істотний внесок у наукові розробки за цією тематикою зробили такі українські дослідники, як: В. Андрійчук, О. Бородіна, Н. Буреннікова, О. Варченко, В. Геєць, П. Гайдуцький, Л. Євчук, С. Кваша, С. Козловський, Ю. Лузан, Ю. Лупенко, А. Мазур, М. Малік, В. Месель-Веселяк, Б. Панасюк, Б. Пасхавер, О. Прутська, Г. Пчелянська, П. Саблук, С. Сегеда, О. Скидан, О. Шпичак, О. Шпикуляк, В. Юрчишин та інші.

Проте деякі проблеми збалансованого розвитку всіх підсистем ринку продовольства України й досі є не вирішеними і вимагають подальшого

дослідження, а саме: забезпечення достатності споживчих потреб за окремими групами продовольчих товарів; подальший розвиток інфраструктурної складової системи обміну продуктами харчування й сільськогосподарської продукції; планування, прогнозування виробництва та споживання продовольства та інші. Участь України у глобалізаційних процесах вимагає особливої уваги до проблем розвитку ринку продовольства в контексті забезпечення продовольчої безпеки на загальнодержавному та регіональному рівнях, підтримки соціальної стабільності в суспільстві, розгляду актуальних аспектів якості та доступності забезпечення продовольчих споживчих потреб населення України, підвищення ефективності та конкурентоспроможності учасників ринку продовольства.

Соціально-економічне, теоретико-методичне та практичне значення проблеми розвитку ринку продовольства зумовили вибір теми дослідження, його актуальність, структуру та напрями.

Метою дослідження є систематизація наукових положень, розробка теоретичних основ і здійснення аналітичної оцінки формування ринку продовольства в Україні з визначенням перспектив його розвитку.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність розв'язання таких задач:

- узагальнити теоретичні засади формування та розвитку ринку продовольства у структурі національної економіки;
- уточнити фактори формування, функціонування та розвитку ринку продовольства;
- узагальнити методичні підходи до оцінки та прогнозування розвитку ринку продовольства;
- виявити структурні особливості ринку продовольства та дослідити динамічні характеристики розвитку його підсистем;
- визначити вплив та значення господарств населення як суб'єктів ринку продовольства;

- встановити кон'юнктурні параметри формування попиту та пропозиції продовольчих ресурсів на ринку;
- запропонувати економіко-математичну модель прогнозування розвитку ринку продовольства на середньо- та довгострокову перспективу;
- обґрунтувати шляхи вдосконалення організаційно-економічного механізму функціонування ринку продовольства.
- запропонувати стратегічні напрями розвитку основних складових ринку продовольства та його складових.

Об'єктом дослідження є процеси формування, функціонування й розвитку ринку продовольства України та окремих адміністративно-територіальних одиниць.

Предмет дослідження – теоретико-методичні засади та практичні аспекти формування та розвитку ринку продовольства.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених задач у процесі дослідження використовувалися такі наукові методи: *діалектичний і абстрактно-логічний*, які дали змогу зробити теоретичні та методологічні узагальнення, сформулювати висновки; *історичний, графічний* – для здійснення ретроспективного аналізу та визначення тенденцій розвитку ринку; *економіко-статистичний метод, метод порівняння* – в аналізі сучасного стану ринку продовольства; *метод експертних оцінок* – під час проведення у SWOT-аналізу, що дало змогу спрогнозувати можливий вплив негативних факторів на параметри розвитку ринку продовольства Вінницької області.

Інформаційну базу дослідження становлять аналітичні і статистичні матеріали Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Світової організації продовольства, Управління статистики Вінницької області, Головного управління агропромислового розвитку та Головного управління економіки Вінницької обласної державної адміністрації, законодавчі акти та нормативні документи, матеріали наукових та публіцистичних видань, результати досліджень і спостережень, проведених автором.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРОДОВОЛЬСТВА

1.1. Ринок продовольства як механізм взаємодії економічних агентів

Політика розвитку агропромислової сфери в сучасних умовах є важливим елементом державного управління, який сприяє зміцненню економічної безпеки держави. У сфері державного управління агропродовольча політика належить до напрямків, які повинні базуватися на ретельно обґрунтованих та зважених рішеннях, головними передумовами яких є досягнення балансу соціальних інтересів та умов для економічного зростання.

У процесі реформування агропромислових галузей України необхідно здійснити перехід від спонтанного розвитку подій до розробки чіткої концепції розвитку соціально-економічної сфери держави в цілому, та ринку продовольства, зокрема. Також постає питання вибору конкретних шляхів для здійснення соціально орієнтованої продовольчої політики, яка була б адекватною ситуації в країні, її місцю у сучасній глобалізованій світовій економіці, що дасть можливість для відродження агропромислового виробництва та перспективам зростання добробуту населення.

При розробці конкретних завдань програми розвитку агропромислової сфери України доцільно використовувати метод міжнародних зіставлень, що особливо актуально для продовольчих проблем у зв'язку з тим, що останнім часом велика увага в багатьох країнах світу приділяється питанням достатності, та гарантіям продовольчої забезпеченості населення. У меншій мірі використовується метод історичних аналогій, хоча він теж може дати досить цінні результати. Для вітчизняних досліджень це особливо важливо, оскільки український ринок продовольства формувався в умовах ринкової економіки.

В історичному плані цікавим є звернення до праць Т.Р.Мальтуса, якого називають ініціатором світової продовольчої паніки. Він звернув увагу на

питання, які виходили на той час на перший план в колі соціальних проблем на національному та міжнародному рівні: скінченні чи нескінченні світові економічні ресурси, у тому числі – продовольчі, і як співвідноситься їх розвиток з демографічними тенденціями. Т. Р. Мальтус у своїй теорії спадної родючості ґрунту і надзвичайного зростання чисельності населення дав на це питання песимістичну відповідь. На противагу Мальтусу американський вчений Г. Кері вважав, що обсяги виробництва продовольства зростатимуть пропорційно числу осіб, які будуть брати участь у його створенні. Це було оптимістичним твердженням в економічних умовах США першої половини ХІХ століття, оскільки населення країни істотно поповнювалося за рахунок міграційних потоків. Британський вчений-економіст В. Н. Сеніор писав про те, що в аграрній сфері загальне виробництво не зменшується, а зростає, хоча і набагато повільніше, ніж у промисловості [156]. Це висновок в той час, в цілому, було констатацією істини і оскаржити його з сучасних позицій можна тільки з врахуванням бурхливого науково-технічного розвитку у ХХ столітті, який не обминув і аграрний сектор. Співвідношення між світовими продовольчими ресурсами і потребами в конкретний період часу може коливатися під впливом різноманітних причин і надзвичайних обставин. У ХХ сторіччі спостерігались сплески народжуваності, спустошуючі війни, значні неврожаї, які істотно впливали на можливості виробництва, міжнародну торгівлю та зростання цін.

У звичайних умовах в кожній країні розглядаються дві групи проблем. Перша – про загальну достатність продуктів харчування та її рівень, який може бути досягнутий за рахунок власних виробничих можливостей або зовнішніх постачань. Друга – про дотримання в реальній продовольчій політиці принципів соціальної справедливості, гуманності та прав людини.

Історія розвитку продовольчої політики показує складність поєднання між собою цих завдань і до яких наслідків призводить неузгодженість у прийнятих рішеннях. Використання історичного досвіду є важливим з огляду на проблеми, які передбачають встановлення раціонального та необхідного

рівня самозабезпеченості і методів реалізації принципів соціальної справедливості при проведенні продовольчої політики. Логічним є здійснення порівняльного аналізу етапів перетворень у сфері соціально-економічної політики протягом тривалого історичного періоду. Концепції розвитку ринку продовольства не завжди мали оформлений, чітко виражений характер, а тим більше – науково обґрунтований вигляд. Тим не менш, такі концепції існували, і кожен період в соціально-економічному розвитку країни відрізнявся своїм домінуючим підходом до продовольчої сфери.

Існуючий порядок на початку ХХ століття змінив початок світової війни. Європейські країни здійснили переорієнтацію імпорتنих потоків продовольства – Росію замінили Сполучені Штати Америки. Кошти, отримані США від експорту продовольства не принесли країні особливої вигоди, оскільки у більшості своїй були витрачені на придбання промислових товарів в країнах Європи, що призвело до розорення американських товаровиробників та зростанню безробіття.

Учені по різному ставилися до експортної орієнтації ринку продовольства. Одні вважали, що країна має надлишкові запаси продовольства [37] і така думка переважала до початку ХХ століття. Інші критикували такий підхід. Також вказувалося, що «є цілі області, які постійно відчують голод та живуть на урядові дотації» [46]. В ХІХ столітті переважав натуральний характер продовольчого споживання, в результаті чого лише приблизно 20% населення купувало хліб [46].

На початку ХХ століття виникла необхідність зміни концепції розвитку ринку продовольства з переорієнтацією його на внутрішнє споживання. Існуюча експортна модель продовольчої політики обмежувала зростання внутрішнього споживання та обумовлювала високі внутрішні ціни на продовольчі товари. Промисловість не була зацікавлена в такій ситуації, оскільки значні обсяги експорту зменшували сировинну базу та не сприяли задоволенню потреб міського населення, яке швидко зростало за рахунок внутрішньої міграції.

Інтереси промисловців знайшли своє відображення в новій митній тарифній політиці, одним із розробників якої був відомий російський вчений Д. І. Менделєєв. Також в той час виник рух зі створення сільськогосподарських підприємств, які були взірцем у галузі науково обґрунтованого ведення аграрного виробництва.

Але зміна військово-політичної ситуації завадила впровадженню протекціоністської політики на продовольчому ринку. Росія напередодні світової війни намагалася утриматися на європейському ринку продовольства утримуючи низькі ціни на нього, що в подальшому сприяло розбалансуванню внутрішнього ринку продуктів харчування.

На думку окремих вчених, в т.ч. відомого українського економіста М. І. Туган-Барановського, втягнення Росії до участі у світовій війні припинить активне постачання продовольства до інших країн, що в достатній мірі забезпечить внутрішні потреби. Але й власного виробничого потенціалу було не достатньо щоб задовольнити запити країни в умовах війни, що в першу чергу відчути на собі армійські підрозділи та території, прилеглі до активних бойових дій.

Після зміни політичної ситуації, низки військових потрясінь відбувся перехід від ліберальної ринкової економіки до планової, яка проіснувала в різних формах з 20-х до 90-х років ХХ століття. В цей період продовольча політика включала два магістральних напрямки: державне регулювання розвитку продовольчого забезпечення та вплив на виробництво сільськогосподарської продукції, переробну галузь через планування обсягів виробництва, витрат, собівартості та цін реалізації. Держава безпосередньо здійснювала усі закупівлі сільськогосподарської продукції, здійснювала її продаж за фіксованими цінами. Також держава здійснювала пряме забезпечення сільськогосподарських підприємств засобами виробництва та предметами праці, ціни на які також були чітко фіксованими. Такий підхід наводить паралелі із протекціоністським підходом до розвитку продовольчої політики, який був запропонованих раніше. Радянська держава ставила на

перше місце індустріалізацію народного господарства, першочергове забезпечення міського населення продовольством, а інтереси сільських місцевостей часто ігнорувалися. Це призводило до страшних подій, найвідомішими з яких є голодомор в Україні в 1932-33 рр. та голод в післявоєнний період.

В кінці ХХ століття до зміни моделі розвитку ринку продовольства знову призвели політичні потрясіння. Розпад СРСР призвів до виникнення незалежних держав, більшість з яких обрала ринковий шлях розвитку економіки, що знайшло своє відображення і у концепції розвитку агропродовольчого сектору.

В Україні відбулась лібералізація майже усіх сфер, які були дотичними до проблеми продовольчого забезпечення. Було здійснено перехід до вільного ціноутворення, що зумовило виникнення такого явища як диспаритет цін, було проведено земельну реформу, у «вільне плавання» пішла чітка система матеріального забезпечення сільськогосподарського виробництва. На жаль, більшість реформ була науково необґрунтованою, відірваною від економічних реалій, тому перехід на ринкові умови господарювання відбувався болюче і призвів до значних втрат у рівні виробництва, втрати частини виробничого потенціалу та зниження рівня продовольчого забезпечення населення України. Тому беззастережна лібералізація ринку продовольства не виправдала своїх сподівань, заснованих на принципі саморегуляції ринку, що обумовлює необхідність державного і суспільного контролю та управління, а також формування механізмів їх здійснення.

Ліберальна модель продовольчої політики не може бути прийнятною в сучасних економічних умовах через істотний вплив соціального чинника та необхідність здійснення прямого та опосередкованого державного сприяння розвитку агропродовольчого сектору. Держава значною мірою зобов'язана виконувати функції розвитку виробничої, маркетингової та соціальної інфраструктури сільської місцевості та ринку продовольства. Зазначені задачі

аграрний сектор не може виконати самостійно в силу свої обмежених фінансових та просторових обмежень.

Важливою складовою державного регулювання також є екологічний контроль, дотримання правил використання сільськогосподарських земель, земельного законодавства та ринку землі. Варта істотної уваги також сфера аграрної освіти та науки, яка у більшості розвинених країн в основному фінансується за рахунок державних коштів.

Зазначені обставини свідчать про необхідність формування нової моделі агропродовольчої політики в Україні з врахування історичного досвіду її розвитку, об'єктивних умов, які склалися в соціальному, економічному та політичному середовищі при залученні зусиль як учених, так і представників виробничої сфери і суспільства.

Ринок продовольства в окремі частині є складовою аграрного, в іншій – похідним від нього, тому загальні складові механізми їх побудови та розвитку в багатьох напрямках є спільними. Однак між ними є певні відмінності, такі як стабільність функціонування, передумовлена щоденною потребою людей в харчуванні, сезонністю виробництва і споживання, здатністю замінити інші ринкові системи [73].

Економічними особливостями ринку продовольства, як єдиної цілісної системи, є:

- значна кількість учасників ринку, жоден з яких не має домінуючого становища і не володіє визначальною часткою у структурі виробництва та ринку;
- бар'єри для входження в число учасників ринку та у галузі виробництва нових товаровиробників досить низький;
- більшість видів продукції, що обертається на ринку має відносно стандартний характер;
- територіальні відмінності в межах країни для більшості видів продукції слабкі, але галузь характеризується відчутним впливом конкурентів національного і міжнаціонального рівнів;

- постійне існування споживчого попиту на продукцію (особливо на головні види продовольства) і його малоеластичний характер. Ціни на продовольство надмірно еластичні до зміни обсягу постачань. Проте в умовах скорочення доходів зменшується рівень споживання більшості продуктів, особливо найдорожчих, що призводить до значних коливань у виробництві продовольчих товарів та приведення його значення до рівня платоспроможного попиту;

- значний вплив попиту на рух цін, що призводить до часткового коливання ринкової кон'юнктури в залежності від короткочасних змін попиту і пропозиції: при скороченні попиту ціни падають значніше, ніж обсяги виробництва, а при розширенні попиту обсяги виробництва збільшуються швидше, ніж зростання цін [72].

На формування механізму функціонування аграрного сектору необхідно враховувати не лише внутрішню специфіку ринку продовольства, а й зовнішні чинники, що безпосередньо визначають процес формування аграрного ринку.

До цих факторів перш за все слід віднести можливості та джерела для економічного зростання: наявність та структурний склад природних, трудових фінансових ресурсів; відповідність розвитку технологій та технічного оснащення галузей сільського господарства, переробної промисловості, інфраструктурного сектора сучасному рівневі. За визначенням вчених-економістів К. Макконнелла і С. Брю, ці фактори є факторами, що формують товарну пропозицію, й уможливають зростання виробництва продукції [77].

Необхідним елементом при визначенні обсягу пропозиції на продовольчому ринку є оцінка виробничого потенціалу ринку, який вимірює здатність товаровиробників запропонувати ринку певну кількість продовольчих товарів. Для розрахунку розміру пропозиції на продовольчому ринку доцільно використовувати наступну формулу [20]:

$$Q = \Sigma (Ni * Wi * Di * Ri * Ep) - BC, \quad (1.1.)$$

де Q – виробничий потенціал ринку, або обсяг продукції, яка може бути виготовленою та запропонованою ринкові протягом певного періоду;

N – підприємство або група підприємств, що виробляють даний товар (продукт);

W – виробнича потужність підприємства або середня потужність підприємств по групі;

D – ступінь завантаження виробничих потужностей;

R – ступінь забезпеченості підприємства ресурсами, необхідними для реалізації виробничої програми;

E_p – еластичність зміни пропозиції від зміни цін на сировину і готову продукцію;

B – внутрішнє виробниче споживання готової продукції (за нормативами);

C – частина продукції, яку вироблятимуть конкуренти з інших регіонів;

i – число i -тих виробничих підприємств [20].

До іншої групи факторів, що обумовлюють формування та функціонування ринку продовольства відносяться ті, що впливають на обсяг попиту.

При цьому попит необхідно відрізнити від обсягу споживання, яке є кількісним виміром обсягу спожитого продовольства. Величина попиту на продовольчі товари визначається такими факторами як рівень цін, величина та структура доходів покупців, чисельність населення або споживачів, структура споживчих потреб.

Виробничий потенціал продовольчого ринку повинен бути збалансований із споживчим потенціалом, який визначається здатністю населення придбати визначений обсяг харчових продуктів. Споживчий потенціал обумовлюється розрахунковими показниками обсягу ринку. Ми пропонуємо наступну адаптовану формулу для визначення обсягу споживчого потенціалу ринку продовольства, яка вперше була запропонована в праці [20] :

$$V = \sum [(S_i * k * E_k) + D_{cp} - H - D - Z, \quad (1.2.)$$

де V - місткість ринку (кількість або вартість сировини або готової продукції, які можуть бути придбані за визначений період часу);

S_i - чисельність i -тої групи споживачів;

k - рівень споживання в базисному періоді або норматив споживання i -ої групи споживачів;

E_k - коефіцієнт еластичності попиту від цін і доходів;

$D_{ср}$ - обсяг державних страхових резервів продовольства;

H - насиченість ринку, тобто обсяг продовольства, що уже придбані споживачами та домашніми господарствами населення, а також перехідні запаси на початок досліджуваного періоду;

D – додаткові джерела надходження продовольчих ресурсів для конкретного ринку (споживання продовольства, виробленого домогосподарствами населення, нелегальне виробництво та неконтрольоване ввезення тощо), а також використання товарів-субститутів;

Z – зовнішнє постачання для конкретного територіального ринку продовольства.

В процесі формування вільного ринкового середовища, яке дає змогу збалансувати попит та пропозицію в межах ринку продовольства зросло значення економічних методів господарювання, які передбачають використання товарно-грошових відносин між виробниками та споживачами, надання учасникам ринку самостійності у розв'язанні господарських питань, у використанні доходів та формуванні цін. Особливо складною є проблема забезпечення самостійності суб'єктів ринку продовольства при встановленні виробничо-господарських зв'язків, укладанні та виконанні угод. Для нормального розвитку ринку продовольства необхідним є забезпечення діяльності щодо створення та розвитку ринкової (маркетингової, збутової) інфраструктури, яка є необхідним елементом в процесі забезпечення збалансованості попиту і пропозиції, грошового обігу, формуванні системи інформації про стан ринку тощо.

Третьою групою факторів, що впливають на формування ринку продовольства, є фактори, обумовлені взаємодією пропозиції та попиту.

Управління попитом на ринку продовольства варто здійснювати за такими напрямками, як створення виробництва продукції з наперед заданими споживчими характеристиками, використання диференційованих підходів щодо формування роздрібних й оптових цін, застосування ефективних способів розповсюдження відомостей про продукцію та безпосередньо продукції, удосконалення методів стимулювання виробників та споживачів продовольчих товарів.

Четверта група включає чинники впливу на ринок продовольства державних органів різних рівнів управління, діяльність маркетингово-аналітичних компаній, рівень інтенсивності конкуренції між виробниками та споживачами продуктів харчування, який нами пропонується визначати за групою відповідних показників (чотирьох-, восьми- та десятидольний індекс концентрації ринку, індекс Хіршмана-Херфіндаля тощо).

П'ята група формується із чинників, які забезпечують розподіл ресурсів (інфраструктуру постачання та збуту) шляхом їх залучення до системи обігу.

Шоста група поєднує фактори макросередовища ринку продовольства: соціальні, культурно-ментальні, політико-правові тощо. Істотно впливає на стан ринку рівень культури споживання продовольства, очікування покупців, зміни в умовах ведення бізнес-діяльності. Досить показовим у цьому випадку є такий показник, як Індекс споживчих настроїв (ІСН), який оцінює тенденції на споживчому ринку і застосовується як прогностичний індикатор потенційної зміни попиту в наступних періодах. ІСН розраховується компанією GfK Ukraine щомісячно за результатами дослідження очікувань домашніх господарств та їхньої оцінки поточного стану економіки і свого добробуту [137].

В сучасній економічній літературі досить поширеним підходом до формування продовольчих ринків є інституціональний підхід. Сидорович А. В. під інституціональною структурою ринку продовольства розуміє сукупність інститутів (інституціональних форм) ринку продовольства, діяльність яких спрямована на його ефективне функціонування, зниження транзакційних витрат, підвищення конкурентоспроможності регіону [127].

Класифікація інститутів регіонального ринку продовольства за рівнем ієрархії та їх взаємодія з суб'єктами ринку продовольства (виробники, посередники, споживачі) представлена на рисунку 1.1.

Наведений рисунок відображає взаємодію учасників ринку продовольства та його інститутів, які представляють собою інституціональні угоди, і які є складовими інституціонального середовища. На продовольчому ринку укладаються формальні і неформальні контракти - добровільно встановлені економічними агентами правила обміну. В межах, визначених інституційним середовищем, переваги та інтереси індивідів відіграють вирішальну роль в укладенні контрактів. Інституційні угоди впливають один на одного: поведінка організацій на продовольчому ринку впливає на його характер (і навпаки) [39].

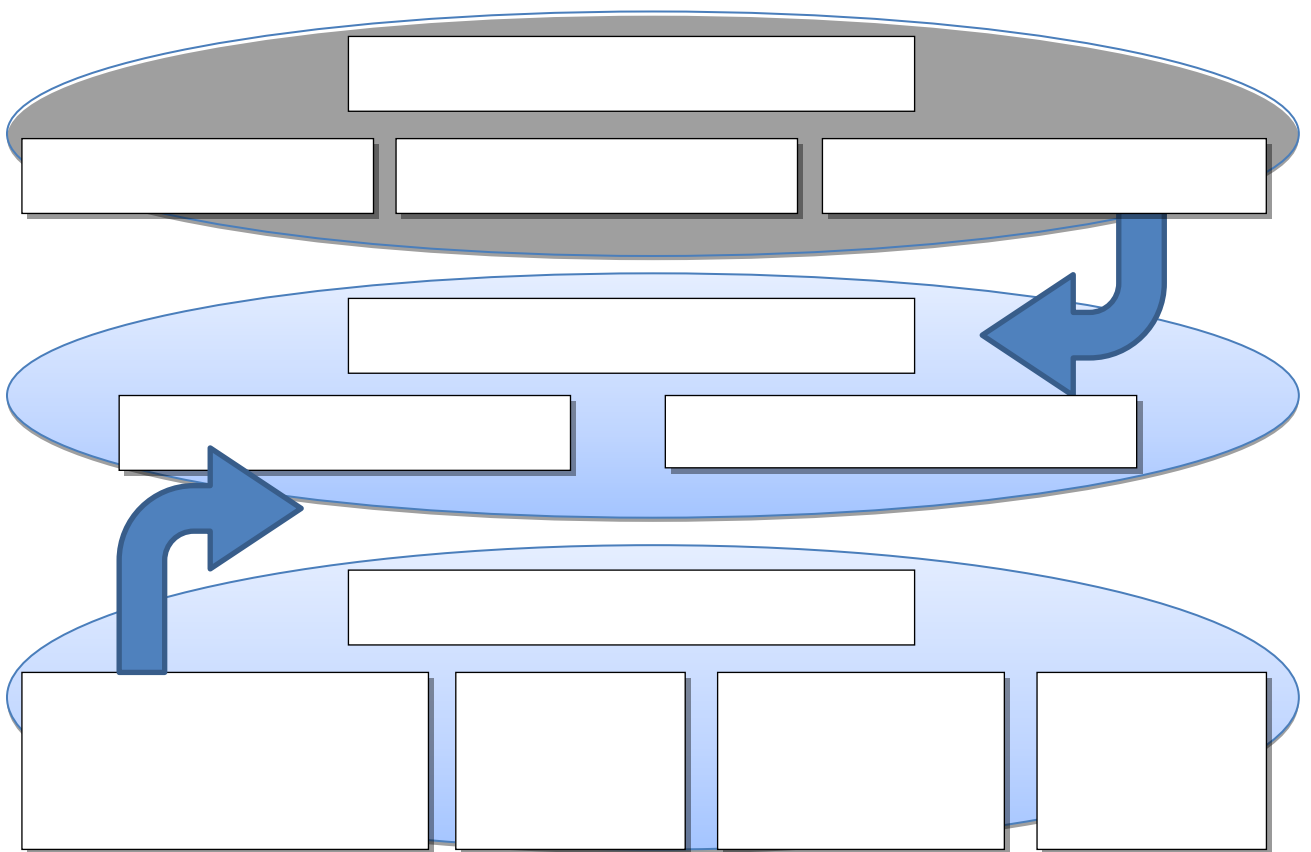

Рис. 1.1. Взаємодія інститутів регіонального ринку продовольства
Джерело: узагальнено автором

Тільки в моделі чистої конкуренції на завершальному етапі формування ринку можливе перевищення пропозиції над попитом.

Перший етап формування ринку продовольства передбачає створення стійких зв'язків між економічними агентами, які забезпечують попит і пропозицію (рис. 1.2).

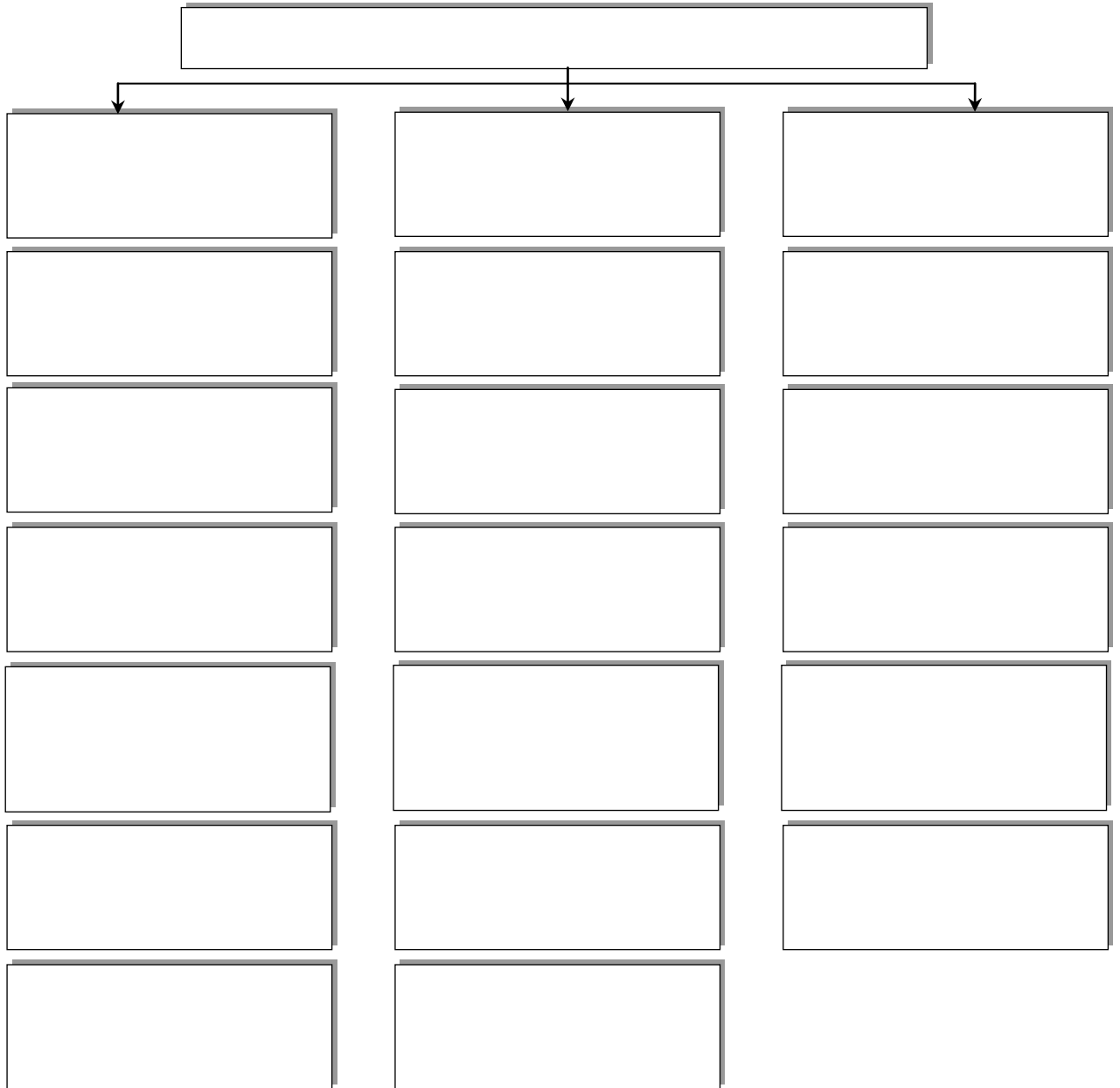

Рис. 1.2. Етапи формування ринку продовольства

Джерело: узагальнено автором

Головною передумовою формування та базисом розвитку ринку продовольства є розвинене, диверсифіковане та гнучке сільськогосподарське і промислове харчове виробництво, що формують основні об'єми пропозиції продовольчих ресурсів і є основними інституціями, що формують

внутрішньорегіональні, міжрегіональні та екстериторіальні взаємовідносини щодо руху, обміну та розподілу продовольства.

Але створення достатньої кількості пропозиції продовольчих ресурсів та формування попиту з боку споживачів є недостатньою умовою для виникнення взаємовідносин обміну на продовольчому ринку. Необхідно також наявність сукупності галузей, які обслуговують процеси обміну між ними - інфраструктури ринку, частиною якої є агропродовольчі та інші товарні біржі, торгові дома, торгові підприємства, оптові та роздрібні ринки та інші економічні агенти.

Саме ці проблеми виявилися найскладнішими для багатьох підприємств агрокомплексу в початковому періоді входження в ринкові відносини.

Тому другий етап передбачає створення інфраструктурних суб'єктів для реалізації сільськогосподарської та переробної харчової продукції, метою яких є забезпечення руху та обміну в процесі реалізації продовольства. До причин, що перешкоджає сільським виробникам реалізувати свою продукцію, Суслов А. І., Сергєєв В. В., Ключаєв В. А. відносять: посилення локального монополізму переробної промисловості і торгівлі, витіснення вітчизняних фермерів з ринку, перекося в приватизації, диспаритет цін, неплатежі, обмеження кредитування, скорочення держфінансування, введення фіскальних податків і платежів [142]. Саме тому, на другому етапі формування ринку продовольства необхідно так розробити механізм держрегулювання, щоб він сприяв формуванню конкурентного середовища, створити гнучку систему кредитування, а також сприяти формуванню єдиної продовольчої системи.

На завершальній стадії формування ринку продовольства вже повноцінно функціонують організаційні структури ринкового обороту.

Ще одним підходом до аналізу формування ринку продовольства є вивчення цього ринку як сукупності взаємопов'язаних, взаємообумовлених товарних ринків. У складі ринку продовольства можна виділити ринок зерна, ринок молока, ринок м'яса і продуктів їх переробки і т.д. Цей перелік не є закритим, так як у міру впровадження нових технологій і більш досконаліх

систем господарювання з'являються нові види товарів. Черданцев П. В., Власова М. К., Овчинникова І. А. [150] пропонують системну класифікацію товарних ринків у вигляді ієрархії (рис. 1.3).

Головними в цій ієрархії є ринки зерна і картоплі, які забезпечують сировиною інші сільськогосподарські та переробні галузі – галузі наступних технологічних етапів. Зерновий ринок являє собою господарсько-економічну систему, засновану на реалізації фінансових, організаційно-правових, економічних, соціальних інтересів виробників зерна та інших суб'єктів господарської взаємодії, метою якої є задоволення потреб ринку продовольства країни в продовольчих ресурсах та реалізація господарських інтересів суб'єктів, які в нього входять. Однак формування подібних систем є складним завданням і вимагає методичного, організаційного, управлінського забезпечення.

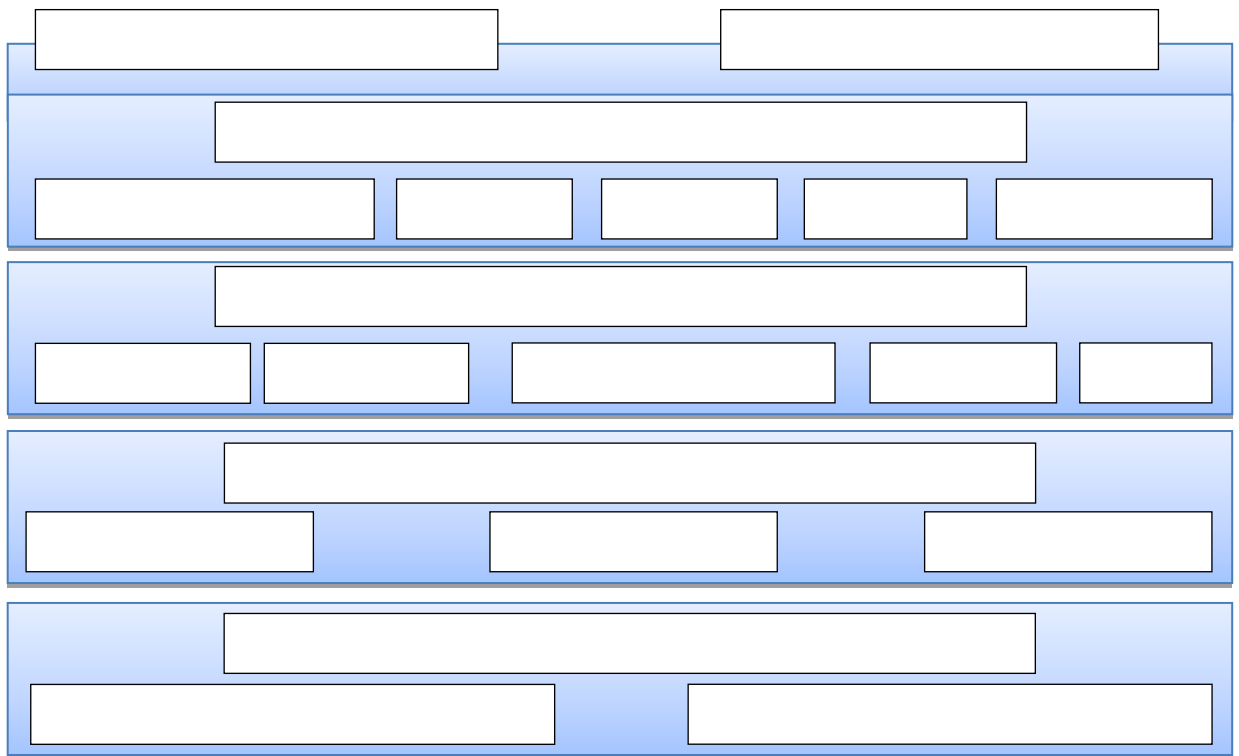

Рис. 1.3. Ієрархічність товарних ринків в системі продовольчих ринків

Джерело: узагальнено автором

Незначні коливання – недовиробництво або перевиробництво продовольства, особливо його традиційних видів (хліба, картоплі, молока), -

зумовлює істотні коливання цін на сільськогосподарську сировину та готові продукти харчування. Безпосереднім товаровиробникам, особливо у галузях сільського господарства, важко протягом тривалого періоду часу утримувати готову продукцію на складах в очікуванні високих реалізаційних цін, на додачу продукція рослинницьких галузей надходить неритмічно (раз на рік), що в умовах значних цінових коливань призводить до фінансових втрат. Тому виробничо-господарська діяльність окремих господарств-товаровиробників не в змозі істотно впливати на ринкову ситуацію. В результаті, ринок продовольства сформувався як ринок досконалої конкуренції, і він може піддаватися руйнівному впливу конкуруючих сил. Продовольча система через запізнення надходження ринкових сигналів та сезонний характер виробництва і постачань занадто різко і часто неадекватно реагує на зміни у зовнішньому середовищі, перш за все, у коливанні цін, вона у своїй основі не здатна до саморегулювання і самовідтворення і не може зберігати рівновагу лише за рахунок внутрішніх факторів та сил. Це обумовлює необхідність застосування економічних заходів державного регулювання та підтримки агропромислового виробництва.

Але, на нашу думку, в сучасних економічних умовах для дослідження формування та розвитку ринку доцільно застосовувати суб'єктний підхід, який передбачає розгляд ринку продовольства як макросуб'єкту, тобто сукупності економічних агентів – елементарних одиниць у сфері споживання (індивіди, домогосподарства) та у сфері виробництва (фірми). Суб'єктна структура ринку – це система відносин між його агентами, яка відображає їх цілі, інтереси, характер, форми організації та взаємодію щодо виробництва, обміну, розподілу і споживання економічних благ [42].

В цьому контексті необхідним є уточнення категорії «економічний агент ринку продовольства». В економічній теорії економічні агенти – це суб'єкти економічних відносин, що приймають участь у виробництві, розподілі, обміні і споживанні економічних благ. У відкритій економічній системі, яка має назву «чотирьохсекторної» до них відносять домогосподарства, фірми, державу та

іноземний сектор [1, 78]. Економічні агенти поділяються на ринкові (домашні господарства і фірми) та неринкові (державні органи, профспілки, об'єднання роботодавців (підприємців).

Підприємство-юридична особа (фірма, організація, об'єднання підприємств), як агент ринку продовольства володіє чіткою, впорядкованою й регламентованою організаційною структурою, має конкретний об'єкт і суб'єкт управління та здійснює перетворення ресурсів у продовольчі товари з метою задоволення попиту у продуктах харчування. Головна мета створення та функціонування підприємств-агентів ринку продовольства – отримання максимально можливої суми прибутку через зростання його частки на ринку [44, 157].

Домогосподарство, як агент ринку продовольства, складається з однієї або більше осіб, які є виробниками, власниками і споживачами продовольчих ресурсів, володіє недосконалою системою управління, функціонує на основі принципу саморегулювання, характеризується нерегулярністю виробничо-господарської діяльності, яка є не оптимізованою. Домогосподарства в процесі свого функціонування реалізують наступні функції – виробничу, споживчу, відтворювальну та заощаджувальну, яку доречно розподілити на стабілізаційну та інвестиційну. На ринку продовольства домогосподарства безпосередньо виконують дві з чотирьох власних функцій – споживчу та виробничу [45, 70, 75].

Досить істотними проблемами у формуванні ринку продовольства на регіональному рівні є монополізм переробної промисловості і торгівлі, нерозвиненість ринкової інфраструктури та аграрного сервісу, відсутність налагодженої системи державної підтримки аграрного сектору, диспаритет цін на продукцію сільського господарства та промисловості. Стихійний розвиток ринку не стимулює ресурсозбереження у виробництві та зростання культури обслуговування.

Таке становище на ринку продовольства потребує прийняття комплексу заходів тактичного та стратегічного характеру щодо його стабілізації та розвитку, які повинні поєднати всі етапи єдиного виробничо-маркетингового

ланцюга: сільськогосподарське виробництво, постачання матеріально-технічних ресурсів, збут і переробку сільськогосподарської продукції, реалізацію продуктів харчування, регулювання їх імпорту та експорту, оптимізацію структури споживання відповідно до фізіологічних норм тощо.

Отже, ринок продовольства – це макросуб'єкт економіки, який є сукупністю мікросуб'єктів – економічних агентів, які приймають участь у виробництві, розподілі, обміні та споживанні продовольчих ресурсів і дії яких спрямовані на збалансування попиту та пропозиції на продовольчі товари на мікро- і макрорівнях. При цьому взаємодія попиту та пропозиції здійснюється за допомогою системи цін і конкуренції, які є основними інструментами економічного механізму формування і функціонування ринку продовольства. Але особливості функціонування окремих продовольчих ринків потребують зовнішніх регулюючих впливів з боку держави з метою їх сталого розвитку та збереження продовольчої безпеки.

1.2. Фактори формування та функціонування ринку продовольства

Формування ефективного ринкового економічного середовища разом із іншими цілями національної економіки та методами державної підтримки потребує нових підходів до розвитку ринку продовольства. Зі стратегічного погляду це гарантує продовольчу безпеку, яку в сучасній економічній теорії розглядають як важливий складник економічної безпеки країни в цілому. Важливою складовою продовольчої безпеки країни є задоволення збалансованих споживчих потреб населення продовольчою продукцією вітчизняного походження та раціональне використання продуктів харчування з їх відповідною енергетичною та біологічною цінністю.

Країни колишнього Радянського Союзу намагаються розв'язати проблеми формування власних національних продовольчих ринків, накопичуючи при цьому певний досвід. Тому сьогодні існують різні підходи до організації ринку

продовольства постсоціалістичних країн. Завдання полягає в тому, щоб відповідно до специфіки економічного розвитку України обрати найбільш прийнятний із них, який би забезпечував найбільшу ефективність розвитку вітчизняного ринку продовольства [48].

Досліджуваний ринок є механізмом накопичення, руху та розподілу ресурсів продовольчого призначення в регіональних та національних масштабах, який створює умови для співпраці виробників, продавців і споживачів у визначенні обсягів та товарної структури виробництва продуктів харчування достатньої якості й асортименту за прийнятною для споживача ціною. Даний ринок, як складова і невід'ємна частина загальноукраїнського ринку, в процесі свого функціонування покликаний насамперед забезпечити стійкість продовольчого забезпечення населення. Реалізація цього є можливою при впровадженні системи державного регулювання та сприяння, а також формуванні адекватної існуючим ринковим умовам нормативно-правової бази. Сучасний ринок продовольства забезпечує узгодження суспільних, виробничих, економічних, соціальних та споживчих інтересів щодо виробництва, розподілу, обміну і споживання продовольчих товарів на основі дії законів ринкової вартості, попиту та пропозиції, зростання потреб при здійсненні процесів формування та обміну на грошові доходи населення істотної частки валового внутрішнього продукту, призначеної для харчового використання.

Ми вважаємо, що ринок продовольства варто розглядати як невід'ємну складову економічної системи яка функціонує за загальноекономічними законами. Крім того, ринок продовольства є самостійною економічною структурою, що має специфічні особливості й закономірності розвитку, які відрізняють його від інших ринків. Досліджуваний ринок є складним, багатовидовим та різноманітним механізмом. Він формується із низки сегментів факторів окремого призначення і в його середовищі розвивається та створюється система виробничо-економічних зв'язків між складовими, включаючи торгову мережу, що забезпечують товарорух від виробника до

споживача, має місце органічне поєднання аграрного виробництва й інших галузей національної економіки.

Ринок продовольства акумулює результати діяльності галузей сільськогосподарського виробництва та харчової промисловості щодо створення продовольчих ресурсів в структурі агропромислового комплексу. Такий ринок є завершальною ланкою в системі взаємодії взаємопов'язаних агропродовольчих ринків, його стабільне функціонування, збалансованість і наповненість товарами є одними із основних з цілей функціонування агропромислового комплексу. Важливою основою ринку продовольства є агропромисловий комплекс, але затяжна загальноекономічна трансформаційна криза зумовила критичний стан агропромислового комплексу і ринку продовольства України.

Цільова функція ринку продовольства здійснюється з урахуванням фактора фізіологічної потреби у продуктах харчування. Фізіологічна потреба у продуктах харчування відрізняється від багатьох інших потреб людини. Ця відміна полягає у тому, що таку потребу має бути задоволено безумовно, тобто задоволення цієї потреби не може бути замінено іншим способом.

Ринок продовольства, як свідчить вітчизняний і зарубіжний досвід, є надзвичайно чутливим індикатором економічного життя країни. Через гнучку систему економічних важелів торговельні підприємства повинні дієво впливати на обсяги, асортимент і якість продуктів харчування, підвищувати оперативність реагування всіх ланок агропромислового комплексу на кон'юнктурні зміни на споживчому ринку, сприяти мінімізації суспільних витрат часу на виробництво і доведення продовольчих товарів до споживачів [88].

Досліджуваний ринок відноситься до основних системоутворюючих елементів ринкової економіки і розглядається як регульована система відносин між основними його учасниками. Головною його функцією є забезпечення потреб населення в продуктах харчування, а переробної промисловості в сировині та здійснення координуючих і контролюючих функцій в характері

розвитку всього агропромислового комплексу. Як цілісна складна система продовольчий ринок передбачає велику кількість взаємозв'язків, що виникають в результаті реалізації завдань і зштовхування інтересів учасників ринку.

Ринок продовольства є одним із ринків ресурсного типу. Він є єдиним ринком такого виду, який має як значне економічне, так і соціальне значення. У зв'язку із цим визначається й важливість соціального спрямування системи інфраструктури ринку продовольства в цілому. Значення показника споживання харчових продуктів – один із найголовніших індикаторів рівня якості життя населення, а також є визначальним фактором щодо пріоритетності здійснення державної політики у сфері формування та розвитку інфраструктури ринку продовольства [90].

Особливості ринку продовольства значною мірою обумовлені багаточисельністю його учасників та різноманіттям товарів, які є об'єктом купівлі-продажу. Це, свою чергу, визначає широкий перелік класифікацій продовольчих товарів: за групами (хліб і хлібобулочні вироби, кондитерські вироби і мед, крупи та ін.), асортиментом (виробничий, промисловий, торговий), ступенем готовності до кінцевого споживання (високий, середній та низький рівень), терміном зберігання, за рівнем важливості (товари першої необхідності і делікатеси), за рівнем калорійності продуктів, вмістом вітамінів, за сортом та рівнем якості товарів тощо.

Умовами ефективного функціонування ринку продовольства є наявність: значної кількості товаровиробників, платоспроможного споживача, місця проведення обмінних операцій, досконалої конкуренції та нормативно-правового забезпечення з регулювання відносин [97].

Найбільш визначальними передумовами для розвитку ринку продовольства є наявність: сприятливих природно-кліматичних умов для сільськогосподарського виробництва; достатньої кількості виробничих потужностей сучасного матеріально-технічного оснащення і технічного рівня, що спроможні забезпечити ефективну переробку місцевої сировини у високоякісні продукти харчування; розвиненої виробничої і соціальної

інфраструктури; розвинених ринків збуту продовольчих товарів, мережі підприємств оптової і роздрібною торгівлі продовольчими товарами; розвиненої мережі транспортування продовольчих товарів з місць їх виробництва до споживачів; кваліфікованих трудових ресурсів, спроможних забезпечити ефективний розвиток виробництва і реалізацію харчових продуктів; довгострокової практики розвитку продовольчого комплексу, яка завдяки використанню багаторічного досвіду сприяє досягненню високого рівня ефективності виробництва продовольства [36].

Крім того, ринок продовольства має свої атрибути, які слід враховувати для успішної діяльності на ньому: а) ринок продовольства якісно виділяється серед інших ринків сукупністю товарів, що реалізуються на ньому. Вони об'єднані в групи продуктів харчування, до яких відносяться: зерно і хлібопродукти, м'ясо і м'ясопродукти, молоко і молокопродукти, риба і рибопродукти, яйця і яйце продукти, цукор та кондитерські вироби, картопля і картоплепродукти, овочі та овочепродукти, насіння соняшника, олія і оліє продукти, фрукти та вироби з них, безалкогольні та алкогольні напої. Ці групи товарів складають основу відповідних продуктових ринків, які тісно між собою поєднані через платоспроможний попит населення на продукти харчування; б) продовольчі товари порівняно з іншими видами продукції мають певні особливості. Серед них: високий рівень взаємозамінності і в той же час низька еластичність за доходами, а також обумовленість обсягів виробництва товарів не лише платоспроможним попитом, але й фізіологічними нормами споживання; в) на продовольчому ринку реалізуються товари першочергової потреби – продукти харчування, що мають найважливіше значення для існування людини. Тому ринок продовольства потрапляє до сфери не лише економічних, соціальних та політичних інтересів; г) ринок продовольства займає особливе місце в структурі аграрного ринку. Ринок продовольства є найважливішим результатом взаємодії усіх функціональних сфер агропромислового комплексу і його стан залежить від рівня розвитку інших ринків агропромислового спрямування – праці, землі, засобів виробництва,

фінансових, кредитних, інвестиційних інформаційних ресурсів, інженерно-консультаційних послуг й інших складових інфраструктури ринку.

Його стабільність і насиченість є завданням і метою роботи агропромислового комплексу в цілому; д) на ринок продовольства впливають сезонність виробництва сільськогосподарської продукції та її споживання обумовлене біотехнологічним характером сільського господарства; е) ринок продовольства обумовлений безперервністю свого функціонування, що викликана необхідністю щоденного задоволення потреб у харчуванні. Ця особливість надає сільгосптоваривиробникам значну перевагу, порівняно з промисловістю та іншими галузями, що потерпають від більшої невизначеності збуту свої товарів; є) на продовольчому ринку усі продавці є конкурентами, оскільки: більшість із них не володіють значною часткою ринку, усі продукція є стандартизованою, існує вільний доступ до інформації про рівень цін продавців, усі виробники вільно обирають вид продукції, вхід та вихід на ринок є відносно вільним, жоден з учасників не може впливати на господарську діяльність іншого економічного агента; ж) для суб'єктів ринку продовольства можливим є використання стратегій як диверсифікації, так і спеціалізації або їх поєднання.

Виробництво різномірних видів продукції створює для товаровиробників додаткові труднощі як виробничого, так і збутового характеру; з) недовготривалість зберігання продовольчих товарів, що вимагає швидкого їх збуту після виробництва і впливає на обсяги втрат виробленої продукції, а отже, і дохідність; е) зосередження основного споживача продовольчих товарів в містах, що обумовлює використання різного роду посередників. Це означає втрату певної частки товаровиробників і є додатковим фактором зростання цін на продукцію для кінцевого споживача.

До того ж специфіка функціонування ринку продовольства полягає в таких особливостях: уповільнених темпах обігу капіталу сільськогосподарської галузі та більшому терміні окупності капіталовкладень; недостатній мобільності та вузькій спеціалізації робочої сили, низькій нормі прибутків на

капітал, авансований у виробничу діяльність; у наявності довершеної конкуренції між виробниками сільськогосподарської продукції, що дає ринкові переваги підприємствам I та III сфер агропромислового комплексу; у низькій еластичності попиту на продовольство; у необхідності фітосанітарного й зооветеринарного контролю якості продукції; у потребі підвищення купівельної спроможності населення [120].

Слід зазначити, що цілі дослідження ринку продовольства повинні відповідати певним принципам, а саме: комплексності, системності, динамічності, пропорційності, регіональної цілісності та територіальності [52]. Принцип комплексності реалізується в умовах, коли дослідження відповідають вимогам всебічності та враховують всі складові і фактори, які впливають на функціонування ринку продовольства. Близьким за сутністю є принцип системності, згідно якого ринок продовольства вивчається інтегрована система взаємодіючих складових із їх властивостями. Принцип динамічності припускає дослідження ринку продовольства в постійному розвитку з урахуванням минулих тенденцій, що сформувалися й нової економічної ситуації.

Формування та функціонування ринку продовольства залежить від дії зовнішніх і внутрішніх факторів та механізмів. До зовнішніх факторів слід віднести: природно-кліматичні умови господарювання, податкову, кредитну політику держави, інші заходи регулювання ринку продовольства, інфляцію й коливання валютного курсу, наявність реальних інвестицій і потенціальних інвесторів, заходи обмежування імпорту продовольства, обсяги міжрегіональної торгівлі продовольством, трансформацію форм і відносин власності, наявність конкурентів на відповідному товарному ринку, рівень платоспроможного попиту населення, фінансові втрати внаслідок порушення партнерами контрактних умов, форс-мажорні обставини [18].

Так, природно-кліматичні умови включають погодні умови, рельєф місцевості, характер ґрунтів. Їх вплив зумовлює сільськогосподарську спеціалізацію території, коливання врожайності та якість продовольчої

сировини, сезонність виробництва продукції переробними галузями харчової промисловості.

Внутрішні фактори включають в себе: матеріально-технічне, кадрове й інформаційне забезпечення виробництва, мотивацію персоналу, якість продукції й ділову репутацію підприємства, його маркетингову стратегію та заходи формування попиту і стимулювання збуту, рівень реалізаційних цін і цінову політику підприємства, віддаленість від ринків збуту або місць переробки продукції, обсяги втрат і невиробничих витрат, якість менеджменту й облікової роботи [120].

На розвиток ринку продовольства негативний вплив здійснюють такі фактори як різке скорочення поголів'я тваринництва і відповідне зменшення виробництва продукції галузі, нестабільний характер взаємовідносин в структурі агропромислового комплексу, високий рівень зносу засобів виробництва у сільському господарстві та харчовій промисловості, низький рівень оборотності капіталу, дефіцит оборотних засобів, недостатній рівень розвитку обслуговуючої та виробничої інфраструктури підприємств, незначний рівень інноваційності виробництва тощо.

Форми суспільної організації виробництва – концентрація, спеціалізація, кооперування і комбінування відносяться до факторів, які синтезують вплив соціально-економічних і природно-географічних умов. Високий рівень концентрації виробництва продовольства є об'єктивно необхідною умовою створення складної кооперації і комбінування спеціалізованих виробництв з метою отримання певного кінцевого продукту з наперед визначеними властивостями, а також дає змогу здійснювати комплексну механізацію, автоматизацію та комп'ютеризацію основних виробничих процесів. Водночас у районах з інтенсивним агровиробництвом та низьким рівнем урбанізації доцільним є будівництво невеликих, технічно добре обладнаних, у тому числі автоматизованих підприємств, які дозволяють швидко та якісно переробити сировину, оскільки необґрунтована концентрація виробництва може призвести до зростання транспортних видатків і втрат сировини. Класифікація основних

факторів впливу на формування та функціонування ринку продовольства представлена в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Класифікація факторів впливу на формування та функціонування ринку продовольства

Критерій класифікації	Агреговані фактори	Конкретизовані фактори
1	2	3
Механізм дії факторів	Механізму ринку	Об'єктивні ринкові закони попиту і пропозиції, вартості, зростання суспільних потреб та витрат, ринкової вартості, конкуренції та інші; інтенсивність конкуренції; посередницька діяльність; ринкова інфраструктура тощо.
	Державного регулювання та управління	Цілі, принципи, форми, засоби і важелі регулювання; рівень розвитку ринку землі; структура, рівень та якісний рівень підготовки кадрів управління ринком продовольства; консалтингове, маркетингове та інформаційне забезпечення суб'єктів ринку продовольства.
	Фактори внутрішнього економічного механізму	Організаційно-технічна система, система планування діяльності; систему контролю й оцінки; установлення матеріальної відповідальності; мотиваційний механізм функціонування; інноваційно-інвестиційна, маркетингова політика; рівень кваліфікації управлінських кадрів
Форма впливу факторів	Фактори макро-економічного регулювання	Нормативно-правова база, кредитна політика, бюджетна політика (визначення оптимального рівня і структури бюджетної підтримки сільського господарства та інших підприємств АПК), податкова система, регулювання зовнішньоекономічної діяльності, стандартизація, сертифікація, моніторинг ринку, фіскальна політика, антимонопольне регулювання
	Діяльність підприємств АПК	Розмір та галузева спеціалізація підприємств; скорочення фінансування сільськогосподарського виробництва; рівень виробничих витрат; стратегії просування продукції; концентрація, спеціалізація та комбінування виробництва
Фактори ринкової рівноваги	Формування попиту	Формують кінцеві споживачі (населення) і сфера обміну (оптово-роздрібна торгівля); рівень цін та цінові очікування споживачів; реальна і номінальна заробітна плата та, структура прибутків населення; диференціація товарного вибору споживачів з різним рівнем прибутків, різного віку, соціальних і етнічних груп; якісні характеристики товарів; заходи виробників щодо формування попиту і стимулювання збуту; стадії життєвого циклу товару; сезонність споживання
	Формування пропозиції	Формують товаровиробники і сфера переробки, при цьому ціна виступає як основний регулятор досягнення рівноваги між попитом і пропозицією лише в тому випадку, якщо дотримується принцип поєднання державного і вільного ринку <i>Продовження таблиці 1.1</i>
1	2	3

Характер впливу факторів	Науково-технологічний прогрес	Механізовані та автоматизовані поточні лінії та інтенсифікація технологічних процесів (їх впровадження в галузях продовольчого комплексу, дозволяє збільшити випуск продукції, підвищити її якість, значною мірою пом'якшити вплив на розміщення підприємств продовольчого комплексу такого чинника, як трудові ресурси), прогрес техніки і технологій (який полегшує та здешевлює транспортування продовольства, послаблює жорсткий зв'язок між розміщенням виробництва та споживання багатьох харчових продуктів, а також забезпечує можливість більш широкого використання переваг)
	Екологічний фактор	Потреба розширення екологічної паспортизації підприємств; збереження земельних ресурсів та підвищення родючості земель; проблема вирощування сільськогосподарських культур на територіях з радіоактивним забрудненням
	Природо-кліматичний	Обмеженість природних ресурсів, біокліматичні, які дають можливість збільшувати обсяги виробництва й забезпечувати населення високоякісною продукцією
	Соціальні фактори	Рівень зайнятості та безробіття, рівень доходів населення, рівень заробітної плати, рівень сімейних заощаджень, система соціального захисту
	Організаційні фактори	Організація земельного ринку, налагодження ринкової інфраструктури, організація управління продовольчим ринком, підготовка та перепідготовка кадрів, консультативно-інформаційне забезпечення

Джерело: узагальнено автором

Серед важливих факторів, які характеризують і обумовлюють функціонування ринку продовольства, чільне місце належить споживанню. За командно-адміністративної економіки і суцільного дефіциту існувала продовольча проблема як неспроможність держави забезпечити задоволення попиту населення на продовольчі товари за стабільними доволі низькими і фіксованими цінами. Нині ринок продовольства досить насичений асортиментом продовольчих товарів, однак виникло велике розшарування споживачів у залежності від доходів, які в свою чергу диверсифікуються в соціальному та територіальному аспектах.

Для України типовою є значна частка нетоварного споживання продовольства, у тому числі міським населенням, що пояснюється самозабезпеченням продуктами харчування за рахунок їх виробництва в особистих господарствах [69].

Динаміка споживчих цін на продукти харчування та інші прояви цінової ситуації в роздрібному сегменті ринку продовольства, як середовищі функціонування роздрібних цін знаходяться під впливом різноманітних чинників: як тих, що діють на макро- та мікрорівні, так і цінової політики суб'єктів господарювання цього сегмента ринку. Незважаючи на різну інтенсивність зміни споживчих цін на продукти харчування та окремих макропоказників, можна зробити висновок про те, що зміни зазначених чинників макросередовища суттєво впливають на динаміку роздрібних цін. Тобто простежується вплив ціни як складової економіки на споживчі ціни продовольчих товарів, їх взаємозалежність і взаємозумовленість.

Чинниками макросередовища варто вважати показники, що певною мірою характеризують сукупну пропозицію та сукупний попит (обсяг валового внутрішнього продукту, величину номінальних доходів населення), а також ціни ресурсів (ціни: виробництва нафтопродуктів, зокрема бензину та дизельного палива; виробництва та розподілу електроенергії, газу та води; номінальну заробітну плату як ціну робочої сили), які суттєво впливають на величину витрат обігу торговельних підприємств і відповідно на роздрібну ціну продовольчих товарів. Ці показники, характеризуючи створений продукт, напрямки його використання, вартість стратегічних ресурсів, є індикаторами соціально-економічного стану країни, можливостей споживання та розвитку. Усі чинники або характеризують ціну ресурсів, або формуються за допомогою цін (ВВП, обсяг грошових доходів населення), тобто є вартісними, за винятком фізичного обсягу ВВП. Тому можна говорити про прояв ціни як складової економіки. І, досліджуючи вплив чинників макросередовища на динаміку споживчих цін, ми спробуємо виявити залежність між цінами, що функціонують на різних рівнях економічних відносин. Таким чином, зростання споживчих цін на продукти харчування, як і підвищення загального рівня споживчих цін обумовлено, більш високими темпами збільшення доходів населення порівняно з аналогічними показниками ВВП, тобто мають прояв функції ціни як складової економіки. Таким чином, незважаючи на різну

інтенсивність зміни споживчих цін на продукти харчування та окремих макропоказників, можна зробити висновок про те, що зміни зазначених чинників макросередовища суттєво впливають на динаміку роздрібних цін. Тобто простежується вплив ціни як складової економіки на споживчі ціни продовольчих товарів, їх взаємозалежність і взаємозумовленість.

До чинників мікросередовища відносно роздрібного сегмента ринку продовольства можна віднести такі, що формують пропозицію продуктів харчування (обсяги виробництва сільського господарства, харчової промисловості та ціни на їх продукцію; обсяг імпорту продуктів харчування), а також попит домашніх господарств (обсяг кінцевих споживчих витрат домашніх господарств), тобто чинники, пов'язані з функціонуванням інших сегментів ринку продовольчих товарів.

Таким чином, динаміка обсягів пропозиції та цін виробників обумовлює відповідну динаміку споживчих цін на продукти харчування. Неоднакова інтенсивність їх зміни зумовлена одночасною дією інших чинників, зокрема чинників попиту [136].

Рівень продовольчого виробництва й обсяги споживання, що залежать від прибутків, визначають головне – місткість ринку, тобто ту частину товарних пропозицій, яка може бути реалізована з таким рівнем і співвідношенням цін. Місткість національного ринку продовольства – не що інше як сукупний попит на продовольчу продукцію. Визначальною рисою ринку продовольства, зокрема, є те, що зростання фізичної потреби у продуктах харчування має визначені межі. У певний момент зростання загального обсягу споживання продуктів харчування повинне зупинитися, витрати ж на харчування можуть зростати за умови збільшення додаткової вартості у харчовій промисловості, під час пакування продукції тощо.

Згідно з законом Енгеля, збільшення прибутків на душу населення веде до майже пропорційного зростання доходів на харчування: чим більший прибуток сім'ї, тим меншу частку прибутку вона витрачає на продовольство.

Ця закономірність справджується як для кожної окремо взятої сім'ї, так і для суспільства в цілому.

Отже, у сучасних умовах господарювання українському виробникові продовольчої продукції є сенс нарощувати обсяги виробництва і реалізації продукції, оскільки він має справу з високоеластичним попитом, збільшення обсягів виробництва і продажу продовольства (за рівних умов) буде збільшувати прибуток товаровиробника.

На ринку продовольства України склалась ситуація, за якої місткість ринку занадто звужена, існують великі потенційні можливості для її розвитку і водночас практично відсутній товарний дефіцит. За умови відсутності товарних дефіцитів сукупний попит на продовольчу продукцію визначається співвідношенням доходів і цін, або, інакше кажучи, величиною реальних доходів. В сучасних умовах в Україні через низькі сукупні реальні доходи населення створюється картина переважання пропозиції продовольства над попитом. Тобто до цього часу не склалися належні умови для нормального функціонування ринку продовольства, і головною причиною цього є низька ринкова кон'юнктура, коли попит нижчий від рівня пропозиції.

Проблема урегулювання споживання продуктів харчування виходить за межі суто сукупної прибутковості населення і зумовлює необхідність проведення суттєвих змін в агропромисловому комплексі шляхом адаптації агропродовольчого виробництва до сучасного ринкового і природного середовища [55].

Формування ринку продовольства відбувається на основі взаємодії попиту, пропозиції та ціни на продовольчі товари, що регулюється відповідними організаційними, економічними та правовими методами, які застосовуються у сфері виробництва і збуту продовольчої продукції. Рівновага на ринку продовольства, як і на будь-якому іншому, визначається у результаті взаємодії факторів попиту та пропозиції, результатом чого є формування ціни рівноваги, яка покликана враховувати інтереси усіх сторін товарообміну. Ринкова пропозиція являє собою сумарний обсяг індивідуальних пропозицій

виробників сільськогосподарської продукції. При цьому попит на продовольчу продукцію формується наявністю відповідних фінансових ресурсів платоспроможного попиту. Пропозиція на ринку продовольства являє собою сукупність продовольчих товарів, які при певному рівні цін можуть виробити і запропонувати для продажу виробники.

Товарна пропозиція на ринку продовольства – продовольчі товари, які перебувають на ньому або можуть бути доставлені. Усі продукти харчування можна поділити на дві групи: продукти щоденного попиту і продукти делікатесної групи. Можливий інший поділ: продукти, що швидко псуються та продукти тривалого зберігання.

Попит та пропозиція є найпростішими й водночас найголовнішими економічними елементами механізму, які діють на продовольчому ринку і регулюють його функціонування як систему, безпосередньо впливають на процес формування цін та обсягів виробництва, забезпечуючи тісний зв'язок між початковим і кінцевим моментами процесу відтворення, й у такий спосіб сприяють безперервному його продовженню.

Відокремленість явищ попиту і пропозиції теоретично можлива, тобто може бути відносна незалежність їхнього розвитку. Пропозиція на окремі види продукції може розширюватися без урахування потреб населення й попиту на неї, тоді як попит може розвиватися стихійно, інколи проявлятися на окремі види продукції панічно, навіть незалежно від обсягів наявної пропозиції. Це зумовлено великою кількістю товаровиробників на вітчизняному продовольчому ринку, діяльність яких не узгоджена. В результаті відбувається невідповідність між попитом та пропозицією, що веде до виникнення ринкових диспропорцій як у кон'юктурі, так і в обсягах. І хоча попит та пропозиція являють собою дві протилежні сторони одного цілого, які не можуть розвиватися одне без іншого, все-таки в самотійності явищ попиту і пропозиції закладено об'єктивну можливість та необхідність їх паралельного співіснування. Взаємозумовлюючи одне одного явища попит та пропозиція спільно впливають на розміри і структуру виробництва, змушуючи їх

приспосовуватися до вимог ринку, до його кон'юнктури відповідно до потреб споживачів.

Невідповідність рівнів між пропозицією продавців та попитом покупців зумовлюється їхніми вподобаннями. Бажанням кожного з учасників ринку є прагнення до одержання максимальної вигоди в умовах раціонального вибору. Продавець за інших незмінних умов віддасть перевагу тому покупцю, який пропонує за товар більшу ціну. Водночас покупець віддасть перевагу аналогічному товару з нижчою ціною або з такою ж ціною, але, можливо з кращим дизайном чи вищої якості. При цьому ціна виступає як основний регулятор досягнення рівноваги між попитом і пропозицією лише в тому випадку, якщо дотримується принцип поєднання державного і вільного ринкового регулювання.

Здійснюючи рух до споживача, продовольчі товари змінює власника у форматі: товаровиробник – дистриб'ютор – споживач. У статусі дистриб'ютора можуть виступати закупівельні підприємства, організації та випадкові посередники. За такої схеми продовольчі товари можуть реалізовувати фізичні та юридичні особи гуртом і в роздріб. Підприємства для реалізації товарів можуть використовувати й інші канали, в тому числі й гуртові чи торгові ринки, де їхня участь у процесі ціноутворення може стати більш дієвою.

В умовах дії законів ринкової економіки на продовольчому ринку не повинно бути безпосередньої державної політики ціноутворення. Однак держава покликана узгоджувати інтереси та цілі споживачів і виробників, забезпечуючи тим самим досягнення продовольчої безпеки країни. Її основною метою має стати забезпечення рівня достатності й доступності науково обґрунтованого рівня споживання продуктів усіма верствами населення за рахунок результатів діяльності вітчизняних виробників [96].

Структура та обсяги споживання харчових продуктів визначають тенденції попиту на різні види продовольчих товарів, що є основою для формування стратегії розвитку галузей продовольчого комплексу. Ці показники безпосередньо залежать від сукупності таких чинників, як рівень доходів

населення, фізична та економічна доступність різних видів продовольства, кліматичні умови, демографічна структура, національні та побутові традиції харчування на території. Врахування оцінки впливу різних чинників на споживання необхідне при формуванні продовольчої політики, обсягу та асортименту продукції, напрямів подальшого розвитку і розміщення підприємств продовольчого комплексу.

Сучасний розвиток національних ринків продовольчих товарів знаходиться під впливом глобальної економічної і продовольчої кризи, ускладнюється низькою конкурентоспроможністю вітчизняної продукції, слабкорозвиненою інфраструктурою, різким зменшенням державної підтримки АПК, низькою ефективністю регулювання ринку. Тому особливо актуальним є формування комплексної системи державного регулювання ринку продовольства, що включає спеціальні заходи з формування продовольчих потреб, стимулювання попиту на продовольство з орієнтацією на забезпечення пріоритету споживача, а також формування умов для зростання пропозиції продовольчих товарів та продуктів харчування з урахуванням економічних інтересів товаровиробників. Також особлива увага має бути приділена активізації зовнішньоекономічних продовольчих зв'язків та інтенсивному формуванню спеціалізованої інфраструктури ринку продовольства.

Що стосується керуючого впливу на зростання пропозиції на ринках продовольчих товарів, він має включати оперативні заходи впливу на виробничий сектор, спрямовані на підтримку прибутковості товаровиробників, а також заходи по розширенню збуту вітчизняної продукції на внутрішньому ринку та створення умов для нормальної конкуренції товаровиробників на зовнішньому ринку. Відповідно механізми управління повинні передбачати збереження бюджетної підтримки товаровиробників; реструктуризацію заборгованості суб'єктів господарської діяльності за умови прийняття ними певних зобов'язань; регулювання імпорту та експорту продовольства регламентацію правил торгівлі продовольством (ліцензування оптової торгівлі за базовими видами продукції, введення прогресивної шкали оподаткування

торгових підприємств в залежності від величини торговельних надбавок); формування умов для активізації міжрегіональних поставок продовольства на основі часткових державних гарантій або страхування ризиків неплатежів за продукцію, передану на переробку та реалізацію; вжиття заходів щодо забезпечення вільного перерозподілу всередині країни [15].

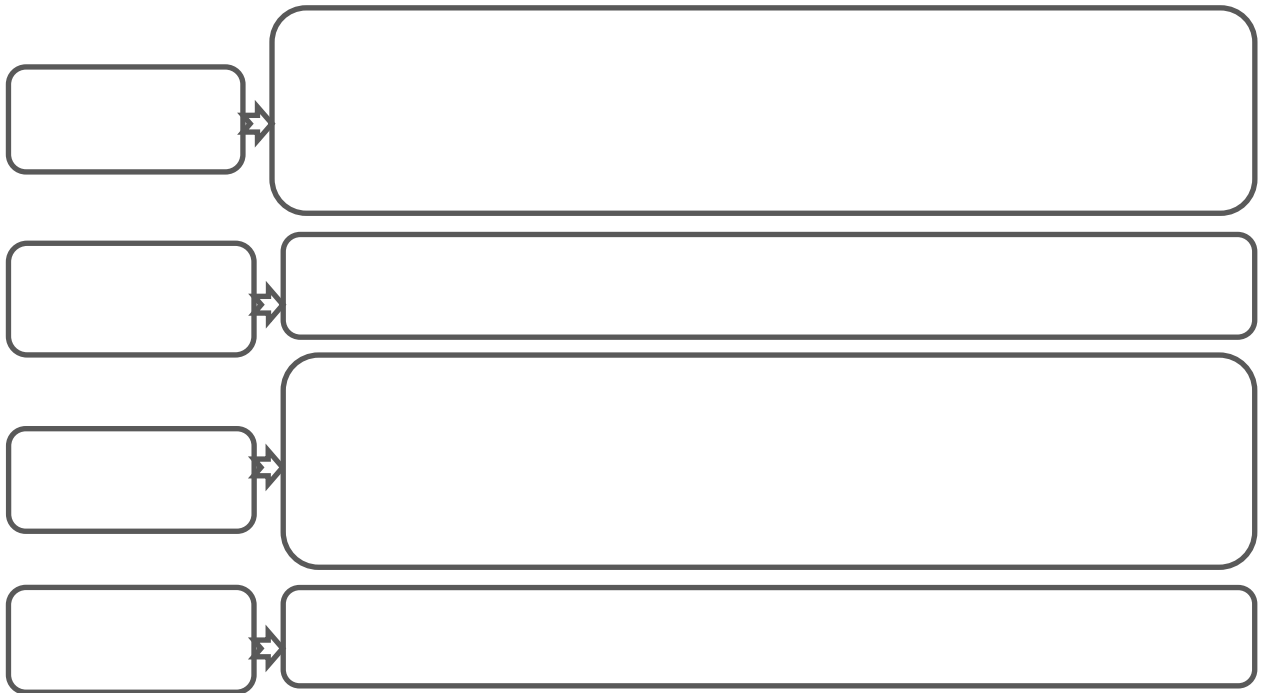

Рис. 1.4. Спрямування заходів державного впливу на ринок продовольства

Джерело: розробка автора

Ще однією необхідною передумовою задоволення внутрішнього попиту, особливо з врахуванням різноманітних смаків споживачів і наявності порівняльних переваг у виробництві продовольчої продукції є імпорту продовольства. Україна знаходиться у п'ятому десятку імпортерів продовольства в світі. За оцінками ННЦ «Інституту аграрної економіки» ємність внутрішнього ринку продовольства України становить 352 млрд. грн. з часткою імпорту в цій сумі 56 млрд. грн. (15,9%). Найбільшою групою в структурі імпортованого продовольства займає тваринницька продукція, а саме близько 23%. На теперішній час фактично 90% тваринницької продукції Україна імпортує з європейських країн і країн Америки. Спостерігається

тенденція поступового зростання частки імпортової тваринницької продукції, яка зберігається і у 2013 році. Загальне зростання у вартісному виразі обсягів імпорту тваринницької продукції зумовлене збільшенням попиту на неї. Збереження існуючої тенденції до загального зростання імпорту тваринницької продукції залежатиме від успішного здійснення заходів щодо активізації її власного виробництва [62].

При оцінці впливу факторів формування та функціонування ринку продовольства важливим є врахування державно-управлінського впливу.

Всі ці умови впливають на діяльність підприємств на продовольчому ринку, а для забезпечення її результативності підприємствам необхідно управляти процесами адаптації до зазначених умов.

1.3. Методичні підходи до дослідження розвитку ринку продовольства

До методики дослідження розвитку ринку продовольства пред'являються нові вимоги. При цьому вітчизняні науковці орієнтуються на досвід зарубіжних країн, враховуючи національні особливості.

При проведенні досліджень стану ринку продовольства доречним є використання як традиційних (класичних) та нетрадиційних методів. Серед останніх варто зазначити: методи критичного шляху, експертних оцінок, середньої собівартості, середньої ціни, екстраполяції, структуризації цілей, технічного аналізу кон'юнктури ринку. Застосування комплексу методів не є довірливим, а узгоджується з об'єктивними економічними законами та найновішими досягненнями практики. Комплексний системний аналіз ринку продовольства повинен ґрунтуватися на принципах цілеспрямованості та оптимальності забезпечення поставлених цілей. Аналіз ринку продовольства неможливий без маркетингових досліджень причин та умов, які визначають потреби споживача та його поведінку на ринку.

Крім того при проведенні аналізу ринку продовольства доречною є оцінка сталості розвитку ринку, його кон'юнктури та типології, інфраструктури ринку, виробників, посередників, споживачів, шляхів товароруку, масштабності та ємкості ринку, потенціалу його розширення, товарної та географічної структури, конкуренції, рівня ділової активності виробничих підприємств та посередників, імовірності, типології та рівня можливих ризиків, впливу державного регулювання та управління на результативність ринкових агентів.

Кожен із зазначених методів доповнює інший. Це дозволяє уникнути помилок у розрахунках ємності та знизити вплив недоліків, які існують в кожному окремому методі.

Запорожець Л. А. вважає, що методика дослідження розвитку ринку продовольства передбачає використання основних етапів аналізу: перший етап – обґрунтування і розкриття теоретико-методологічних основ формування ринку продовольства регіону, який включає в себе виявлення сутності ринку продовольства, його структури, принципів формування та основних завдань діяльності; другий етап – аналіз природно-географічних, суспільно-географічних, економічних, екологічних чинників формування ринку продовольства; третій етап – оцінка сучасного стану ринку продовольства регіону, яка включає аналіз функціонально-компонентної, функціонально-територіальної та функціонально-управлінської структури; четвертий етап – оптимізація основних напрямків удосконалення територіальної організації ринку продовольства регіону [52].

Серед основних методів дослідження розвитку ринку продовольства доречно зупинитися більш детально на наступних.

Метод аналізу вторинної інформації, що заснований на аналізі вивчення інформації, яку підготували інші суб'єкти стосовно вибраного для аналізу ринку (документація, статистичні дані, статті в журналах, дані органів управління, маркетингові огляди ринку, спеціалізовані журнали і статті, дані Інтернет). Вказаний метод найпростіший, оскільки дослідження розвитку ринку продовольства здійснюються на розрахунках інших осіб та вимагає лише

аналітичних методів дослідження. Однак інформація, що отримується таким способом, найчастіше виявляється неповною, досить складною для використання під час практичного застосування і часто сумнівної достовірності.

Метод вивчення ринку з позицій виробництва та реалізації продукції, що включає дослідження виробників, оптової та роздрібною торгівлі на окремому ринку. Отримання інформації від безпосередніх виробників продовольства є необхідною умовою для визначення існуючих та прогнозних значень ємності ринку, структури ринку за виробниками та торговельними марками, обсягів збуту окремих виробників.

Таке дослідження буде менш затратним з точки зору часу та коштів, оскільки чисельність виробників є значно меншою, ніж споживачів продовольчої продукції.

Проблема цього методу полягає в тому, що наскільки точною виявляється надана виробниками або продавцями інформація, і наскільки опитана вибірка продавців буде репрезентативна генеральної сукупності (всієї маси діючих точок, що продають продукцію).

Метод оцінки витрат та поведінки споживачів, за рахунок якого досліджуються витрати, здійснені споживачами на конкретну продукцію за певний період часу, або частота покупок і обсяги продукції, придбаної з урахуванням середньої роздрібною ціни продажу, або норми витрат даного товару. В цьому випадку дослідження дозволяє отримати матеріали, які стосуються аналізу споживчих тенденцій, цілей поведінки і споживчої мотивації покупців: ставлення споживачів конкретного бренду, розмір одноразової купівлі продуктів харчування та її частота, бажана ціна на товар, ступінь відомості, лояльності та мотивація прихильності до торговельних марок харчових продуктів. Головною проблемою у зборі та використанні інформації такого типу є її достовірність, оскільки споживачі часто свідомо або несвідомо наводять дані, які не відповідають дійсності.

Метод аналізу ринку продовольства на основі норм споживання даних типів товарів. При цьому підході за статистичну основу для розрахунків слугують річні норми споживання на одну особу та загальна чисельність населення.

Метод дослідження розвитку ринку продовольства на основі приведених обсягів продажів. Цю методику можна використовувати для компаній, які присутні на ринках зарубіжних країн. У розрахунках використовуються дані про реальний обсяг реалізації продукції компанії в регіоні де вони присутні та фактори, які визначили даний рівень продажу продукції компанії. За допомогою згаданих факторів визначаються коефіцієнти приведення продажів базового регіону до регіону який досліджується.

Метод експертної оцінки дослідження розвитку ринку продовольства головними учасниками. Представники від головних учасників ринку, які працюють цивілізовано та відкрито, відверто надають власну експертну оцінку продовольчому ринку, на якому вони працюють. Експертна комісія від учасників ринку визначає на основі отриманої інформації показники ринку продовольства та частку кожного учасника. Сфера застосування – оптові та роздрібні ринки, на яких присутні кілька великих продавців (монополістична олігополія). Перевага методу – враховується достовірна інформація від самих учасників ринку не тільки щодо загальної ситуації на ринку, а й по сегментах та ціноутворення окремих марок товару. Недоліком є ігнорування участі невеликих учасників ринку, що не дає уявлення про реальний розмір ринку продовольства [46].

Метод технічного аналізу ринку продовольства, який базується на дослідженні динаміки даного ринку за допомогою графіків з метою прогнозування майбутнього напрямку руху цін. Технічний аналіз ґрунтується на трьох аксіомах: ринок враховує все, рух ціни підпорядковується тенденціям, все повторюється. Причини, які можуть вплинути на ринкову вартість продовольчого товару, обов'язково знайдуть відображення в його ціні. Графіки лише відображають розвиток тенденції до підвищення або зниження, що в

певний момент діє на ринку і першопричиною якої є глибинні механізми попиту і пропозиції. Головна мета побудови графіків динаміки цін на ринку – виявлення названих тенденцій на ранніх стадіях їх розвитку та вибір стратегії поведінки відповідно до їх напрямку. Основу динаміки цін у кінцевому підсумку формують витрати виробництва.

Метод групувань, що є визначальним етапом науково організованої обробки зібраного в процесі статистичного спостереження матеріалу, спрямованого на узагальнення індивідуальних даних з метою виявлення характерних рис і закономірностей, властивих продовольчому ринку. Сутність методу групувань полягає в розчленуванні статистичної сукупності на групи, однорідні за ознакою, що вивчається.

Важливою частиною оцінки розвитку ринку продовольства є методика оцінки ємності ринку продовольства. Пасхавер Б. Й. у своїх дослідженнях зазначає, що місткість ринку продовольства формується під впливом таких макроекономічних чинників, як платоспроможність населення, стан розвитку аграрного сектору, раціональність зовнішньоекономічної діяльності. Залежно від предмета аналізу згаданий науковець вважає, що необхідно визначати місткість ринку по окремих продуктах [46]. Місткість усього ринку продовольства визначається як їх сума за формулою:

$$(1.3)$$

- де
- місткість ринку продовольства в поточних цінах, млрд. грн.;
 - місткість ринку м'яса і м'ясопродуктів;
 - місткість ринку молока і молокопродуктів, грн.;
 - місткість ринку риби і рибопродуктів, грн.;
 - місткість ринку яєць, грн.;
 - місткість ринку хліба і хлібопродуктів, грн.;
 - місткість ринку картоплі, грн.;
 - місткість ринку овочів і баштанних, грн.;

- місткість ринку плодів, ягід і винограду, грн.;
- місткість ринку цукру, грн.;
- місткість ринку олії, грн.

Місткість ринку окремого продукту визначається за формулою:

(1.4)

- місткість ринку і-того продукту, грн.;
- споживання і -того продукту на одну особу в рік, кг;
- середньорічна споживча ціна 1 кг продукту, грн.;
- чисельність населення, осіб.

Місткість ринку продовольства чималою мірою залежить від форм проведення політики продовольчої незалежності країни. На ринку продовольства до недавнього часу імпортні товари часто коштували дешевше за вітчизняні аналоги. Це робить такий імпорт фактором стимулювання інфляції.

Методика оцінки ємності внутрішнього ринку продовольства передбачає визначення нормативних показників. Для визначення оцінки нормативної ємності внутрішнього споживчого ринку продовольства використовуються показники норм споживання окремих видів продовольства споживчого кошика та раціональні норми споживання. Нормативна ємність внутрішнього ринку продовольства визначається як сума добутків норми споживання населенням певного виду продовольства та середньої споживчої ціни на даний вид продовольства:

(1.5)

- ємність внутрішнього ринку продовольства, грн.;
- норма споживання – го виду продовольства з розрахунку на одну особу, кг;
- споживча ціна – го виду продовольства, грн.;
- середньорічна чисельність постійного населення, осіб;
- вид продовольчих ресурсів, які формують ємність внутрішнього ринку продовольства;

– кількість видів продовольчих ресурсів, які формують ємність внутрішнього ринку продовольства.

У формулі використовується агрегований показник споживчої ціни на певний вид продовольчих ресурсів, що інтегрує в собі ціни на окремі продукти харчування в межах виду. Зазначений вид цін на товари у торговій мережі може обчислюватися за даними статистичного збірника «Роздрібна торгівля України».

Якщо для розрахунку нормативної ємності ринку продовольства використовуються споживчі ціни на продукти харчування, асортимент яких вказаний в наборі затвердженому постановою Кабінету Міністрів України № 656, у такому випадку загальна формула ємності ринку матиме вигляд:

(1.6)

де Q_{it} – обсяг i -того продукту харчування однією особою певної соціально-демографічної групи в рік, кг;

P_{it} – середня споживча ціна i -того продукту харчування, зазначеного в наборі, грн.;

N – середньорічна чисельність постійного населення, осіб;

V – вид продовольчих ресурсів, які формують ємність внутрішнього ринку продовольства;

K – кількість видів продовольчих ресурсів, які формують ємність внутрішнього ринку продовольства.

Важливо визначати споживацький потенціал ринку продовольства, який характеризується його ємністю:

(1.7)

де P – потенціал ринку, тобто кількість товарів, які можуть бути куплені в певний період;

– кількість споживачів;

– рівень, або норматив споживання в базовому періоді;

– коефіцієнт еластичності по ціні і доходу;

- обсяги страхового резерву;
- альтернативні ринку форми задоволення потреб (самозабезпечення).

Важливим показником кон'юнктури ринку продовольства є показник його насичення. Він показує ступінь забезпечення споживачів товарами і розраховується за такою формулою:

$$, \quad (1.8)$$

- де
- насичення ринку продовольчими товарами;
 - запаси продукції на початок року;
 - виробництво продукції;
 - імпортери;
 - експортери;
 - запаси продукції на кінець року.

Місткість ринку продовольства чималою мірою залежить від форм проведення політики продовольчої незалежності країни.

Для визначення індикаторів забезпечення продовольчих потреб населення країни, потреб промислового характеру, рівня експортного потенціалу використовуються балансові таблиці попиту та пропозиції за основними видами сільськогосподарської продукції та продукції промислової переробки.

Враховуючи прогностні результати щодо розмірів виробництва та ретроспективні дані щодо розподілу продовольчої продукції, а також чисельності населення розраховуються баланси хлібних продуктів, молока та молокопродуктів, м'яса та м'ясопродуктів, яєць, картоплі, продукції плодоовочевої групи, рослинної олій, цукру та інших важливих продовольчих товарів. Та частина, яка враховує ресурсне забезпечення ринку продовольства і є аналогічною рівню пропозиції складається із наступних елементів: рівень запасів продовольства на початок прогностного періоду, об'єми вітчизняного (або внутрішньорегіонального) виробництва, імпорт продовольчих ресурсів. Частина балансової таблиці, яка відображає попит на продукцію і є витратною включає обсяг споживання безпосередньо сільським господарством та галузями

переробної промисловості, фонд споживання населенням країни (регіону), природніх та інших втрат, нехарчове використання продовольства, експорт продуктів харчування та перехідних запасів на кінець прогнозованого періоду.

Виробниче споживання аграрними та переробними підприємствами включає витрати на насіневі, кормові, енергетичні цілі, формування страхових фондів, використання для подальшої переробки різного рівня глибини. Розмір фонду продовольчого споживання населенням України обумовлюється значеннями прогнозного рівня його постійної чисельності та рівнем споживання на душу населення. Останній показник визначається виходячи із даних ретроспективного характеру та можливих позитивних (або негативних) змін у структурі споживчих потреб.

На основі прогнозних обсягів виробництва продукції рослинництва і тваринництва та продуктів переробки, а також їх споживання в Україні в цілому та в розрізі областей здійснюються укрупнені балансові розрахунки за основними продуктами, які дають змогу оцінити рівень задоволення потреб в них кожної області [87].

Такі балансові розрахунки дозволяють оцінити напрями використання наявних ресурсів, можливості задоволення виробничих і особистих потреб за рахунок власного виробництва, визначити обсяги продукції для продажу за різними каналами реалізації та закупівлі в інших областях для покриття дефіциту ресурсів продовольства [110, 119].

У сучасній економічній методології існує цілий ряд методів прогнозування ємності ринку продовольства, які групуються у три основні підходи, кожен з яких має власну систему методів: 1) евристичний підхід (методи середньої оцінки за індивідуальними оцінками експертів; метод оптимістичних, песимістичних та імовірнісних думок експертів; метод комісії; метод Дельфі; метод зведеного індексу готовності придбання продукції цільовими споживачами; метод зведеного індексу готовності придбання продукції цільовими споживачами); 2) економіко-математичний підхід (трендові моделі; прогнозування через криві життєвого циклу; однофакторні

моделі через коефіцієнти еластичності та через криві Енгеля та Торнквіста; багатофакторні моделі); 3) нормативний підхід (метод нормативних бюджетів споживання; метод бюджету достатку; метод раціонального бюджету).

Специфіка прогнозування ємності ринку як макроекономічного явища зумовлена необхідністю наявності достатньої інформації насамперед про орієнтири державної політики щодо регулювання економіки та його наслідків для загального соціально-економічного становища. Відсутність зазначеної інформації, брак досвіду формування прогнозів на макроекономічному рівні істотно ускладнюють використання такого підходу на рівні окремих підприємств [100, 124]. Незважаючи на важливість евристичного підходу, що полягають у можливості його застосування для прогнозування ємності будь-якого ринку, особливо ринків принципово нових товарів і, а також можливості отримання кваліфікованого висновку щодо ємності ринку з боку спеціалізованих організацій, в той же час думки експертів мають суб'єктивний характер, пов'язаний з неоднозначністю розгляду одних і тих же станів ринкової кон'юнктури різними експертами [82]. Внаслідок наявності зазначених недоліків евристичного підходу пріоритетнішими при прогнозуванні місткості ринку є економіко-математичний і нормативний підходи, які засновані на більш точних і формалізованих, науково-обґрунтованих методах прогнозування [46].

Регулярні дослідження (збір, опрацювання та аналіз) інформації про стан ринку є обов'язковою умовою для прийняття обґрунтованих рішень щодо подальшої діяльності на ринку продовольства. В результаті такої роботи формуються прогнозні моделі розвитку окремих складових ринку продовольства, здійснюється кон'юнктурний аналіз за окремими продуктами та підсистемами ринку, визначаються основні чинники впливу на ринкову рівновагу тощо. Особливо важливою є оцінка сили впливу конкретного фактора ринку продовольства на загальні зміни. Прийняттю відповідних рішень підприємствами, що діють на продовольчому ринку сприяє передова технологія конкурентного аналізу, якою є бенчмаркінг.

Бенчмаркінг – це не тільки передова технологія конкурентного аналізу, але й концепція природного розвитку, прагнення фірми до безупинного удосконалення; сам процес удосконалення, тобто безупинний пошук нових ідей, їх адаптація і використання на практиці. У процесі бенчмаркінгу здійснюється пошук підприємств, які показують найвищу ефективність, навчання методам їхньої роботи й реалізація передових методів у власній практиці. Основне завдання бенчмаркінгу – постійне вдосконалення маркетингу, фінансової структури доходу підприємства, технічної забезпеченості продукту, розвиток менеджменту підприємства. Об'єктами бенчмаркінгу можуть бути: методи, процеси, технології, якісні параметри продукції, показники фінансово-господарської діяльності підприємств (структурних підрозділів) із відповідної структури. Досліджуючи виробничі процеси, методи чи технології виробництва і збуту продукції, головну увагу приділяють пошуку резервів зниження витрат виробництва та підвищення конкурентоспроможності продукції [81, 145, 153].

Бенчмаркінгове дослідження припускає виявлення еталона ведення бізнесу за допомогою загальноприйнятих, стандартних оцінок діяльності підприємств. Таким еталоном стають методи роботи кращих із них, які визнають такими, що заслуговують на поширення в інших підприємствах. Основним елементом, що впливає на успішність адаптації діяльності підприємств, є те, що на практиці застосування бенчмаркінгу проводиться на: макрорівні – це інструмент, який використовується для зміцнення конкурентних позицій підприємства на продовольчому ринку; мезорівні – за чинниками, характерними для галузі в цілому; макрорівні – зіставляється ефективність державної політики, що впливає на конкурентоспроможність (ціни на основні чинники виробництва, дані, що інфраструктуру, рівень інновацій і т.д.). Задачі для бенчмаркінгу визначаються сутністю самого процесу еталонного порівняння, яку розкривають наведені визначення цього інструменту управління. У процесі еталонного порівняння виділяють:

вимірювання своєї діяльності та порівняння показників з іншими, вивчення й використання позитивного досвіду інших у своєму підприємстві.

Стандартний процес бенчмаркінгу включає кілька етапів. Успіх його полягає в чіткому дотриманні та відповідному виконанні кожного з таких етапів: а) планування, що передбачає визначення критичних факторів успіху, вибір процесу бенчмаркінгу, документування процесу, розробка показників; б) планування, що передбачає визначення критичних факторів успіху, вибір процесу бенчмаркінгу, документування процесу, розробка показників; в) визначення параметрів для процесу бенчмаркінгу; г) спостереження і збирання інформації з обраних напрямів – проводиться збір інформації про підприємства, для цього використовуються як первинні, так і вторинні дані (інформація повинна бути достовірною); д) аналіз – одержана інформація класифікується та систематизується, проводиться вибір методу аналізу й оцінюються ступінь досягнення мети і чинники, що визначають результат; е) адаптація – вибір найкращих практик процесу бенчмаркінгу, пристосування їх до умов роботи підприємства, проведення змін; удосконалення – завдання полягає у тому, щоб вибрати ті елементи процесів, запозичені методи та схеми, які дають змогу реалізувати стратегію безперервного вдосконалення діяльності підприємства на продовольчому ринку [154]. Основними показниками, які використовуються в процесі конкурентного співставлення на ринку продовольства є: ціна, якість, екологічність продукції, дизайн, умови реалізації, відношення до споживача, гнучкість та здатність задовольняти потреби окремих категорій споживачів, наявність та рівень зворотнього зв'язку, наявність, якість та швидкість доставки, асортимент продукції та швидкість його оновлення, нові продукти і послуги, впровадження під час виробництва аграрної продукції нової техніки та технології [153].

Використання бенчмаркінгу забезпечить ефективне управління процесами адаптації аграрних підприємств до умов ринку продовольства, заснованої на детальному вивченні конкурентного середовища та використанні модифікованого досвіду конкурентних підприємств.

Тобто, на основі досліджених методів оцінки ринку продовольства, доречно відмітити, що для цього не існує універсальної методики або підходу. Тому методика оцінки ринку продовольства повинна бути підібрана індивідуально.

РОЗДІЛ 2

РОЗВИТОК ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

2.1. Формування пропозиції на продовольчому ринку

Продовольчий ринок складає основу споживчого ринку усіх регіонів України. В той же час від розвитку продовольчого виробництва значною мірою залежить зовнішньоекономічна діяльність аграрно-орієнтованих територій, до яких належить значна частина регіонів держави. В окремих областях понад 50% валового продукту складає виробництво продукції сільського господарства та переробної промисловості.

Наприклад, Вінницька область є одним із найбільших виробників продукції агропромислового комплексу держави. Протягом останніх років вона займає перші позиції в рейтингу регіонів України з виробництва зернових культур, молока та молокопродуктів, цукрових буряків та цукру, рослинної олії та інших продуктів АПК. Тобто, якщо виходити із рівнів виробництва продовольства, регіон здатен забезпечити власні споживчі потреби у більшості видів харчових ресурсів. Але кількісна структура виробництва за окремими продовольчими групами не відповідає якісним параметрам попиту зі сторони населення, що потребує окремого дослідження і пошуку шляхів вирішення зазначеної проблеми.

Пропозицію на продовольчому ринку формують сільськогосподарські підприємства, особисті підсобні господарства, імпортери та переробні підприємства, певна частка продовольчих ресурсів задіяна у міжрегіональному обміні. Основний попит на продовольчі товари визначається під впливом споживчих запитів з боку населення, галузей промислової переробки та експортерів (рис. 2.1).

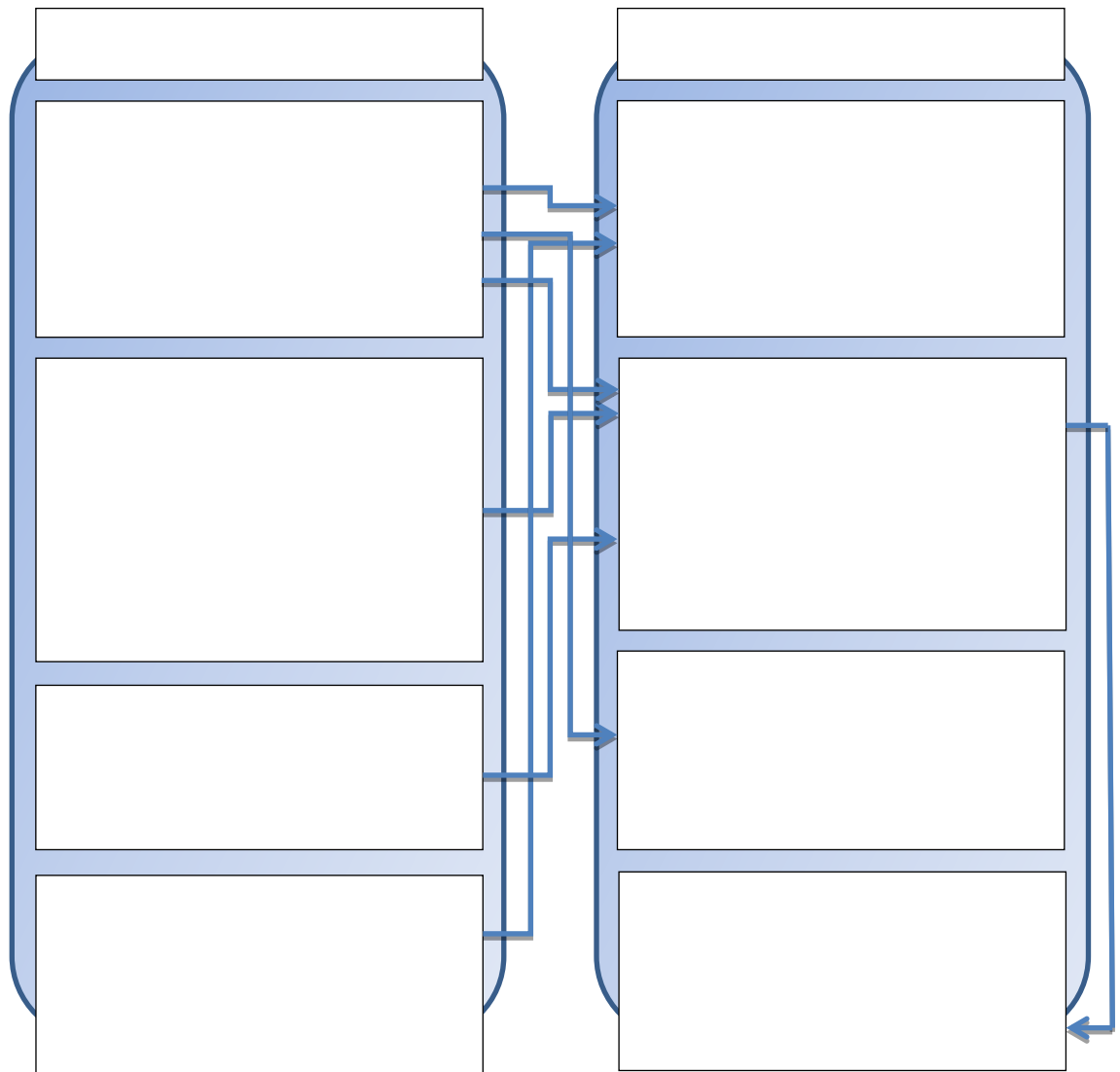

Рис. 2.1. Формування та взаємозалежність попиту та пропозиції на ринку продовольчих товарів

Джерело: власна розробка.

Ринок продовольчих товарів є похідним та значною мірою обумовленим станом розвитку ринку сільськогосподарської продукції. Ці ринки суміжні, взаємозалежні, взаємообумовлені, в певній частині вони є одним цілим (при умові використання сільськогосподарської продукції як продовольства без подальшої промислової обробки).

Пропозиція, як інституційний елемент ринку продовольчих товарів формується підприємствами галузей сільськогосподарського виробництва, промисловості, імпортерами та особистими підсобними господарствами населення.

За період незалежності України ринок продовольства пройшов через значні трансформаційні зміни. Початок 1990-х років характеризувався недосконалістю та відсутністю окремих складових ринкового механізму, особливо в інфраструктурній частині. За часів командно-адміністративної економіки, яка панувала в Україні до 1991 року постійною проблемою було як зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, так і доведення її до конкретних споживачів в необхідних обсягах та номенклатурі. Слабкий рівень розвитку транспортних комунікацій, відсутність високотехнологічних складських потужностей, нерозвиненість тарно-пакувального господарства призводив до значних втрат валової продукції аграрної сфери (за окремими оцінками – до 25%). Також, істотно обмежувало можливості збалансованого забезпечення пропозиції продовольства складне фінансове становище більшості сільськогосподарських підприємств, відсутність ринкових систем збуту виробленої продукції, технологічна відсталість підприємств харчової промисловості.

Розвиток продовольчого ринку прямо пов'язаний із розвитком його сировинної бази, яка формується за рахунок виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств, особистих селянських господарств та імпорту. За період 1990-2013рр. відбулися значні трансформаційні зміни у кожному із зазначених секторів.

У порівнянні із рівнем виробництва 1990 року відбулося істотне зменшення виробництва продукції тваринницьких галузей. Найнижчий рівень виробництва продукції тваринництва був зафіксований у 2000 році, що склало 42,4% показника 1990 р. (додаток А). При чому у сільськогосподарських підприємствах рівень падіння був істотно вищим – понад 85% від рівня 1990 р. Виробництво тваринницької продукції в господарствах населення скорочувалося меншими темпами (в середньому на 1% на рік) і стабілізувалося лише у 2008-2013рр.

Тенденції зміни рівня пропозиції на ринку рослинницької продукції за 1990-2013 рр. були менш прямолінійними, що значною мірою обумовлювалося

залежністю галузі від природно-кліматичних умов. Але в цілому ситуація значно покращилась у 2010-2013рр. Більшість сільськогосподарських підприємств України знайшли можливості подолати кризові тенденції у рослинницькій галузі і з 2003 р. демонструють відносно стале нарощування виробництва, хоча і не змогли досягнути рівня виробництва 1990 року.

Частка сільськогосподарських підприємств істотно скоротилась, відповідно зросло значення пропозиції з боку домогосподарств населення, які займаються виробництвом аграрної продукції.

Якщо у 1990р. сільськогосподарські підприємства забезпечували понад 70% пропозиції на ринку сільськогосподарської продукції, то у 2003р. вони змогли забезпечити лише близько 33% її рівня (додаток Б). Починаючи з 2003р. підприємства громадського сектору почали відновлювати свій вплив на ринок сільськогосподарської продукції (рис. 2.2).

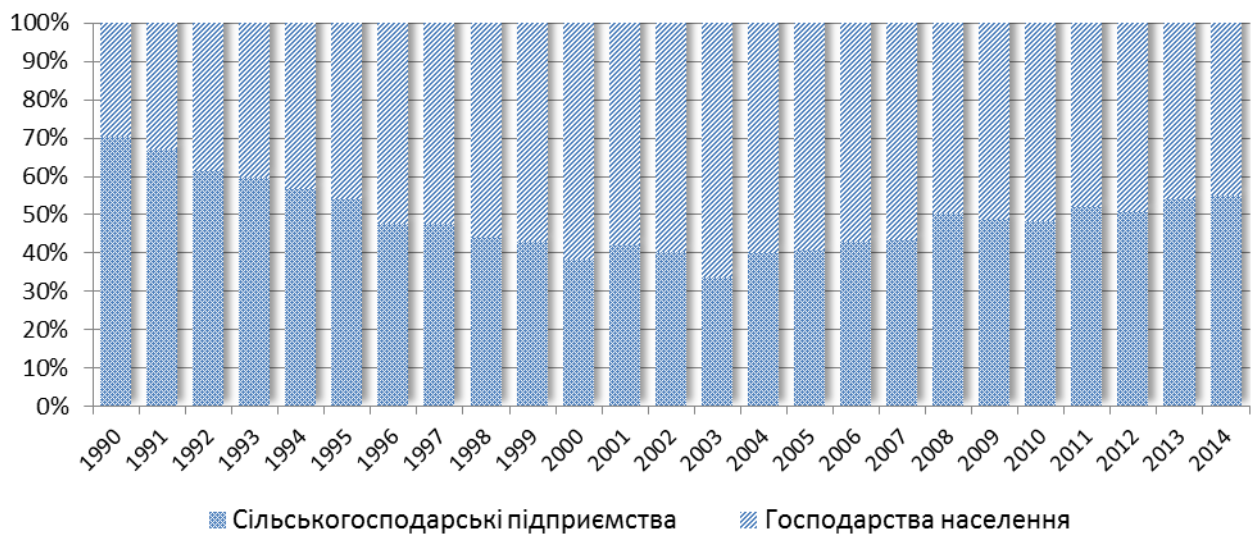

Рис. 2.2. Структура виробництва валової продукції сільського господарства в Україні

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України.

Якщо в структурі виробництва валової продукції сільського господарства протягом 2008-2014рр. спостерігався відносний паритет між сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення, то в галузевому розрізі відмічено істотні диспропорції.

Станом на 2013р. сільськогосподарські підприємства виробили 58,6% продукції рослинництва і 43,5% продукції тваринництва. В окремі періоди домогосподарства забезпечували близько 50% пропозиції продукції рослинництва (2000-2007рр.) та майже 80% пропозиції тваринницької продукції (2000-2004рр.).

У галузевій структурі валової продукції сільського господарства провідне місце (70,2% від загального обсягу виробництва) традиційно належить продукції рослинництва. У сільськогосподарських підприємствах її частка становить 75,7%, у господарствах населення – 63,4%. Загалом у 2014р. вироблено рослинницької продукції (у постійних цінах 2010р.) на 177,4 млрд.грн., у т.ч. аграрними підприємствами – на 105,3 млрд. грн., господарствами населення – на 72,1 млрд. грн. Порівняно з 2013р. відбулося збільшення на 3,1% обсягів виробництва продукції рослинництва, у т.ч. в підприємствах – на 3,9%, у господарствах населення – на 1,9%.

Найменший вплив на пропозицію аграрної продукції сільськогосподарські підприємства здійснюють в регіонах Західної України. Так, у Чернівецькій, Рівненській, Івано-Франківській, Волинській та Львівській областях ці господарства в структурі валової продукції займають від 23% до 33%. У Закарпатській області сільськогосподарські підприємства забезпечують лише 5% пропозиції продукції сільського господарства. Тобто в західних регіонах держави відбувся занепад великотоварного виробництва сільськогосподарської продукції. У порівнянні із показником 1990р. сільськогосподарські підприємства Закарпатської області виробили у 2013р. лише 13,3% валової продукції, у Волинській області цей показник склав – 43%, у Львівській – 58%, Рівненській – 42,2%, Чернівецькій – 38,1%. Також низькою в цих регіонах у більшості періодів була і рентабельність сільськогосподарського виробництва (від 0,7% у Чернівецькій області до 10,5 – у Волинській області). Певним виключенням у цьому перелікові є сільське господарство Івано-Франківської області, яка досягла рівня 70,5% від показника 1990р. за обсягами виробництва продукції у сільськогосподарських

підприємствах та здійснювала досить ефективну господарську діяльність (рівень рентабельності в середньому за 2010-2013рр. склав понад 31%).

Найбільш потужні виробничі комплекси сільського господарства в Україні зосереджені в центральних регіонах України, які характеризуються стабільними темпами росту та досить високими показниками технологічної та економічної ефективності.

Одним із найважливіших постачальників сільськогосподарської продукції є Вінницька область, яка у 2015р. займала перше місце за часткою у виробництві валової продукції із показником 7,5% (9,2% загальнодержавного виробництва продукції рослинництва та 6,8% - тваринництва). До п'ятірки найбільших аграрних регіонів в Україні також входять Полтавська (7% від загального обсягу валової продукції сільського господарства), Дніпропетровська (6,3%), Харківська (6,1%) та Черкаська (6,1%) області. Разом ці регіони забезпечують практично третину загальнодержавної пропозиції сільськогосподарської продукції (рис. 2.3).

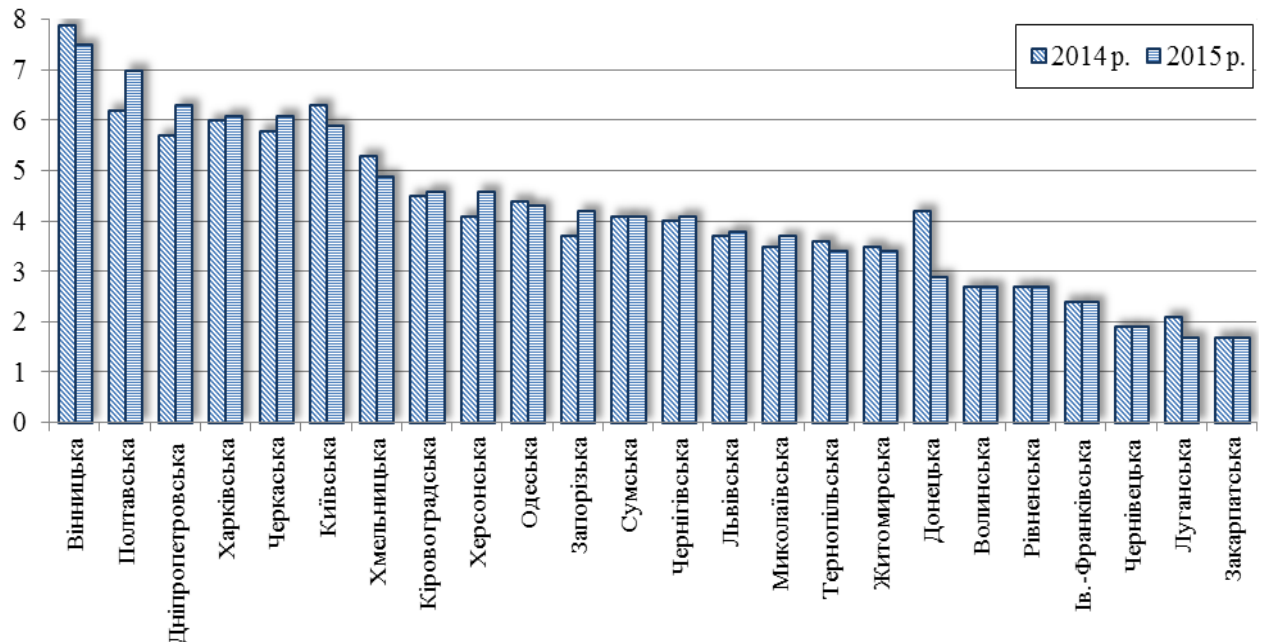

Рис. 2.3. Структура виробництва валової продукції сільського господарства за регіонами у 2014-2015 рр.

Джерело: Державна служба статистики України.

На рівень пропозиції на ринку сільськогосподарської продукції впливають як ринкові, так і внутрішньогалузеві та внутрішньогосподарські фактори. Так, зростання попиту на зовнішньому ринку на окремі види аграрної продукції (зернових, олійних культур) зумовило постійне нарощування їх виробництва, низька рентабельність виробництва більшості видів продукції тваринництва призвела до скорочення поголів'я тварин, що в свою чергу вплинуло на падіння виробництва кормових культур (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Валова продукція за основними видами сільськогосподарської продукції в Україні в постійних цінах 2010 р., млрд. грн.

Показники	Роки									Відхилення, %	
	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014*	2013р. від 1990р.	2013р. від 2010р.
Валова продукція, всього	282,77	183,89	151,02	179,61	194,89	233,70	223,25	252,86	251,44	-10,6	29,7
продукція рослинництва	145,50	106,33	92,84	114,48	124,55	162,44	149,23	175,90	177,71	20,9	41,2
зернові та зернобобові культури	53,34	34,57	27,19	41,74	41,63	60,49	49,41	67,00	67,57	25,6	60,9
технічні культури	33,34	23,06	16,81	22,53	33,03	41,55	40,53	49,11	50,51	47,3	48,7
картопля, овочі та баштанні продовольчі культури	26,04	26,99	35,03	37,24	38,00	46,92	46,40	45,76	46,50	75,7	20,4
плоди, ягоди та виноград	10,30	6,54	6,32	7,17	6,92	7,76	7,67	9,09	7,72	-11,7	31,4
кормові культури	20,83	12,18	6,24	5,20	4,09	4,62	4,32	4,34	4,25	-79,2	6,1
інша продукція рослинництва	1,66	2,99	1,25	0,59	0,89	1,10	0,91	0,60	1,15	-63,8	-32,6
продукція тваринництва	137,27	77,56	58,18	65,13	70,33	71,26	74,02	76,96	73,73	-43,9	9,4
худоба та птиця	63,81	28,96	21,57	23,29	31,24	31,64	33,39	35,72	33,87	-44,0	14,4
молоко	60,79	41,05	30,24	32,95	28,53	28,15	28,91	29,19	28,25	-52,0	2,3
яйця	7,47	4,13	3,88	5,78	7,94	8,70	8,89	9,13	9,11	22,1	15,0
вовна	0,16	0,07	0,01	0,01	0,02	0,02	0,02	0,01	0,01	-90,5	-15,3
інша продукція тваринництва	5,04	3,35	2,48	3,08	2,61	2,76	2,81	2,91	2,49	-42,2	11,6

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Групування сільськогосподарських підприємств, проведене за рівнем чистого доходу (виручки) від реалізації сільськогосподарської продукції та

послуг у 2011-2014 рр. (табл. 2.2) вказує на зростання рівня концентрації ринку сільськогосподарської продукції зі сторони великих аграрних виробників (агрохолдингів).

Особлива концентрація спостерігалась на ринку продукції тваринництва – близько 1% найбільших сільськогосподарських підприємств (із рівнем чистого доходу понад 100 млн.грн.) отримували у 2011-2013рр. в середньому 41% валової виручки від реалізації.

Таблиця 2.2

Групування сільськогосподарських підприємств за рівнем чистого доходу

Групи підприємств за рівнем чистого доходу, млн.грн.	Частка підприємств, у % до загального значення						Рівень рентабельності, %		
	кількості підприємств			обсягу чистого доходу (виручки)					
	2011р.	2012р.	2013р.	2011р.	2012р.	2013р.	2011р.	2012р.	2013р.
Продукція сільського господарства та послуги сільськогосподарського характеру									
Усі підприємства	100	100	100	100	100	100	26,4	20,2	11,5
до 1,0	22,5	17,2	16,4	1,0	0,6	0,6	-2,8	-7,2	-13,3
1,1-2,5	16,9	16,0	15,7	2,8	2,0	2,0	13,6	6,9	0,3
2,6-5,0	17,8	16,4	16,7	6,4	4,5	4,6	21,1	12,2	3,6
5,1-10,0	19,4	19,9	20,7	13,6	10,7	11,1	23,3	16,0	6,8
10,1-20,0	13,0	16,2	16,4	17,9	17,0	17,0	26,8	19,6	8,6
20,1-50,0	7,6	10,1	10,0	22,5	22,9	22,1	22,2	18,5	9,5
50,1-100,0	1,5	2,7	2,7	10,2	13,8	13,7	26,2	19,1	6,6
Понад 100,0	1,3	1,5	1,4	25,7	28,5	28,9	36,8	27,5	22,8
Продукція рослинництва									
Усі підприємства	100	100	100,0	100	100	100,0	32,3	22,3	11,1
до 1,0	26,8	20,5	20,1	1,2	0,7	0,8	5,6	-1,5	-10,5
1,1-2,5	17,1	15,9	15,8	3,7	2,5	2,6	21,9	11,2	3,8
2,6-5,0	18,8	17,1	17,4	8,8	5,9	6,2	29,1	16,9	7,0
5,1-10,0	18,7	20,2	21,7	16,9	13,5	15,1	33,6	22,6	11,1
10,1-20,0	11,2	15,1	14,8	19,9	19,7	20,0	35,4	26,4	11,8
20,1-50,0	5,6	8,3	7,5	21,4	23,3	21,4	28,4	23,5	12,4
50,1-100,0	1,1	1,9	1,7	9,6	12,1	11,9	38,1	22,8	6,1
Понад 100,0	0,8	1,0	1,0	18,5	22,3	22,0	35,5	20,8	15,5
Продукція тваринництва									
Усі підприємства	100	100	100	100	100	100	13,0	14,3	11,3
до 1,0	57,3	54,9	50,3	3,2	2,5	1,9	-30,2	-29,6	-31,0
1,1-2,5	16,1	16,5	16,4	5,4	4,5	3,7	-15,5	-19,2	-22,7
2,6-5,0	11,1	11,1	12,5	7,9	6,5	6,4	-3,6	-10,9	-12,0
5,1-10,0	7,1	7,9	8,7	10,2	9,2	8,6	0,2	-6,4	-7,1
10,1-20,0	4,4	5,0	6,0	12,1	11,4	11,9	2,3	-3,3	0,2
20,1-50,0	2,6	3,0	3,7	16,1	15,7	15,7	4,8	3,3	-0,6
50,1-100,0	0,5	0,8	1,4	7,3	8,7	13,0	4,7	14,7	8,8
Понад 100,0	0,9	0,8	1,0	37,9	41,5	38,8	51,0	55,7	48,4

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Висококонцентроване виробництво є основою високої його ефективності. У 2013р. лише підприємства, у яких обсяг реалізації продукції тваринництва перевищував 50 млн.грн. були рентабельними, при чому в групі підприємств із розміром виручки понад 100 млн. грн. рівень рентабельності на 40 в.п. був вищим, ніж у групі із чистим доходом 50-100 млн.грн.

Для ринку продукції рослинництва також відслідковується залежність між рівнем рентабельності та часткою ринку. Великі підприємства із рівнем реалізації продукції рослинництва понад 50 млн.грн., частка яких у загальній чисельності підприємств-учасників ринку рослинницької продукції складала 2,7-2,9%, займали в середньому 32% відповідного ринку.

Результати групування сільськогосподарських підприємств за рівнем рентабельності свідчать, що основною причиною її зниження є зростання рівня операційних витрат. Великі товаровиробники мають змогу використовувати «ефект масштабу», володіють значними фінансовими, людськими, технологічними та технічними ресурсами, що забезпечує високу ефективність їх господарської діяльності. Тому можна стверджувати, що в перспективі значення великих агрохолдингів буде зростати, а також те, що тенденція до укрупнення виробництва у сільському господарстві буде нарощуватися.

Загальний обсяг ринку сільськогосподарської продукції формується за рахунок реалізованої на внутрішньому ринку сільськогосподарської продукції підприємств аграрної сфери, особистих господарств населення та імпорту. Понад 50 % даного ринку забезпечується продукцією сільськогосподарських підприємств (табл. 2.3).

Головним інструментом координації структури ринку продовольчих товарів є ціни на продовольчі товари та сировинні ресурси. Вони інформують економічні суб'єкти про дефіцит або профіцит того чи іншого виду продовольства.

Таблиця 2.3

Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами України, млн.т

Продукція	Роки									Відношення даних 2013р. у % до		
	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014*	1990	2005	2010
Зернові та зернобобові	18,50	13,11	10,73	19,46	17,81	13,97	24,76	31,69	40,22	171,3	162,8	177,9
Олійні	2,20	1,42	2,28	2,61	4,09	4,43	5,54	7,24	13,17	329,1	277,1	177,2
Цукрові буряки	43,28	27,94	10,97	10,96	10,41	7,21	5,72	6,35	9,00	14,7	57,9	61,0
Картопля	1,64	0,19	0,09	0,12	0,12	0,18	0,26	0,31	0,54	18,7	262,0	262,0
Овочі	4,22	1,07	0,54	0,40	0,41	0,43	0,55	0,81	0,96	19,1	203,0	195,3
Плоди та ягоди	1,15	0,26	0,21	0,17	0,12	0,17	0,19	0,18	1,22	15,7	106,9	146,0
Худоба та птиця (в живій вазі)	4,42	1,90	0,97	0,90	1,09	1,31	1,34	1,45	1,96	32,8	160,5	133,2
Молоко і молочні продукти	18,02	6,77	2,68	2,12	2,02	1,83	1,83	1,99	2,51	11,1	94,0	98,8
Яйця (млрд.шт.)	8,69	3,64	2,64	5,70	6,67	6,75	7,73	8,57	11,74	98,6	150,3	128,3
Вовна, тис.т	27,11	7,80	1,39	0,55	0,53	0,62	0,66	0,72	0,30	2,7	132,1	136,7

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Ціни на продовольчі та сировинні ресурси в Україні мають тенденцію до зростання (рис. 2.4).

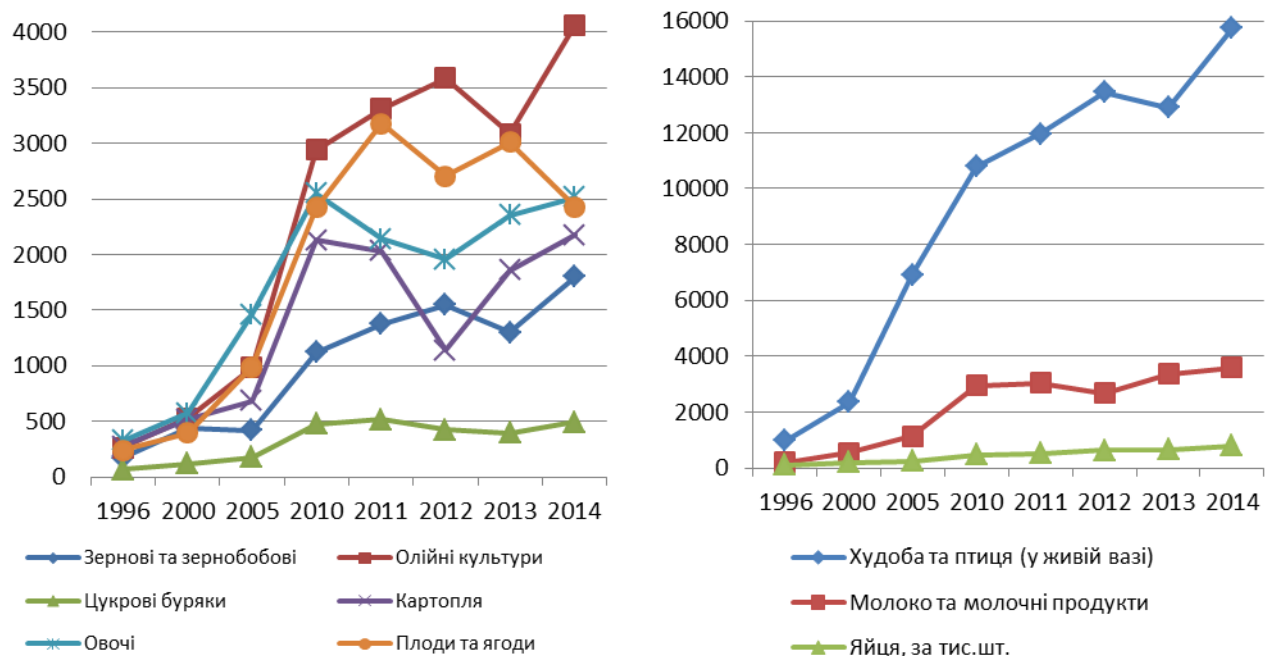

Рис. 2.4. Динаміка цін на сільськогосподарську продукцію, реалізовану сільськогосподарськими підприємствами за усіма каналами реалізації, грн. за т

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України.

Проведений кореляційний аналіз між рівнем реалізації сільськогосподарської продукції та реалізаційними цінами виявив істотний щільний зв'язок між зазначеними показниками у таких продуктів: кукурудзи (коефіцієнт кореляції $R = 0,86076$), насінні соняшнику ($0,92134$), сої ($0,88443$), картоплі ($0,75391$), грибів ($0,81795$), свиней ($0,77188$), птиці ($0,96245$), та яєць ($0,94298$) (рис. 2.5).

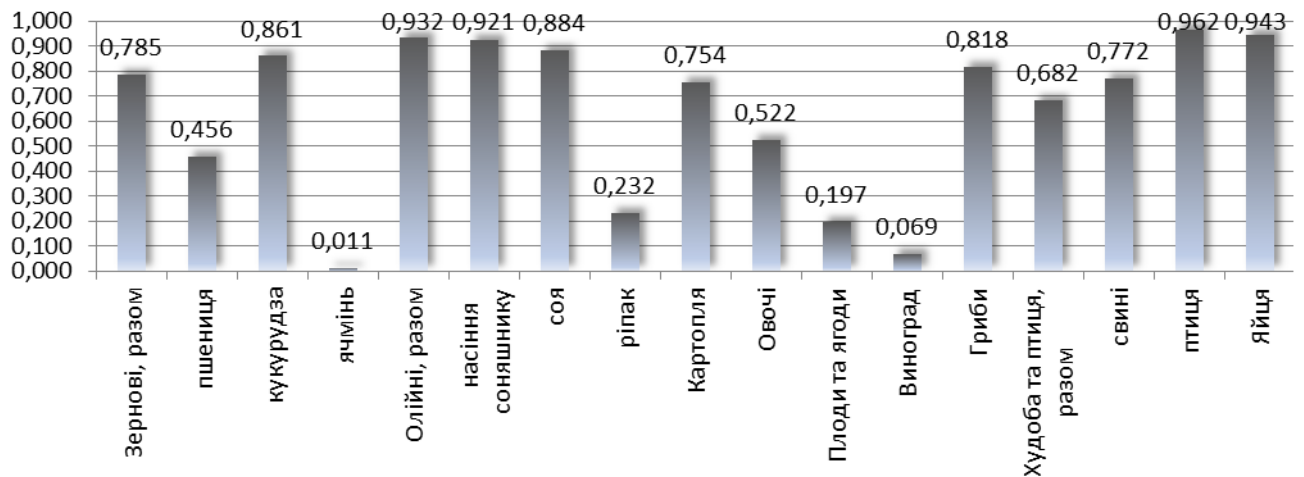

Рис. 2.5. Коефіцієнт кореляції (R) між ціною та обсягами реалізації сільськогосподарської продукції в Україні за 1996-2013рр.

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

По багатьох інших продуктах не виявлено істотної залежності між ціною та рівнем продажу, що свідчить про досить складну структуру показників, які впливають на обсяги реалізації сільськогосподарської продукції.

Практично не впливає ціна на обсяг продажу цукрових буряків, ячменю, ріпаку, плодів та ягід, винограду, обернений вплив ціна здійснює на реалізацію жита, великої рогатої худоби на м'ясо та меду.

В ідеальній ринковій економіці саме ціна покликана регулювати обсяг пропозиції того чи іншого товару, в тому числі і продовольчого. Відсутність впливу ціни (або його неадекватність) на обсяги реалізації продукції свідчить про незбалансованість ринкових механізмів на окремих сировинних та продовольчих ринках. В розвинених ринкових економіках збалансування попиту та пропозиції через ціновий механізм здійснюється на товарних біржах,

основними функціями якої є виявлення товарних цін, попиту і пропозицій на товари, вивчення, упорядкування і полегшення товарообігу і пов'язаних з ним торговельних операцій. В Україні ж аграрні біржі не виконують ці завдання із різних причин.

Зародження біржового ринку в Україні розпочалося одразу після здобуття незалежності – у 1991 році, коли були створені перші вітчизняні товарні біржі. Цьому сприяло виникнення нормативно-правової бази, основою якої став Закон України «Про товарну біржу».

Недооцінка з боку держави такого ринкового інституту, як товарна біржа, призвела до ігнорування біржового ринку з боку учасників ринку продовольства – виробників, посередників та споживачів, оскільки законодавство дозволяло їх позабіржову взаємодію при здійсненні грошово-товарних відносин.

В результаті цього біржова діяльність не відіграє вагової ролі на ринку продовольства, основною функцією товарних бірж до кінця 2012 р. була реєстрація міжнародних контрактів. 8 листопада 2012 року на Урядовому порталі було оприлюднено постанову Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2012 року № 1079 «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань реєстрації зовнішньоекономічних контрактів».

Дана постанова відмінила процедуру обов'язкової реєстрації та укладання зовнішньоекономічних контрактів на експорт сільськогосподарської продукції на аграрній біржі, оскільки остання носила формальний характер та була додатковим фінансовим платежем для трейдерів, які у свою чергу перекладали його вартість на вітчизняних виробників, знижуючи закупівельні ціни.

За оцінками Державної служби з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва України та міжнародних експертів, обов'язкова реєстрація та укладання експортних контрактів зменшували закупівельні ціни для сільгоспвиробників в середньому на 0,15% (3-4 грн. на 1 т зернових культур та 7-8 грн. – на 1 т олійних). Так, у 2011 рік виробники через фіктивну

реєстрацію експортних контрактів недоотримали \$1,61 млн. за реалізовану пшеницю та \$4,72 млн. – за соняшникову олію, що стримувало розвиток відповідних галузей [127].

Зазначені зміни у регуляторній політиці знайшли своє відображення у інформації щодо обсягів біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією та продовольством (табл. 2.4). В 2014р. у порівнянні із 2012р. рівень продажу сільськогосподарської продукції через товарні біржі зменшився на 92%, а продовольчих товарів – на 95%.

Таблиця 2.4

Обсяги реалізації товарів на біржах України, млн. грн.

Товари	Роки								Відхилення, %, 2014р. до	
	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	1995р.	2012р.
Сільськогосподарська продукція	220,8	989,7	10568,2	43787,4	63361,4	77889,6	11631,6	13856,2	6175,5	-92,1
Продовольчі товари	5,1	62,8	416,1	2272,3	20139,9	28541,8	245,2	76,7	1403,9	-95,1
Транспортні засоби	39,8	193,4	319,9	184,5	60,2	43,5	51,1	1027,9	2482,7	5607,3
Паливо	2,8	290,6	2517,9	2630,4	7523,9	6280,9	11132,8	1707,2	60871,4	869,2
Нерухомість	256,7	380,9	694,5	252,4	323,8	875,7	549,1	2316,9	802,6	-8,4
Інші види	7,7	244,6	2508,2	2313,6	3010,8	4912,9	5197,2	6695,5	86854,5	1667,9
Усього	532,9	2162	17024,8	51440,6	94420	118544,4	28807	25680,4	4719,0	-96,0

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Згідно даних Державної служби статистики України станом на 1 січня 2015 року в Україні було зареєстровано 555 товарних бірж (без врахування фондових бірж), практичну діяльність з яких у 2013 р. здійснювали близько 228. У 2014р. діяльність здійснювало 146 бірж, з них універсальних, товарно-сировинних і товарних – 131 біржа (89,7% від кількості діючих), агропромислових – 10 та 5 бірж нерухомості.

Більшість операцій з біржової торгівлі у 2013 р. здійснювали 4 товарні біржі, зосереджені у м.Києві - Аграрна біржа, товарна біржа «Перша незалежна біржа», товарна біржа «Іннекс», товарна біржа «Київська агропромислова біржа», сумарна частка яких досягала 85%. У 2014 р. таку ж частку у структурі біржової торгівлі займали Аграрна біржа, Українська універсальна біржа, товарна біржа "Капітал-контракт", товарна біржа "Перспектива-комодіті",

товарна біржа "Київська агропромислова біржа", які уклали 27 тис. угод із 60,7 тис. угод, укладених біржами України.

Основною сільськогосподарською продукцією, реалізованою через систему біржової торгівлі є зернові культури (пшениця, жито, ячмінь, кукурудза, овес, гречка, горох), олійні (ріпак, насіння соняшнику) (приблизно 30% від загального обсягу біржової торгівлі в Україні за 2013р.). Частка продукції тваринництва, реалізованої через біржі є у 5 разів меншою – приблизно 6% від загального обсягу біржової торгівлі в Україні у 2013р.

У 2013р. вартість реалізованої сільськогосподарськими підприємствами продукції склала 144 млрд.грн., тобто частка біржової торгівлі аграрною продукцією склала лише 8% від загального її продажу. Із 217 млрд. грн. виробленої продукції підприємств харчової промисловості у 2013р. через товарні біржі реалізовано продовольства на суму лише 245 млн., або 0,11%.

У 2014 р. найбільший обсяг угод (51,1% від загальної вартості укладених угод) було укладено на агропромислових біржах, 26,8% – на універсальних і 22% – на товарно-сировинних та товарних біржах.

Біржова торгівля продукцією і товарами впродовж 2014р. представлена, в основному, спотовим ринком (укладання угод на реальний товар з негайною поставкою). На умовах споту було укладено 65% усіх біржових угод. У структурі спотових угод переважну більшість становили угоди з продажу культур зернових, бобових та насіння олійних культур (37,3%), тварин живих та продукції тваринництва (12%), лісоматеріалів (8,1%) та палива (6,2%). Форвардні контракти (угоди на реальний товар з відстроченою поставкою) становили 35% від усіх біржових угод. Найбільшу частку становили угоди на продукцію культур зернових, бобових та насіння олійних культур (63,3%) та угоди на продаж інших продовольчих товарів (11,8%).

У 2014р. відбулися зміни у структурі вартості укладених угод із продажу продукції культур зернових, бобових та насіння олійних культур. Так, зменшилась питома вага угод із продажу кукурудзи на 7,6 в.п., яка становила 15,1%, тоді як збільшилась питома вага угод із продажу ячменю на 7,7 в.п. та

насіння ріпаку й кользи на 7 в.п. і становила відповідно 12,3% та 10,5% (від загального продажу зазначених культур).

Структуру пропозиції на ринку продовольчих товарів дозволяє оцінити статистична інформація щодо виробництва продуктів підприємствами харчової промисловості, а також дані щодо оптової та роздрібною торгівлі.

Наприклад, номенклатура пропозиції молокопродукції, виробленої переробними підприємствами України групується за такими основними категоріями, як молоко оброблене рідке, вершки жирністю більше 8%, масло вершкове, спреди та суміші жирові, сир свіжий неферментований та сир кисломолочний, сири жирні, продукти кисломолочні. Згідно з нашими розрахунками молочна промисловість на виробництво готової продукції потребує близько 5,0-5,2 млн. т молокосировини, основними постачальниками якої є сільськогосподарські підприємства, господарства населення та інші господарські структури (заготівельні кооперативи тощо) (рис. 2.6).

Загальні потреби у молоці є дещо вищими за рівень реальних надходжень молока на переробку. Різницю у потребі, особливо у молочних жирах, підприємства молочної промисловості заміщують за рахунок рослинних жирів, що стало особливо розповсюдженим в останні роки. Така ситуація обумовлена як дефіцитом молока, так і доступністю тропічних олій на ринку.

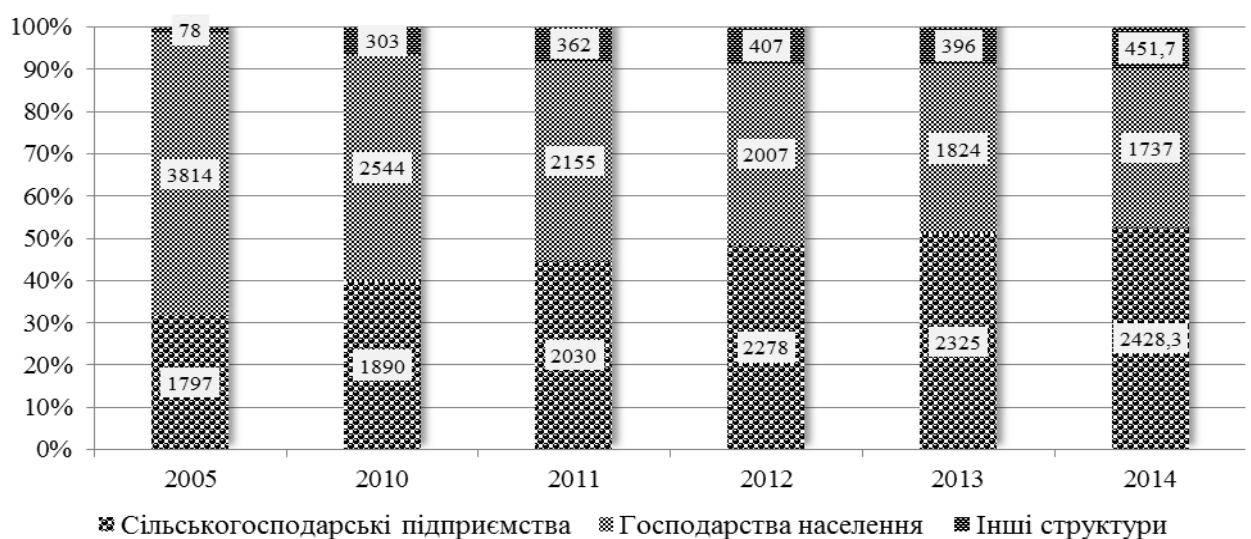

Рис. 2.6. Надходження молокосировини на переробні підприємства України, тис. т

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

В окремих випадках такі дії мають негативний характер, коли споживачі з боку товаровиробників свідомо вводяться в оману, також це призводить до заборони продукції вітчизняного виробництва на окремих експортних ринках та призводить до втрати довіри до неї з боку споживачів. В результаті такої політики рівень виробництва основних експортних товарів молочної промисловості – вершкового масла та твердих сирів, у 2013 р. зменшився у порівнянні із 2005 р. на 26,2% та 38,7% відповідно, що в свою чергу призвело до скорочення попиту на молокосировину майже на 25%.

Близько 50% фонду споживання молокопродукції в Україні забезпечується промисловим виробництвом, до 40% якого проходить через мережу роздрібної торгівлі (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Промислове виробництво (В) та продаж продовольчих товарів через торгову мережу підприємств (РТ), (тис.т)

Продукція	Показ-ник	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
М'ясо та продукти м'ясні	РТ	325	453	420	452	480	527	621	465
	В	960	1349	1279	1360	1419	1438	1538	1461
	Ч _{рт} , %	33,8	33,6	32,8	33,2	33,8	36,6	40,4	31,8
Масло вершкове	РТ	32	36	31	31	32	36	38	35
	В	120	85	75	80	77	89	94	114
	Ч _{рт} , %	26,7	42,5	41,5	39,0	41,7	40,6	40,3	30,7
Олії рослинні	РТ	66	102	109	122	138	147	144	139
	В	1381	1863	2772	2990	3177	3799	3403	4359
	Ч _{рт} , %	4,8	5,5	3,9	4,1	4,3	3,9	4,2	3,2
Сир сичужний, плавлений та кисломолочний	РТ	42	71	67	67	75	93	97	86
	В	358	328	309	286	254	247	249	205
	Ч _{рт} , %	11,7	21,7	21,7	23,5	29,5	37,7	39,0	42,0
Цукор	РТ	129	177	190	143	156	166	208	212
	В	2139	1571	1275	1805	2586	2143	1263	2053
	Ч _{рт} , %	6,0	11,3	14,9	7,9	6,0	7,7	16,5	10,3
Вироби кондитерські	РТ	225	288	254	268	290	311	320	341
	В	882	969	935	971	948	948	942	719
	Ч _{рт} , %	25,5	29,7	27,2	27,6	30,6	32,8	34,0	47,4
Борошно, вироби хлібобулочні*	РТ	953	933	845	807	834	837	841	902
	В	4529	4415	4014	3898	3829	3778	3634	3748
	Ч _{рт} , %	21,0	21,1	21,1	20,7	21,8	22,2	23,1	24,1

* у перерахунку на борошно

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Частка роздрібної торгівлі ($Ч_{\text{рт}}$) у валовому виробництві більшості видів промислової продовольчої продукції, призначеної для кінцевого споживання, складає 30-40% від обсягу виробництва. Виключенням є рослинна олія, 90% якої спрямовується на експорт, а також цукор та борошно, значна частина яких використовується в середині самої харчової промисловості.

Сільськогосподарські підприємства, переробна галузь харчової промисловості, розгалужена мережа оптової та роздрібної торгівлі формують істотні обсяги пропозиції продовольства, які забезпечують значну частину попиту на нього. Але важливою рисою вітчизняного ринку продовольства є вагомий вплив натурального господарства та особистих підсобних господарств на рівень задоволення споживчих потреб у харчуванні.

2.2. Розвиток господарств населення як суб'єктів ринку продовольства

Господарства населення в Україні тривалий період часу здійснювали і продовжують здійснювати забезпечення значної частини споживчих потреб. У складні часи реформування аграрної сфери, коли відбулося значне скорочення виробництва сільськогосподарської продукції, вивільнення працівників підприємств галузі, вирощування рослинницької продукції та утримання продуктивних тварин стало єдиним шляхом для забезпечення продовольчих потреб та джерелом доходу для значної чисельності сімей, які проживали на сільських територіях.

Проблеми зайнятості є головною причиною участі населення у діяльності, пов'язаній із власним виробництвом сільськогосподарської продукції та її переробці. Якщо у 1990 р. понад 25% сільського населення були найманими працівниками у сільськогосподарських підприємствах, то у 2014 р. цей показник зменшився до 4,3% (рис. 2.7).

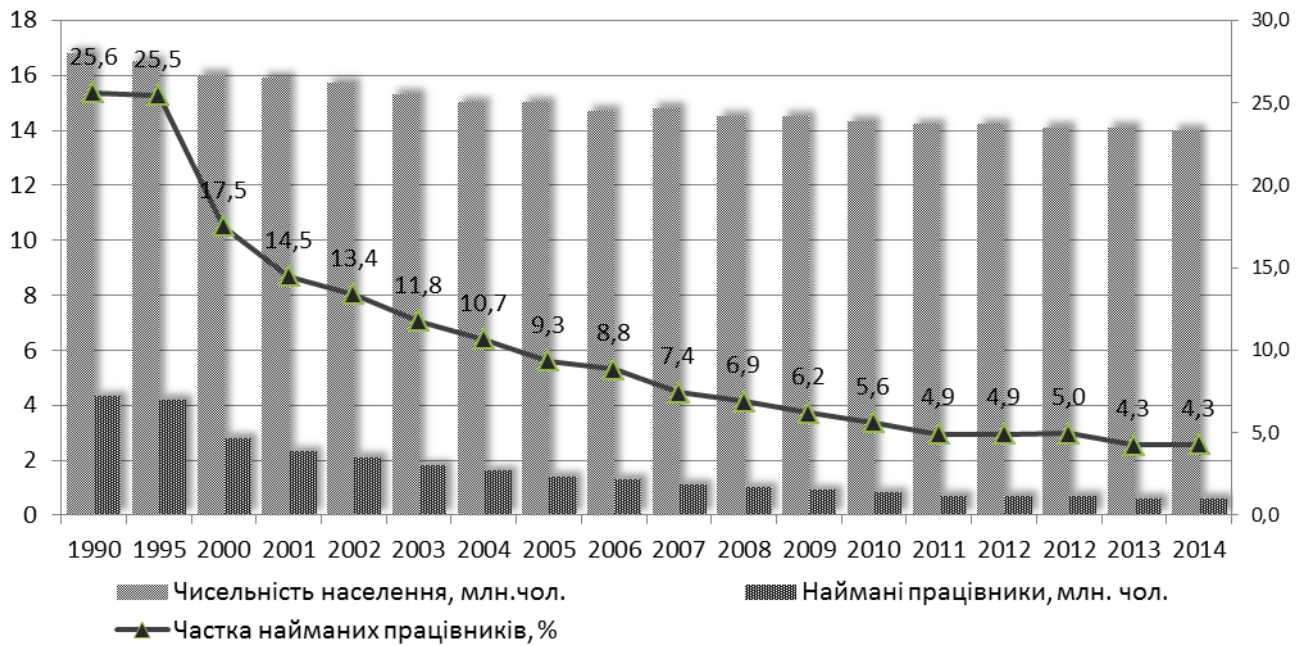

Рис. 2.7. Сільське населення України та його зайнятість, млн.осіб

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України.

Кількість найманих працівників скоротилась у 7 разів – із 4344,4 тис. осіб у 1990 р. до 607,5 тис. осіб у 2014 р.

Проблема посилюється тим, що майже 25% безробітних – працівники сільського господарства, а 41% сільського населення у віці від 60 до 70 років продовжують працювати, переважно у власних домогосподарствах.

В цілому зайнятими, згідно даних Державної служби статистики України, у 2006-2014рр. у сфері сільського господарства, рибальства та лісового господарства є близько 3,0-3,5 млн. сільських жителів.

Вище зазначалося, що в окремі роки незалежності України домогосподарства населення забезпечували більший рівень виробництва, ніж великі сільськогосподарські підприємства (табл. 2.6).

Існуючі тенденції дають підстави прогнозувати скорочення частки господарств населення у виробництві продукції рослинництва, і в дещо меншій мірі – тваринництва, хоча в кількісному вираженні скорочення виробництва не відбудеться. Така ситуація виникла у зв'язку із значним зростанням виробництва аграрної продукції у середніх та великих господарствах

суспільного сектору, що обумовлено досить високим рівнем рентабельності галузі. Продукція українського сільського господарства користується стабільно зростаючим попитом як в середині, так і ззовні країни.

Таблиця 2.6

**Частка господарств населення у валовому виробництві продукції
сільського господарства, %**

	Роки									Зміна, в.п., 2014р. до	
	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	1990 р.	2000 р.
Валова продукція, всього	29,6	45,9	61,6	59,5	51,7	48,2	49,3	46,0	44,7	15,1	-16,9
у тому числі											
продукція рослинництва	18,9	36,5	50,7	51,4	46,4	43,3	45	41,4	40,6	21,7	-10,1
продукція тваринництва	40,8	58,9	79,0	73,8	61,2	59,4	58,2	56,5	54,5	13,7	-24,5

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Після значної девальвації вітчизняної валюти у 2014 році зріс рівень конкурентоспроможності українського продовольства на зовнішньому ринку, хоча при цьому виросла і вартість продуктів харчування на внутрішньому ринку. Прогнозний рівень інфляції у 2014 році на рівні 20-25% свідчить про подорожчання споживчого кошика українського споживача, частка продовольства у споживчих витратах знову зросте і досягне критичного значення. Тому в таких, надзвичайно складних умовах, господарства населення залишатимуться вагомими гравцями на продовольчому ринку України.

Аналіз результатів реалізації продукції господарств населення свідчить про їх вагому частку на ринку сільськогосподарської продукції, за окремими видами вони є основними її постачальниками. Особливо це стосується картоплі, овочів та фруктів, плодів, молока (табл. 2.7).

На початок 2014 року в Україні нараховувалося майже 17 млн. домогосподарств, з них – в сільській місцевості – 5200 тис. домогосподарств населення. Оскільки основну частку продовольства виробляють саме

господарства населення, розташовані в сільській місцевості, тому подальше дослідження стосуватиметься саме їх.

Таблиця 2.7

Реалізація продукції господарствами населення України, тис.т

	Роки						Відношення даних 2014р.	
	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2005 р.	2010 р.
Зернові та зернобобові	1451,8	1980,5	3009,6	2121,4	3297,5	3650,2	251,4	184,3
Олійні	324,7	652,1	786,7	792,4	1047,2	1029,6	317,1	157,9
Цукрові буряки	2713,1	792,0	1376,0	1331,7	1410,2	1022,3	37,7	129,1
Картопля	786,3	704,5	899,7	852,3	738,5	708,5	90,1	100,6
Овочі	718,2	830,9	929,9	1079,3	1142,2	998,6	139,0	120,2
Плоди та ягоди	205,9	228,0	292,6	311,8	345,1	324,2	157,5	142,2
Худоба та птиця (у живій вазі)	424,2	433,7	419,9	401,1	384,5	379,0	89,3	87,4
Молоко та молочні продукти	5665,3	4308,8	4316,7	4186,4	4224,9	4142,4	73,1	96,1
Яйця, млн. шт.	677,9	489,4	545,3	572,8	533,8	458,9	67,7	93,8
Вовна, т	361,1	1058,4	877,2	754,5	676,8	6,3	1,7	0,6

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Домогосподарства населення володіють потужним машино-тракторним парком, що дозволяє формувати значні обсяги пропозиції продукції сільського господарства. Господарства населення, станом на кінець 2014 р., мали у своєму володінні майже 189 тис. одиниць тракторів, 23 тис. зернозбиральних комбайнів, та 59 тис. вантажних автомобілів. Істотно зросла у 2014р. кількість малої техніки – з 86 тис. до понад 136 тис. одиниць (табл. 2.8).

Такі дані свідчать про перспективність сільськогосподарського виробництва для домогосподарствах населення, зростання машино-тракторного парку яких сприятиме нарощуванню пропозиції продовольства на ринку.

Аналіз зміни структури машино-тракторного парку господарств населення свідчить про їх зацікавленість у нарощуванні виробництва продукції рослинництва, що відповідає тенденціям, які склалися у великих сільськогосподарських підприємствах. Так, за період дослідження домогосподарства населення активно нарощували кількість тракторів, культиваторів та комбайнів, а також крупорушок, натомість частка сепараторів

скоротилась на 4 в.п., що свідчить про зменшення інтересу до молочного скотарства.

Таблиця 2.8

Наявність окремих видів техніки за категоріями господарств

Рік	Всього, штук	Сільськогосподарські підприємства		Господарства населення	
		штук	у % до загальної кількості	штук	у % до загальної кількості
Трактори всіх марок без тракторів, на яких змонтовані машини					
2012	314066	132847	42,3	181219	57,7
2013	315261	129341	41,0	185920	59,0
2014	309111	120638	39,0	188473	61,0
Зернозбиральні комбайни					
2012	53314	31158	58,4	22156	41,6
2013	52065	29364	56,4	22701	43,6
2014	50019	27196	54,4	22823	45,6
Вантажні та вантажно-пасажирські автомобілі					
2012	160607	100890	62,8	59717	37,2
2013	155877	96112	61,7	59765	38,3
2014	146258	87307	59,7	58951	40,3
Крім того, міні-трактори і мотоблоки					
2012	86001	×	×	86001	100,0
2013	112949	×	×	112949	100,0
2014	136167	×	×	136167	100,0

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

За даними вибіркового обстеження сільськогосподарської діяльності домогосподарств у сільській місцевості у 2013р. 15,8% домогосподарств населення, місце проживання яких зареєстровано в сільських населених пунктах і які мають у володінні або користуванні землю, мають у користуванні сільськогосподарську техніку, структурна характеристика якої наведена на рисунку 2.8.

Співставний за розміром машино-тракторний парк домогосподарств населення дає можливість виконувати значний обсяг механізованих робіт, здійснювати необхідні технологічні операції. Варто зазначити, що головним недоліком виробництва є недостатня "технологічна грамотність" членів домогосподарств, тому значна кількість важливих складових інтенсивних технологій ними не застосовується. Крім того, обмежуючим фактором є недостатність фінансових ресурсів для придбання необхідних матеріалів та використання інтенсивних технологій.

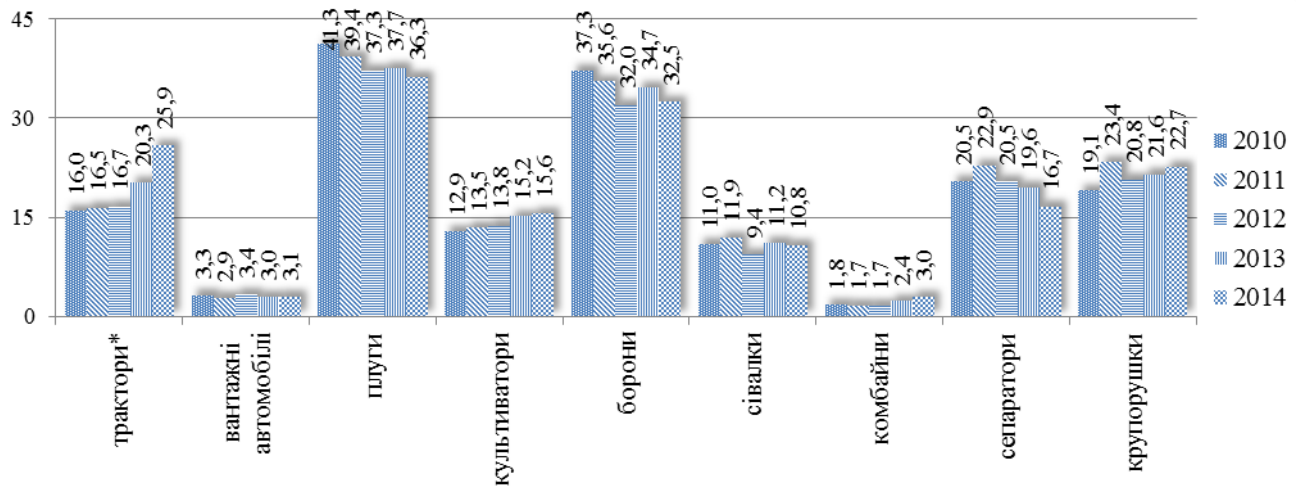

Рис. 2.8. Структура наявної техніки, яка використовується домогосподарствами населення, %

* включаючи міні-трактори і мотоблоки.

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України.

За 2010-2014 роки істотних змін у здійсненні окремих заходів з ефективного ведення господарства сільськими домогосподарствами не спостерігалось (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Використання домогосподарствами населення України окремих технологічних операцій при здійсненні ними виробничої діяльності, %

	2010р.	2011р.	2012р.	2013р.	2014р.			Відхилення, 2014р. від 2010р., в.п.	
					всього	в т.ч. ДГ розміром			
						0,5 га і менше	0,51-1,00 га		1,01га і більше
В рослинництві									
Мінеральні добрива	54,5	56,1	56,7	56,0	57,9	47,6	64,1	74,5	3,4
Органічні добрива	84,0	83,4	85,4	83,3	83,4	77,7	87,6	91,6	-0,6
Засоби захисту рослин	86,0	86,3	85,2	85,2	85,3	81,3	88,7	90,5	-0,7
Районовані сорти с.-г. рослин	28,1	27,3	27,7	26,1	24,5	26,5	22,0	23,2	-3,6
Сівозміна	58,4	58,5	60,1	56,4	58,3	51,8	62,9	67,9	-0,1
Безплужний обробіток землі	5,6	5,2	5,2	5,4	6,5	5,4	6,7	8,6	0,9
Вапнування ґрунтів	2,5	2,8	4,3	2,1	2,7	2,4	2,4	3,8	0,2
Іригація земель	4,5	4,9	4,2	4,0	3,6	4,1	2,6	3,5	-0,9
В тваринництві									
Племінні плідники	15,7	16,3	11,4	11,7	11,1	5,7	13,7	20,6	-4,6
Штучне запліднення тварин	15,3	17,0	15,6	16,4	16,4	8,5	20,9	29,5	1,1
Ветеринарні перевірки	50,0	51,3	50,4	50,9	49,4	36,5	57,0	70,2	-0,6
Санітарний контроль якості молока	22,1	23,9	22,4	21,9	20,8	12,2	25,4	35,1	-1,3
Санітарна обробка тваринницьких приміщень	58,7	59,6	59,6	59,3	57,6	47,7	63,5	73,8	-1,1

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Станом на 2014 рік лише 0,4% домогосподарств не здійснювали обробітку землі, тобто не вирощували продукцію рослинництва. Рівень застосування таких заходів, як внесення мінеральних добрив, використання районованих сортів сільськогосподарських культур та сівозмін залишається критично низьким. Фактично весь ефект від здійснення виробничої діяльності у галузі рослинництва базується на природній родючості землі та використанні органічних добрив. Такий підхід створив для продукції домогосподарств «органічний імідж», що певною мірою сприяє просуванню її на внутрішньому ринку.

Зооінженерні, ветеринарні та санітарні заходи в тваринництві здійснювали від 11% до 58% домогосподарств, хоча виробництвом продукції галузі у 2014 р. займались майже 70% домогосподарств населення. У найменших домогосподарствах (площею до 0,5 га) цей показник становив 57%, у середніх (площа яких 0,51-1 га) – 78%, у найбільших (площею понад 1 га) – майже 86%. Серед домогосподарств, які утримували худобу, найбільшу частку складала ті, які вирощували птицю (94,1% домогосподарств), свиней (46,7%), велику рогату худобу (38,9%).

За 2005-2014 рр. відбулося незначне укрупнення домогосподарств населення, що виявилось у збільшення середнього розміру найбільших з них – з 3,77 га до 4,12 га, хоча частка цих господарств, як і загальна структура господарств населення за площею землі істотних змін не зазнали (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

**Динаміка зміни структури домогосподарств населення України
за площею землі, %**

Домогосподарства з площею землі, га	2010 р.		2012 р.		2014 р.		Відхилення, 2014 р. від 2010 р., в.п.	
	за кількістю	за площею	за кількістю	за площею	за кількістю	за площею	за кількістю	за площею
0,50 і менше	50,9	11,5	50,2	51,1	51,1	11,7	0,2	0,2
0,51 – 1,00	27,3	16,2	27	27,3	27,3	15,8	0,0	-0,4
1,01 і більше	21,8	72,3	22,8	21,6	21,6	72,5	-0,2	0,2

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Структура посівних площ в домогосподарствах населення за 2010-2014рр. не зазнала істотних трансформацій (табл. 2.11). Позитивним є зменшення на 2,8 в.п. частки не використовуваної для виробництва земельної площі. У виробництві зернових культур відбулося заміщення ячменю на кукурудзу, що обумовлено вищим попитом, урожайністю та більш привабливою ціною на дану культуру. Практично непривабливим для господарств населення стало вирощування цукрових буряків, частка яких у посівах зменшилась у 3 рази в порівнянні із 2010 р. Натомість питома вага соняшнику у структурі посівних площ збільшилась майже на 3 відсоткових пункти.

Таблиця 2.11

Структура посівних площ в домогосподарствах населення України, %

Показники	Роки						Відхилення, 2014 р. від 2010 р., в.п.
	2005	2010	2011	2012	2013	2014	
Зернові та зернобобові культури, всього	49,2	50,0	48,7	45,4	50,3	49,0	-1,0
з них:							
пшениця	17,1	18,3	17,2	14,6	18,0	18,8	0,6
ячмінь	19,4	20,8	19,0	16,7	17,4	16,5	-4,3
жито	0,9	0,6	0,4	0,5	0,6	0,5	0,0
кукурудза	9,1	7,9	9,4	10,8	11,5	10,7	2,9
Технічні культури, всього	12,4	14,2	14,8	18,0	14,7	17,1	2,9
з них:							
цукровий буряк	2,1	0,4	0,4	0,3	0,2	0,1	-0,3
соняшник	10,0	12,1	12,5	15,7	13,1	15,0	2,9
Картопля	18,1	15,3	15,4	15,2	14,1	14,0	-1,3
Овочі відкритого ґрунту та баштанні культури	4,6	4,3	4,5	4,5	4,3	4,0	-0,3
Кормові культури	15,7	16,2	16,6	16,9	16,6	15,9	-0,3
Частка ріллі, що не була засіяна під урожай поточного року	9,6	10,3	10,2	11,3	10,1	7,5	-2,8
Посівна площа, всього	100	100	100	100	100	100	0,0

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Поголів'я худоби в домогосподарствах населення також було відносно стабільним (табл. 2.12). За 2010-2013 рр. поголів'я великої рогатої худоби, овець та кіз зросло на 4%, птиці та кролів – на 5%, кількість бджолосімей – на 3%. За цей же період спостерігалось скорочення поголів'я корів (на 5%), свиней

(на 7%) та коней (поголов'я скоротилось на 13%). У 2014 р. у зв'язку із втратою контролю за окремими територіями України поголів'я худоби в домогосподарствах населення скоротилось.

Значна кількість домогосподарств взагалі не займається тваринництвом, особливо – малорозмірні. Якщо у 2014 р. в середньому 69,1% домогосподарств утримували будь-який вид худоби, то серед господарств розміром землі до 0,5 га цей показник становив лише 57,3%, при чому основним видом тварин, які утримували такі домогосподарства була птиця (92,5% господарств, які утримували худобу). В цілому в Україні велику рогату худобу та свиней не утримували відповідно 73% та 68% домогосподарств населення, тоді, як в малих домогосподарствах цей показник був ще вищим (відповідно 87% та 81%).

Таблиця 2.12

Динаміка поголів'я худоби в домогосподарствах населення України,

тис.голів

Показники	Роки						Відношення даних 2014р. у % до	
	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2005 р.	2010 р.
Велика рогата худоба	4022,3	2968,0	2915,2	3139,4	3096,5	2573,8	64,0	86,7
у т. ч. корови	2768,9	2042,1	1998,5	1979,1	1943,4	1733,5	62,6	84,9
Свині	4450,4	4335,2	4054,0	4019,8	4043,3	3617,9	81,3	83,5
Вівці та кози	1358,6	1433,3	1449,4	1472,9	1486,7	1165,6	85,8	81,3
Коні	456,7	372,6	358,8	344,1	325,1	293,0	64,2	78,6
Кролі	5399,5	5279,1	5518,3	5524,2	5561,2	5011,5	92,8	94,9
Птиця	95368,2	93278,5	95035,3	96182	98217,3	91257,9	95,7	97,8
Бджоли, тис. сімей	3184,7	2826,1	2807,0	2858,1	2914,8	2640,6	82,9	93,4

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Незначні трансформаційні зміни у структурі посівних площ та поголів'я худоби в господарствах населення свідчать про інертність у прийнятті рішень щодо вибору виду продукції. Власники земельних ділянок та поголів'я сільськогосподарських тварин обмежені у виборі, що обумовлено кількома об'єктивними причинами. По перше, відсутністю необхідних знань щодо технології виробництва окремих видів продукції. По друге, недостатністю

технічних засобів для зміни технології виробництва, які необхідні при зміні виду продукції, що виробляється. По третє, відсутністю знань та навичок у аналізові ринку продовольства. Домогосподарства практично не мають змоги відслідковувати зміни кон'юнктури ринку і у значній мірі не здатні її прогнозувати на майбутні періоди.

Така ситуація обумовлює необхідність у створенні і розвитку консультативної діяльності, спрямованої не лише на великих та середніх товаровиробників, а й на невеликі фермерські господарства та домогосподарства населення. Проведений аналіз наявних практичних розробок в цьому напрямкові свідчить про відсутність комплексних науково-практичних довідників, які б охоплювали питання технології виробництва продукції рослинництва та тваринництва, маркетингової діяльності, бізнес-плануванні, кооперуванні тощо. Тому доречним є узагальнення і розповсюдження серед домогосподарств населення через різноманітні канали такого роду інформації.

Важливою проблемою організації виробництва продукції в домогосподарствах населення є неможливість визначення економічної ефективності у зв'язку із відсутністю обліку виробничих витрат. Єдиним економічним показником, на який орієнтуються домогосподарства у виборі продукції є реалізаційна ціна.

За період 2005-2014 рр. ціни реалізації сільськогосподарської продукції домогосподарствами населення зросли у 2-3,9 рази. У 2010-2014 рр. темпи зростання дещо уповільнилися, на окремі види продукції (цукрові буряки та картопля) ціни навіть зменшилися (табл. 2.13).

Співставлення реалізаційних цін у сільськогосподарських підприємствах та домогосподарствах населення виявило, що окремі групи продовольчих товарів останні здатні продавати значно дорожче (рис. 2.9). Тобто окремі продовольчі ринки мають свої особливості для продукції сільськогосподарських підприємств та населення.

Таблиця 2.13

Динаміка реалізаційних цін на сільськогосподарську продукцію у домогосподарствах населення України, грн. за т

Продукція	Роки						Відношення даних 2014р. у % до	
	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2005 р.	2010 р.
Зернові та зернобобові культури	454,0	1195,6	1537,0	1726,7	1493,4	1776,9	391,4	148,6
Олійні культури	1079,5	3026,0	2957,7	3425,6	2701,5	3455,3	320,1	114,2
Цукрові буряки	170,4	354,6	409,9	399,7	382,2	336,5	197,5	94,9
Картопля	1111,5	3601,6	2352,7	1616,0	3193,3	2545,7	229,0	70,7
Овочі	1449,7	3061,4	2505,5	2803,9	3542,7	4190,7	289,1	136,9
Плоди та ягоди	1920,2	5043,7	6097,5	5985,4	6412,5	7569,5	394,2	150,1
Худоба та птиця (у живій вазі)	7661,3	12939,4	14224,7	16803,9	16531,5	17883,9	233,4	138,2
Молоко та молочні продукти	1035,2	2563,4	2763,8	2687,1	3108,0	3189,9	308,1	124,4
Яйця, за тис.шт.	389,7	809,0	846,8	979,7	1014,3	1169,9	300,2	144,6

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Порівняння цін у 2013-2014 рр. свідчить, що реалізація цукрових буряків та олійних культур є менш вигідною у домогосподарств населення. Це пояснюється меншою конкурентоздатністю господарств населення на відповідних ринках. Ці господарства не здатні сформувати значні товарні партії такої продукції та диктувати реалізаційні ціни, їх вихід на біржовий та оптовий ринок є практично неможливим.

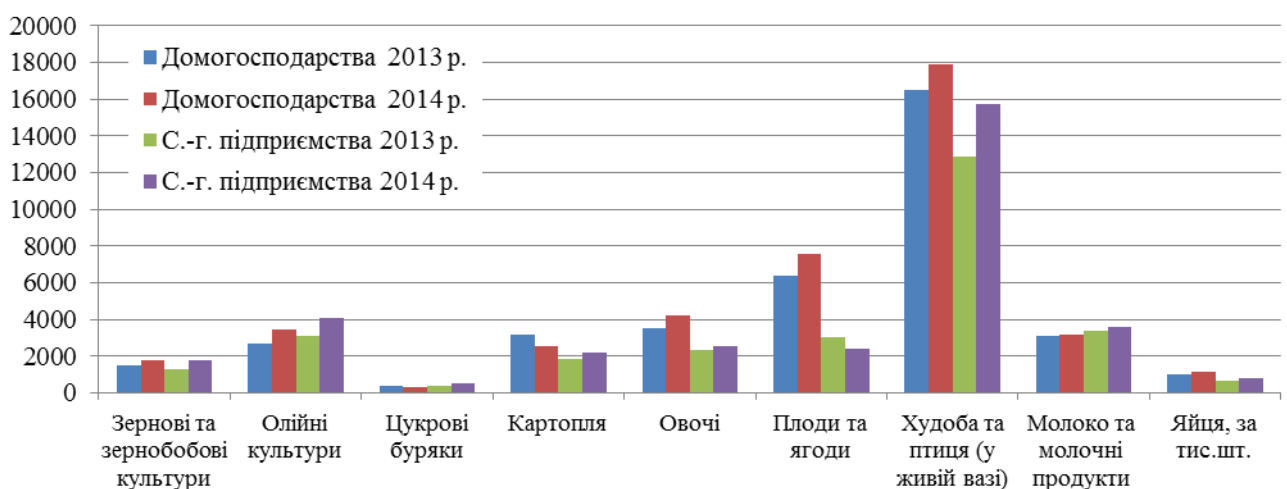

Рис. 2.9. Співставлення реалізаційних цін на основні види сільськогосподарської продукції у сільськогосподарських підприємствах та домогосподарствах населення, грн. за т

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України.

Схожа ситуація й на ринку молока і молочних продуктів, хоча її причини дещо інші. Основні споживачі молока – молокопереробні заводи – віддають перевагу закупівлі сировини у великих сільськогосподарських виробників, які здатні запропонувати більші партії постачання, мають можливість контролювати якість сировини, здійснити її охолодження перед відправкою на завод. Тому і ціна молока, яку пропонують молокопереробні підприємства домогосподарствам населення є нижчою, ніж для сільськогосподарських підприємствах.

Також важливим фактором, що обумовлює менші ціни для господарств населення, є ускладнена логістика постачання молока покупцю. В цьому випадкові у кращій ситуації є домогосподарства населення, розташовані навколо великих міст, де реалізація молока та продуктів його переробки відбувається на ринках сільськогосподарської продукції та продовольства, мережа яких в Україні є досить розгалуженою (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Показники розвитку торгівельної мережі на ринках України

Показники	Ринки, які здійснюють продаж					
	сільгосппродуктів			продовольчих товарів (без сільгосппродуктів)		
	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Усього ринків	1824	1803	1783	1963	1924	1883
на них торгових місць, усього	182383	182983	180577	148401	143500	140045
Криті ринки	191	196	199	191	191	189
у них торгових місць	20334	20998	20928	12001	11821	11803
Павільйони	1557	1654	1664	2689	2962	3546
у них торгових місць	37030	36880	36822	19860	19628	19863
Криті та відкриті столи, торгових місць	101984	100497	97869	49629	47220	45130
Кіоски (контейнери тощо) торгових місць	5915	6487	6927	50716	49599	48049
Лотки (палатки) торгових місць	5085	5182	5323	13372	12186	11896
Місця для торгівлі з транспортних засобів, торгових місць	11963	12837	12535	2814	3007	3205
Магазини	520	562	522	4526	4923	5127

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України.

Необхідно зазначити, що послугами зазначених ринків користуються і великі сільськогосподарські виробники, окремі з них мають власні павільйони,

кіоски, контейнери, лотки, палатки тощо. Але саме для приватних малих виробників, якими є домогосподарства населення мережа ринків є основним місцем продажу виробленої продукції.

Так, у 2013 р. на ринках України домогосподарства населення реалізували близько 65% від їх загального продажу м'яса та м'ясопродуктів, майже 100% яєць, 55% зерна та продуктів його переробки, 99% картоплі, 53% овочів, 84% плодів, ягід та винограду. Лише для молока цей показник становив – 25% від валового обсягу продажу продукції, тому і реалізаційна ціна молока в домогосподарствах була співставною з ціною у сільськогосподарських підприємствах.

Як типовий приклад розглянемо графічний вираз ринку картоплі в Україні, який є найбільш важливим для малорозмірних домогосподарств населення з площею землі до 0,5 га (рис. 2.10). В таких господарствах частка картоплі у посівних площах у 2013-2014 рр. складала 44-45%.

Таке представлення ринку дає можливість виявити його сильні та слабкі сторони. З рисунку 2.10 видно, що домогосподарства населення формують основну частку споживчого ринку картоплі, займаючи близько 70% його обсягу. У 2014 р. було реалізовано лише 2,3 млн. т картоплі, що становило близько 10% від валового її виробництва. Така кількість була навіть меншою за втрати при зберіганні готової продукції, які становили майже 2,8 млн.т. Аналіз фонду споживання картоплі показав, що 60% від його обсягу становило самозабезпечення домогосподарств, і лише 40% було придбано через торгівельні мережі (5,8%), на ринках (28,9%), отримано в рахунок орендної плати та оплати праці (менше 1%), як допомогу від родичів або отримано від обміну.

Для середніх (площею 0,51-1га) і великих домогосподарств (понад 1га) основними ринками збуту продукції власного виробництва були ринки зернових культур та продукції тваринництва, особливо молока та молокопродукції. Графічну інтерпретацію цих ринків наведено в додатках В та Д.

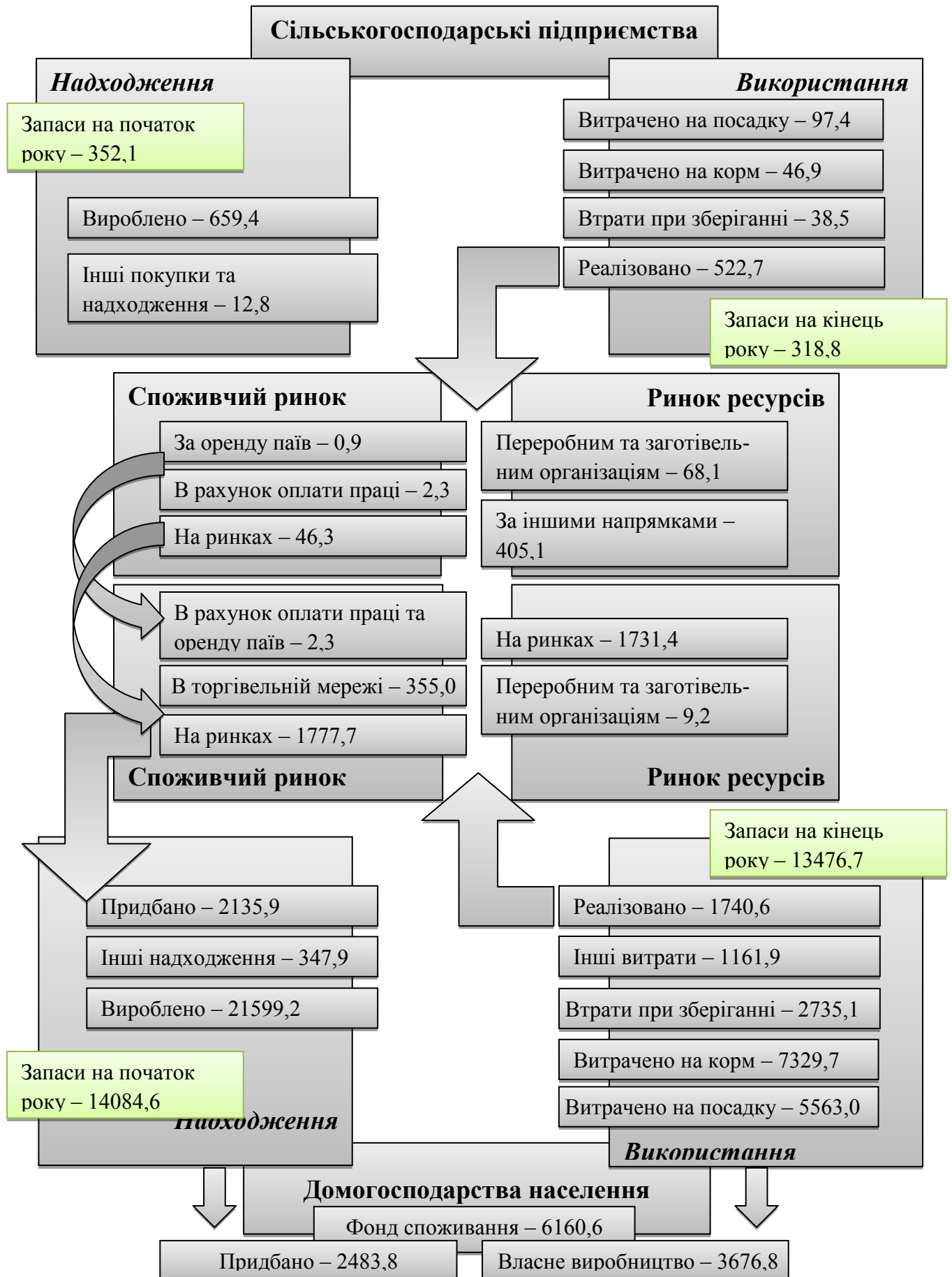

Рис. 2.10. Графічний вираз ринку картоплі в Україні, тис.т
Джерело: власна розробка з використанням даних Державної служби статистики України.

В минулому проблема реалізації продукції домогосподарств вирішувалася в основному через споживчу кооперацію і сільськогосподарські підприємства. Сьогодні більш істотну роль в цьому процесі відіграють приватні заготівельники. У сформованій ситуації найбільш ефективний шлях вирішення даної проблеми – кооперація власників особистих підсобних господарств та вдосконалення їх взаємовідносин із заготівельними підприємствами на договірній основі.

На жаль, в Україні не сформувалась розгалужена система сільськогосподарських обслуговуючих та заготівельних кооперативів, хоча згідно дослідження О. Могильного, для цього існували усі необхідні передумови, такі, як розукрупнення сільськогосподарських підприємств радянського типу та виникнення на їх матеріальній базі нових агроформувань; масова приватизація підприємств переробного та заготівельного сектору АПК, яка відбулася без участі товаровиробників сільськогосподарської продукції; монополізм у посередницькій сфері на регіональних рівнях; несправедлива політика ціноутворення на продовольство у торгівельній мережі; недотримання рекомендацій щодо технології виробництва та екологічного законодавства у агрохолдингах та великих підприємствах, а також ігнорування ними інтересів місцевих громад; існування необхідного нормативно-правового забезпечення кооперативної діяльності; достатньо інформативна консультативно-роз'яснювальна робота щодо конкурентних переваг кооперативного руху на ринку сільськогосподарської продукції та продовольства та міжнародна технічна допомога Україні у сфері кооперації [83].

Не зважаючи на прийняту Кабінетом Міністрів України у 2009 р. Державну цільову програму підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 р., яка передбачала створення 10500 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів [113], фактично за даними на початок 2014 р. в Україні зареєстровано 953 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативи (СОК), з них фактично діючих лише 616 СОК. Позитивним є зростання кількості обслуговуючих кооперативів (на 102 одиниці у порів'язанні із даними 2012 р.). Найбільша кількість кооперативів зареєстрована

у Житомирській, Вінницькій, Івано-Франківській областях та Автономній Республіці Крим (сумарно в зазначених адміністративних одиницях близько 37,5% від загальної кількості СОК в Україні), що свідчить про нерівномірний інтерес до кооперативної співпраці у міжрегіональному розрізі.

Більшість вчених, спеціалістів, дослідників вважають, що обслуговуюча кооперація є головним механізмом підвищення рівня ефективності діяльності малих сільськогосподарських товаровиробників (фермерських господарств, особистих підсобних господарств населення), покращення їх матеріально-технічного постачання та збуту готової продукції, поліпшення рівня продовольчого забезпечення громадян, збільшення доходів сільського населення [84,101,123,132,133,147].

Згідно оцінок експертів продовольчого ринку основними факторами, що стримують розвиток обслуговуючої та заготівельно-збутової кооперації є статус СОК як неприбуткових організацій; відсутність податкових пільг (особливо зі сплати податку на додану вартість) у особистих господарств населення, що призводить до зменшення доходів селянських господарств, які входять до складу СОК; складні взаємовідносини обслуговуючих кооперативів з податковими службами; сильний вплив неформальних інституцій (звичайних правил, традицій господарювання; недостатньо розвинутої культури взаємовідносин у веденні господарювання; ментальної недовіри до партнерів; неоднозначного впливу соціального середовища тощо) [84] та іншими чинниками.

Домогосподарства населення відіграють винятково важливу роль у забезпечення функціонування продовольчого ринку України. На окремих ринках (зернопродукції, олійних культур, рибпродукції, олії, цукру тощо) їх вплив не є критичним. Інші ж ринки (картоплі, молока та молокопродукції, овочів, плодів, м'яса та м'ясопродуктів, яєць) значною мірою залежать від пропозиції, яку формують домогосподарства населення. В процесі дослідження встановлено, що значний відсоток домогосподарств володіють технічними засобами, необхідними для виконання виробничих операцій, застосовують технологічні елементи, які підвищують ефективність їх діяльності, хоча

залишається істотна кількість домогосподарств, які не використовують сучасних технічних та технологічних чинників виробництва.

Особливістю ринкової діяльності домогосподарств населення є невисокий рівень товарності власної продукції, що обумовлено використанням значної кількості продукції самими господарствами (для власного споживання, годівлі худоби, як посадкового матеріалу тощо). Негативною рисою функціонування домогосподарств є істотний рівень втрат продукції при зберіганні.

Все це свідчить про проблеми у діяльності домогосподарств населення, вирішення яких дасть змогу значно наростити рівень пропозиції продовольства зі сторони підсобних господарств. На нашу думку, основними заходами, які цьому сприятимуть є розвиток обслуговуючої та виробничої кооперації, дорадчої діяльності, поліпшення доступу особистих підсобних господарств до ринків матеріально-технічних ресурсів та послуг, забезпечення централізованих заготівель та реалізації продукції домогосподарств, сприяння реалізації продукції домогосподарств з боку місцевих органів самоврядування шляхом організації ярмарків, виставок, розширення мережі ринків, особливо в сільській місцевості тощо.

2.3. Кон'юнктура ринку та динаміка попиту на продовольство

В структурі людських потреб продукти харчування та вода займають провідні позиції. Згідно з концепцією ієрархії потреб Абрахама Маслоу на першому рівні потреб знаходяться фізіологічні потреби, які необхідно реалізовувати кожному: їжа, житло, відпочинок, відновлення сил та інші.

В межах наявного бюджету споживачі матеріальних та інших благ намагаються в першу чергу задовольнити продовольчі потреби, витрачаючи таку суму коштів та зусиль, щоб не відчувати голоду. Частка витрат на продукти харчування відносно інших товарів та послуг в структурі споживчих витрат є певним індикатором рівня життя та забезпеченості населення.

Населення України серед інших країн Європи на продукти харчування у 2014 р. витратило найбільшу частку серед сукупних споживчих витрат – понад 55%. Найменший показник спостерігався у Люксембургу (8%), також менше 10% на продовольство витратили мешканці Нідерландів. Споживачі у сімнадцяти країнах Європи затратили на їжу від 10% до 20%, десять країн витрачали в межах 20-30% та шість – 30-40%, у чотирьох країнах частка продовольчих витрат у валових склала 40-50% (рис. 2.11). Служба статистики Міністерства сільського господарства США зазначає дещо нижчий рівень витрат на харчування в Україні – 37% сімейного бюджету (рис. 2.12).

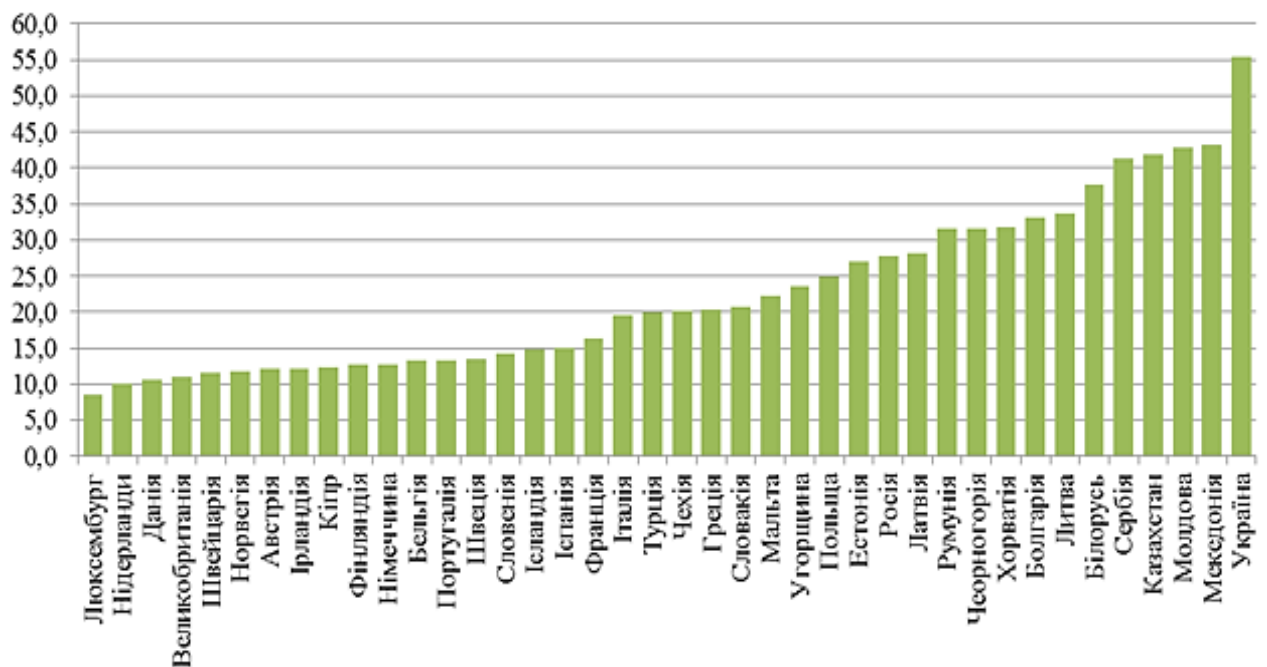

Рис. 2.11. Рівень витрат на продукти харчування в країнах Європи у 2014 р., % до сукупних витрат

Джерело: <http://infolight.org.ua>

Високий показник витрат на харчування в структурі сукупних витрат обумовлений наступними причинами: високим рівнем тіньової економіки, що не дозволяє реально оцінити загальні сукупні доходи та витрати населення; високими цінами на продовольчі товари; низьким рівнем середніх доходів населення України. Так, у найближчого західного сусіда України – Польщі, - мінімальний рівень оплати праці у 2013р. складав 397,23 євро, що за середньорічним курсом НБУ (10,61 грн. за 1 євро) становило 4214,6 грн. Але

при неспівставних доходах ціни на продовольство в Україні та Польщі за майже усіма групами продовольчих товарів є близькими або й нижчими (не на користь вітчизняного ринку).

В Україні мінімальна заробітна плата у 2013р. складала від 1147 грн. до 1218 грн. Погодинна мінімальна заробітна плата в Україні на початок 2013 р. становила 6,88 грн (0,66 євро). У найбільш бідніших країнах ЄС - Болгарії Румунії - цей показник складав, відповідно, 3,5 і 4,2 євро, в державах Балтійського регіону - 5,5-5,9 євро. У країнах Західної Європи мінімальна погодинна заробітна плата є значно вищою: від 34,2 євро у Франції до 39,3 євро в Швеції [138].

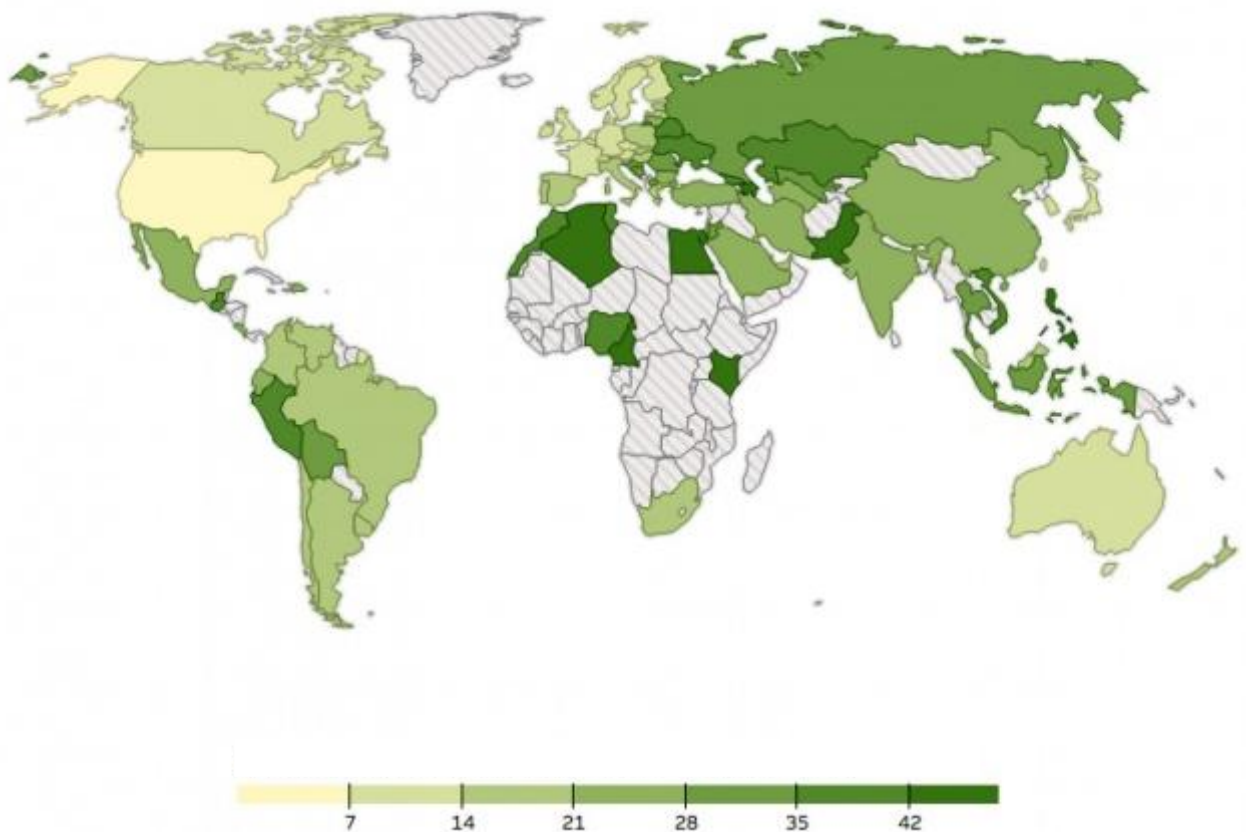

Рис. 2.12. Частка витрат на продукти харчування в країнах світу у 2014 р., % до загальних витрат

Джерело: Служба статистики Міністерства сільського господарства США

Досить показовим у цьому зв'язку є Індекс людського розвитку, який за розраховується за методиками Програми Розвитку ООН. Значення Індексу людського розвитку (ІЛР) України за 2013 р. дорівнювало 0,734. За рівнем

цього показника країна належить до високої категорії людського розвитку, що ставить її на 83 позицію з 187 країн і територій. За період 1990-2013 рр. значення ІЛР України зросло з 0,705 до 0,734, або на 4,1%, тобто у середньому приблизно на 0,18 % за рік, хоча в рейтингу місце України істотно знизилося із 45 місця у 1993 р., коли вона була віднесена до групи країн із дуже високим рівнем людського розвитку [113].

За період з 1980 р. до 2013 р. очікувана тривалість життя при народженні в Україні зменшилася на 0,8 року. Валовий національний дохід (ВНД) на душу населення в Україні за 1990-2013 рр. скоротився приблизно на 24,2%.

Значення останнього показника обернено пропорційно корелюється із рівнем витрат населення на продовольство (коефіцієнт кореляції становив - 0,6897), тобто зростання рівня ВНД на душу населення призводить до зменшення частки витрат на харчування в структурі грошових витрат (рис. 2.13).

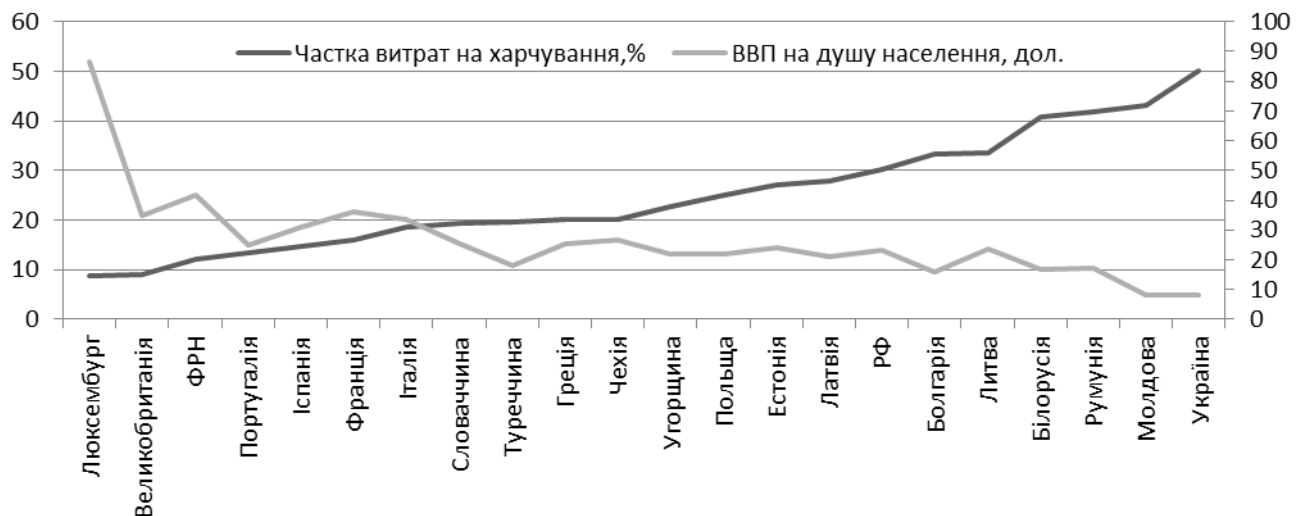

Рис. 2.13. Частка витрат на харчування та валовий внутрішній дохід на душу населення в країнах Європи

Джерело: <http://infolight.org.ua/>, <http://hdr.undp.org/>

Облік споживання продовольства населенням України ведеться за такими основними групами товарів: м'ясо та м'ясопродукти, молоко та молочні продукти, яйця, хлібні продукти, картопля, овочі та баштанні продовольчі

культури, плоди, ягоди та виноград, риба та рибні продукти, цукор та олія (табл. 2.15).

Таблиця 2.15 свідчить, як драматично розвивався внутрішній продовольчий ринок протягом усіх років незалежності України. З даних таблиці видно як занепадало цукровиробництво та тваринництво, що призвело до скорочення обсягів ринку продукції даних галузей (по м'ясних продуктах – на 28%, молочних – на 48%, цукру – на 35%), як звужився ринок риби та рибопродукції, як зростання доходів населення призвело до зменшення споживання хлібних продуктів та картоплі.

Таблиця 2.15

Фонди споживання основних продуктів харчування населенням України,
тис.т

Показники	Роки										Відношення, %, 2013р. до	
	1990	1995	2000	2005	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	1990р.	2000р.
М'ясо та м'ясопродукти	3536,7	2002,0	1611,0	1843,9	2290,0	2384,0	2339,4	2478,0	2550,0	2325,4	72,1	158,3
Молоко та молочні продукти	19363,4	12548,5	9788,8	10625,1	9780,1	9469,8	9363,0	9797,1	10050,0	9581,1	51,9	102,7
Яйця (млн. шт.)	14137,9	8824,9	8142,1	11207,0	12503,6	13279,6	14165,0	14019,6	14075,8	13344,7	99,6	172,9
Хлібні продукти	7314,3	6616,6	6141,0	5817,2	5145,1	5105,9	5046,8	4989,9	4933,2	4667,7	67,4	80,3
Картопля	6799,8	6376,4	6660,2	6385,6	6125,8	5913,8	6368,3	6393,9	6160,6	6061,3	90,6	92,5
Овочі та баштанні продовольчі культури	5318,8	4978,8	5002,0	5662,5	6311,8	6581,3	7440,0	7452,2	7430,5	7019,1	139,7	148,6
Плоди, ягоди та виноград	2459,6	1720,9	1439,1	1749,6	2100,7	2203,2	2405,0	2432,3	2560,1	2248,6	104,1	177,9
Риба та рибні продукти	907,0	187,5	412,5	676,5	696,9	667,0	614,3	620,1	662,5	479,4	73,0	160,6
Цукор	2592,8	1627,1	1809,0	1794,6	1745,0	1704,0	1758,3	1713,4	1686,0	1559,1	65,0	93,2
Олія	600,6	423,1	461,4	635,0	711,3	680,0	625,3	590,5	603,5	561,2	100,5	130,8

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Попит на продовольство змінювався із різних причин: у зв'язку із скороченням чисельності населення, падінням доходів населення, переорієнтацією на більш корисні продукти, тому доречним є вивчення динаміки зміни споживання продовольства не в цілому по ринку, а й в розрахунку на душу населення (табл. 2.16).

Найнижчим рівень споживання продовольства населенням України був у 1995-2000 рр., після чого спостерігалось постійне його зростання. У 2000р. рівень споживання у порівнянні із 1990р. по продукції тваринництва та рибальства скоротився майже у 2 рази, також різко скоротилось споживання цукру, плодів та ягід, рослинної олії, тобто продуктів із відносно високою вартістю, калорійність щоденного харчування різко зменшилась.

Таблиця 2.16

Динаміка споживання продовольства на душу населення в Україні, кг на рік

Показники	Роки										Відношення, %, 2014р. до	
	1990	1995	2000	2005	2009	2010	2011	2012	2013	2014	1990р.	2000р.
М'ясо та м'ясопродукти	68,2	38,9	32,8	39,1	49,7	52	51,2	54,4	56,1	54,1	79,3	164,9
Молоко та молочні продукти	373,2	243,5	199,1	225,6	212,4	206,4	204,9	214,9	220,9	222,8	59,7	111,9
Яйця (млн. шт.)	272	171	166	238	272	290	310	307	309	310	114,0	186,7
Хлібні продукти	141	128,4	124,9	123,5	111,7	111,3	110,4	109,4	108,4	108,5	77,0	86,9
Картопля	131	123,7	135,4	135,6	133	128,9	139,3	140,2	135,4	141,0	107,6	104,1
Овочі та баштанні продовольчі культури	102,5	96,6	101,7	120,2	137,1	143,5	162,8	163,4	163,3	163,2	159,2	160,5
Плоди, ягоди та виноград	47,4	33,4	29,3	37,1	45,6	48	52,6	53,3	56,3	52,3	110,3	178,5
Риба та рибні продукти	17,5	3,6	8,4	14,4	15,1	14,5	13,4	13,6	14,6	11,1	63,4	132,1
Цукор	50	31,6	36,8	38,1	37,9	37,1	38,5	37,6	37,1	36,3	72,6	98,6
Олія	11,6	8,2	9,4	13,5	15,4	14,8	13,7	13	13,3	13,1	112,9	139,4

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Подальше зростання споживчого попиту призвело до покращення харчового балансу населення. Якщо за 1990-2000рр. середньоденна калорійність раціону однієї людини скоротилась на 26%, то у 2001-2014рр. – зросла на 11%, в основному за рахунок зростання попиту на продукцію тваринництва, частка якої в раціоні середньостатистичного споживача зросла із 23% у 2000р. до майже 30% – у 2014р. (рис. 2.14).

В Україні по багатьох групах продовольства споживання є нижчим за раціональні норми, розроблені Міністерством охорони здоров'я. Найбільше відхилення спостерігається по м'ясу та м'ясопродуктах (рівень достатності споживання у 2014р. складав 68%), молоку та молокопродуктах (59%), плодах, ягодах, винограду (58%), рибі і рибопродуктах (рівень достатності – 56%).

Рис. 2.14. Динаміка та структура калорійності середньодобового споживання продуктів харчування населенням України, ккал в розрахунку на одну особу

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

На даний час структура споживчого попиту на продовольчі товари залишається недосконалою (табл. 2.17).

Таблиця 2.17

Оцінка рівня достатності споживання продовольчих товарів в Україні

Продукція	Рациональна норма споживання, кг на рік*	1990р.		2000р.		2014р.	
		Фактичне споживання	Рівень достатності, %	Фактичне споживання	Рівень достатності, %	Фактичне споживання	Рівень достатності, %
М'ясо і м'ясопродукти	80	68,2	85,3	32,8	41,0	54,1	0,68
Молоко і молокопродукти	380	373,2	98,2	199,1	52,4	222,8	0,59
Яйця (шт.)	290	272	93,8	166	57,2	310	1,07
Хліб і хлібопродукти	101	141	139,6	124,9	123,7	108,5	1,07
Картопля	124	131	105,6	135,4	109,2	141	1,14
Овочі та баштанні	161	102,5	63,7	101,7	63,2	163,2	1,01
Плоди, ягоди, виноград	90	47,4	52,7	29,3	32,6	52,3	0,58
Риба і рибопродукти	20	17,5	87,5	8,4	42,0	11,1	0,56
Цукор	38	50	131,6	36,8	96,8	36,3	0,96
Олія	13	11,6	89,2	9,4	72,3	13,1	1,01

* згідно норм Міністерства охорони здоров'я України

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Основні споживчі запити у товарах продовольчої групи населення

задовольняє за рахунок власного виробництва у підсобних господарствах, купівлі у роздрібній мережі, на продовольчих ринках та інших джерел.

Згідно статистичних спостережень частка власного виробництва у структурі споживання продовольства значно диференційована за різними видами продовольства (рис. 2.15).

Частка споживання населенням хлібних продуктів, олії та риби власного виробництва у 2010-2014рр. складала менше 1%, що свідчить про складність та недоцільність їх виготовлення в домашніх умовах. Позитивною є тенденція зменшення рівня самозабезпечення населенням у молокопродуктах. Це є результатом як скорочення рівня виробництва цих продуктів у домогосподарства так і розвитком великотоварного виробництва у відповідних галузях.

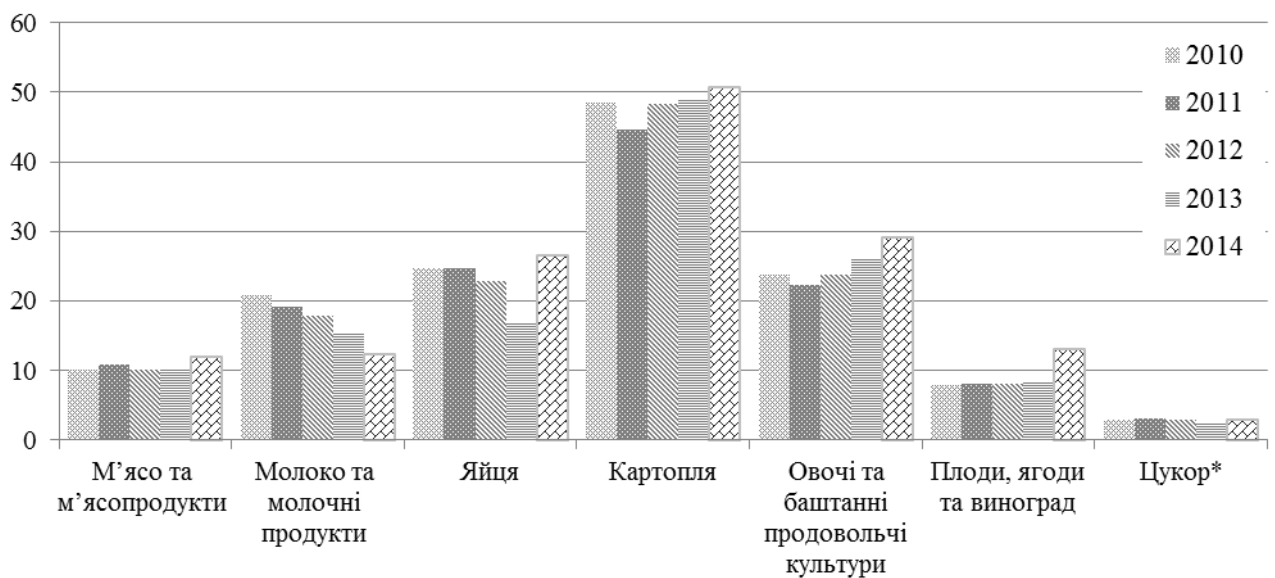

Рис. 2.15. Частка спожитих продуктів харчування, вироблених в господарствах населення, %

* (включаючи цукор, використаний на кондитерські вироби), мед
Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України.

Досить високий рівень самозабезпеченості спостерігався у споживанні картоплі та овочів, особливо у сільській місцевості, де показник є значно вищим, ніж у містах. Так, у сільській місцевості у 2014р. частка спожитих м'ясопродуктів, вироблених в господарствах населення складала 34%, молокопродуктів – 33%, яєць – 69%, овочів – 77%, картоплі – 88%. Тобто

сільське населення України у значній мірі живе за рахунок натурального господарства, свідченням чого є також розвиток роздрібною торгівлі. Основною причиною такої ситуації є відсутність ринку праці в сільській місцевості, що змушує жителів сільських територій займатися виробництвом сільськогосподарської продукції та продовольства.

У 2014 р. загальні сукупні витрати одного домогосподарства склали 4048,89 грн. на місяць, із яких витрати на харчування – 2170,29 грн. Отже, індикатор економічної доступності становив 53,6% при його 60-ти відсотковому граничному критерії. У 2013 р. цей показник становив 52%.

Найвищі витрати домогосподарства припадали на придбання м'яса і м'ясопродуктів - 513 грн. на місяць, або 24% від загальних витрат на харчування. На другому місці для домогосподарств були витрати на молоко та молочні продукти – майже 300 грн. на місяць (14%). У 2014 р. найгірший показник за рівнем економічної доступності продуктів харчування зафіксовано у Херсонській та Рівненській областях, жителі яких витрачали на продукти харчування понад 58% від усіх сукупних витрат. Найменша частка витрат на забезпечення потреб у продовольстві була у Запорізькій області – 44,1%.

Обсяг внутрішнього ринку продовольчих товарів у вартісному вигляді можливо визначити за даними бюджетних обстежень домогосподарств населення. Згідно інформації Державної служби статистики України вартість усіх спожитих продуктів харчування в Україні у 2013р. становила 403,4 млрд. грн. (у 2014 р. – 376,5 млрд. грн.), з яких майже 14 млрд.грн. (у 2014 р. – 12,6 млрд. грн.) – вартість харчування поза домом. У 2014р. лише 45,7% населення періодично дозволяли собі такий вид харчування.

Структура споживчих витрат на харчування в Україні впродовж 2010-2014рр. залишалась відносно стабільною (табл. 2.18). Найбільшу частку в зазначених витратах склали продукти тваринного походження (у 2010-2013 рр. від 43,7% до 47,2%), хоча як зазначалося вище в структурі калорійності споживання їх частка не перевищувала 30%.

Зміна обсягу сукупних витрат на споживання харчових продуктів обумовлена зростанням чи скороченням рівня споживання певних видів продовольства, інфляційними процесами та зменшенням чисельності населення в Україні, при чому зазначені фактори мають різноспрямовані вектори розвитку, особливо у розрізі окремих груп товарів.

Варто зазначити, що індекс споживчих цін на продукти харчування у 2010-2014рр. характеризувався як зростанням (у 2010-2011рр.) так і зменшенням у наступні періоди. Тому, на нашу думку, інфляційні процеси не відіграли основної ролі у збільшенні споживчих витрат.

Таблиця 2.18

Сукупні витрати на харчування та їх структура у домогосподарствах України

	Сукупні споживчі витрати, млн. грн.					Структура сукупних споживчих витрат, %				
	2010р.	2011р.	2012р.	2013р.	2014р.**	2010р.	2011р.	2012р.	2013р.	2014р.
М'ясо та м'ясопродукти	79746,3	85935,4	94838,5	98777,0	88995,0	23,8	22,9	24,9	24,5	23,6
Молоко та молочні продукти	43537,6	49587,1	52491,1	56039,0	61750,4	13,0	13,2	13,8	13,9	16,4
Яйця	7817,9	7987,1	9316,1	10173,2	9793,9	2,3	2,1	2,4	2,5	2,6
Овочі	50610,7	54832,8	42263,9	50202,5	50426,6	15,1	14,6	11,1	12,4	13,4
з них – картопля	17733,0	18929,9	10353,5	15081,7	15801,0	5,3	5,0	2,7	3,7	4,2
Фрукти	19981,6	23562,8	25643,3	26089,3	23348,5	6,0	6,3	6,7	6,5	6,2
Цукор*	26839,9	29592,9	27569,3	28399,0	28592,4	8,0	7,9	7,2	7,0	7,6
Олія	10277,2	13365,5	13504,4	13413,0	11611,8	3,1	3,6	3,5	3,3	3,1
Риба та рибні продукти	19257,3	20625,4	22792,0	24196,7	21478,6	5,7	5,5	6,0	6,0	5,7
Хлібні продукти	42942,2	50142,7	50029,0	52156,1	49845,5	12,8	13,4	13,1	12,9	13,2
Інші продукти харчування	6790,8	7819,5	8156,4	8585,9	8012,4	2,0	2,1	2,1	2,1	2,1
Безалкогольні напої	16718,2	18842,1	20662,2	21378,1	19773,4	5,0	5,0	5,4	5,3	5,3
Харчування поза домом	11013,8	12891,6	13192,6	13970,6	12637,0	3,3	3,4	3,5	3,5	3,4
Всього сукупних витрат на харчування	335533,5	375185,1	380458,8	403380,3	376471,5	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* включаючи джем, мед, сироп, шоколад та кондитерські вироби

** без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Наведені вище розрахунки вказують на потенційний розмір продовольчого ринку, проте включають в себе також споживання продукції виробленої власне самими домогосподарствами, які не обертаються на ринку і

не повинні враховуватись при його аналізові. Більш реальним показником, який свідчить про обсяг продовольчого ринку є грошові витрати на харчування у домогосподарствах (табл. 2.19).

Реальний обсяг внутрішнього продовольчого ринку України за період 2010-2013 рр. зріс на 23% і складав майже 350 млрд. грн., з яких майже 50% займають продукти тваринного походження. У 2014 р., у зв'язку із втратою контролю над окремими територіями України, чисельність населення скоротилась на майже 15%. В результаті валовий обсяг грошових витрат на харчування населенням зменшився на 29 млрд. грн. і становив 319 млрд. грн.

Таблиця 2.19

Грошові витрати на харчування та їх структура у домогосподарствах України

	Сукупні грошові витрати, млн. грн.					Структура сукупних грошових витрат, %				
	2010р.	2011р.	2012р.	2013р.	2014р.**	2010р.	2011р.	2012р.	2013р.	2014р.
М'ясо та м'ясопродукти	69370,9	74490,0	82968,7	86815,0	76293,8	24,5	23,4	25,2	25,0	23,9
Молоко та молочні продукти	35369,8	40870,8	43678,3	47532,5	50345,0	12,5	12,8	13,3	13,7	15,8
Яйця	5692,1	5825,8	6903,0	7509,3	6836,3	2,0	1,8	2,1	2,2	2,1
Овочі	26234,3	28788,1	22042,0	27224,8	25489,1	9,3	9,0	6,7	7,8	8,0
з них – картопля	8313,0	8753,1	4542,9	7143,0	6845,0	2,9	2,7	1,4	2,1	2,1
Фрукти	17587,7	20886,9	22708,4	22965,5	20543,6	6,2	6,6	6,9	6,6	6,4
Цукор*	24292,6	27029,3	25406,9	25199,9	25865,5	8,6	8,5	7,7	7,2	8,1
Олія	10244,5	13322,6	13463,6	13380,4	11571,9	3,6	4,2	4,1	3,8	3,6
Риба та рибні продукти	18829,7	20165,8	22288,6	23710,3	20935,6	6,7	6,3	6,8	6,8	6,6
Хлібні продукти	42142,2	49299,1	49195,5	51311,6	49025,0	14,9	15,5	15,0	14,7	15,4
Інші продукти харчування	6657,8	7680,6	8015,8	8435,3	7858,0	2,4	2,4	2,4	2,4	2,5
Безалкогольні напої	15486,4	17442,8	19156,0	19878,3	18437,7	5,5	5,5	5,8	5,7	5,8
Харчування поза домом	11013,8	12891,6	13192,6	13970,6	12637,0	3,9	4,0	4,0	4,0	4,0
Всього грошових витрат на харчування	282921,8	318693,5	329019,4	347933,5	319002,2	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* включаючи джем, мед, сироп, шоколад та кондитерські вироби.

** без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Співставлення споживчих та грошових витрат домогосподарств свідчить про те, що вартість спожитої продукції, виробленої в домогосподарствах населення коливається в межах 52-57,5 млрд. грн. Ця сума свідчить про потенційні можливості зростання продовольчого ринку за умови зростання доходів населення та розвитку ринку праці, особливо в сільській місцевості. У 2010-2013 рр. існувала тенденція до зменшення частки натурального господарства (з 15,7% до 13,7%) у структурі споживання продуктів харчування у 2010-2013рр. (рис. 2.16). Але негативні явища, які виникли в економіці України у 2014р. не сприяли її збереженню, оскільки виробництво продуктів харчування домогосподарствами є як джерелом продовольства, так і важливим джерелом доходів господарств населення у сільській місцевості. В результаті зазначеного частка натурального господарства у 2014 р. знову зросла до 15,3% від суми споживчих витрат домогосподарств на харчування.

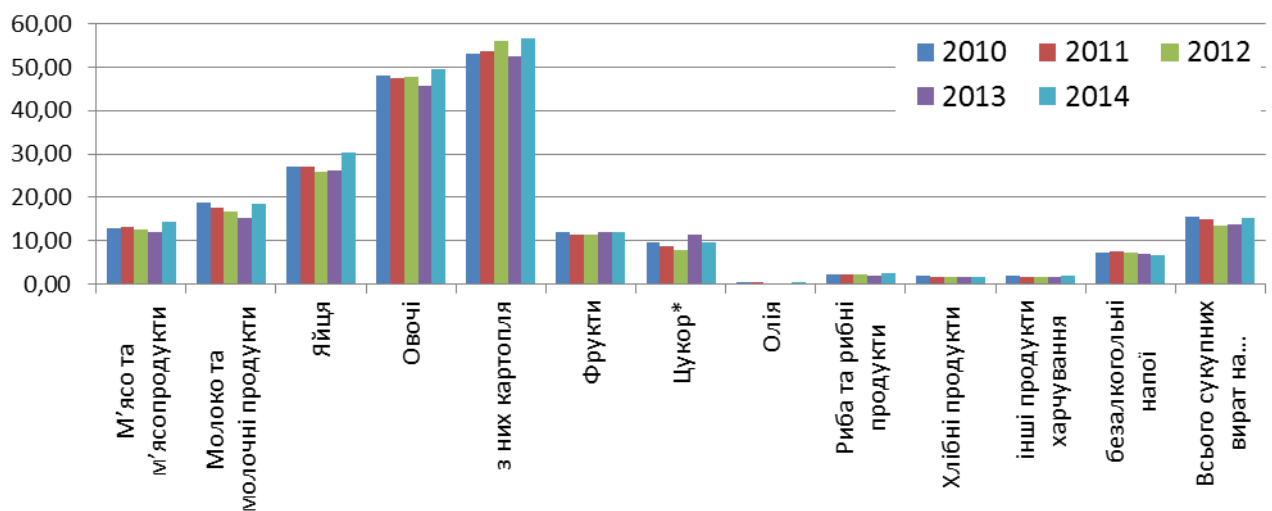

Рис. 2.16. Частка вартості продукції, отриманої від натурального господарства у структурі споживчих витрат на харчування

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Згідно даних статистичних спостережень рівень товарності власної продукції домогосподарств у міській місцевості у 2013р. складав 19%, тоді як у сільській – 47% (у 2014 р. відповідно 23,3% та 45%). Разом доходи від продажу сільськогосподарської продукції та вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель є третім за значенням

джерелом сукупних ресурсів сільських домогосподарств (після оплати праці та пенсій, стипендій, допомог та субсидій, наданих готівкою) і у 2013р. склали в їх структурі 19,2%. У 2014 р. вище вказаний показник зріс до 20,3%.

Із зазначеного обсягу продовольчого ринку у 2013 р. лише 50% продуктів харчування (без врахування тютюнових та алкогольних виробів) було реалізовано через мережу закладів роздрібної торгівлі. Так, у структурі попиту м'ясопродуктів та молокопродуктів, постачання домогосподарств через торговельну мережу у 2013р. склало 46%, яєць – 38%, хлібопродуктів, плодів та ягід – 50%, овочів – 15%, картоплі – лише 6% (табл. 2.20).

Таблиця 2.20

**Надходження продуктів харчової групи в домогосподарствах населення
України у 2013р., тис.т**

Продукція	Надходження							Витрачено на споживання	Запаси на кінець року
	Запаси на початок року	Вироблено	Куплено у торговельній мережі	Одержано в рахунок оплати праці та за оренду паїв	Куплено на ринках	Інші покупки та надходження	Всього надходжень		
М'ясо та м'ясо-продукти	55,8	948,1	1172,6	8,6	311,1	371,4	2867,6	2550	56,7
Молоко та молокопродукти	32,6	8905,7	4659,6	4,6	859,5	1060,8	15522,8	10050	32,8
Яйця	164	7380,6	5311,1	23,6	2019,1	607,3	15505,7	14075,8	169,2
Картопля	14084,6	21599,2	355	3,2	1777,7	347,9	38167,6	6160,6	13476,7
Овочі та баштанні культури	3219,9	9444,4	1084	6,2	1365,9	223,9	15344,3	7430,5	3327,1
Плоди, ягоди та виноград	327,9	2042,3	1283,4	2,3	418,5	92,6	4167	2560,1	368,4
Хлібні продукти (в перерахунку на зерно)	7604,5	13392,3	3248,2	2619,4*	2314,5	1963,8	31142,7	6577,5	9022,2

* із цієї суми одержано за оренду паїв - 2425,6 тис.т

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України.

У 2014 р. частка ринку продовольства забезпечена через роздрібну торгівлю зросла до 56,7%, тобто населення переорієнтувалося із ринків, як основних постачальників продовольства на торговельну мережу.

Значна частина попиту на продовольство задовольняється за рахунок імпортованих продуктів харчування. Основною передумовою імпорту в Україні є відсутність виробництва окремих груп продуктів, або незначний його рівень. Це найбільшою мірою стосується фруктових груп (тропічні фрукти, банани, горіхи), рослинної олії (тропічні олії – пальмова, кокосова), риби та рибних продуктів (червона риба, ікра, ракоподібні), рису, кави, какао та інших.

Таблиця 2.21

Обсяг та структура імпорту сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів в Україні, млн. дол. США

Продукція	Роки						Приріст, 2014р. до 2005р., %
	2005	2010	2011	2012	2013	2014	
Всього імпорт	2683,9	5763,5	6346,7	7513,9	8187,4	6059,2	205,1
Живі тварини та продукти тваринного походження	499,6	1242,0	1035,4	1711,0	1894,5	1124,1	279,2
м'ясо та їстівні субпродукти	166,5	458,1	292,1	714,7	628,6	239,2	277,5
риба і ракоподібні	221,7	568,6	505,5	687,7	864,3	594,9	289,9
молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	61,4	135,6	150,4	196,4	262,8	185,8	328,2
інші продукти тваринного походження	7,3	12,2	10,8	15,8	25,6	26,8	251,6
Продукти рослинного походження	525,5	1563,9	1815,9	2431,0	2670,0	2031,6	408,1
овочі	11,8	130,0	133,2	146,6	185,6	162,6	1471,9
їстівні плоди та горіхи	193,7	733,3	683,4	1130,2	1243,1	804,8	541,8
кава, чай	109,1	234,1	306,5	321,9	336,6	259,9	208,4
зернові культури	57,6	145,6	219,9	249,1	306,5	366,6	432,2
продукція борошномельно-круп'яної промисловості	24,9	27,5	49,6	28,3	26,0	25,1	4,4
насіння і плоди олійних рослин	73,9	178,9	285,5	360,2	390,6	312,0	428,4
Жири та олії тваринного або рослинного походження	204,1	451,6	468,7	406,3	403,4	301,7	97,7
Готові харчові продукти	1454,7	2506,1	3026,7	2965,5	3219,5	2601,8	121,3
продукти з м'яса, риби	101,9	100,5	124,4	140,8	152,2	104,5	49,3
цукор і кондитерські вироби з цукру	79,0	231,5	230,7	83,5	88,3	59,3	11,8
какао та продукти з нього	226,9	407,4	491,8	449,6	460,9	358,8	103,1
готові продукти із зерна	52,8	125,9	164,8	170,9	215,8	169,3	309,1
продукти переробки овочів	110,3	223,5	277,3	267,1	297,7	233,0	169,9
різні харчові продукти	299,5	466,9	592,1	593,5	659,3	529,8	120,2

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

В окремих випадках вітчизняні споживачі віддають перевагу імпортним продуктам споживання за умови їх вищої якості та конкурентоздатної ціни. Підписання угоди щодо асоціації між Україною та Європейським Союзом, а також угоди про вільну торгівлю в подальшому буде сприяти ввезенню імпортного продовольства з країн Європи, що може спричинити зменшення частки вітчизняних виробників на внутрішньому ринку.

Згідно розрахунків імпорт товарів продовольчої групи в Україні щороку зростає і у 2013р. досяг у гривневому еквіваленті понад 50 млрд.грн. (табл. 2.21). У 2014 р., у зв'язку із падінням курсу національної валюти, імпорт продовольства в Україну зріс на 22 млрд.грн. і досяг 72 млрд.грн. (6,1 млрд. дол. США).

Необхідно зазначити, що не усі імпортовані продукти призначені для кінцевого споживання. Так, значна частка м'ясо- та молокопродуктів, фруктів, горіхів, какао, рослинної олії, борошномельної продукції використовується для подальшої переробки у харчовій промисловості і реалізовується як продукція, призначена для кінцевого споживання вітчизняного виробництва. Тому вартість такого імпорту уже врахована у вартості продукції харчової промисловості України. Також частина імпортованого продовольства реекспортується. Наприклад, із 200-300 тис. т імпортованої в Україну тропічної олії близько 25-30% вивозиться за межі держави.

Характерною особливістю продовольчого ринку є те, що українські споживачі за можливості вибору віддають перевагу продуктам харчування вітчизняного виробництва. Про це свідчать дані спостережень щодо роздрібної торгівлі (рис. 2.17). Причини цього – в негативному сприйнятті населенням якісних параметрів імпортних продовольчих товарів, яке склалося в свідомості з початку 90-х років, коли якість імпортного продовольства була далекою від бажаної. Середньостатистичний житель України має визначений набір смаків, які і формують його пріоритети щодо харчування [135,137]. Іншою причиною такого сприйняття імпорту є намагання безпосередніх імпортерів замінити вітчизняну продукцію закордонними аналогами – дешевими та неякісними.

Така ситуація характерна для м'ясопереробної промисловості (заміна м'яса сурогатами невідомого походження), кондитерської, молочної промисловості (відмова від використання жирів тваринного походження на користь кокосової, пальмової олії, трансжирів) тощо [56].

Але дані вищенаведеної діаграми свідчать, що імпортозалежність вітчизняного продовольчого ринку зростає. У порівнянні із даними 2005 р. частка імпорту у загальному обсягові роздрібної торгівлі продуктами харчування у 2014 р. зросла на 4,8 в.п. Критичною є залежність за такими групами товарів як риба і морепродукти (майже 39% у структурі роздрібної торгівлі у 2013р.), консерви та готові продукти рибні (майже 30%), фрукти та фруктово-ягідні консерви (44-48%), чай (31%), кава (56%). За період 2005-2014рр. зросла імпортозалежність майже за всіма групами продовольчих товарів, особливо швидко у таких групах товарів, як м'ясо та птиця (у 3 рази), консерви фруктово-ягідні (у 2,5 рази), макаронні вироби (більш як у 2 рази), риба і морепродукти (у 2 рази), молоко і молокопродукти (на 85%), овочі (на 80%), фрукти (на 45%), сири (на 40%).

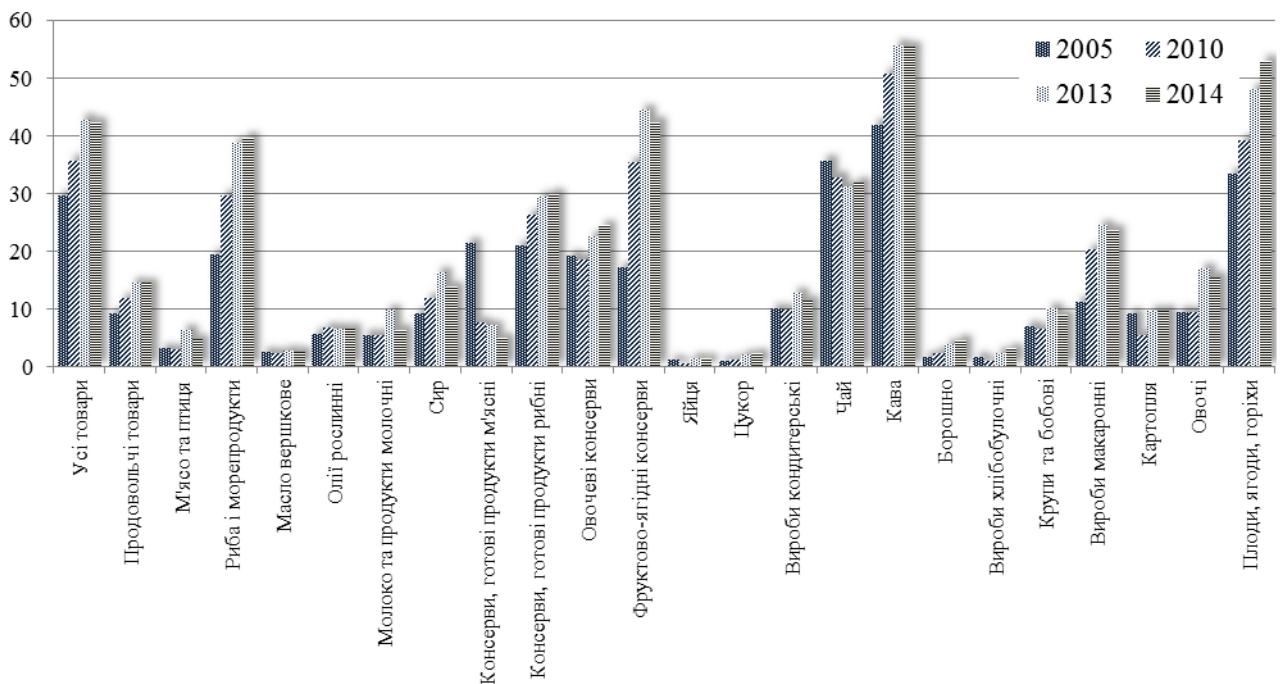

Рис. 2.17. Частка імпортованих товарів у структурі роздрібної торгівлі в Україні, %

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України.

Зазначена тенденція має негативне забарвлення, тягне за собою втрату прихильності споживачів до вітчизняної продукції, призводить до відтоку валютних коштів з країни. Кризові явища, які мають місце у 2014 р. і супроводжуються різким падінням курсу гривні до світових валют, зменшили привабливість імпорту продовольчих товарів для українських покупців. Але, разом з цим, скорочення реальних доходів населення та двохзначний рівень інфляції також призвели до падіння фізичного обсягу продовольчого ринку України. Тому варто в подальшому очікувати переорієнтації попиту на дешевші, і відповідно, менш якісні продукти харчування, а також зростання частки витрат на харчування у структурі споживчих витрат населення.

За цих умов вирішення проблем забезпечення продовольчих запитів населення та продовольчої безпеки країни в цілому потребує скоординованих зусиль з боку державних органів управління, спрямованих на забезпечення доступності вітчизняного продовольства, стимулювання експорту, субсидування збиткових галузей сільського господарства та харчової промисловості; з боку виробників продуктів харчування, їх галузевих об'єднань, направлених на підвищення якості продукції, пошук резервів зменшення реалізаційних цін, впровадження міжнародних стандартів виробництва; зі сторони підприємств оптової та роздрібної торгівлі, суб'єктів ринкової інфраструктури, спрямованих на оперативне забезпечення населення продовольством тощо.

Отже, розгалужений перелік існуючих проблем збалансування попиту та пропозиції потребує розробки комплексної програми розвитку продовольчого ринку на перспективу, реалізація якої дасть змогу мінімізувати негативні явища, які існують на даний час та запобігти виникненню ризиків в майбутньому.

РОЗДІЛ 3

КОНЦЕПТУАЛЬНО-СТРАТЕГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРОДОВОЛЬСТВА

3.1. Економіко-математична модель прогнозування розвитку ринку

Головною задачею моделювання ринку продовольства та розвитку сільськогосподарських підприємств є перевірка гіпотези, що розвиток сільськогосподарських підприємств та виробництва визначених продуктів впливає на показники споживання та продовольчої безпеки країни, розвитку споживчих ринків, розвитку сільських територій. Розвиток сільськогосподарського виробництва повинен бути орієнтований на оптимальне використання природних ресурсів визначеної території, забезпечення продовольчої безпеки, розвитку продовольчих ринків, розвитку сільськогосподарських територій (рис. 3.1).

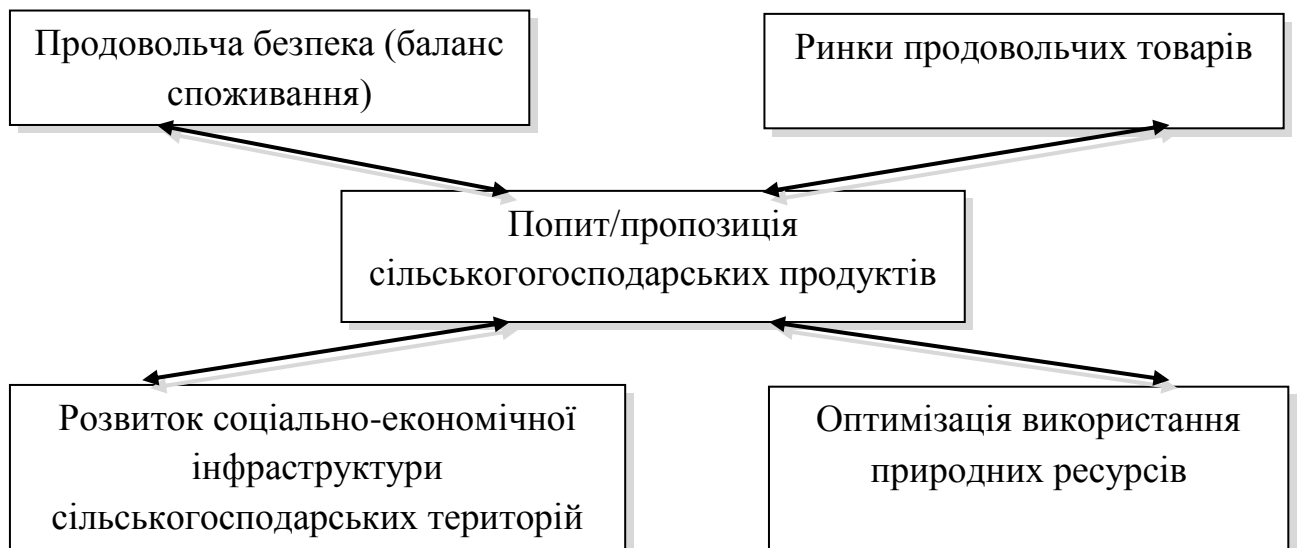

Рис. 3.1. Схема впливу ефективної моделі попиту-пропозиції сільськогосподарського виробництва на розвиток ринкової та соціально-економічної інфраструктури аграрного сектору

Джерело: власна розробка.

Модель ідеального ринку продовольства забезпечує задоволений попит, дозволяє регулювати економічні відносини виробництва – споживання в залежності від зміни зовнішнього та внутрішнього ринкового середовища. Біполяризація ринку продовольства полягає у визначенні інтересів виробника та споживача. Інфраструктура ринку продовольства диктує необхідність моделювання попиту і пропозиції, можливості зберігання продуктів, постачання для переробки тощо.

Баланси споживання за статистичними даними Державної служби статистики дозволяють зробити висновок щодо забезпечення продовольчої безпеки в Україні.

В таблиці 3.1 представлені статистичні дані щодо балансу продуктів м'яса за даними Держкомстату України.

Таблиця 3.1

Баланс м'яса та м'ясних продуктів, тис. т

	2000 р.	2005 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Виробництво	1663	1597	1917	2059	2144	2210	2389
Зміна запасів на кінець року	-82	-11	16	-3	-37	23	-20
Імпорт	38	325	439	378	244	423	332
Всього ресурсів	1783	1933	2340	2440	2425	2610	2741
Експорт	163	82	40	48	79	125	182
Витрачено на нехарчові цілі (на корм, втрати та ін.)	9	7	10	8	7	7	9
Фонд споживання, всього	1611	1844	2290	2384	2339	2478	2550
у розрахунку на 1 особу, кг	32,8	39,1	49,7	52,0	51,2	54,4	56,1

Джерело: Державна служба статистики України

В 2013 році спостерігався недостатній рівень самозабезпеченості м'яса та м'ясних продуктів.

В таблиці 3.2 представлено баланс молочних продуктів, що має позитивне сальдо у виробництві та споживанні продуктів.

Таблиця 3.2

Баланс молока та молочних продуктів, тис. т

	2000 р.	2005 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Виробництво	12658	13714	11610	11249	11086	11378	11488
Зміна запасів на кінець року	-394	27	230	-11	-9	90	-45
Імпорт	50	112	455	273	257	410	548
Всього ресурсів	13102	13799	11835	11533	11352	11698	12081
Експорт	1100	1901	919	956	964	820	769
Витрачено на корм	2203	1270	1126	1099	1020	1072	1252
Втрати	10	3	10	8	5	9	10
Фонд споживання у розрахунку на	9789	10625	9780	9470	9363	9797	10050
1 особу, кг	199,1	225,6	212,4	206,4	204,9	214,9	220,9

Джерело: Державна служба статистики України

В таблиці 3.3 представлено баланс яєць, який також має позитивне сальдо.

Таблиця 3.3

Баланс яєць (включаючи яйцепродукти)

	2000 р.	2005 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Виробництво	508	753	919	985	1079	1104	1133
Зміна запасів на кінець року	2	13	12	9	8	7	0
Імпорт	2	5	7	7	3	4	5
Всього ресурсів	508	745	914	983	1074	1101	1138
Експорт	0	1	58	75	83	82	105
Витрачено на корм та інкубацію	36	91	120	125	148	172	180
Втрати	1	6	14	16	25	37	40
Фонд споживання у розрахунку на	471	647	722	767	818	810	813
1 особу, штук	166	238	272	290	310	307	309

Джерело: Державна служба статистики України

Візуальна інформаційна модель рівня самозабезпеченості виробництва сільськогосподарських продуктів представлено на рис. 3.2. Такий профіль дозволяє оцінити рівень забезпеченості, а порівняння з раціональними нормами прогнозувати потребу при зміні споживання на раціонально-нормативне населенням України та Подільського регіону. Якщо ж планувати самозабезпечення регіону та окремих областей, то така модель дасть

можливість знайти прогалини в самозабезпеченості окремими продуктами та проаналізувати можливість їх виробництва у визначеному регіоні.

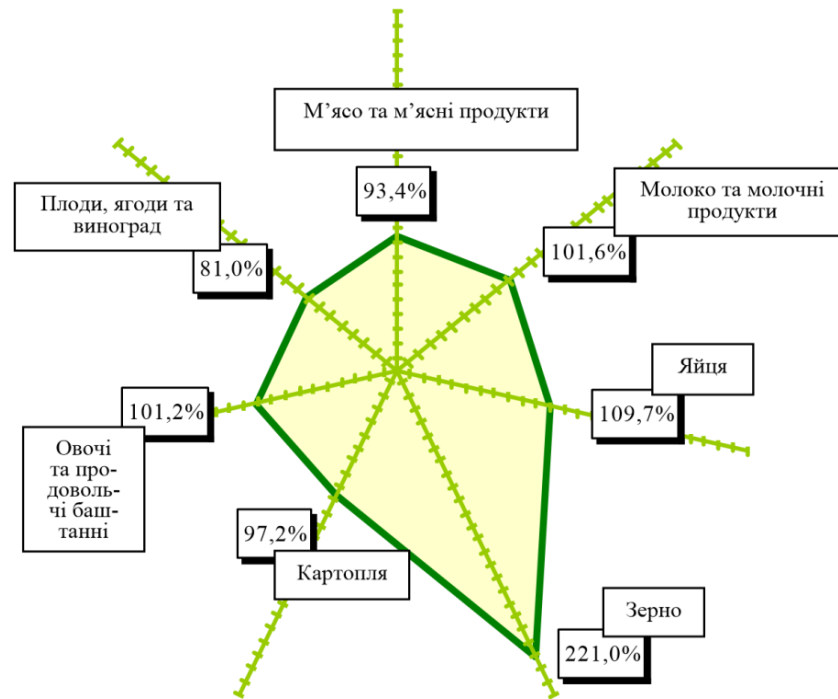

Рис. 3.2. Рівень самозабезпеченості виробництва сільськогосподарських продуктів України

Джерело: Державна служба статистики України

Співвідношення виробництва основних видів тваринницької продукції до норми її споживання населенням України та Подільського регіону в 2013 році представлено в таблиці 3.4.

Така аналітична таблиця дозволяє виявити дефіцит або надлишок у виробництві сільськогосподарських продуктів. Аналіз та прогнозування можливостей розвитку сільського господарства у визначеному регіоні дозволить сформулювати оптимальну модель структури виробництва аграрного сектору.

Найбільш популярними серед представлених на рис. 3.1 напрямів моделювання ринку продовольства є моделі прогнозування параметрів ринку сільськогосподарського виробництва на основі статистичних даних.

Співвідношення виробництва основних видів тваринницької продукції до норми її споживання населенням України в 2013 р.

	Раціональна потреба на 1 особу в рік, кг/штук	Фактично спожито у 2013 році, кг/штук	Власне виробництво на 1 особу, кг/штук	Рівень забезпеченості, % до раціональної норми	Обсяги виробництва, тис. тонн/млн. штук		Дефіцит (-), надлишок (+)
					нормативні	фактично за 2013 р.	
Молоко	380	220,9	252,2	66,4	17310,1	11488,2	-5821,9
М'ясо всіх видів	80	56,1	52,5	65,6	3644,2	2389,4	-1254,8
Яйця	290	309	430,6	148,5	13210,4	19614,8	6404,4

Джерело: власні розрахунки

Дані статистичної звітності дозволяють побудувати прогнозні моделі ринку продовольства України (табл.3.5). Таке моделювання базується на виявленні економічних залежностей між складовими системи ринку продовольства. Для визначення міри тісноти зв'язку між даними та складовими моделями необхідно використати індекс кореляції. Для лінійної залежності індекс кореляції розраховується як:

$$r = a_i \frac{\sigma_x}{\sigma_y}, \quad (3.1)$$

де a_i – коефіцієнт регресії в рівнянні зв'язку;

σ – відхилення від середнього значення.

Прогнозування динаміки дозволило виявити основні тенденції щодо можливих змін в обсягах виробництва сільськогосподарської продукції в Україні на період з 2014 р. по 2018 р. При розрахунках використані динамічні ряди за період 1990-2013 рр.

Використання даних за 2014 р. нами вважається недоречним, оскільки вони не включають інформацію по Автономній Республіці Крим. В якості критерію достовірності використано коефіцієнт апроксимації R^2 . Моделі прогнозування наведено у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Моделі прогнозування обсягу виробництва основних видів

сільськогосподарської продукції

№	Вид продукції	Модель для складання прогнозу	R ²
1	Зернові культури	$y = -3,14x^3 + 287,97x^2 - 4901,8x + 52818$	0,6087
2	Насіння соняшнику	$y = 24,423x^2 - 298,45x + 2963,5$	0,9428
3	Цукрові буряки	$y = 101,33x^2 - 3475x + 42928$	0,8164
4	Картопля	$y = 21,211x^2 - 287,51x + 17820$	0,4849
5	Овочі	$y = 16,894x^2 - 237,98x + 6335,4$	0,9251
6	Плоди та ягоди	$y = 7,2775x^2 - 197,45x + 2712,1$	0,3635
7	М'ясо	$y = 13,554x^2 - 400,21x + 4442,6$	0,9375
8	Молоко	$y = -4190\ln(x) + 24230$	0,9492
9	Яйця	$y = 62,347x^2 - 1264,5x + 16004$	0,9037

Джерело: власні розрахунки

Прогнозування обсягів виробництва зернових культур в Україні у 2014-2018 рр. характеризується перспективним приростом у 13,2 млн. т до 76,3 млн. т. Приріст виробництва цукрових буряків також є позитивним і характеризує очікуване зростання обсягів виробництва даної культури за 2014-2018 рр. на 11637,4 тис. т (рис. 3.3, додаток Е).

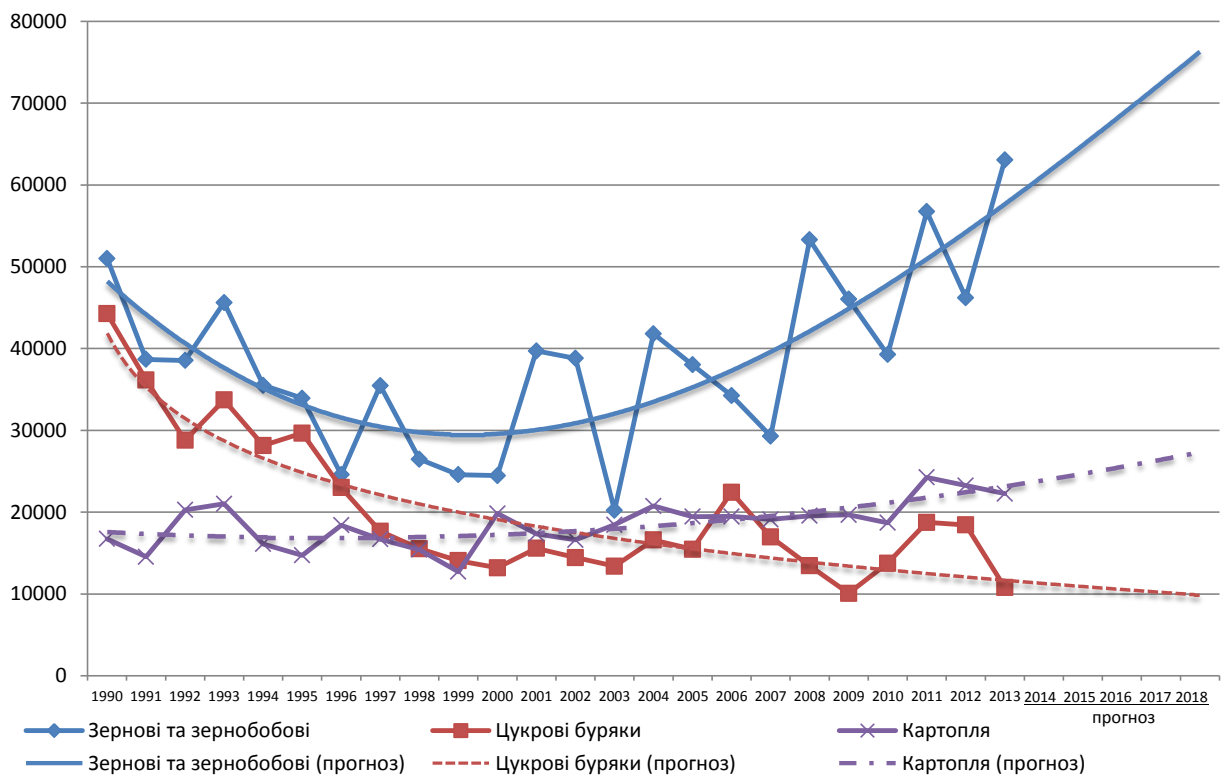
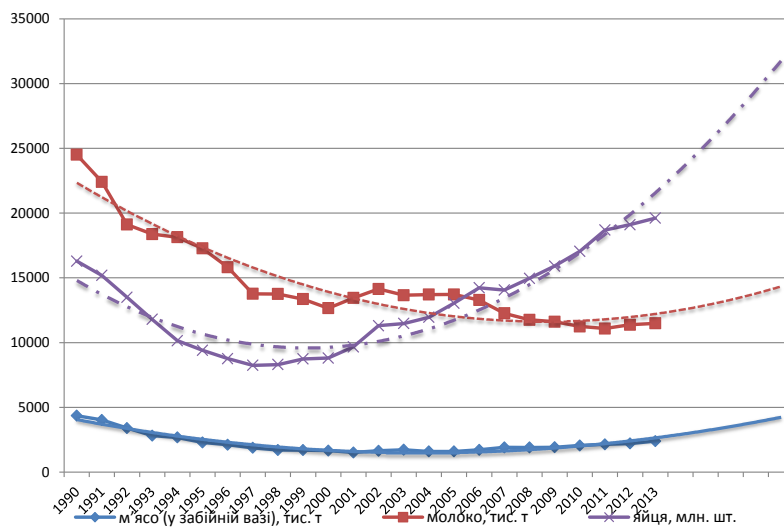

Рис. 3.3. Динаміка та прогноз зростання виробництва окремих сільськогосподарських культур в Україні

Джерело: власні розрахунки

Очікуваним є середньорічне зростання обсягів виробництва соняшнику,

яке становить 4714,4 тис. т. Завдяки збільшенню виробництва соняшнику можливе зростання коефіцієнта завантаження виробничих потужностей переробних підприємств. Прогнозований щорічний приріст обсягів виробництва картоплі дорівнює 725,5 тис. т, овочів – 800,9 тис. т. Значним є очікування збільшення обсягів виробництва м'яса усіх видів на 1846 тис. т, переважно за рахунок збільшення виробництва м'яса птиці, що супроводжуватиметься збільшенням пропозиції яєць в середньому на 2430,5 млн. шт. на рік (рис. 3.4).

2014 2015 2016 2017 2018
прогноз

Рис. 3.4. Динаміка та прогноз зростання виробництва продукції тваринництва в Україні

Джерело: власні розрахунки

Прогноз зростання виробництва картоплі та плодів є найменш достовірним, оскільки основні обсяги їх виробництва зосереджені у домогосподарствах населення, головними особливостями господарювання яких є хаотичність, неоптимальність та періодичність виробничої діяльності.

Прогнозовані обсяги виробництва по основним видам культур наведено у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Прогнозовані обсяги виробництва основних видів сільськогосподарської продукції в Україні, тис. т

Вид продукції	2013 р.	2018 р.	Приріст за 2014-2018 рр.	
			середньорічний	всього
Зернові культури	63859,3	76267,1	2481,6	12407,8
Цукрові буряки	15734,1	27371,5	2327,5	11637,4
Соняшник на зерно	10133,8	14848,2	942,9	4714,4
Картопля	23693,4	27320,7	725,5	3627,3
Овочі	9637,5	13641,8	800,9	4004,3
Плоди та ягоди	1999,1	3106,4	221,5	1107,3
М'ясо всіх видів	2389,4	4235,4	369,2	1846,0
Молоко	11488,2	10121,0	-273,4	-1367,2
Яйця, млн.шт.	19614,8	31767,3	2430,5	12152,5

Джерело: власні розрахунки

Варто зазначити, що лише по молокопродукції прогнозується зниження обсягів виробництва. Ми вважаємо, що передумовою цього є висока збитковість виробництва яловичини, яка є доповнюючим продуктом в технологічному процесі скотарства. Загальна тенденція ж є позитивною – щорічне нарощування обсягів виробництва найважливіших видів сільськогосподарської продукції.

Протягом 2004-2013 рр. реалізація основних видів продукції сільського господарства характеризувалась значними змінами. Фактична кількість реалізованої продукції по основних видах наведена у таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Реалізація продукції сільського господарства в Україні, млн. т

Продукція	Рік									
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Зернові та зернобобові	17,91	20,91	19,41	15,53	26,84	33,87	25,64	31,62	35,79	41,64
Олійні культури	2,19	2,94	4,56	4,95	5,98	7,76	8,41	8,69	11,58	13,23
Цукрові буряки	11,38	13,67	13,25	8,71	6,58	7,02	10,56	13,25	12,15	4,54
Картопля	1,03	0,90	0,88	1,08	0,96	1,05	1,00	1,25	1,29	1,20
Овочі	1,02	1,12	1,21	1,18	1,23	1,58	1,48	1,83	2,04	2,03
Плоди та ягоди	0,33	0,37	0,29	0,41	0,42	0,43	0,46	0,52	0,60	0,69
Худоба та птиця	1,35	1,33	1,56	1,83	1,81	1,86	2,02	2,11	2,14	2,34
Молоко	7,25	7,79	7,15	7,03	6,84	6,50	6,31	6,38	6,55	6,63
Яйця	5,51	6,38	7,23	7,28	8,21	9,04	9,91	11,34	11,73	11,86

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України.

З метою про отримання прогнозованих обсягів реалізації продукції були

побудовані моделі прогнозування, від яких і коефіцієнт апроксимації наведені у таблиці 3.8.

Таблиця 3.8

Моделі прогнозування реалізації основних видів сільськогосподарської продукції

Продукція	Модель для складання прогнозу	R ²	2013 р.	Прогноз на 2018 р.	Приріст за 2014-2018 рр.
Зернові та зернобобові	$y = 2522,2x + 13044$	0,7823	41642,1	50877,0	9234,9
Олійні культури	$y = 1168x + 604,47$	0,9694	13233,4	18124,5	4891,1
Цукрові буряки	$y = -401,7x + 12320$	0,1425	4535,0	6294,5	1759,5
Картопля	$y = 5,2277x^2 - 21,904x + 982,87$	0,6581	1198,0	1830,5	632,5
Овочі	$y = 9,0068x^2 + 21,917x + 1001,7$	0,9425	2028,1	3357,0	1328,9
Плоди та ягоди	$y = 4,8367x^2 - 16,601x + 356,73$	0,9436	687,0	1196,0	509,0
Худоба та птиця	$y = 108,25x + 1239,8$	0,9504	2337,5	2863,6	526,1
Молоко	$y = 19,086x^2 - 334,68x + 7948,9$	0,7633	6633,9	7223,1	589,2
Яйця	$y = 750,22x + 4722,3$	0,9797	11856,2	15975,6	4119,4

Джерело: власні розрахунки

Згідно проведених розрахунків передбачається зростання обсягів реалізації практично усіх видів продукції.

Досить вагомим є прогнозне значення рівня реалізації зернових культур (+22%), худоби та птиці (+23%), олійних культур та цукрових буряків (+37-39%). Найменші прирости реалізації прогножуються для молока та молокопродуктів – менше 9%, хоча проведені вище розрахунки свідчили про можливе падіння валового виробництва молока. Підвищенню рівня товарності молокосиrowини, на нашу думку, сприятиме зростання частки виробництва великих молокоотоварних комплексів, розвиток заготівельної кооперації, зростання попиту з боку молокозаводів тощо.

Найвищі показники перспективного рівня продажу продовольчих ресурсів очікуються для галузей виробництва картоплі та плодоовочівництва.

Це, в першу чергу, буде зумовлено зростанням попиту на сировину з боку переробних підприємств, тенденції до чого спостерігаються в даний час. Для продуктів переробки плодів, ягід та овочів характерний динамічний ріст експорту, особливо до країн-членів Європейського Союзу. Цьому сприяє висока якість вітчизняної продукції та наявність спільних підприємств харчової промисловості.

Усі прогнозні моделі є вірогідними, за виключенням прогнозного рівняння для цукрових буряків, що обумовлено значними коливаннями рівнів виробництва зазначеної продукції за період 2004-2013 рр.

Тенденція зміни обсягів реалізації основних видів сільськогосподарської продукції на сільськогосподарських підприємствах Вінницької області наведена на рисунку 3.5 та додатку Є.

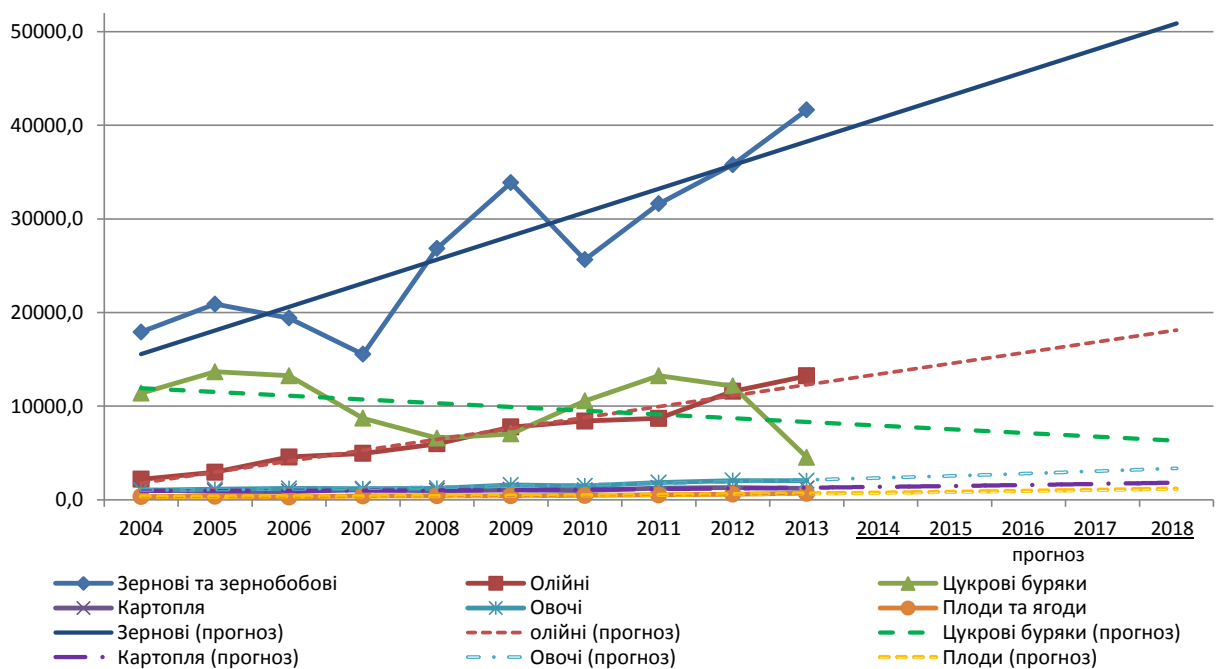

Рис. 3.5. Динаміка та прогноз реалізації продукції рослинництва в Україні

Джерело: власні розрахунки

Прогнозування цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами України на період 2014-2018 рр. проводилось на основі вихідних даних за 2000-2013 рр. (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Середні ціни реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами України, грн. за 1 т

Продукція	Роки													
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Зернові культури	444	381	313	535	453	418	515	834	779	799	1121	1374	1547	1300
насіння соняшнику	523	783	844	857	1151	978	939	1899	1367	1897	3019	3243	3572	2989
Цукрові буряки	122	139	128	140	136	177	186	158	219	410	479	516	427	398
Картопля	517	450	556	623	530	685	1070	1032	1154	1299	2131	2033	1140	1861
Овочі	572	749	865	1013	1225	1462	1547	1995	2060	1790	2552	2139	1957	2354
Плоди та ягоди	395	576	510	434	740	988	1446	1528	1877	1892	2420	3176	2707	3011
Худоба та птиця	2358	4176	3644	3481	5093	6910	6308	6467	10184	10363	10797	11967	13457	12901
Велика рогата худоба	2071	3568	2919	2737	4359	5885	5294	5855	9415	8711	9415	12096	12556	10749
Свині	3217	6162	5119	4281	7196	10171	8416	7610	13178	14153	12527	13715	16145	15837
Птиця	4031	5050	4493	4487	4974	6517	6060	6278	9390	9609	10495	11279	12615	12173
Молоко і молочні продукти	536	604	541	697	835	1127	1070	1661	2065	1889	2939	3042	2662	3364
Яйця (за тис.шт.)	192	210	168	193	238	252	193	274	377	404	471	522	627	657
Олія	1802	2135	2720	2364	2960	3188	2851	3968	5008	4872	5858	8048	8175	7473
Цукор	1577	1881	1897	2008	2008	2355	2664	2319	2452	3816	5717	6019	4644	4698

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України.

Прогнозні значення реалізаційних цін сільськогосподарської продукції за 2012-2015 рр. наведено у таблиці 3.10.

Таблиця 3.10

Моделі прогнозування середніх цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами України на 2014-2018 рр., грн. за 1 т

Вид культур	Модель для складання прогнозу	R ²
Зернові культури	$y = 7,419x^2 - 21,752x + 397,54$	0,9063
Насіння соняшнику	$y = 15,245x^2 + 2,8203x + 592,19$	0,8848
Цукрові буряки	$y = 90,686e^{0,1206x}$	0,8313
Картопля	$y = 1,9701x^2 + 89,38x + 264,04$	0,7446
Овочі	$y = 140,12x + 540,46$	0,8718
Плоди та ягоди	$y = 8,1751x^2 + 105,64x + 165,02$	0,9493
Худоба та птиця	$y = 17,399x^2 + 621,68x + 1797,7$	0,9508
Велика рогата худоба	$y = 821,84x + 666,83$	0,9123
Свині	$y = 993,28x + 2388$	0,8894
Птиця	$y = 712,5x + 2331,3$	0,9173
Молоко і молочні продукти	$y = 10,748x^2 + 72,341x + 323,28$	0,9418
Яйця (за тис.шт.)	$y = 3,8376x^2 - 20,112x + 213,85$	0,9725
Олія	$y = 32,105x^2 + 21,132x + 1901,2$	0,9349
Цукор	$y = 1355,9e^{0,099x}$	0,8391

Джерело: власні розрахунки

Розрахункові дані прогнозованих значень цін наведено на рисунку 3.6.

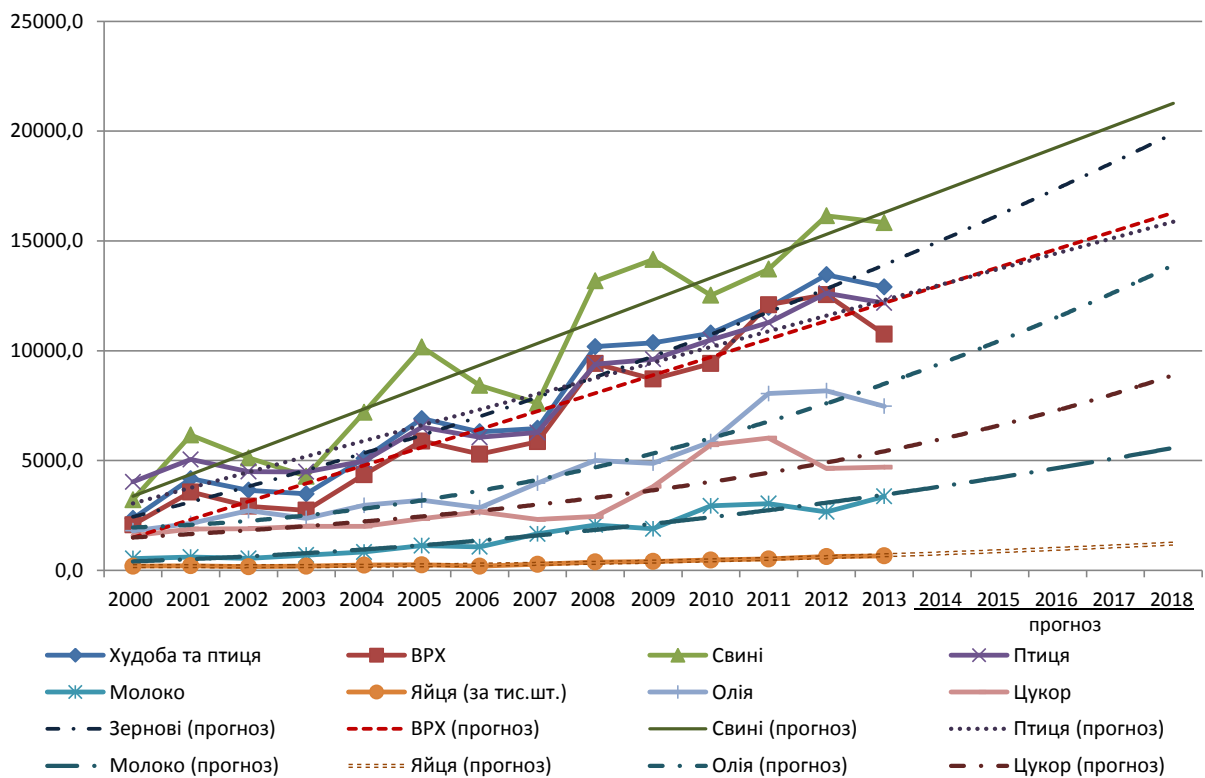
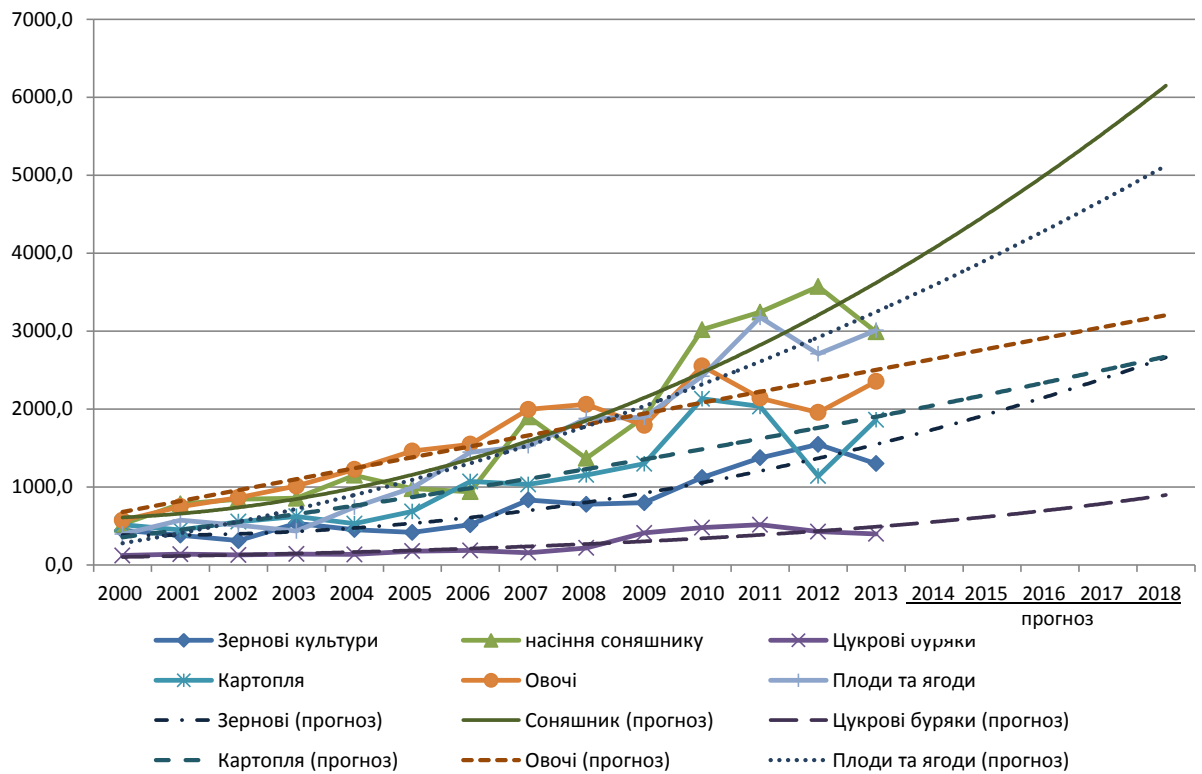

Рис. 3.6. Динаміка та прогноз середніх цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами України, грн. за 1 т

Джерело: власні розрахунки

Для ринку продовольства характерні тенденції стабілізації рівня попиту та пропозиції, що обумовлено прямою залежністю споживання від рівня доходів населення. Подальша інтенсифікація розвитку ринку продуктів харчування можлива за рахунок збільшення їх експорту. В цьому напрямку найбільш перспективним є експорт продуктів з поглибленим рівнем переробки, оскільки вартість їх зростає у геометричній прогресії із кожним технологічним етапом [13].

За даними Б. Данилишина великотоварне виробництво не відповідає задачам «розвитку сільських територій, що має на меті забезпечення конкурентних переваг сільських територій для запобігання відпливу із сіл молоді та заохочення її до працевлаштування в аграрній сфері, поліпшення привабливості даної галузі насамперед для дрібних і середніх інвесторів» [22].

Погоджуючись з науковцем, бачимо за необхідне дослідити розвиток сільськогосподарських підприємств різного масштабу та сформулювати моделі збалансованого розвитку дрібно-, середньо- та великотоварного виробництва з врахуванням потреб сільських територій. Для практичного використання таких моделей необхідно розробити нові підходи до статистичних досліджень та зміни в статистичних звітах підприємств, особливо на регіональному рівні.

Вплив масштабів виробництва на показники ефективності господарювання може бути здійснений на прикладі аналізу зростання обсягів діяльності підприємств та показників ефективності розвитку сільського господарства країни та вибраних регіонів.

Зростання частки сільськогосподарських підприємств у структурі виробництва валової продукції сільського господарства зумовлено подальшим підвищенням їх ефективності, збільшенням впливу холдингових компаній, які будуть займати все нові ніші, які до останнього часу були переважно охоплені домогосподарствами населення (рис. 3.7, 3.8).

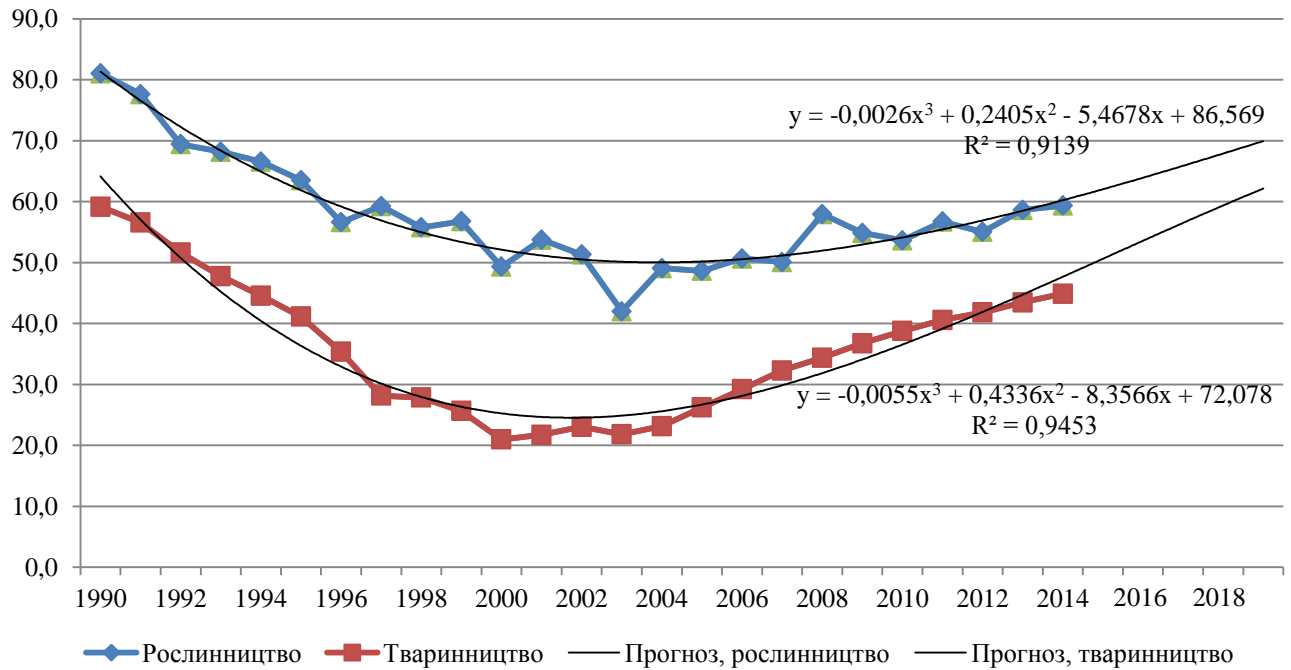

Рис. 3.7. Прогноз частки сільськогосподарських підприємств у структурі виробництва валової продукції сільського господарства в Україні, %

Джерело: власні розрахунки

Прогнозні функції частки сільськогосподарських підприємств та домогосподарств населення наведено в таблиці 3.11.

Таблиця 3.11

Функції прогнозування частки сільськогосподарських підприємств та домогосподарств населення у структурі валової продукції сільського господарства

Галузі	Прогнозна функція	Коефіцієнт апроксимації
Сільськогосподарські підприємства		
Рослинництво	$y = -0,0026x^3 + 0,2405x^2 - 5,4678x + 86,569$	$R^2 = 0,9139$
Тваринництво	$y = -0,0055x^3 + 0,4336x^2 - 8,3566x + 72,078$	$R^2 = 0,9453$
Домогосподарства населення		
Рослинництво	$y = 0,0026x^3 - 0,2405x^2 + 5,4678x + 13,431$	$R^2 = 0,9139$
Тваринництво	$y = 0,0055x^3 - 0,4336x^2 + 8,3566x + 27,922$	$R^2 = 0,9453$

Джерело: власні розрахунки

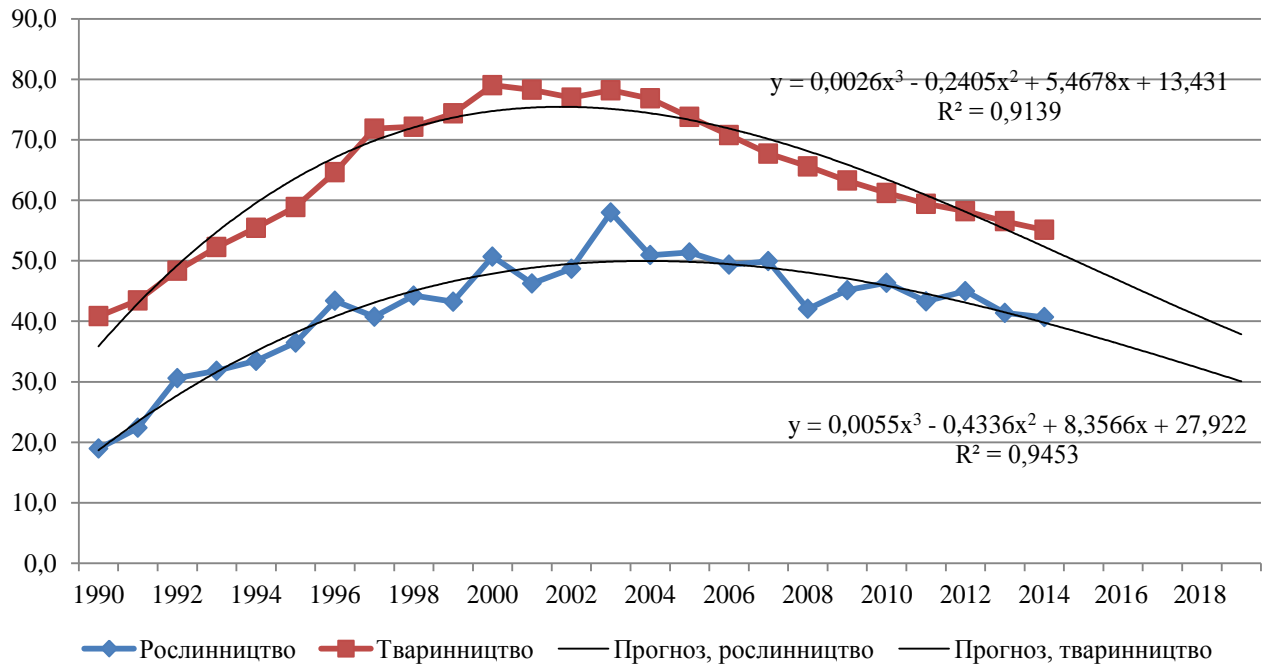

Рис. 3.8. Прогноз частки сільськогосподарських підприємств у структурі виробництва валової продукції сільського господарства в Україні, %

Джерело: власні розрахунки

Проведені прогностичні розрахунки свідчать про можливі кардинальні зміни на ринку сільськогосподарської продукції та продовольства. При відсутності збалансованого організаційно-економічного механізму ринку продовольства варто очікувати різкого зростання цін на продукти харчування та зменшення рівня виробництва продукції домогосподарствами населення.

Акумуляція основної частки пропозиції з боку великих виробників загрожує монополізацією ринку, здатне призвести до виснаження ресурсного (особливо земельного) потенціалу агропромислового комплексу, зменшення рівня зайнятості сільськогосподарського населення та рівня його доходів. Тому удосконалення механізму функціонування ринку продовольства через сприяння розвитку малих форм господарювання, формування розгалуженої інфраструктурної мережі покликане сприяти вирішенню зазначених проблем.

3.2. Напрями удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування ринку продовольства

Розвиток ринку продовольства як Вінницької області так і всієї України потребує розробки та вдосконалення його організаційно-економічного механізму, який би забезпечив зростання виробництва продовольства відповідно до потреб вітчизняного ринку, фінансову стійкість та стабільність виробників продовольства на всьому ланцюжку виробництво-переробка-збут, а також нарощення експорту продовольчих товарів.

Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку ринку продовольства слід розглядати як сукупність організаційних форм, методів управління, чинників та важелів, що впливатимуть на систему виробництва, збуту та споживання продовольчих товарів, та які сприятимуть реалізації цілей усіх суб'єктів ринку. Вважаємо, що згідно інституційної теорії, організаційно-економічний механізм буде окреслювати основні «правила гри» або об'єктивні та суб'єктивні умови функціонування ринку продовольства.

На визначення та функціонування організаційно-економічного механізму розвитку ринку продовольства впливають різноманітні чинники загальноекономічного, ринкового середовища та його тенденції. Економічні чинники впливу слід розглядати на макро- та макrorівнях (рис. 3.9).

Економічні чинники макrorівня визначаються загальними тенденціями розвитку вітчизняної та міжнародної економіки: рівнем ВВП, дефіцитом бюджету, стабільністю національної валюти, вартістю кредитів та ін. До чинників мікрорівня слід зараховувати основні тенденції розвитку агропродовольчого ринку, а саме: валове виробництво сільськогосподарської продукції та продовольства, структуру виробництва, рівень попиту на продовольство, розподіл ринку за основними «гравцями», тобто рівень конкуренції та монополізації за видами продовольчих товарів, ціни як внутрішні так і зовнішні на продовольчі товари.

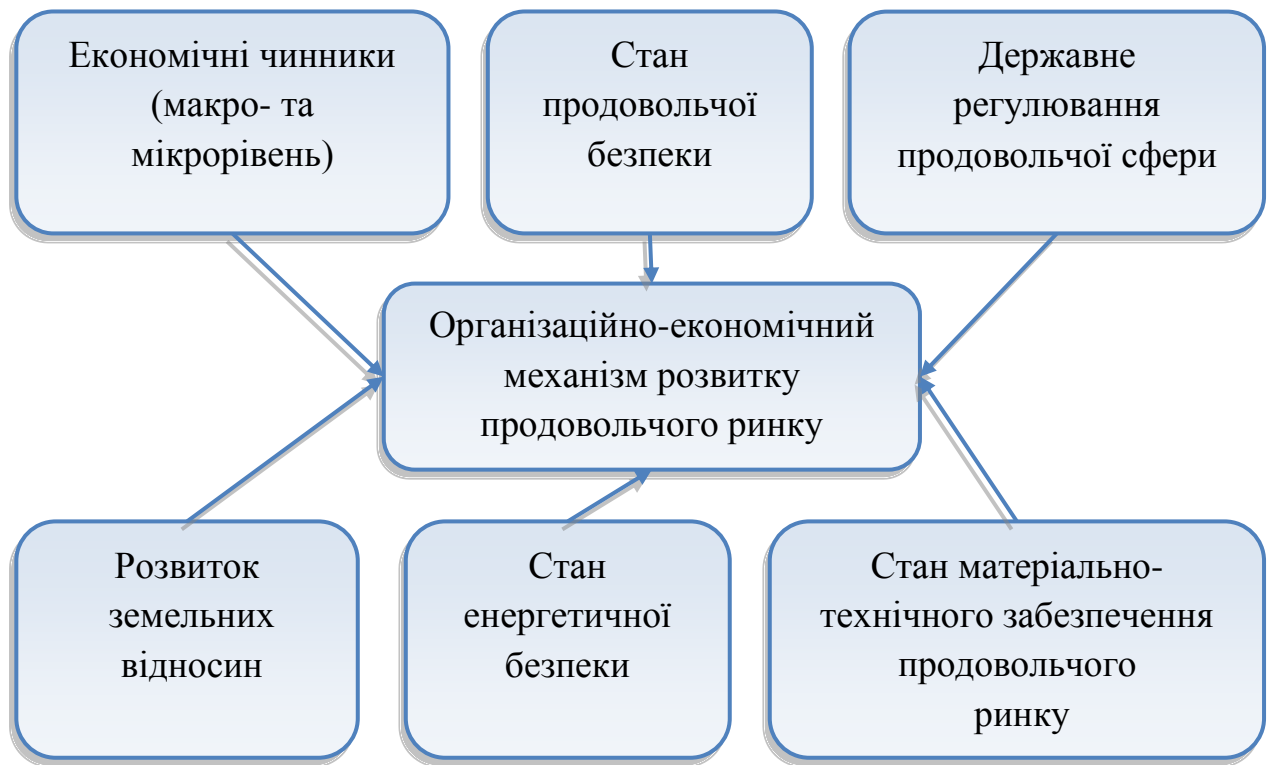

Рис. 3.9. Чинники впливу на організаційно-економічний механізм розвитку ринку продовольства

** Розроблено автором*

Стан продовольчої безпеки визначатиметься економічною та фізичною доступністю продовольчих товарів в необхідній кількості відповідно до потреб громадян. На формування організаційно-економічного механізму розвитку ринку продовольства впливатиме стан самозабезпечення основними видами продовольства та рівень споживання відповідно до рекомендованих норм.

Рівень державного регулювання забезпечує як підтримку та захист виробників продовольчих товарів, так і встановлення стандартів та нормативів для виробленої продукції. Належна сертифікація та стандартизація відповідно до міжнародних вимог здатна забезпечити як споживання населенням якісних та безпечних товарів, так і зростання експорту продовольства, що особливо актуально для формування світової продовольчої безпеки.

Розвиток земельних відносин в Україні безумовно визначатиме механізм регулювання ринку продовольства, оскільки земля – основний засіб та предмет праці в сільськогосподарському виробництві, яке є основою для виробництва

продовольства. Формування відносин власності, земельних відносин, а отже і ефективного власника на землі забезпечить розвиток ринку продовольства.

Сучасний стан енергетичної безпеки України носить загрозовий характер, оскільки власними викопними паливними ресурсами держава не здатна забезпечити внутрішні потреби в нафті та газі. У зв'язку з цим наразі важливого значення набуває розвиток альтернативних джерел енергії, до якого належить виробництво біопалива. Оскільки для виробництва біопалива окрім відходів сільськогосподарського виробництва можуть використовуватися зернові та олійні культури, то це може спричинити зростання непродовольчого попиту на зерно на продовольчому ринку, що і вплине на структуру організаційно-економічного механізму розвитку ринку продовольства.

Матеріально-технічне забезпечення ринку продовольства передбачає оснащення сільськогосподарського виробництва та сфери виробництва продовольчих товарів технічними засобами та засобами механізації. Для матеріально-технічного забезпечення сфери виробництва продовольчих товарів потребує значних інвестицій, залучення яких наразі може супроводжуватися перешкодами пов'язаними з глибинною економічною кризою. Інвестування в нові технологічні лінії виробництва, оснащення складів готової продукції новітньою технікою здатне забезпечити нарощення виробництва продовольчих товарів високого рівня якості. Проте вплив зазначеного чинника вимагає вдосконалення та розробку важливої складової організаційно-економічного механізму – фінансово-економічного механізму, який включатиме в себе вдосконалення механізмів кредитування, страхування ризиків, інвестування та ін. (рис. 3.10).

Розроблений організаційно-економічний механізм розвитку ринку продовольства спрямовується на основних його суб'єктів: сільськогосподарські підприємства та переробні підприємства, що здійснюють виробництво продовольчих товарів усіх форм власності, що функціонують в економічному просторі країни. Споживачами продовольчої продукції на оптовому ринку є підприємства торгівлі та громадського харчування, які купують товари для

подальшого перепродажу або з метою переробки. На споживчому ринку споживачі – це громадяни, які купують продовольчі товари для особистого некомерційного споживання.

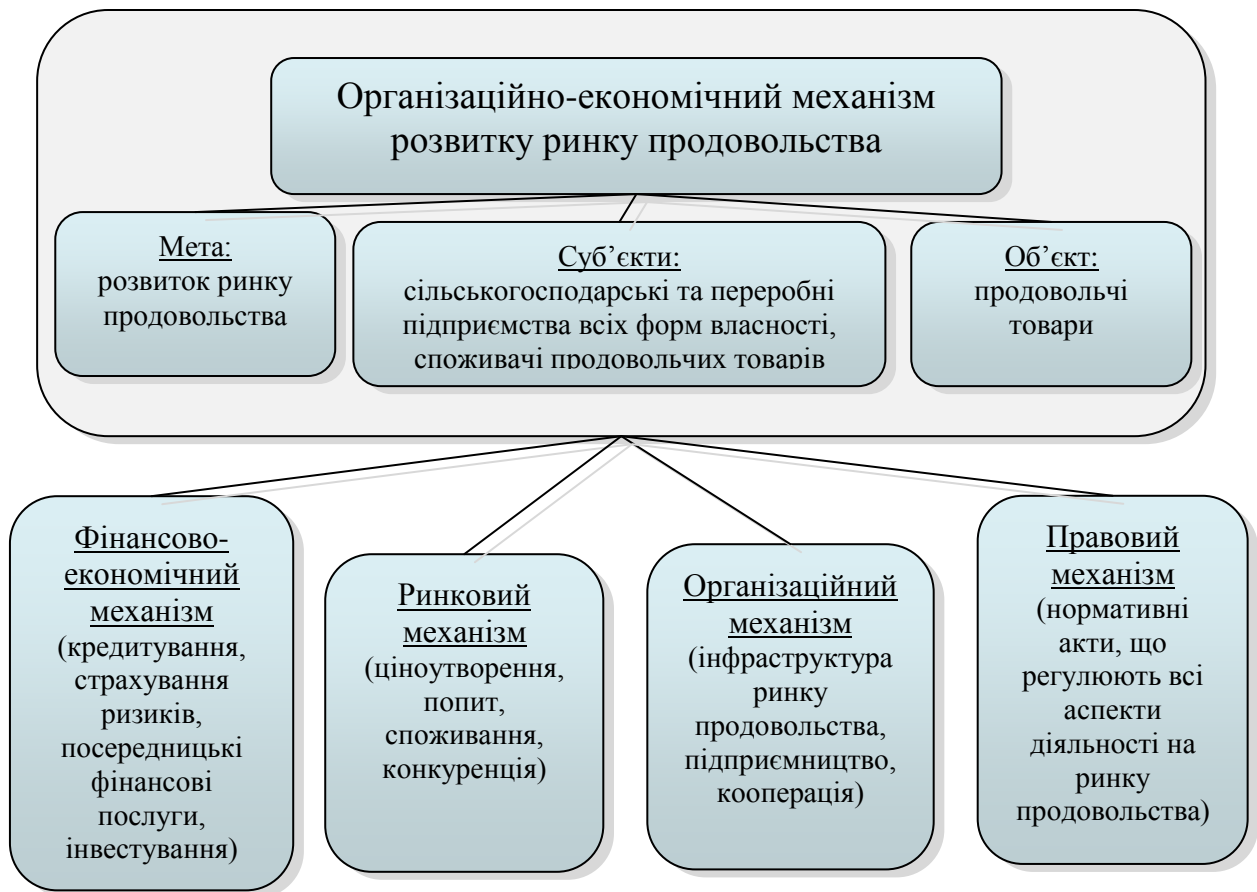

Рис. 3.10. Складові організаційно-економічного механізму розвитку ринку продовольства

** Розроблено автором*

Ринковий механізм розвитку ринку продовольства передбачає вільне ринкове ціноутворення на сільськогосподарську та продовольчу продукцію, що складається під впливом попиту та пропозиції. Проте ринковий механізм регулювання потребує державного впливу, оскільки протягом багатьох років ми спостерігаємо нееквівалентне ціноутворення на сільськогосподарську та промислову продукцію, що використовується для виробництва сільськогосподарської. Особливо ця проблема загострюється на ринку молока та молочних продуктів. Вже традиційно основними виробниками молока є господарства населення, в яких продукцію закупають підприємства з переробки молока. Даний ринок є моносонічним, значить, диктують «правила

гри» та встановлюють закупівельні ціни переробні підприємства. Господарства населення через слабку ринкову силу не здатні вплинути на формування цін, ця ситуація потребує розробки організаційних заходів для свого вирішення.

Правовий механізм регулювання ринку продовольства має бути спрямованим на державну підтримку доходів та цін товаровиробників. При цьому доходи сільськогосподарських товаровиробників мають забезпечувати розширене відтворення виробництва, сприяти як зростанню матеріально-технічного озброєння виробництва, так і підвищенню реальних доходів та винагород працівників. Правовий механізм також має спрямовуватись на захист вітчизняного ринку та його суб'єктів через формування конкурентного середовища, охорону внутрішнього ринку від імпорту неякісної та небезпечної продукції, сприяти збереженню навколишнього середовища, зростанню екологічності продовольства (рис. 3.11). Важливе значення для розвитку ринку продовольства матиме фінансування державних та регіональних програм розвитку виробництва продовольства, сертифікації та стандартизації продукції відповідно до світових вимог. Це дасть змогу нарощувати обсяги експорту продовольства, якщо така мета не суперечитиме інтересам держави та її продовольчій безпеці.

Розвиток інфраструктури ринку продовольства забезпечить «прозоре» організоване середовище, де будуть формуватися ринкові ціни на основні види сільськогосподарської продукції та продовольства. Ефективне функціонування товарних бірж, агроторгових домів, обслуговуючих та збутових кооперативів та інших суб'єктів сприятиме зростанню валового виробництва продовольства, експорту, прибутковості всіх учасників ринку продовольства.

Важливість розбудови інфраструктури розкривалася нами вище, а саме в запропонованій стратегії розвитку ринку продовольства. Тому розглянемо детальніше організаційний механізм та необхідність інфраструктури для розвитку ринку продовольства.

Рис. 3.11. Напрями правового механізму регулювання розвитку ринку продовольства

** Розроблено автором*

Вважаємо, що сучасний стан збутової діяльності як сільськогосподарських підприємств так і господарств населення потребує вдосконалення. Важливим суб'єктом такого вдосконалення має стати організація збутового кооперативу, який би забезпечив ефективну взаємодію та захист інтересів виробників сільськогосподарської продукції. Участь у збутовому кооперативі забезпечить його суб'єктам низку переваг: економію коштів у наслідок зниження витрат на транспортування, зберігання та збут продукції, підвищення ефективності діяльності через пошук своєї ніші на продовольчому ринку, захист від негативного прояву монополістичних дій інших учасників на ринку продовольства (заготівельників чи постачальників ресурсів), можливість здійснювати діяльність, яка раніше була недоступна одному підприємству чи господарству населення через брак фінансових та трудових ресурсів, наприклад дослідження та вивчення кон'юнктури.

Тому, на нашу думку, на збутовий кооператив слід покласти функції з заготівлі сільськогосподарської та продовольчої продукції, виробництва, а саме матеріально-технічного постачання, збуту продукції так як об'єднання виробників забезпечить зростання їх впливу на ринку та сприятиме захисту інтересів при формуванні цін, інформаційного забезпечення щодо кон'юнктури ринку, зміни законодавства (таблиця 3.12).

Реалізація комерційної функції сприятиме представленню інтересів суб'єктів кооперативу при укладанні господарських договорів на постачання чи продаж продукції, а також допоможе при налагодженні ділових контактів та проведенні комерційних переговорів.

Збутовий кооператив має виконувати важливу організаційну функцію, а саме сприяти просуванню продукції своїх членів через інші можливі більш вигідні канали збуту: товарні біржі, фірмові магазини, ярмарки.

Таблиця 3.12

Функції збутового кооперативу на ринку продовольства

Функція	Зміст
Заготівельна	Заготівля, зберігання, пакування, сертифікація сільськогосподарської та продовольчої продукції
Виробнича	Надання допомоги виробникам у матеріально-технічному забезпеченні сільськогосподарського виробництва
Збутова	Об'єднання товаровиробників дозволить мати кращу ринкову позицію для встановлення закупівельних цін та пошуку найбільш вигідних покупців
Комерційна	Допомога виробникам у налагодженні ділових контактів, проведення комерційних переговорів та укладенні господарських договорів
Інформаційна	Надання інформації членам кооперативу про стан та тенденції кон'юнктури ринку, зміни законодавства
Контролююча	Контроль за виконанням укладених договорів, за діяльністю членів
Організаційна	Налагодження ділових контактів з товарними біржами та іншими збутовими кооперативами, організація фірмових магазинів, ярмарок, виставок
Маркетингова	Проведення маркетингових досліджень на продовольчому ринку та розробка прогнозів можливого розвитку, здійснення рекламних заходів та акцій, розробка власної торгової марки

* Запропоновано автором

Маркетингова функція також є надзвичайно важливою, оскільки проведення маркетингових досліджень дозволить членам кооперативу не лише орієнтуватися в поточній кон'юнктурі ринку та формувати її прогнози, а й визначати структуру потенційного попиту, бути обізнаним з потребами та смаками споживачів, знати основних гравців на продовольчому ринку. Також не зайвою буде допомога кооперативу у проведенні спільної рекламної компанії чи розробці та реєстрації торгової марки збутового кооперативу.

Наявність власної торгової марки сприятиме пізнаваності виробленої та проданої продукції, що забезпечить виокремлення у свідомості споживача товару збутового кооперативу від інших конкурентів, зростанню довіри споживача до якості продукції внаслідок прив'язки продовольчої продукції до конкретного сільськогосподарського підприємства та збутового кооперативу, і як наслідок зростання відбуватиметься зростання прихильності покупців саме до цієї торгової марки.

Покладені на збутовий кооператив функції мають бути відображені в його організаційній структурі, яка має бути побудована таким чином, щоб забезпечувати їх виконання. До структури кооперативу обов'язково має входити інформаційна служба, яка б забезпечувала збір інформації про зміни законодавства (рис. 3.12).

Фахівці фінансово-економічного відділу зможуть виконувати контролюючу функцію, а також здійснювати контроль та облік всіх фінансових потоків кооперативу, а також надавати консультаційні послуги членам кооперативу з фінансів, бухгалтерського обліку, сплати податків. Аналогічно, на комерційний відділ слід покласти комерційну функцію, тобто функцію з допомоги членам кооперативу в налагодженні комерційної діяльності.

Важливого значення для розвитку збутового кооперативу має його кадрове забезпечення, особливо високі вимоги мають висуватися до керівництва. Адже керівник збутового кооперативу буде визначати стратегію його розвитку, основні напрями діяльності по розширенню ринку збуту, налагодженню ділових стосунків. Якщо фахівця з такими навиками не буде

серед працівників членів кооперативу, то таку особу слід найняти та роботу за контрактом.

Рис. 3.12. Організаційна структура збутового кооперативу

** Запропоновано автором*

Розглянемо детальніше яку роль на продовольчому ринку буде виконувати запропонований збутовий кооператив. Хоча основними членами кооперативу плануються сільськогосподарські підприємства усіх форм власності, в тому числі фермерські, які і так мають всі можливі ресурси та засоби до продажу своєї продукції на оптовому ринку, то вважаємо, що до діяльності збутового кооперативу слід залучати господарства населення. Законодавчі обмеження, які стосуються продажу продукції виробленої сільськогосподарської продукції на ринках, створюються для таких господарств загрозу для існування, оскільки перекривають значний, а деколи єдиний канал збуту виробленої продукції такої як молоко, домашній сир, сметани, м'яса, птиці та ін. Тому господарства населення зможуть продавати вироблену

продукцію сільськогосподарським підприємства або напряду збутовим кооперативам та мати налагоджений та стабільний канал збуту для товарів (рис. 3.13). Збутовий кооператив маючи відповідну матеріально-технічну базу, буде здійснювати зберігання товарів, які підлягають тривалому зберіганню (борошно та круп'яні вироби, картоплю, овочі та плоди), в очікуванні кращої кон'юнктури ринку, первинну обробку продукції (забій худоби та птиці на облаштованій бійні) та сертифікацію і перевірку продукції негайного споживання (молочні продукти, м'ясо, птицю). Сертифікована продукція під торговою маркою збутового кооперативу буде надходити на реалізацію у власний фірмовий магазин або на місцевий оптовий продовольчий ринок.

Продаж продовольчої продукції через регіональні товарні біржі, на жаль, в Україні не набув такого поширення як в країнах з розвиненою ринковою економікою. Тому налагодження продажу продукції збутовим кооперативом через товарну біржу потребує значних організаційних зусиль, хоча за належної державної підтримки може призвести до покращення ефективності його діяльності. Збутовий кооператив може діяти на товарній біржі як за допомогою сертифікованого на даній біржі брокера, так за наявності відповідного власного спеціаліста зареєструватися на ній в якості брокерської контори. Даний вибір збутовий кооператив буде робити виходячи з обсягів за планового продажу через біржу, якщо він значний, то вигідніше буде реєструватися як брокерська контора та не сплачувати винагороду брокеру за кожну укладену угоду. Якщо ж планований обсяг поки що не значний, то краще скористатись послугами брокера і не оплачувати вартість брокерського місця на біржі. Вважаємо, що в перший рік роботи збутового кооперативу, коли він робить перші кроки в біржовій торгівлі, краще оплатити послуги досвідченого брокера, а в майбутньому при зростанні вигідності даного каналу збуту та підвищенні кваліфікації персоналу кооперативу – зареєструватися як брокерська контора.

Рис. 3.13. Рух сільськогосподарської та продовольчої продукції через збутовий кооператив

** Розроблено автором*

Крім того, до суттєвих переваг продажу продукції на біржі слід віднести укладення довгострокових контрактів на збут продукції: форвардних та ф'ючерсних. Наявність таких контрактів дозволить збутовому кооперативу та його учасника захистити себе від несприятливої кон'юнктури ринку, отримати впевненість в тому, що вироблена продукція буде продана за домовленою ціною.

3.3. Стратегія розвитку ринку продовольства

В умовах вільної конкуренції, регулювання продовольчих ринків здійснюється шляхом ліквідації найменш ефективних суб'єктів ринку в результаті неможливості ними вести конкурентну цінову політику та зменшення участі у формуванні пропозиції продовольчих товарів. Характерними тенденціями є скорочення кількості використовуваних механізмів у сільськогосподарському виробництві, а також зосередження технічних засобів у підприємствах, де вона застосовується найбільш ефективно.

Регулювання ринку сільськогосподарської продукції більшості розвинених країн світу часто визначається політично обумовленими цілями – гарантування високої рентабельності сільськогосподарського виробництва як шляхом підтримки високих внутрішніх ринкових цін так і дотуванням збиткових галузей, що позитивно впливає на рівень виробничої собівартості; забезпечення достатнього рівня продовольчої безпеки країни; зростання показників продовольчого самозабезпечення населення держави тощо. Також метою регулювання ринку продовольства та сільськогосподарської продукції є врахування потреб споживачів та інтересів виробників аграрної та харчової продукції.

При цьому інтереси виробників враховуються тільки тоді, коли вони узгоджуються з інтересами споживачів.

Головною задачею уряду будь-якої країни у сфері продовольчої політики є забезпечення мінімальних потреб населення в продуктах харчування, бажано за рахунок власних виробничих можливостей. Підвищення рівня самозабезпечення є передумовою продовольчої безпеки країни. Тому даний аспект є важливим аргументом, який використовується при формуванні системи заходів протекціонізму для підтримки власного сільського господарства та регулювання імпорту з метою досягнення заданого рівня самозабезпечення.

В умовах стабільного розвитку економічних систем відсутня необхідність у запровадженні заходів щодо регулювання внутрішнього ринку. Вільне ціноутворення на внутрішньому ринку продовольчої продукції виключає хронічне перевиробництво надлишків сільськогосподарської продукції. У зв'язку із цим, забезпечення стабільності розвитку ринку продовольства, запобігання значним ціновим коливанням, обумовлених сезонністю виробництва сільськогосподарської продукції та часовим лагом у дії закону попиту і пропозиції є важливим завданням регулювання ринку.

Основними цілями запропонованими стратегії розвитку ринку продовольства Вінницької області є:

1. Створення передумов для динамічного розвитку ринку продовольства та агропромислового комплексу області;
2. Покращення існуючої ринкової інфраструктури, а також створення сприятливого конкурентного середовища в системі ринку продовольства області;
3. Здійснення комплексу заходів для покращення якості життя населення;
4. Реалізація загальнодержавних та регіональних цільових програм розвитку ринку продовольства, які покликані забезпечити сталий розвиток галузей АПК та створити умови для ефективної діяльності підприємства-суб'єктів ринку продовольства.

Завданнями стратегії розвитку ринку продовольства Вінницької області є:

1. Забезпечення регіонального ринку продовольства сільськогосподарською продукцією та готовими харчовими продуктами за рахунок оптимального використання природно-економічного потенціалу в господарській діяльності підприємств АПК області, а також розвиток ринкової інфраструктури для забезпечення доступу продовольчих товарів, вироблених підприємствами області на зовнішні ринки.
2. Підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств-виробників продовольчих товарів, покращення інфраструктурного та інформаційного забезпечення сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств,

особистих підсобних господарств населення та інших суб'єктів ринку продовольства, а також органів державного управління та споживачів.

3. Удосконалення структури аграрного сектора економіки області, підвищення ефективності використання природних ресурсів, розвиток нових секторів та створення умов для зростання сільськогосподарського виробництва.

4. Підвищення рівня життя, забезпечення зайнятості сільського населення та підвищення якості кадрового потенціалу, підвищення ефективності роботи систем життєзабезпечення.

5. Створення сприятливого інвестиційного та підприємницького клімату шляхом розвитку фінансово-кредитної, страхової інфраструктури, створення умов для розвитку підприємництва, а також формування ефективної системи державного управління.

6. Удосконалення нормативно-правової бази, яке передбачає забезпечення стабільних умов господарювання, стимулювання та захищеності інвестицій, дотримання антимонопольного законодавства, інноваційне спрямування розвитку суб'єктів ринку продовольства, мінімізацію та упорядкування регуляторних актів держави, гармонізацію стандартів з ринком Європейського Союзу.

Необхідність розробки стратегії розвитку ринку продовольства Вінницької області обумовлена необхідністю формування гармонізованого економічного середовища, сприятливого для усіх підприємств-суб'єктів ринку продовольства за допомогою раціональної спеціалізації на загальноукраїнському та обласному рівнях, а також ефективного використання природних, територіальних, виробничих й інших умов.

Результатами впровадження запропонованої стратегії розвитку ринку продовольства Вінницької області мають стати:

- розширення ємкості внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції та готових харчових продуктів на основі сталого зростання рівня доходів населення, збільшення обсягів та удосконалення структури споживання продовольства, підвищення якості продуктів та культури харчування;

- формування економічних механізмів забезпечення доступності високоякісних продуктів харчування різних видів, відповідно до соціального статусу та рівня доходів окремих груп населення;
- розробка та впровадження високопродуктивних та екологічно ощадливих систем ведення виробничої діяльності у галузях сільськогосподарського виробництва та харчової промисловості відповідно до заданих параметрів ефективності виробництва та якості кінцевої продукції;
- підтримка сталого балансу попиту та пропозиції для окремих груп продовольчих товарів з урахуванням перспектив розширення ринків їх збуту на загальнодержавному та глобальному рівнях;
- розробка та реалізація цільових програм, спрямованих на забезпечення виробництва якісно нових продуктів функціонального призначення: для екологічно забруднених регіонів, оздоровчого-профілактичного призначення, з підвищеним вмістом необхідних макро-, мікроелементів та вітамінів;
- нарощування експортного потенціалу високоякісного продовольства з підвищеним рівнем промислової переробки за рахунок: цільової орієнтації виробників продовольчих товарів на експорт, формування споживчого попиту, створення зв'язків із зовнішньоекономічними контрагентами, інтеграції в міжнародні агропродовольчі організації;
- організація системи забезпечення безпеки продуктів харчування та продовольчої сировини, особливо виробленої у особистих підсобних господарствах населення за рахунок створення та удосконалення нормативної, лабораторної та аналітичної бази контролю якості і безпеки продуктів харчування та посилення контролю умов виробництва, закупівлі, транспортування, зберігання та реалізації продукції;
- розробка інструментарію формування навиків у домогосподарств населення щодо організації сільськогосподарського виробництва та збуту виробленої продукції шляхом проведення просвітницьких заходів, консультування, розповсюдження інформаційних матеріалів, популяризації

кооперативного руху, сприяння створенню виробничих, заготівельних та збутових кооперативів;

- підготовка кваліфікованих фахівців консультаційних центрів, розробка та впровадження систем збору, зберігання, використання та обміну інформацією щодо стану кон'юнктури ринку продовольства, забезпечення вільного доступу до інформаційних баз даних, створення та розповсюдження інформаційно-просвітницьких та освітніх програм, навчальної та наукової літератури у сферах організації виробництва у малих господарських формах, здійснення планування виробництва та збуту продукції, культури споживання продовольства тощо.

Досягнення стратегічних цілей розвитку ринку продовольства Вінницької області можливе за умови дотримання наступних принципів державної політики у цій сфері:

- підвищення ефективності державної підтримки, забезпечення цільового використання бюджетних коштів спрямованих на розвиток усіх складових ринку продовольства регіону, збалансований розподіл засобів державної підтримки між усіма підсистемами ринку продовольства;

- використання підходу до надання фінансової допомоги з місцевого бюджету за принципом «підтримка в обмін на результати», підвищення відповідальності одержувачів бюджетних коштів за забезпечення виробництва кінцевого продукту;

- підвищення відповідальності органів місцевого самоврядування за результати розвитку ринку продовольства конкретних адміністративно-територіальних одиниць;

- регулювання балансу інтересів виробників продовольства та організацій сфер переробки й обміну, створення нових інтегрованих і кооперативних структур, розвиток ринкової інфраструктури;

- надання державної підтримки в освоєнні інноваційних методів ведення виробництва продовольчих товарів;

- розвиток ефективної системи залучення інвестицій суб'єктами ринку продовольства, розвиток високопродуктивного спеціалізованого виробництва з

використанням інтенсивних технологій, підтримка інвесторів, які реалізують проекти з максимальним рівнем переробки сільськогосподарської сировини та виробництва засобів виробництва, пошук і використання різних систем комунікацій для обміну інформацією та узгодження спільних програм дій влади та учасників ринку продовольства;

- екологізація технологій виробництва продуктів харчування з метою підвищення рівня їх якості та покращення навколишнього середовища;
- формування нових стереотипів поведінки та професійної діяльності на продовольчому ринку, в тому числі шляхом інтенсивного навчання персоналу, підвищення кваліфікації керівників та спеціалістів, проведення просвітницької роботи.

Стратегічне планування розвитку ринку продовольства доцільно проводити за наступним алгоритмом (рис. 3.14).

Рис. 3.14. Схема застосування механізмів формування та реалізації стратегії розвитку ринку продовольства

Джерело: узагальнено автором за результатами власних досліджень

Вінницька область є аграрно-промисловим регіоном, який здійснює істотний внесок у розвиток ринку продовольства України. Розвиток сільськогосподарського виробництва в області характеризується досить високими показниками динаміки. Так, у 2013 р. темпи приросту обсягів виробництва, в порівнянні з 2012 роком склали 26,6 %, в тому числі в галузі рослинництва – 23,1 %, тваринництва – 35,5 %.

У 2013 р. область зайняла перше місце в Україні за обсягами виробництва валової продукції сільського господарства, виробництву цукрових буряків, плодово-ягідних культур, молока, чисельності поголів'я ВРХ, в тому числі корів та друге місце за обсягами виробництва зернових та зернобобових культур. Питома вага Вінниччини в загальному обсязі виробництва сільськогосподарської продукції, в порівнянні з 2012 роком, зросла з 6,5 до 7,2%, отримано прирости валових зборів та урожайності майже всіх без винятку сільськогосподарських культур.

У 2013 році зібрано найвищий валовий збір зернових за всю історію статистичних спостережень в обсязі близько 5 млн. т; вирощено понад 2,6 млн. т цукросировини. Цукровими заводами вироблено біля 300 тис. т цукру, або 25 % від загальнодержавного виробництва.

У тваринництві в 2013 році, в порівнянні з попереднім роком, зросли обсяги виробництва молока на 9,2 тис. т (1,1 %), у 2,1 рази зросла реалізація м'яса, в області збільшено поголів'я корів – на 1,6 тис. голів, овець та кіз – на 2,0 тис. голів, птиці – на 9,5 млн. голів.

У 2014 р. у Вінницькій області темпи приросту обсягів виробництва аграрної продукції склали 112,2 %, питома вага регіону в загальному обсязі виробництва зросла до 7,9 %. Вінниччина за підсумками 2014 року зайняла в Україні 1-е місце за обсягами виробництва валової продукції сільського господарства (в тому числі у розрахунку на 1 особу), валовими зборами зернових культур, цукрових буряків, плодово-ягідних культур, картоплі, виробництву молока, чисельності поголів'я ВРХ, в т.ч. корів, друге місце – за обсягами виробництва (реалізація) м'яса.

Досить активною є інвестиційна діяльність суб'єктів ринку продовольства. В агропромисловому комплексі Вінниччини реалізується 93 інвестиційних проекти на суму понад 11,8 млрд. грн.

В молочному скотарстві в 2013 році завершено будівництво 1-ї черги молочно-товарної ферми в ПОСП «Нападівське» с. Нападівка Калинівського району на 590 гол./місць та реконструйовано 27 молочно-товарних ферм загальною потужністю 5240 гол./місць. В м'ясному скотарстві завершено реконструкцію 9 приміщень для відгодівлі ВРХ на 1540 гол./місць, в свинарстві - 7 свинокомплексів загальною потужністю на 7,1 тис. гол./місць. В області триває будівництво найбільшої в Європі птахофабрики «Вінницький бройлер», яке здійснює ПрАТ «Зернопродукт МХП».

Здійснюється будівництво 2 молочних комплексів на 4,3 тис. гол./місць, проводяться реконструкція 26 молочно-товарних ферм на 7,5 тис. гол./місць, 8 приміщень для відгодівлі ВРХ на 4670 гол./місць та 15 свинокомплексів загальною потужністю 27,9 тис. гол./місць.

Для забезпечення розвитку інфраструктури ринку продовольства введено в експлуатацію 3 елеватори загальною потужністю 131 тис. тонн зберігання зерна та введено в експлуатацію одне фруктосховище потужністю 800 тонн. Здійснюється будівництво 6 сучасних зерноскладів з енергозберігаючими технологіями загальною потужністю 475 тис. тонн зерна, 2 фруктосховищ на 5,6 тис. тонн та 3 овочесховищ потужністю 7,2 тис. тонн. В липні 2014 року завершено будівництво та введено в експлуатацію елеватор на 5 тис. тонн.

Ринок продовольства області має значний експортний потенціал. За 10 місяців 2014 року з регіону експортовано продукції агропромислового комплексу на 368,4 млн. дол. США, позитивне сальдо зовнішньої торгівлі продовольчими товарами склало 308,2 млн. дол. США.

Товарооборот області за 2013 рік склав 26053 млн. грн. і зріс у порівнянних цінах на 10,1%. За темпами зростання обороту роздрібною торгівлю область займає 7 місце, а за абсолютним приростом на одну особу - 14 місце серед регіонів України. Частка товарів вітчизняного виробництва в

товарообороті продовольчих товарів області становить 92,5%. Цей показник є одним з найвищих в Україні.

Отже, ринок продовольства Вінницької області характеризується позитивною динамікою зростання пропозиції усіх видів продукції, приростом виробничих потужностей, капітальних інвестицій, сприятливою зовнішньоекономічною кон'юнктурою.

Одним із загально визнаних в стратегічному плануванні є інструментарій SWOT-аналізу. SWOT-аналіз, проведений щодо ринку продовольства Вінницької області, дозволить виявити і структурувати його сильні і слабкі сторони (табл. 3.13). За допомогою цього аналізу можна визначити потенційні можливості і внутрішні та зовнішні загрози, які існують на ринку продовольства.

Таблиця 3.13

Сильні та слабкі сторони ринку продовольства Вінницької області

Сильні сторони	Слабкі сторони
Вигідне географічне положення регіону	Недостатній розвиток маркетингової інфраструктури
Сприятливі природно-кліматичні умови для виробництва більшості видів сільськогосподарської продукції	Високий рівень розораності ґрунтів, істотна частка еродованих, виснажених ґрунтів, неоптимальна структура посівних площ
Кількісна та якісна структура населення, трудових ресурсів регіону	Значний рівень зносу виробничих фондів сільського господарства та харчової промисловості
Розгалужена мережа переробних потужностей харчової промисловості	Енергетична залежність галузей АПК від зовнішніх постачань
Достатній розвиток транспортної інфраструктури регіону	Низький рівень використання побічної продукції та відходів виробництва
Мережа установ роздрібної торгівлі, ресторанного господарства, оптово-роздрібних продуктових ринків	Недостатній рівень залучення інвестиційних ресурсів у розвиток сільського господарства, харчової промисловості, збутової мережі області
Високий науковий та кадровий потенціал аграрної науки, мережа науково-дослідних, навчальних закладів аграрного спрямування	Недостатній рівень впровадження вітчизняних наукових розробок у практику суб'єктів ринку продовольства
Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі продуктами харчування	Низький рівень експорту безпосередньо підприємствами області
Наявність позитивного досвіду залучення іноземних інвестицій підприємствами АПК	Низький рівень іноземного інвестування в розрахунку на душу населення в регіоні
Діяльність виробничих, обслуговуючих та збутових кооперативів	Недостатня мережа обслуговуючих кооперативів в сільській місцевості

Джерело: власні дослідження

Таким чином, завдання SWOT-аналізу щодо ринку продовольства зводяться до:

- 1) виявлення сильних і слабких сторін зазначеної ринкової системи;
- 2) виявлення можливостей і загроз з боку впливу зовнішнього та внутрішнього середовища ринку продовольства (табл. 3.14);

Таблиця 3.14

Потенційні можливості та загрози на продовольчому ринку Вінницької області

Потенційні можливості	Загрози
Стабільне зростання попиту на продовольство як в середині країни, так і на світовому ринку	Негативні тенденції розвитку демографічних процесів, що призводить до скорочення попиту на продовольство
Вільний доступ до європейського ринку в результаті дії угоди про зону вільної торгівлі	Падіння життєвого рівня населення в результаті девальвації національної валюти
Конкурентоспроможні ціни та якість продовольчих товарів	Недостатній рівень сертифікації та стандартизації виробленої продукції
Зростання привабливості галузей АПК для іноземних інвесторів в результаті здешевлення внутрішньо регіональних ресурсів	Скорочення темпів приросту інвестиційної активності в результаті погіршення політичної та економічної ситуації
Значний потенціал росту виробництва в результаті його інтенсифікації та підвищення рівня завантаженості потужностей переробних підприємств	Зменшення рівня використання виробничих потужностей харчової промисловості в результаті скорочення внутрішнього попиту
Підвищення рівня доходності ринку в результаті поглиблення рівня переробки сільськогосподарської сировини	Можливі зміни в податковому законодавстві в сторону підвищення податкового тиску. Висока імовірність неповернення ПДВ при експорті
Використання нових енергозберігаючих технологій. Розвиток інноваційно орієнтованих виробництв	Погіршення екологічної ситуації в результаті інтенсивного зростання тваринницьких галузей
Достатньо високий рівень розвитку транспортної інфраструктури та роздрібною мережі ринку продовольства	Недостатній рівень розвитку заготівельної та маркетингово-консультаційної інфраструктури
Впровадження альтернативних джерел енергії. Державна підтримка виробництва альтернативних видів палива	Нестабільність фінансово-кредитного забезпечення розвитку ринку продовольства. Підвищення відсотків за користування кредитними коштами
Інтенсифікація кооперативного руху. Створення широкої мережі заготівельних обслуговуючих кооперативів	Низька культура підприємницької діяльності. Відсутність підприємницьких навиків у домогосподарств населення
Посилення процесів вертикальної та горизонтальної інтеграції сільськогосподарських підприємств, підприємств харчової промисловості та збуту	Відтік кваліфікованих працівників до регіонів із вищим рівнем доходів та закордон

Джерело: власні дослідження

3) визначення впливу та взаємозв'язку внутрішніх сильних і слабких сторін ринку продовольства із зовнішніми проявами можливостей і загроз;

4) формулювання в загальних рисах основних напрямків розвитку досліджуваного ринку як на рівні регіону, так і країни в цілому;

5) формуванні переліку дій та заходів на основі стратегічного планування з мінімізації загроз і використання існуючих можливостей.

Експертні оцінки із застосуванням типової матриці загроз, яка використовується при проведенні в SWOT-аналізу, дозволили спрогнозувати можливий вплив у середньостроковій перспективі негативних факторів на параметри розвитку ринку продовольства Вінницької області (рис. 3.15).

		Імовірність виникнення		
		Висока	Середня	Низька
Можливий негативний ефект	Сильний	Падіння життєвого рівня населення	Підвищення відсотків за користування кредитними коштами	Зменшення рівня використання виробничих потужностей харчової промисловості
	Середній	Недостатній рівень розвитку інфраструктури ринку продовольства	Негативні тенденції розвитку демографічних процесів	Скорочення темпів приросту інвестиційної активності
	Слабкий	Відтік кваліфікованих працівників до інших регіонів	Недостатній рівень сертифікації та стандартизації	Можливі зміни в податковому законодавстві

Рис. 3.15. Матриця загроз, які потенційно впливають на параметри розвитку ринку продовольства Вінницької області

Джерело: узагальнено автором на основі експертних оцінок

Враховуючи складність, багаторівневість і багатоаспектність процесів функціонування ринку продовольства Вінницької області, як складного соціально-економічного утворення, необхідно за основу конструювання механізмів управління продовольчим ринком застосувати системний підхід, який дозволяє виділити перелік його взаємозв'язаних підсистем: організаційний, економічний, фінансово-бюджетний, правовий, соціальний, мотиваційний та інші механізми.

Процес стратегічного управління продовольчим ринком як системою являє собою безперервний динамічний процес комплексного вирішення актуальних проблем, обумовлених практикою функціонування ринку в умовах невизначеності зовнішнього середовища та ресурсних обмежень. Зазначені явища обумовлюють необхідність розробки та реалізації пріоритетів розвитку ринку продовольства області в межах системи стратегічного управління соціально-економічним розвитком регіону.

Проведені дослідження дозволили визначити «точки росту» ринку продовольства та виділити його функціональні підсистеми: «великотоварне сільськогосподарське виробництво», «продовольче забезпечення домогосподарств», «харчова промисловість», «інфраструктура ринку продовольства». На нашу думку, доцільно диференціювати пріоритети розвитку ринку продовольства області за цими підсистемами (табл. 3.15, додаток Ж).

Враховуючи стратегічні пріоритети ми рекомендуємо наступні заходи щодо удосконалення ринку продовольства Вінницької області:

1. Для підсистеми «Великотоварне сільськогосподарське виробництво»:

1.1. Розробка системи державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції, стимулюючої підвищення ефективності їх господарської діяльності.

1.2. Розробка програми залучення інвестицій в сектор високопродуктивного спеціалізованого аграрного виробництва з використанням інтенсивних технологій (тваринницьких комплексів із повним циклом вирощування з максимальним рівнем переробки тваринницької продукції з використанням безвідходних технологій) з можливістю пайової участі держави, виділення земельних ділянок резервного фонду.

1.3. Розробка системи соціального партнерства із зобов'язаннями інвестора щодо підтримки соціальної сфери сільських територій та інтересів найманих працівників.

Таблиця 3.15

Стратегічні пріоритети розвитку ринку продовольства Вінницької області

Підсистеми ринку продовольства Вінницької області			
<i>1. Великотоварне сільськогосподарське виробництво</i>	<i>2. Продовольче забезпечення домогосподарств</i>	<i>3. Харчова промисловість</i>	<i>4. Інфраструктура ринку продовольства</i>
Диверсифікація виробництва	Розвиток кооперації	Розвиток біотехнологій	Екологічна безпека харчових продуктів
Залучення інвестиційних ресурсів для оновлення матеріальної бази виробництва	Створення та розвиток оптово-роздрібною мережі реалізації продовольства	Впровадження інноваційних технологій виробництва продуктів харчування	Збільшення експорту сільськогосподарської продукції та готових продуктів харчування
Розвиток галузей тваринництва та кормовиробництва	Розвиток працевітких галузей	Диверсифікація виробництва	Активізація біржової торгівлі продовольством
Підвищення ефективності виробництва та рівня доходів підприємств	Створення та розвиток нетрадиційних виробництв	Підвищення якості продукції, сертифікація	Розширення мережі обслуговуючих кооперативів
Підвищення інноваційності виробництва	Організація виробництва органічної продукції	Підвищення експортного потенціалу	Мінімізація логістичних витрат
Розвиток інтеграційних зв'язків різних типів	Організація консультативних центрів для домогосподарств	Розвиток систем постачання ресурсів, економія ресурсів	Сприяння доступності кредитних ресурсів для виробників продовольства
Сталий розвиток сільських територій	Стимулювання малої механізації	Адаптація якісних параметрів продукції до міжнародних стандартів	Активізація роботи дорадницьких служб. Створення загальнодоступних інформаційних баз даних

Джерело: розроблено автором

1.4. Сприяння створенню регіональних брендів продуктів харчування, залучення до виробництва продукції під цими брендами широкого кола регіональних товаровиробників.

1.5. Удосконалення системи бюджетного відшкодування ставок за користування кредитами сільськогосподарських підприємств.

1.6. Підтримка розвитку мережі заготівельних, збутових, обслуговуючих, переробних кооперативів та кредитних спілок (актуально для усіх підсистем ринку продовольства).

1.7. Інтенсифікація наукових досліджень, спрямованих на підвищення ефективності виробничої, збутової, маркетингової, фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств.

1.8. Розробка системи стимулювання використання енергозберігаючих технологій, використання альтернативних джерел енергії (актуально для усіх підсистем ринку продовольства).

1.9. Організація підготовки фахівців у сфері енергозбереження та альтернативної енергетики (використовуючи наукову базу Вінницького національного аграрного університету та пов'язаних установ).

1.10. Формування і розвиток інформаційно-консультаційної системи підтримки учасників ринку продовольства (актуально для усіх підсистем ринку продовольства).

2. *Для підсистеми «Продовольче забезпечення домогосподарств»:*

2.1. Проведення просвітницької, інформаційно-консультаційної роботи щодо розвитку кооперативного руху. Забезпечення вільного доступу до інформаційно-аналітичної інформації щодо динамічних характеристик розвитку ринку продовольства. Формування бази знань щодо ведення сільського господарства, маркетингу, фінансової діяльності, забезпечення доступу до цієї бази.

2.2. Розвиток нормативно-правової бази фінансово-кредитного забезпечення виробничих потреб домогосподарств населення.

2.3. Стимулювання малого та середнього бізнесу для вирішення соціально-економічних проблем домогосподарств та розвитку інфраструктурної складової ринку продовольства.

2.4. Удосконалення системи соціального страхування з метою залучення домогосподарств до пенсійного, медичного страхування.

2.5. Активізація інвестиційної активності домогосподарств з метою удосконалення виробничої бази виробництва продовольства шляхом розвитку небанківських фінансово-кредитних інституцій, розширення переліку фінансових послуг. Створення умов для мобілізації заощаджень населення та перетворення їх у інвестиційні ресурси для реального сектору економіки, перш за все у розширення виробництва продукції домогосподарствами.

2.6. Створення реєстру та системи оцінки результативності господарської діяльності домогосподарств населення з метою виявлення ринково орієнтованих господарств, їх внеску у продовольче забезпечення регіону. Залучення домогосподарств до надання інформації про результативність їх виробничої та збутової діяльності.

2.7. Формування резерву земельних, інвестиційних, страхових резервів та їх використання на потреби успішних домогосподарств з метою підвищення мотивації їхньої участі у розвитку ринку продовольства.

2.8. Забезпечення рівного доступу для домогосподарств до цивілізованого ринку продовольчих ресурсів.

3. *Для підсистеми «Харчова промисловість»:*

3.1. Технічне переоснащення та модернізація виробництва з метою підвищення його кокурентоспроможності.

3.2. Впровадження у виробництво нових видів продукції із заданими функціональними властивостями (профілактично-лікувального призначення, збагачених вітамінно-мінеральним комплексом, екологічно чистих продуктів тощо).

3.3. Впровадження систем менеджменту якості відповідно до міжнародних стандартів ISO 9001-2000. Сертифікація широкого кола промислових виробництв з метою сприяння їх виходу на зовнішні ринки.

3.4. Сприяння розвитку вертикальних інтеграційних об'єднань із залученням сільськогосподарських виробників та сфери обігу, налагодження стійких зв'язків із виробниками сировинних ресурсів та переробними підприємствами області.

3.5. Організація закупівельних пунктів м'ясної, молочної, овочево-плодової сировини (актуально для усіх підсистем ринку продовольства).

3.6. Створення регіональних торгівельних марок для просування продукції на ринках інших регіонів.

3.7. Використання ситуаційного моделювання для розробки прогнозів розвитку (актуально для усіх підсистем ринку продовольства).

4. *Для підсистеми «Інфраструктура ринку продовольства»:*

4.1. Забезпечення рівноправних умов для вільного виходу на ринок виробників сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства;

4.2. Сприяння стабілізації і розвитку в ринку продовольства сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, підвищенню конкурентоспроможності та розширення асортименту продукції з урахуванням потреб ринку і платоспроможності населення;

4.3. Скорочення етапів просування сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства від виробників до споживачів з мінімізацією додаткових витрат і посередників;

4.4. Формування системи збуту та реалізації продовольства на основі застосування заходів економічного стимулювання;

4.5. Сприяння участі виробників продовольства та збутових організацій Вінницької області в конкурсах з розміщення державних і регіональних закупівель продуктів харчування;

4.6. Сприяння розвитку ринкової інфраструктури, ведення моніторингу економічної ситуації на продовольчому ринку області;

4.7. Розвиток системи маркетингового, консультативного та інформаційно-аналітичного забезпечення ринку продовольства Вінницької області, в тому числі з питань кон'юнктури попиту та пропозиції, цін, балансів продовольства на внутрішньому і зовнішньому ринках;

4.8. Координація міжрегіональних економічних зв'язків, узгодження заходів цінового та інших механізмів регіональної політики регулювання процесу виробництва та розподілу продовольства;

4.9. Розвиток системи заготівлі та збуту сільськогосподарської продукції кооперативними об'єднаннями області, в тому числі орієнтація збуту виробленої та заготовленої сільськогосподарської продукції на великих і системних покупців;

4.10. Створення умов для реалізації сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства в період найбільш вигідної ціни;

4.11. Розвиток ярмарково-ринкової торгівлі продовольчими товарами.

Етапи реалізації стратегії розвитку ринку продовольства:

Перший етап – пов'язаний з досягненням необхідного рівня виробництва всіх видів продукції, що гарантують забезпечення споживчих потреб населення вінницької області. На цьому етапі крім фізичних показників виробництва передбачається збалансування структури виробництва відповідно до структури споживання продовольства населенням.

На другому етапі – забезпечується стійка стабільність розвитку усіх підсистем ринку продовольства, необхідна для збалансованості внутрішнього споживання за рахунок власного виробництва.

Третій етап – передбачає інноваційний розвиток суб'єктів ринку продовольства Вінницької області, що забезпечить виробництво продуктів харчування на основі застосування новітніх технологій, достатнє для продовольчого постачання та досягнення максимального рівня експортної активності учасників ринку продовольства.

Механізм реалізації запропонованої стратегії розвитку ринку продовольства Вінницької області включає наступні складові:

- Створення системи економічних стимулів для сільськогосподарських підприємств, домогосподарств населення, підприємств харчової промисловості та інфраструктури, стимулюючих учасників ринку на досягнення цілей запропонованої стратегії.

- Застосування програмно-цільового підходу до управління агропромисловим комплексом та продовольчим ринком області шляхом

розробки обласних галузевих програм, узгоджених із цілями, пріоритетами та завданнями стратегії.

- Підвищення бюджетної ефективності підтримки сільсько-господарських виробників та інших суб'єктів ринку продовольства, впровадження системи справедливого розподілу державного фінансування, а також посилення відповідальності отримувачів бюджетних ресурсів. Спрямування бюджетних коштів переважно на стимулювання інвестиційної активності підприємств.

- Підвищення ефективності підприємств з державною формою власності, які функціонують в межах ринку продовольства, шляхом покращення координації їх діяльності, забезпечення технічної, технологічної, економічної їх інтеграції.

- Сприяння утворенню та розвитку регіональних холдингових, вертикально-інтегрованих структур з метою охоплення ними усіх підсистем ринку продовольства.

- Посилення контролю за виконанням існуючих та перспективних програм розвитку окремих підсистем ринку продовольства.

На даний час у Вінницькій області реалізуються або близькі до завершення наступні стратегії та галузеві програми, метою яких є розвиток складових ринку продовольства регіону:

- Стратегія збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2020 р.

- Програма економічного і соціального розвитку Вінницької області на 2015 р.

- Програма розвитку овочівництва та переробної галузі Вінницької області на період до 2020 р.

- Програма розвитку регіонального фінансового лізингу в агропромисловому комплексі Вінницької області на 2011-2015 рр.

- Програма розвитку особистих селянських та фермерських господарств області на 2011-2015 рр.

Стратегією збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2020 р. [140] передбачено реалізацію інвестиційних проектів, спрямованих на розв'язання проблем в агропромисловому комплексі Вінницької області на суму 13,2 млрд. грн. Із цієї суми фінансування за рахунок державного бюджету – 700 тис. грн., з місцевого бюджету – 1280 тис. грн. Основні інвестиційні кошти, передбачені на розвиток складових ринку продовольства передбачаються за рахунок приватних інвесторів (Додаток 3).

Реалізація положень стратегії дозволить забезпечити розвиток ринку продовольства Вінницької області як найважливішої складової продовольчої безпеки регіону та України, прогнозувати і запобігати імовірним та існуючим загрозам і ризикам для економіки регіону, підвищувати її сталість, створити умови для динамічного розвитку агропромислового комплексу, інфраструктури ринку продовольства, а також поліпшення продовольчого забезпечення населення.

РОЗДІЛ 4

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

4.1. Методичні підходи до оцінки продовольчої безпеки країни

Важливість продовольчої безпеки зумовлюється першочерговою потребою у харчуванні, яке забезпечує підтримку всіх життєво важливих процесів у людському організмі. Адже неповноцінне харчування, в свою чергу, призводить до погіршення здоров'я людей, зниження середньої тривалості життя, виникнення багатьох хвороб. Тому й не дивно, що продовольча безпека найповніше знаходить свій вираз через показники споживання.

Індикатори – це орієнтири розвитку, що визначають межу негативних процесів, подаючи сигнали учасникам ринку про можливі несприятливі сфери, зниження глобального рівня національної безпеки. Вони дають змогу кількісно оцінити та сигналізувати про майбутню небезпеку, здійснити комплекс програмно-цільових заходів щодо стабілізації ситуації. Критерії продовольчої безпеки – граничний (пороговий) рівень індикатора, що є межею, поза якою продовольча ситуація у країні (регіоні) вважається небезпечною. Граничні значення індикаторів характеризують граничні межі, нижче (вище) яких певна економічна (соціальна чи екологічна) система виходить зі стану рівноваги, розбалансовується та переходить у небезпечну для подальшого функціонування і розвитку зону. Ігнорування такими межами може спричинити руйнівні тенденції розвитку економічної, соціальної й екологічної сфери, що негативно позначиться на рівні життя населення. За граничні значення зазвичай приймають міжнародні еталонні, значення економічно розвинутих країн, найкращі значення за сукупністю регіонів, країн, рекомендації міжнародних організацій, світових і вітчизняних експертів, власні експертні оцінки, максимальні (мінімальні) із усієї сукупності показників. У зарубіжній науковій літературі існує близько 200 визначень та 450 індикаторів продовольчої безпеки

[112].

Соціальним комітетом із міжнародної продовольчої безпеки ФАО, що розробляє стратегічні і тактичні підходи до вирішення продовольчої проблеми на глобальному рівні, для оцінки її рівня використовується спеціальна методична база. Вона ґрунтується на семи основних показниках [74]:

1. Загальні запаси в співвідношенні до можливого об'єму потреби ринку. Відображає відомості про загальні запаси в співвідношенні до можливого об'єму потреб ринку, визначаючи загальні тенденції споживання на наступний ринковий рік. Секретаріат ФАО зазначає, що для забезпечення продовольчої безпеки в світі запаси зернових повинні складати не менше 17-18 % від об'єму запасів на кінець поточного періоду.

Показник запасів зерна, рівний об'єму його двомісячної потреби, використовується як критична межа втрати продовольчої безпеки і стосовно її оцінки для окремої країни. В світовій практиці застосовується і інша критична межа – «критерій імпортової небезпеки», рівний 0,3. Він означає критичну частку імпортного продовольства на внутрішньому ринку.

2. Відносини поставок п'яти основних експортерів зерна до потреб в імпорті пшениці і кукурудзи. Показник призначений для вимірювання здатності п'яти основних експортерів зерна (Аргентини, Австралії, Канади, ЄС і США) задовольнити потреби країн-імпортерів пшениці і кукурудзи. Він відображає співвідношення між валовим виробництвом, імпортом і початковим запасом, з одного боку, і загальним внутрішнім споживанням з урахуванням експорту, з другого боку.

3. Частка об'єму кінцевих запасів зернових основних експортерів пшениці, кукурудзи і рису по відношенню до загального використання цих видів зернових (внутрішнє споживання плюс експорт).

4. Зміни у виробництві зернових в основних країнах-імпортерах зерна, порівняно з тенденцією і попереднім роком.

5. Зміни у валовому виробництві зернових в країнах з дефіцитом продовольства унаслідок низьких доходів, що дозволяє іншим шляхом виміряти

продовольчу безпеку в групі країн, які вважаються уразливими до коливань об'ємів поставок. В той же час, з урахуванням того, що виробництво зернових в Китаї і Індії істотно впливає на загальне значення, в шостому показнику ці дві країни опускаються.

6. Зміни у валовому виробництві зернових в країнах з дефіцитом продовольства унаслідок низьких доходів без урахування двох країн – Китаю та Індії.

7. Порівняння експортних цін на основні види зернових.

Крім цього ФАО пропонує використовувати низку інших показників:

у сфері продовольства, харчування і охорони здоров'я:

– частка недоїдаючого населення, у відсотках;

– число недоїдаючих (в мільйонах);

– споживання енергії з їжею на душу населення (ккал/добу);

– діти з дефіцитом ваги у віці до 5 років (середній і важкий ступінь), у відсотках;

– смертність серед дітей у віці до 5 років, у відсотках;

у сфері економічного доступу і інтеграції:

– національний дохід на душу населення (доларів США);

– ПКС, валовий внутрішній продукт на душу населення (ПКС в доларах США);

– приріст ВВП на душу населення (у відсотках);

– товарна торгівля (у відсотках ВВП);

– зростання реальної торгівлі за вирахуванням зростання реального ВВП, у відсотках;

– загальний прями зарубіжні інвестиції (у відсотках ВВП);

– зростання світової торгівлі і ВВП;

– частки світових запасів зернових (зернові, пшениця, кукурудза, рис, у відсотках);

– вартісний індекс імпорту базових продуктів харчування, в 1000 мільйонів доларів США;

– кількісний індекс імпорту базових продуктів харчування: зернових, м'яса, молочних продуктів, цукру, рослинної олії, жирів і насіння олійних культур [74].

За загальними підходами ФАО, продовольча безпека країни вважається забезпеченою, якщо в ній:

1) виробляється майже 80 % споживаного продовольства, або, якщо країна спеціалізується на виробництві того чи іншого виду продовольства, експорт якого дозволяє їй отримувати позитивне сальдо зовнішньоторговельного балансу з продовольства, тобто обсяги світової торгівлі в істотній мірі залежать від реалізації даного товару і країна може впливати на світовий ринок.

2) крім виробництва необхідної кількості продовольства здійснюється його додатковий випуск в обсязі заповнюваної страхового запасу на рівні розвинених країн світу (більше 20 %).

3) у разі, коли певні види продовольства не випускаються або їх виробництво обмежено, є можливість закуповувати їх в інших країнах, при цьому не допускається виникнення продовольчої, політичної або іншої залежності від окремої країни - експортера в частині відсутнього продовольства [47].

На даний час оцінка стану продовольчої безпеки України проводиться відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 1379 від 05.12.2007 р. [38] та наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 р. [109]. Методика передбачає обрахунок 7 індикаторів, які характеризують стан продовольчої безпеки, а саме:

- добова енергетична цінність раціону людини;
- забезпечення раціону людини основними видами продуктів, якими вважаються: хліб і хлібопродукти, картопля, овочі, баштанні, фрукти, ягоди і виноград, цукор, олія, м'ясо і м'ясопродукти, молоко і молокопродукти, риба і рибопродукти, яйця;
- достатність запасів зерна у державних ресурсах;

- економічна доступність продуктів;
- диференціація вартості харчування за соціальними групами;
- ємність внутрішнього ринку окремих продуктів;
- продовольча незалежність за окремим продуктом.

Добова енергетична цінність раціону людини визначається як сума добутоків одиниці маси окремих видів продуктів, які споживається людиною протягом доби, та їх енергетичної цінності:

$$P = \sum m_i * c_i$$

де P – енергетична цінність добового раціону людини;

m_i – маса і-го продукту, спожитого однією особою;

c_i – енергетична цінність одиниці маси і-го продукту.

Граничний (пороговий) критерій становить 2500 ккал на добу, при цьому 55% добового раціону повинне забезпечуватися за рахунок споживання продуктів тваринного походження.

Забезпечення раціону людини основними видами продуктів визначається як співвідношення між фактичним споживанням окремого продукту та його раціональною нормою:

$$C = c_f / c_r$$

де C – індикатор достатності споживання окремого продукту;

c_f – фактичне споживання окремого продукту на одну особу за рік;

c_r – раціональна норма споживання окремого продукту на одну особу за рік, погоджена з МОЗ.

Індикатори розраховуються за визначеними основними групами харчових продуктів: м'ясо і м'ясопродукти; молоко і молокопродукти; риба й рибопродукти; яйця; хліб і хлібопродукти; картопля; овочі та баштанні; фрукти, ягоди, виноград; цукор; олія.

Достатність запасів зерна у державних ресурсах визначається як співвідношення між обсягами продовольчого зерна у державному продовольчому резерві та обсягами внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно:

$$З = Н / Х \times 100\%,$$

де З – індикатор забезпечення зерновими продовольчими ресурсами; Н – наявність продовольчого зерна у державному продовольчому резерві; Х – середньорічне внутрішнє споживання хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно. Граничним (пороговим) критерієм для зазначеного показника вважається його 17-відсотковий рівень, що відповідає 60 дням споживання.

Формування внутрішніх резервів продовольства, підтримання безпечного рівня перехідних запасів продовольства, що залишаються з року в рік на зберіганні в державі, є необхідною умовою гарантування продовольчої безпеки. Адже створення продовольчої безпеки країни має передбачити також забезпечення постійної готовності держави до попередження та ліквідації порушень системи забезпечення продуктами харчування населення як у цілому, так і окремих регіонів. Такі порушення можуть виникати внаслідок стихійного лиха, інших надзвичайних ситуацій. Саме для цього потрібно створювати та постійно поновлювати стратегічні продовольчі запаси, удосконалювати систему їх розподілу й використання.

Економічна доступність продуктів визначається як частка сукупних витрат на харчування в загальному підсумку сукупних витрат домогосподарств:

$$Е = V_x / V_c \times 100\%$$

де Е – індикатор економічної доступності продуктів;

V_x – витрати населення на харчування за рік;

V_c – сукупні витрати населення за рік.

Граничним (пороговим) критерієм для зазначеного показника вважається його 60-відсотковий рівень.

Диференціація вартості харчування за соціальними групами, що відстежується в динаміці та розраховується як співвідношення між вартістю харчування 20 % домогосподарств із найбільшими доходами та вартістю харчування 20 % домогосподарств з найменшими доходами:

$$Д = D_v / D_m$$

де Д – індикатор диференціації вартості харчування;

Дв – показник вартості спожитих продуктів у 20 % домогосподарств з найбільшими доходами;

Дм – показник вартості спожитих продуктів у 20 % домогосподарств з найменшими доходами.

Для вимірювання диференціації вартості харчування за соціальними групами державна статистика здійснює групування обстежуваних домогосподарств, виділяючи децильні або квінтільні групи й обчислюючи відповідні коефіцієнти, тобто відношення середніх показників за групами, куди включаються 10 (20) % домогосподарств з найбільшими доходами (витратами), до аналогічних показників за групами 10 (20) % домогосподарств із найменшими доходами (витратами). Чим далі ці відношення від одиниці, тим більшим є соціальне розшарування.

Ємність внутрішнього ринку окремих продуктів, що відстежується в динаміці та визначається у натуральному виразі як добуток споживання певного продукту й середньорічної чисельності населення:

$$Єі = Фі * Ч,$$

де Єі; – ємність внутрішнього ринку і-го продукту;

Фі- – річне середньодушкове споживання і-го продукту;

Ч – середньорічна чисельність населення.

Продовольча незалежність за окремим продуктом, що визначається як співвідношення між обсягом імпорту окремого продукту у натуральному виразі та ємністю його внутрішнього ринку:

$$Пі = Іі / Єі \times 100 \%,$$

де Пі – частка продовольчого імпорту і-го продукту;

І – вид продукту харчування;

Іі – імпорт і-го продукту;

Є – ємність внутрішнього ринку і-го продукту.

Граничним (пороговим) критерієм для зазначеного показника вважається його 30-відсотковий рівень [80].

Глобальний індекс продовольчої безпеки (Global Food Security Index),

розроблений дослідницьким підрозділом ВД The Economist (Economist Intelligence Unit), оцінює основні аспекти фінансової і фізичної доступності продовольства, а також якості та безпеки продуктів харчування в 109 країнах світу. Індекс являє собою динамічну кількісно-якісну модель, засновану на більш ніж 28 показниках, яка вимірює фактори продовольчої безпеки в розвинених країнах. З травня 2014 р. Індекс також враховує вплив двох факторів – ожиріння і продовольчі втрати – на доступ до безпечної, поживного і фінансово доступного продовольства.

В рамках даного Індексу продовольча безпека визначається як стан, при якому у людей в будь-який час є фізичний, соціальний та економічний доступ до продовольства (в достатній кількості і достатньою харчовою цінністю), що відповідає потребам їх раціону харчування для здорового та активного життя. Основною метою дослідження є виявлення країн найбільш і найменш уразливих з точки зору продовольчої безпеки за такими категоріями, як фінансова та фізична доступність, а також якість і безпеку харчових продуктів.

Глобальний індекс продовольчої безпеки визначається за підтримки американської транснаціональної компанії DuPont Інститутом економічних досліджень (The Economist Intelligence Unit), пропонує 28 унікальних індикаторів, класифікованих за трьома групами: доступність (питома вага витрат домашніх господарств на харчування в загальному їх обсязі, валовий внутрішній продукт на душу населення та ін.); наявність (достатність харчування, державні витрати на сільськогосподарські НДР, стан сільськогосподарської інфраструктури, політична стабільність, корупція; якість і безпека (різноманітність харчування та його норми, доступність мікроелементів, якість білка, безпека харчових продуктів та ін.). Схема визначення індексу базується на положеннях міжнародно визнаного у 1996 році Всесвітнього продовольчого саміту [7].

Україна у 2014 р. зайняла 52-е місце в Глобальному індексі продовольчої безпеки, що аналізує показники 109 країн. Індекс розроблений дослідним підрозділом ВД The Economist (Economist Intelligence Unit) спільно із

компанією DuPont і міжнародними експертами.

Глобальний індекс продовольчої безпеки, що вперше вийшов в 2012 р., розглядає ключові фактори, пов'язані з такими показниками, як фінансова та фізична доступність продовольства, а також його якість і безпеку. Індекс аналізує показники 109 країн. Україна отримала 56,4 бали і зайняла 52-е місце. Росія знаходиться на 40-му місці з 62,7 балами, Білорусь - на 47-му місці з 60,8 балами, Казахстан - на 57-му місці з 53,3 балами і Азербайджан на 62-му місці з 50,3 балами. США посіли перше місце в рейтингу, набравши 89,3 бали, за ними йдуть Австрія, Нідерланди, Норвегія і Сінгапур. Німеччина, Франція і Великобританія розташувалися на 8-му, 10-му і 16-му місцях відповідно, а Чеська Республіка, Польща та Угорщина - на 23-му, 26-му і 29-му місцях.

Серед сильних показників України можна відзначити продовольчу безпеку – комплексний показник, який використовується для оцінки ступеня сприятливості умов для забезпечення продовольчої безпеки, а також низький рівень втрат продовольства. Серед основних проблем відзначаються низький обсяг державних витрат на наукові дослідження в області сільського господарства і рівень ВВП на душу населення, вдвічі менший, ніж середньосвітовий показник.

Фінансова доступність. Україна займає 50-е місце у даній категорії за рахунок низького показника кількості населення, що живе за межею бідності (0.08%), більш низькі ввізні мита на сільськогосподарську продукцію, а також завдяки веденню програм продовольчої безпеки (3 бали з 4-х, середньосвітовий показник – 2,6). Однак, відсоток витрат на продовольство від середнього доходу на сім'ю залишається на рівні 38,9% (середньосвітовий показник – 34,5%). В той же час обмежені розміри і опції доступного кредитування для сільських господарств (2 бали з 4-х).

Фізична доступність. Високі показники України відзначені при оцінці рівня продовольчих запасів - комплексний показник, що вимірює доступність продовольства за рахунок його поставок в ккал на душу населення в день і рівень продовольчої допомоги. У цій категорії країна отримала 79,9 балів з 100,

на 20,9% більше, ніж середній показник за Індексом. У країні також зафіксовано помірний показник співвідношення обсягів продовольчих втрат у порівнянні з загальним обсягом внутрішніх поставок (2,4 т проти середньосвітового показника 4,8).

Найбільші зміни щодо середніх показників Індексу зафіксовано в таких категоріях, як волатильність сільськогосподарського виробництва (-23,9 %), ризик політичної нестабільності (-32,6 %) і корупційні ризики (-33,9 %).

Щодо рівня державних витрат на наукові дослідження і розробки в галузі сільського господарства Україна отримала найнижчу оцінку - 1 бал з можливих 9-ти, що виявилось на 14,9 % нижче середнього рівня. США, для порівняння, отримали 9 балів, що на 85,1 % вище середнього показника.

З іншого боку, в категорії «Сільськогосподарська інфраструктура» (комбінований показник, який оцінює можливості по зберіганню і доставці врожаю на ринок) Україна отримала 50,9 балів, що всього на 3,3 % менше середньосвітового показника.

За сукупністю всіх показників Україна посіла 65-е місце в даній категорії.

Якість і безпека. Україна зайняла 42-е місце в даній категорії по співвідношенню таких показників. Рівень доступності мікроелементів - комплексний показник оцінки наявності заліза і вітаміну А у продовольстві (на 8,5 % вище середнього показника), якості протеїнів (на 13,9 % вище середнього рівня), різноманітності раціону - частки продуктів, що не містять крохмаль (крім зернових, коренеплодів і бульб) - на 14 % більше загального рівня, а також за рівнем продовольчої безпеки - комплексний показник, який використовується для оцінки ступеня сприятливості умов для забезпечення продовольчої безпеки (99 балів зі 100, на 19,3 % вище середнього показника). Тим не менш, було відзначено, що стандарти харчування в країні - ступінь прихильності уряду країни до їх поліпшення - на 22,9 % нижче середнього рівня.

У Глобальному індексі продовольчої безпеки у 2015 р. (The Global Food Security Index 2015) [8] серед сильних сторін України (значення індикаторів

перевищують 75,0) виділено наступні: частка населення, що живе в умовах глобальної бідності (100); втрати продовольства (92,2); імпорتنі тарифи на сільськогосподарські товари (87,8); безпека харчових продуктів (86,1); достатність харчування (78,2); наявність продовольчої програми соціального захисту (75,0). Серед слабких сторін України (значення індикаторів не перевищують 25,0) виділено наступні: політична стабільність (22,2); валовий внутрішній продукт на душу населення (9,5); державні витрати на сільськогосподарські науково-дослідні роботи (0); корупція (0). На середньому рівні зафіксовано значення наступних індикаторів: якість білка (51,1); стан сільськогосподарської інфраструктури (50,9); доступність мікроелементів (52,0); норми харчування (65,4) та інші [65].

Слід зазначити, що Україна залишається у невеликому колі країн, що до сьогодні не сформулювали державну систему продовольчої безпеки країни. Основного нормативно-правового акту який міг би визначати правові, економічні соціальні та організаційні засади державної політики у сфері формування продовольчої безпеки – в Україні немає. Таким актом міг бути прийнятий Верховною Радою наприкінці 2011 р. Закон “Про продовольчу безпеку України”, який однак після схвалення Верховною Радою, був ветований президентом України [74, 82].

На сьогоднішній день відносини із забезпечення продовольчої безпеки визначаються Конституцією України, Законом України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. № 964-IV та Законом України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18.10.2005 р. № 2982-IV [47].

4.2. Аналіз рівня продовольчої безпеки в Україні

Згідно визначення запропонованого ФАО (Продовольча та сільськогосподарська організація ООН) *продовольча безпека* – стан, який

характеризується постійним фізичним, соціальним та економічним доступом усіх людей до достатнього за обсягом, поживністю та безпечністю продовольства, яке необхідне для здорового та активного життя.

Чинники, що визначають ступінь продовольчої безпеки в сучасних умовах, можуть мати короткостроковий характер дії. До довгострокових чинників належать:

- групи населення, що живуть за межею бідності і не мають достатнього доходу для придбання мінімального набору продуктів харчування;
- населення територій, продовольче постачання яких не забезпечується ринковими механізмами через зовнішні чинники (наприклад, транспортну недоступність);
- незбалансованість харчування з певних складових, що призводить до втрати здоров'я нації або окремих груп населення;
- низький контроль над безпекою продуктів харчування, через що продовольство стає загрозою життю і здоров'ю нації;
- виснаження природного потенціалу аграрного виробництва в країні призводить до зниження рівня продовольчого забезпечення нації;
- низький матеріально-технічний, фінансовий, науково-технологічний потенціал сталого відтворення сфер АПК.

До чинників короткострокового характеру, які несуть потенційну загрозу продовольчої безпеки регіону, належать такі:

- нестабільність аграрного виробництва і можливість природних катаклізмів, що знижують продовольче забезпечення в окремі періоди;
- велика залежність продовольчого забезпечення регіону від зовнішніх джерел на фоні нестабільної кон'юнктури національного та світових ринків і валютних надходжень від імпорту;
- нестабільне зовнішньополітичне становище країни у світі може призвести до торгового ембарго та інших подібних санкцій [71].

Важливим кроком для гарантування продовольчої безпеки є визначення переліку показників для оцінки її рівня. Нами для оцінки рівня продовольчої

безпеки використані індикатори, якими оперує Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО), а також Методика, затверджена постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання продовольчої безпеки» від 05.12.2007 р. за № 1379.

4.2.1. Добова енергетична цінність раціону людини

У 2014 р. середньодобова поживність раціону українця була на 30 ккал нижчою, ніж у 2013 р. (рис. 4.1). Разом з тим вона на 17,6 % перевищує встановлений граничний критерій для цього індикатора (2500 ккал).

Левову частку калорій, понад 71 %, населення отримувало від продукції рослинного походження. Натомість, частка продукції тваринництва у 2014 р. була незначною – 28,9 %, що в 1,9 рази нижче від встановленого граничного критерія (55 %).

Щодня житель України споживав в середньому 104,3 г протеїнів, що фактично відповідає середньому рівню розвинених країн.

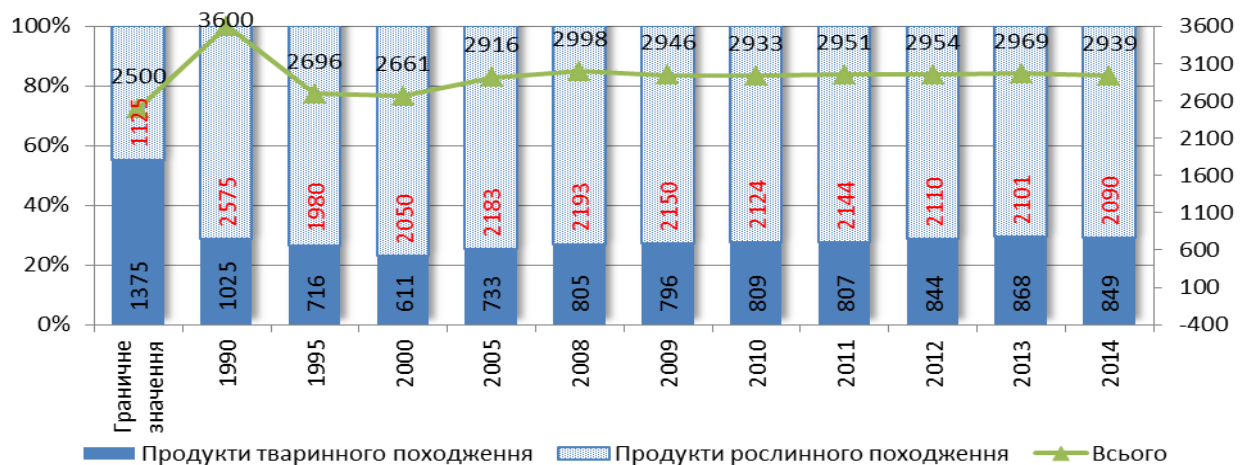

Рис. 4.1. Динаміка середньодобової калорійності раціону населення України, ккал на 1 особу

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України.

4.2.2. Достатність споживання окремого продукту

Відносно індикатора достатності споживання оптимальною визнається ситуація, коли фактичне споживання продуктів у межах групи відповідає

рекомендованій нормі.

У 2014 р. лише за п'ятьма основними групами продовольства середньодушкове споживання знаходилося на рівні, або перевищувало рекомендовані норми. По інших групах спостерігалось недостатнє споживання, особливо суттєве відставання відмічалось по продукції тваринного походження. Винятком тут було лише споживання яєць та яйцепродуктів. У той же час у минулому році порівняно з попереднім зменшилося споживання населенням основних видів продовольства по більшості позицій. Найбільш помітно зменшилося середньодушкове споживання українцями риби та рибопродуктів – на 3,4 кг, або майже на чверть (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Оцінка рівня достатності споживання продовольчих товарів в Україні

Продукція	Норма споживання, кг на рік*		Фактичне споживання, кг на рік				Рівень достатності, %			
	Раціо- нальна	Міні- мальна	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014р.
М'ясо і м'ясопродукти	80	52	51,2	54,4	56,1	54,1	64,0	68,0	70,1	67,6
Молоко і молокопродукти	380	341	204,9	214,9	220,9	222,8	53,9	56,6	58,1	58,6
Яйця (шт.)	290	231	310	307	309	310	106,9	105,9	106,6	106,9
Хліб і хлібопродукти	101	94	110,4	109,4	108,4	108,5	109,3	108,3	107,3	107,4
Картопля	124	96	139,3	140,2	135,4	141	112,3	113,1	109,2	113,7
Овочі та баштанні	161	105	162,8	163,4	163,3	163,2	101,1	101,5	101,4	101,4
Плоди, ягоди, виноград	90	68	52,6	53,3	56,3	52,3	58,4	59,2	62,6	58,1
Риба і рибопродукти	20	12	13,4	13,6	14,6	11,1	67,0	68,0	73,0	55,5
Цукор	38	32	38,5	37,6	37,1	36,3	101,3	98,9	97,6	95,5
Олія	13	8	13,7	13,0	13,3	13,1	105,4	100,0	102,3	100,8

* згідно норм Міністерства охорони здоров'я України

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Середньодобове споживання однією особою основних мікро- та макроелементів у складі продуктів харчування розраховується на підставі норм вмісту калорій, протеїну, жирів, мікроелементів у кілограмі відповідних продуктів, визначених НДІ гігієни харчування Міністерства охорони здоров'я

України (табл. 4.2).

За даними Державної служби статистики України в розрахунку на душу населення енергетична цінність добового раціону у 2014 р. по країні становила 2939 ккал, що на 8,2% нижче фізіологічної норми споживання (3200 ккал).

Такі негативні наслідки в якості харчування населення мало через кардинальне скорочення виробництва продукції тваринництва внаслідок значного зменшення поголів'я продуктивної худоби. Споживання усіх елементів у складі продовольства протягом 2005-2014 рр. було приблизно однаковим і суттєвих змін не зазнало. На 10 % збільшилося споживання жирів, що можна пояснити зростанням використання в їжу олії.

Таблиця 4.2

Середньодобове споживання населенням основних мікро- та макроелементів у складі продуктів харчування, у розрахунку на одну особу

Показники	Роки							
	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014
Калорійність, ккал	3597	2696	2661	2916	2933	2954	2969	2939
Протеїн, г	105,3	77,7	73,4	86,0	87,5	89,4	90,4	104,3
Жири, г	124,0	77,1	71,7	89,7	99,2	97,3	99,7	97,9
Кальцій, мг	1362	954	825	927	893	939	956	953
Залізо, мг	25,0	20,2	19,4	20,5	20,5	21,2	21,2	21,1
Ретинол, мкг	1863	1217	1004	1156	1088	1135	1165	1164
Еквівалент бета-каротину, мкг	1528	1431	1472	1735	2035	2304	2306	2300
Еквівалент ретинолу і бета-каротину (RET+ 1/6 В-CAREQ), мкг	2115	1455	1249	1446	1427	1520	1550	1549
Тіамін, мг	2,30	1,86	1,81	1,90	1,88	1,93	1,92	1,92
Рибофлавін, мг	3,46	2,57	2,27	2,51	2,55	2,66	2,71	2,70
Ніацин, мг	22,4	17,3	16,8	17,9	18,8	19,3	19,3	19,2
Аскорбінова кислота, мг	123	98	100	111	121	133	133	133

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України.

У порівнянні із 1990 р. населення України в 2014 р. менше споживало основних продуктів тваринництва – м'ясо- та молокопродуктів, а також рибопродуктів (рис. 4.2). Спостерігалось лише зростання споживання яєць. Серед продукції рослинництва зменшилось споживання лише хлібопродуктів

(на 32 кг на душу населення на рік). Істотно зросло споживання овочів та баштанних (на 61 кг), дещо менше – картоплі (на 10 кг) та плодової продукції (на 5 кг на душу населення на рік).

Аналіз споживання продуктів харчування за регіонами показав істотну їх диференціацію за цим показником (табл. 4.3).

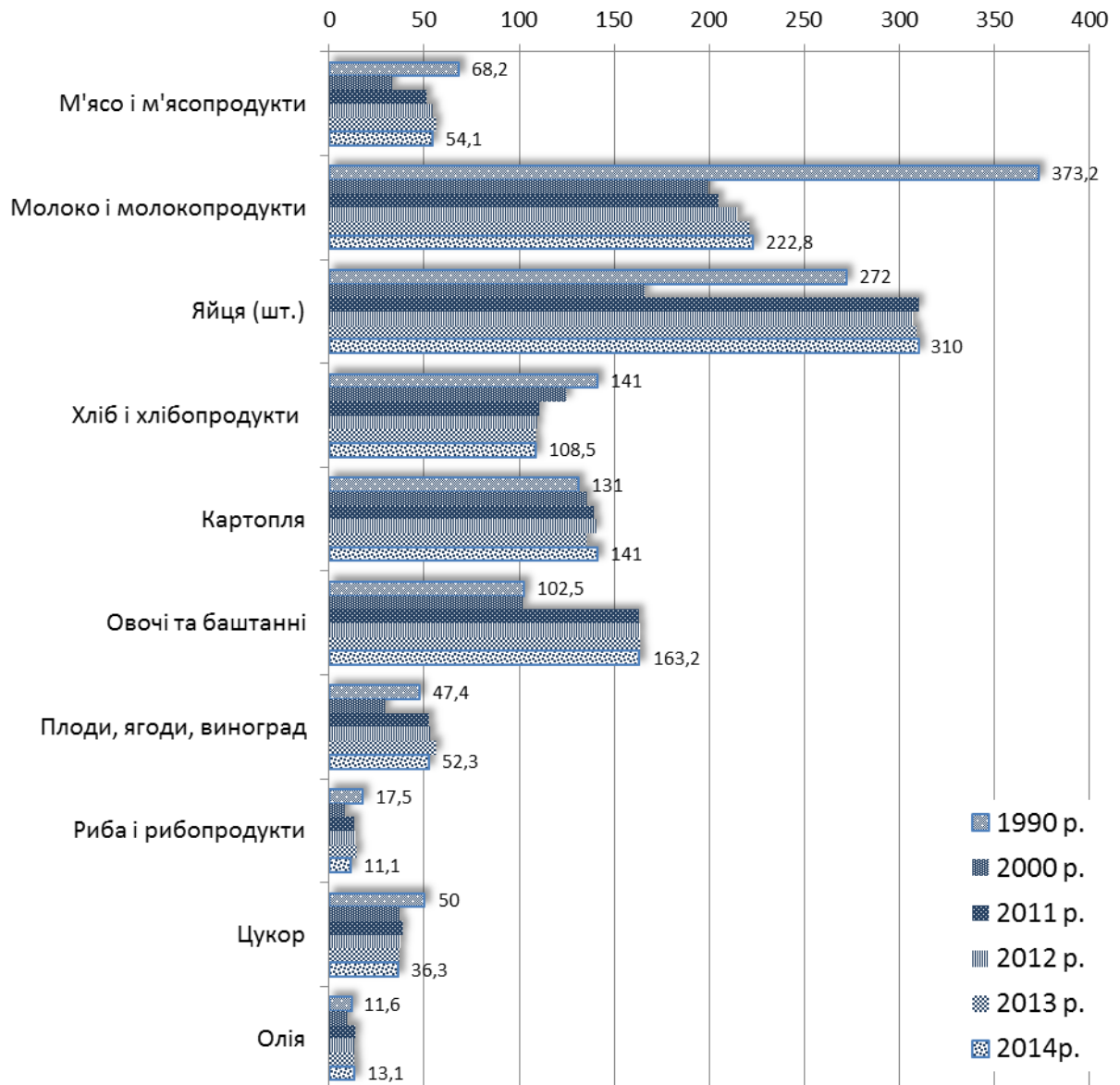

Рис. 4.2. Споживання основних продуктів харчування населенням України, кг на рік

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України.

В окремих областях України рівень споживання окремих продуктів харчування є значно нижчим від середніх, в інших областях – вищим. Це є наслідком дії багатьох об'єктивних та суб'єктивних факторів: різниці у рівні

середніх доходів, фізичній доступності окремих видів продовольчих товарів, різниці у цінах їх реалізації, смакових переваг. Так, у Київській області традиційно низьким є рівень споживання хліба та хлібопродуктів, що викликане вищим рівнем середніх доходів населення і відповідно вищим рівнем споживання м'ясопродуктів, яєць, плодів, ягід та винограду, які сприймаються, як значно більш корисні.

Таблиця 4.3

**Споживання основних видів продовольства у 2014 році у розрізі регіонів,
на одну особу за рік; кг**

	Групи продовольства:									
	хліб і хлібо- продукти	м'ясо та м'ясопродукти	молоко і молокопродукти	яйця і яйце- продукти	риба і рибо- продукти	овочі і баштанні культури	олії рослинні	цукор і цукровмісні	плоди, ягоди та виноград	картопля
Україна	108,5	54,1	222,8	310	11,1	163,2	13,1	36,3	52,3	141,0
Вінницька	122,4	55,7	216,7	317	12,6	168,6	13,6	39,6	54,0	170,4
Волинська	117,4	52,5	235,0	288	10,8	152,1	13,2	40,8	46,5	183,0
Дніпропетровська	97,6	61,0	205,5	325	11,8	180,6	13,3	34,8	59,1	119,7
Донецька	112,8	59,5	200,1	306	11,6	159,1	13,1	35,2	55,0	114,2
Житомирська	115,2	50,7	235,4	327	13,1	147,5	13,6	38,6	48,5	185,1
Закарпатська	122,4	49,3	247,7	280	8,2	163,6	13,1	38,6	55,7	141,6
Запорізька	103,0	54,9	194,6	309	11,5	174,8	12,5	36,0	47,9	110,1
Івано-Франківська	117,6	43,6	260,9	283	7,2	131,8	12,9	36,3	43,0	177,3
Київська	86,0	68,5	226,3	355	14,5	161,4	13,4	29,7	70,5	124,5
Кіровоградська	109,2	56,5	208,5	316	9,9	175,4	12,4	39,6	44,0	149,3
Луганська	114,0	45,9	190,6	290	10,0	127,4	12,7	36,5	38,8	123,3
Львівська	107,2	47,0	247,4	297	9,5	151,0	13,6	38,1	48,1	174,5
Миколаївська	115,2	48,2	227,2	305	11,5	188,0	14,4	37,3	52,6	117,8
Одеська	108,3	49,0	205,5	293	15,7	173,0	14,1	37,2	58,0	115,1
Полтавська	114,0	53,5	235,8	333	9,7	189,5	12,0	34,8	50,2	142,5
Рівненська	106,8	45,8	222,2	303	8,4	149,1	11,6	38,0	40,6	153,6
Сумська	111,6	49,7	217,1	298	8,9	168,9	11,5	38,4	41,0	176,1
Тернопільська	103,3	47,5	236,3	294	7,7	167,3	13,0	31,0	41,5	161,3
Харківська	102,0	56,2	237,2	301	10,1	168,3	11,8	35,9	52,1	128,1
Херсонська	122,4	53,6	211,0	310	12,7	185,1	13,0	41,0	53,4	144,1
Хмельницька	116,1	49,8	244,3	315	8,1	138,4	13,0	34,1	48,8	175,6
Черкаська	123,5	52,8	237,6	314	12,2	171,9	15,0	45,6	47,5	156,1
Чернівецька	116,4	44,9	249,6	308	8,9	171,9	13,1	36,0	55,1	148,2
Чернігівська	116,4	49,5	243,6	289	9,9	168,1	12,0	38,4	42,1	174,5

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України.

Розрахунок індикатора доступності споживання основних видів продовольства у 2014 році у розрізі регіонів дозволив виділити найбільш депресивні регіони (табл. 4.4).

Таблиця 4.4

Достатність споживання основних видів продовольства у 2014 році у розрізі регіонів, %

	Групи продовольства:									
	хліб і хлібо-продукти	м'ясо та м'ясопродукти	молоко і молокопродукти	яйця і яйце-продукти	риба і рибо-продукти	овочі і баштанні культури	олії рослинні	цукор і цукровмісні	плоди, ягоди та виноград	картопля
Україна	107,4	67,6	58,6	106,9	38,3	101,4	100,8	95,5	58,1	113,7
Вінницька	121,2	69,6	57,0	109,3	43,4	104,7	104,6	104,2	60,0	137,4
Волинська	116,2	65,6	61,8	99,3	37,2	94,5	101,5	107,4	51,7	147,6
Дніпропетровська	96,6	76,3	54,1	112,1	40,7	112,2	102,3	91,6	65,7	96,5
Донецька	111,7	74,4	52,7	105,5	40,0	98,8	100,8	92,6	61,1	92,1
Житомирська	114,1	63,4	61,9	112,8	45,2	91,6	104,6	101,6	53,9	149,3
Закарпатська	121,2	61,6	65,2	96,6	28,3	101,6	100,8	101,6	61,9	114,2
Запорізька	102,0	68,6	51,2	106,6	39,7	108,6	96,2	94,7	53,2	88,8
Івано-Франківська	116,4	54,5	68,7	97,6	24,8	81,9	99,2	95,5	47,8	143,0
Київська	85,1	85,6	59,6	122,4	50,0	100,2	103,1	78,2	78,3	100,4
Кіровоградська	108,1	70,6	54,9	109,0	34,1	108,9	95,4	104,2	48,9	120,4
Луганська	112,9	57,4	50,2	100,0	34,5	79,1	97,7	96,1	43,1	99,4
Львівська	106,1	58,8	65,1	102,4	32,8	93,8	104,6	100,3	53,4	140,7
Миколаївська	114,1	60,3	59,8	105,2	39,7	116,8	110,8	98,2	58,4	95,0
Одеська	107,2	61,3	54,1	101,0	54,1	107,5	108,5	97,9	64,4	92,8
Полтавська	112,9	66,9	62,1	114,8	33,4	117,7	92,3	91,6	55,8	114,9
Рівненська	105,7	57,3	58,5	104,5	29,0	92,6	89,2	100,0	45,1	123,9
Сумська	110,5	62,1	57,1	102,8	30,7	104,9	88,5	101,1	45,6	142,0
Тернопільська	102,3	59,4	62,2	101,4	26,6	103,9	100,0	81,6	46,1	130,1
Харківська	101,0	70,3	62,4	103,8	34,8	104,5	90,8	94,5	57,9	103,3
Херсонська	121,2	67,0	55,5	106,9	43,8	115,0	100,0	107,9	59,3	116,2
Хмельницька	115,0	62,3	64,3	108,6	27,9	86,0	100,0	89,7	54,2	141,6
Черкаська	122,3	66,0	62,5	108,3	42,1	106,8	115,4	120,0	52,8	125,9
Чернівецька	115,2	56,1	65,7	106,2	30,7	106,8	100,8	94,7	61,2	119,5
Чернігівська	115,2	61,9	64,1	99,7	34,1	104,4	92,3	101,1	46,8	140,7

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Темним кольором виділено області із найнижчим показником доступності за кожним із продуктів. З таблиці 4.4 видно, що Луганська область має найгірші показники за 3 групами продовольства, ще за 5 групами її показники є нижчими за 100%, лише споживання хлібопродуктів та яєць в області є вищим або рівним раціональної норми. Схожі, хоча дещо кращі, показники достатності

спостерігались в Івано-Франківській області. Найкращі ж показники характерні для Вінницької та Херсонської областей, де рівень споживання був вищим за раціональну норму по 6 групах продовольчих товарів.

4.2.3. Достатність запасів зерна у державних ресурсах

На початок 2013 р. у державному інтервенційному фонді було в наявності 1680 тис. т зерна, обсяг середньорічного внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно, за даними статистики, становив 6653 тис. т. Виходячи з цього, індикатор достатності запасів зерна склав 25 %, що відповідає положенням Закону України "Про державну підтримку сільського господарства України", статтею 9 якого визначено, що державний інтервенційний фонд має бути сформованим у обсязі не менше 20 % від внутрішнього споживання¹.

У 2012 р. Аграрний фонд здійснював реалізацію продовольчого зерна, а також борошна за фіксованими цінами, хлібопекарським підприємствам для виробництва ними хліба масового асортименту. Загальний обсяг реалізації Аграрним фондом зерна у 2012 р. склав 236 тис. т, борошна – 37 тис. т.

Товарні інтервенції на внутрішньому ринку дозволили у 2012 р. уповільнити зростання цін на хліб масових сортів за рахунок сировинного фактора. За даними Держстату, у 2012 р. індекс споживчих цін на хліб склав 102,7 %, у той час як середні ціни на продовольчу пшеницю зросли більш, ніж на 20 %.

У грудні 2013 р. у державному інтервенційному фонді було в наявності 1,5 млн. т зерна. Ураховуючи те, що внутрішнє споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно склало 6,6 млн. т, індикатор достатності запасів зерна становив 23 % (рис. 4.3).

У рамках форвардних закупівель урожаю 2014 р. Аграрний фонд закупив

¹Пороговий критерій для цього індикатора становить 17 %. Методика розрахунку індикатора не враховує обсягів зерна, яке знаходиться у державному матеріальному резерві, зважаючи на те, що така інформація складає державну таємницю.

910 тис. т зернових за початкового плану придбати 1,2 млн. т [10].

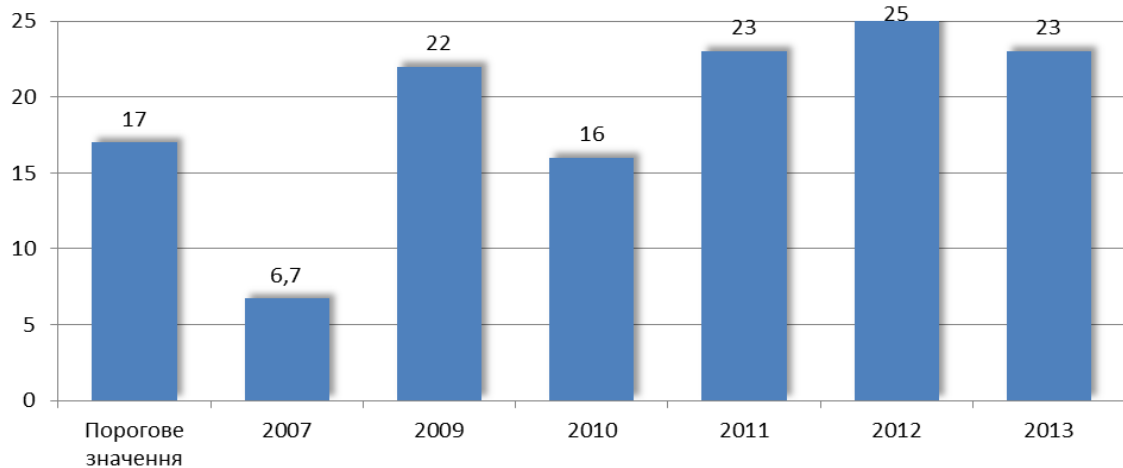

Рис. 4.3. Достатність запасів зерна у державних ресурсах, %

Джерело: Постоєнко К.І. Продовольча безпека як основна характеристика продовольчого ринку / К.І. Постоєнко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. – 2015. - Випуск 12. Частина 2. – С. 56-59.

У 2014 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні» (щодо оптимізації формування зернових ресурсів України)» (№ 3140). Законом скасовані окремі положення Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні», які регламентують формування та використання регіональних ресурсів зерна.

Зокрема, скасовується норма про те, що регіональні ресурси зерна формуються шляхом укладення угод на акредитованих біржах за рахунок коштів бюджету АР Крим, областей, міст Києва і Севастополя в межах визначених ними обсягів. А також про те, що уряд Автономної Республіки Крим, місцеві органи виконавчої влади і органи місцевого самоврядування у порядку, визначеному Кабінетом міністрів України, здійснюють моніторинг наявності продовольчого і фуражного зерна та визначають поточний і прогнозний рівень забезпеченості ним. У разі недостатнього рівня забезпеченості зерном уряд Автономної Республіки Крим та місцеві органи виконавчої влади формують свої регіональні ресурси на конкурентних засадах через акредитовані біржі, а контроль за формуванням регіональних ресурсів зерна здійснюють Рада міністрів АР Крим, обласні, Київська і Севастопольська

міські державні адміністрації.

В пояснювальній записці до законопроекту зазначається, що мотивується це тим, що Аграрний фонд забезпечує у визначених Міністерством аграрної політики та продовольства обсягах реалізацію пшеничного та житнього борошна, виробленого із зерна державного інтервенційного фонду для кожної області, а також для АР Крим, м. Києва та м. Севастополя. Наголошується, що в Україні зникла необхідність у існуванні механізму формування регіональних ресурсів зерна. У записці сказано, що «прийняття законопроекту дозволить зменшити кількість перешкод для пересування зерна територією України, знизить адміністративний тиск на аграріїв, при цьому в Україні продовжить функціонувати більш ефективний механізм забезпечення стабільних цін на хліб – реалізація Аграрним фондом борошна хлібопекарським підприємствам за фіксованими цінами для виробництва хліба масового вжитку» [17].

4.2.4. Економічна доступність продуктів харчування

У 2014 р. загальні сукупні витрати одного домогосподарства склали 4048,89 грн. на місяць, із яких витрати на харчування – 2170,29 грн. Отже, індикатор економічної доступності становив 53,6 % при його 60-ти відсотковому граничному критерії. У 2013 році цей показник становив 52 % (рис. 4.4).

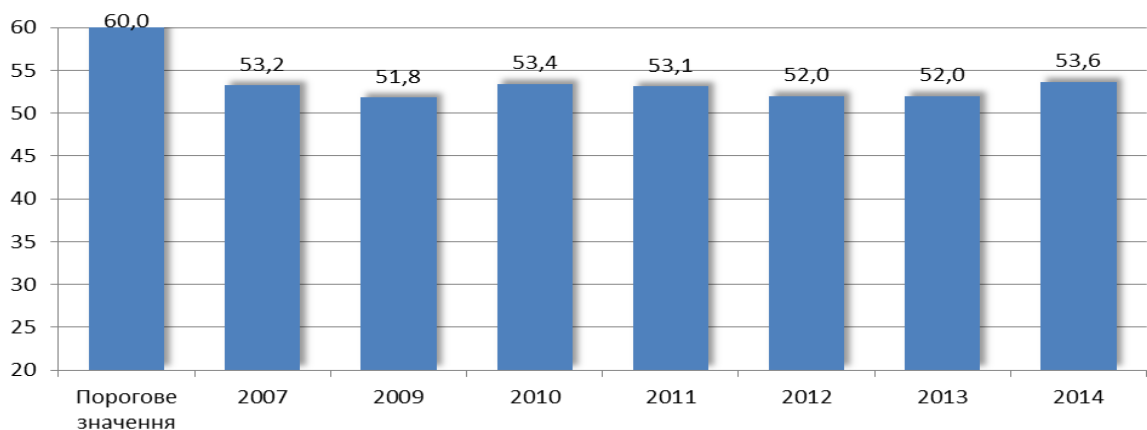

Рис. 4.4. Економічна доступність продуктів харчування, %
Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України.

Зазначений показник прямо залежить від рівня бідності населення України, який в тому числі визначається витратами на харчування (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

Рівень бідності по регіонах України за I півріччя 2014-2015 рр.

	За відносним критерієм (75 % медіанних сукупних витрат населення)		За абсолютним критерієм (доходи нижче прожиткового мінімуму)	
	I півріччя 2014 р.	I півріччя 2015 р.	I півріччя 2014 р.	I півріччя 2015 р.
<i>Україна</i>	23,9	24,3	11,1	8,2
Вінницька	25,6	21,8	11,3	5,3
Волинська	35,8	28,5	28,3	8,6
Дніпропетровська	24,6	25,0	15,0	7,4
Донецька	21,1	31,7	4,0	10,5
Житомирська	32,0	26,6	10,2	13,2
Закарпатська	27,6	26,6	16,0	7,2
Запорізька	12,4	16,6	7,9	4,5
Івано-Франківська	21,4	7,7	10,1	1,6
Київська (без м. Києва)	33,7	25,2	8,5	2,2
Кіровоградська	34,5	32,6	11,4	14,3
Луганська	26,2	42,5	29,9	14,1
Львівська	24,4	25,0	5,2	9,2
Миколаївська	16,9	28,3	12,8	13,2
Одеська	23,8	31,8	7,7	11,2
Полтавська	24,0	24,2	13,6	10,4
Рівненська	47,5	45,1	13,6	10,7
Сумська	22,6	24,4	19,1	6,6
Тернопільська	32,4	25,3	17,2	11,6
Харківська	15,9	18,6	8,7	7,3
Херсонська	26,9	36,2	19,0	15,4
Хмельницька	31,7	36,4	11,6	11,4
Черкаська	23,5	19,2	8,3	6,9
Чернівецька	16,0	13,7	10,1	9,5
Чернігівська	24,5	9,9	11,9	2,8
м. Київ	9,8	9,2	3,2	3,7

Джерело: Інформація щодо основних показників рівня життя населення у січні-листопаді 2015 року. Бюлетень Міністерства соціальної політики України

Показник економічної доступності продуктів харчування в Україні є найгіршим серед країн Європи.

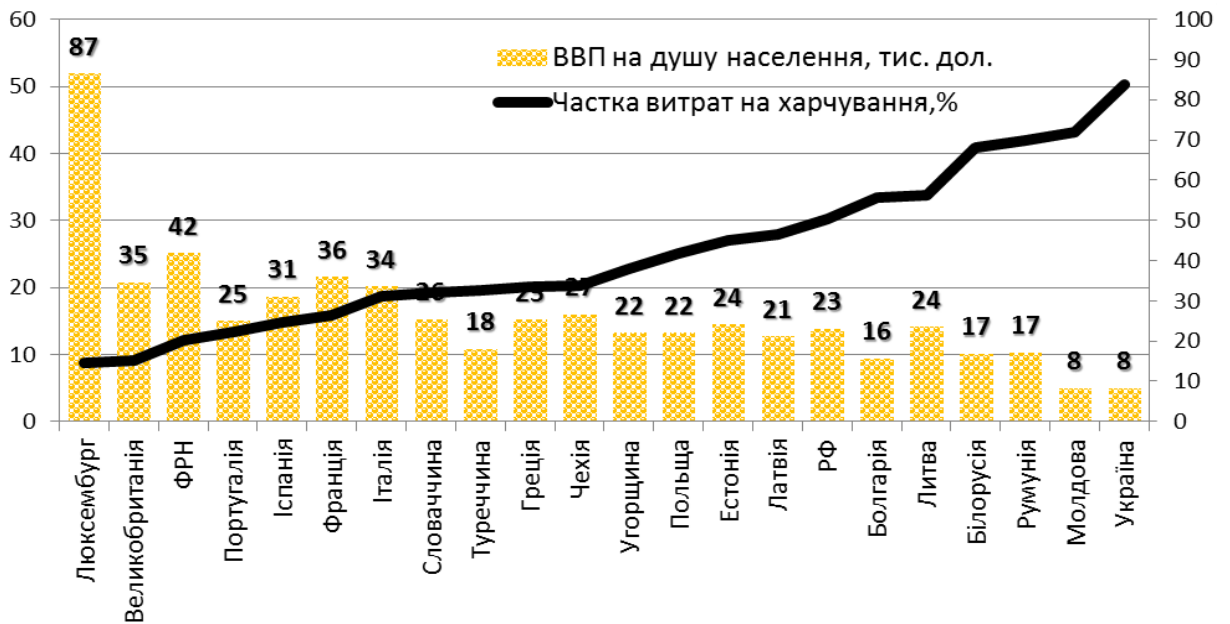

Рис. 4.5. Частка витрат на харчування (%) та валовий внутрішній дохід на душу населення (тис. дол. США) в країнах Європи, 2013 р.

Найвищі витрати домогосподарства припадали на придбання м'яса і м'ясопродуктів – 513 грн. на місяць, або 24 % від загальних витрат на харчування. На другому місці для домогосподарств були витрати на молоко та молочні продукти – майже 300 грн. на місяць (14 %).

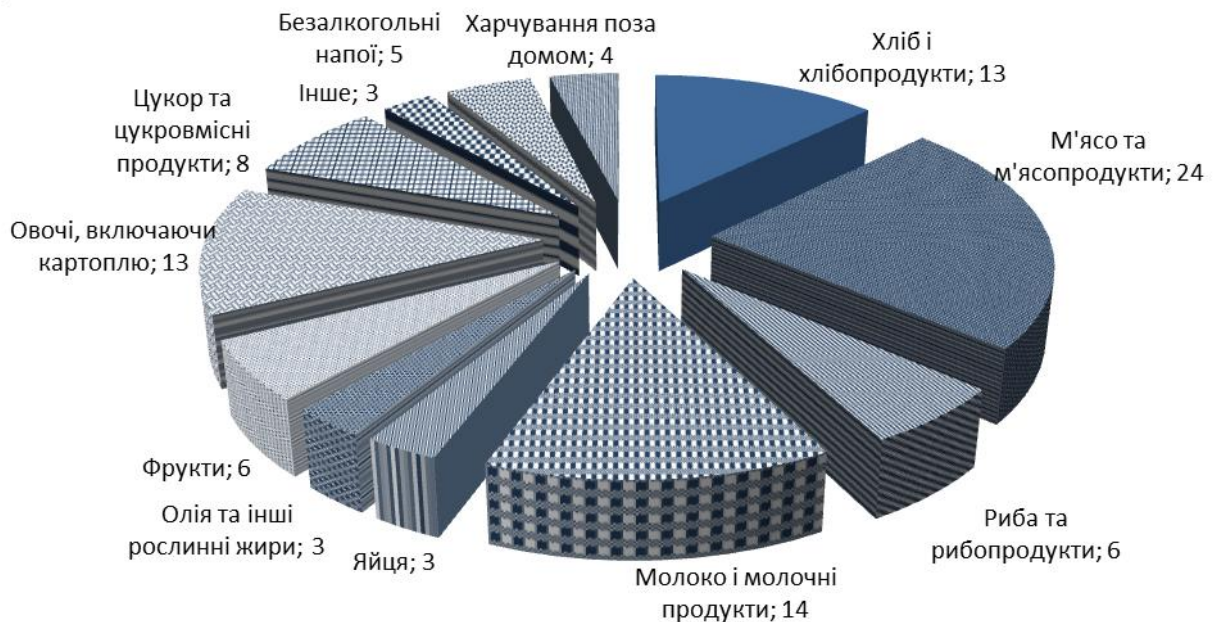

Рис. 4.6. Структура витрат на харчування населенням України у 2014 р., %

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України.

У 2014 р. найгірший показник за рівнем економічної доступності продуктів харчування зафіксовано у Херсонській та Рівненській областях, жителі яких витрачали на продукти харчування понад 58 % від усіх сукупних витрат. Найменша частка витрат на забезпечення потреб у продовольстві була у Запорізькій області – 44,1 %.

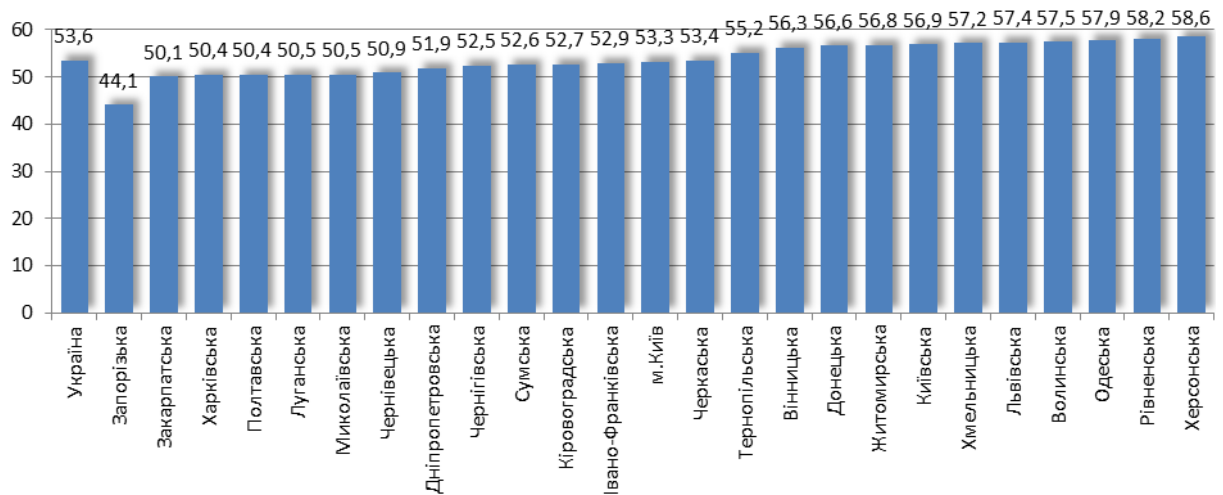

Рис. 4.7. Економічна доступність продуктів харчування у регіонах України у 2014 р., %

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України.

4.2.5. Диференціація вартості харчування за соціальними групами

Протягом останніх десяти років внутрішня політика України була орієнтована на вирішення питань подолання бідності та збільшення особистих доходів громадян. Про це свідчать прийняття багатьох нормативно-правових актів – указів Президента України («Про стратегію подолання бідності», «Про Стратегію національної безпеки України»), постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України («Про затвердження комплексної програми забезпечення реалізації Стратегії подолання бідності», «Про затвердження концепції поліпшення продовольчого забезпечення та якості харчування населення»), а також Закону України «Про основи національної безпеки України».

Але в умовах фінансово-економічної кризи, яка суттєво вплинула на

соціально-економічний стан України, проблема бідності населення та тісно пов'язана з нею проблема продовольчої безпеки на рівні домогосподарств, стали ще гостріші. Це в свою чергу проявилось в істотній диференціації обсягів споживання продовольства (табл. 4.6).

Таблиця 4.6

**Диференціація обсягів продовольчого споживання в середньому на місяць
на особу, кг**

	Споживання за квінтільними (20%) групами в залежності від розміру сукупних доходів						Співвідношення вищого і нижчого квінтілів		
	перший квінтіль (нижчий)			останній квінтіль (вищий)					
	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Хліб і хлібопродукти	8,8	8,6	8,1	9,0	9,1	9,5	1,02	1,06	1,17
М'ясо і м'ясопродукти	3,8	3,8	3,6	6,6	7,0	6,5	1,74	1,83	1,81
Молоко і молокопродукти	15,2	15,3	11,3	24,0	25,5	17,8	1,58	1,67	1,58
Риба і рибопродукти	1,4	1,4	1,2	2,1	2,3	2,1	1,50	1,61	1,75
Яйця (шт.)	17,6	18,0	17,6	21,9	22,8	21,8	1,25	1,27	1,24
Овочі та баштанні	8,4	7,6	7,1	11,5	11,2	11,1	1,37	1,47	1,56
Картопля	7,6	6,6	6,2	7,2	7,0	7,2	0,95	1,06	1,16
Плоди, ягоди та виноград	2,6	2,85	2,6	5,6	6,15	5,2	2,15	2,16	2,00
Цукор та цукровмісні вироби	2,7	2,7	2,5	3,4	3,3	3,5	1,26	1,25	1,40
Олія та інші рослинні жири	1,7	1,6	1,5	1,9	1,9	1,9	1,12	1,16	1,27

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України.

Поряд з проблемою бідності загрозливою залишається ситуація з показниками соціально-економічного розшарування. Для вимірювання диференціації вартості харчування за соціальними групами, державна статистика здійснює групування обстежуваних домогосподарств, виділяючи децильні або квінтільні групи й обчислюючи відповідні коефіцієнти, тобто відношення середніх показників за групами, куди включаються 10 (20)% домогосподарств з найбільшими доходами (витратами), до аналогічних показників за групами 10 (20)% домогосподарств з найменшими доходами

(витратами). Чим більше значення цього відношення від одиниці, тим сильніше є соціальне розшарування [99, 146].

У 2014 р. 20 % домогосподарств з найвищими доходами витрачали на харчування 2650,53 грн. на місяць, а 20 % з найнижчими – 1772,27 грн. Коефіцієнт диференціації вартості харчування становив 1,5 проти 1,6 у 2013 р. Найбільша диференціація у споживанні у межах вищого та нижчого квінтилів спостерігалася по м'ясній та рибній продукції, фруктах та ягодах (рис. 4.8). Економічна криза в Україні знайшла своє відображення й у зменшенні індикатора диференціації вартості харчування за соціальними групами, що свідчить про перехід багатьох споживачів на дешевші продукти.

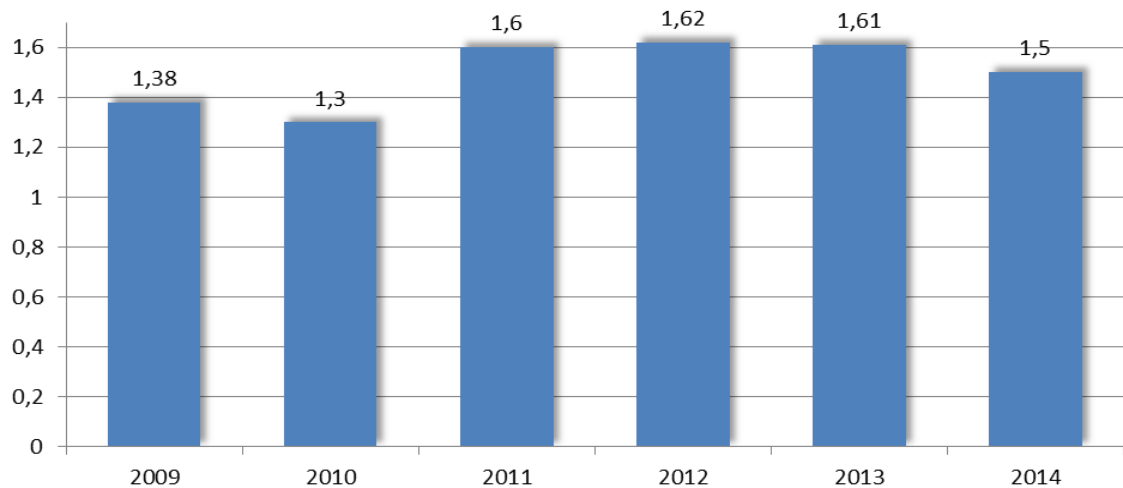

Рис. 4.8. Індикатор диференціації вартості харчування за соціальними групами, %

Джерело: складено на основі Звітів про стан продовольчої безпеки України за 2011-2013 рр., Огляд продовольчої безпеки України у 2014 році та блиц-оцінка на 2015 рік - http://edclub.com.ua/sites/default/files/files/food_security_2014.pdf

4.2.6. Ємність внутрішнього ринку окремих продуктів

Ємність внутрішнього ринку окремих продуктів відстежується в динаміці та визначається у натуральному виразі як добуток споживання певного продукту та середньорічної чисельності населення (табл. 4.7).

Таблиця 4.7

Оцінка ємності внутрішнього ринку України, тис. т

	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.*	Приріст, %	
					2013 р. до 2011 р.	2014 р. до 2013 р.
Хліб і хлібопродукти (у перерахунку на борошно)	5047	4990	4933	4668	-2,3	-5,3
М'ясо і м'ясопродукти	2339	2478	2550	2325	9,0	-9,1
Молоко і молокопродукти	9363	9797	10050	9581	7,3	-4,8
Риба і рибодукти	614	620	663	479	8,0	-29,7
Яйця (млн. шт.)	14165	14020	14076	13345	-0,6	-5,2
Овочі та баштанні	7440	7452	7431	7019	-0,1	-5,5
Плоди, ягоди та виноград	2405	2432	2560	2249	6,4	-12,8
Картопля	6368	6394	6161	6061	-3,3	-1,6
Цукор	1758	1713	1686	1559	-4,1	-7,4
Олія рослинна всіх видів	625	591	604	561	-3,4	-7,3
із неї олія соняшникова (розрахунково)	426	450	465	370	9,2	-21,1

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: складено на основі Звітів про стан продовольчої безпеки України за 2011-2013 рр., а також за даними Державної служби статистики України.

Ємність продовольчого ринку – це максимально можливий обсяг реалізації товару за цього рівня платоспроможного попиту і роздрібних цін. Кожна з цих складових знаходиться під дією певних факторів, які в сукупності істотно впливають на ємність ринку. Залежно від чисельності населення в регіоні та норм споживання певних конкретних видів продуктів харчування, визначають необхідні обсяги виробництва окремого виду продукції [146]. Значну увагу дослідженню ємності внутрішнього ринку приділено в 2 розділі. Ми вважаємо, що запропонована Кабінетом Міністрів України методика розрахунку ємності внутрішнього ринку досить поверхова і не включає впливу багатьох змінних.

4.2.7. Продовольча незалежність за окремим продуктом

Продовольча незалежність характеризується таким рівнем розвитку економіки, коли продовольча безпека держави не залежить від зовнішніх

продовольчих поставок. Для запобігання ситуації залежності держава може нарощувати свій економічний потенціал та підвищувати ефективність агропромислового виробництва.

Позитивним є той факт, що у 2011-2014 рр. продовольчі потреби населення нашої країни задовольнялися, як правило, за рахунок продукції вітчизняного виробництва.

У 2014 р. по трьох групах продовольства частка імпорту перевищувала встановлений 30-ти відсотковий граничний критерій для цього індикатора.

Таблиця 4.8

Імпортозалежність за групами продовольства, %

Продукція	Роки				Відхилення, 2014 р. до 2011 р., в.п.
	2011	2012	2013	2014	
Хліб і хлібопродукти	1,7	2,8	2,4	2,0	0,3
М'ясо і м'ясопродукти	10,4	17,1	13,0	8,6	-1,8
Молоко і молокопродукти	2,7	4,2	5,5	3,7	1,0
Риба і рибопродукти	66,7	71,1	73,0	75,4	8,7
Яйця і яйцепродукти	0,4	0,5	0,6	0,9	0,5
Овочі та баштанні	3,8	2,9	3,2	3,2	-0,6
Плоди, ягоди та виноград	48,3	48,1	45,8	38,1	-10,2
Картопля	0,6	0,4	0,4	0,7	0,1
Цукор	15,3	0,6	0,7	0,4	-14,9
Олія рослинна всіх видів	39,8	39,1	49,0	39,8	0,0
із неї олія соняшникова	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0

Джерело: складено на основі Звітів про стан продовольчої безпеки України за 2011-2013 рр., Огляд продовольчої безпеки України у 2014 році та блиц-оцінка на 2015 рік - http://edclub.com.ua/sites/default/files/files/food_security_2014.pdf

Найвищий рівень імпортозалежності (75 %) відмічався по групі "риба і рибопродукти", оскільки 90 % імпортних поставок припадає на види риб, які видобуваються виключно у водах морських економічних зон інших держав, що пов'язано з особливостями їх біологічного циклу.

Перевищення граничного критерія по групах "фрукти та ягоди" та "олії рослинні", обумовлено імпортом екзотичних видів фруктів та тропічних олій, які не культивуються в Україні, але користуються попитом на внутрішньому ринку.

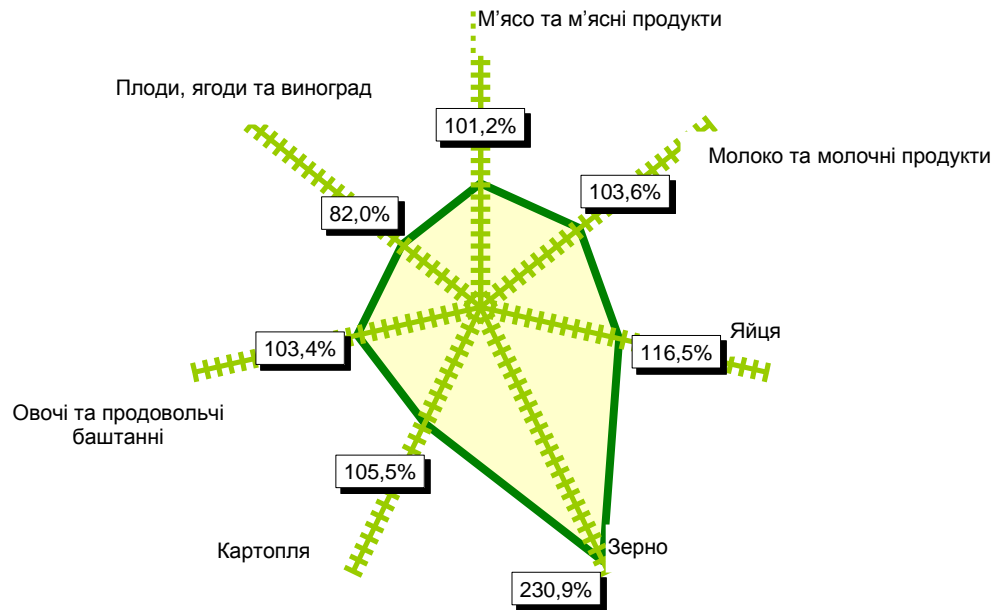

Рис. 4.9. Рівень самозабезпеченості основними видами продовольства у 2014 році (виробництво до внутрішнього використання на території України)

Стосовно високого відсотка імпортозалежності за такими групами продовольства, як риба і рибопродукти, плоди, ягоди, виноград та олія рослинна, варто зазначити, що імпортувалася, в основному, та продукція, яка в нашій країні не виробляється (делікатесні види риби, тропічні фрукти, оливкова олія тощо). При цьому внутрішній попит на олію соняшникову повністю забезпечувався за рахунок власного виробництва. У 2014 році частка імпорту риби і рибопродуктів у внутрішньому споживанні порівняно із попереднім роком зросла на 2,5 відсоткових пункти, проте це відбулося на фоні середньодушового зменшення споживання цієї продукції, обумовленого низьким платоспроможним попитом населення. Основну частину імпорту плодово-ягідної продукції складають екзотичні види фруктів (цитрусові, банани тощо).

4.2.8. Інші показники продовольчої безпеки

Щільність автомобільних доріг. Індикатор щільності автомобільних

доріг використовується ФАО для оцінки фізичної доступності продовольства для населення. Чим вища концентрація доріг на одиницю площі, тим легше забезпечити доставку продовольства населенню. В Україні у 2014 р. на 100 кв. км площі припадало 27 км автодоріг, що є одним із найнижчих показників серед європейських країн (рис. 4.10).

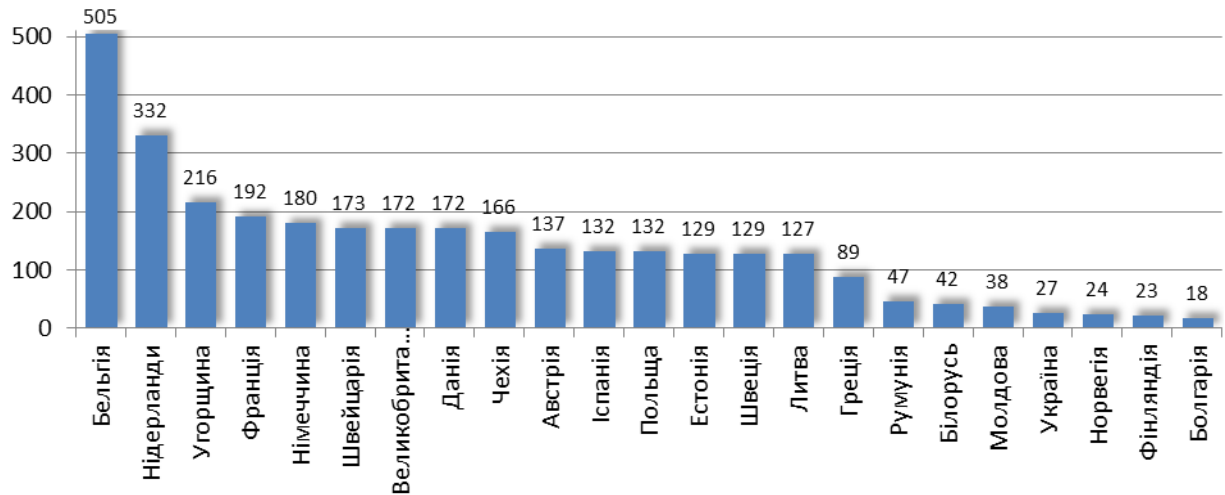

Рис. 4.10. Щільність автомобільних доріг, км на 100 кв. км

Джерело: Держстат, ФАО (дані по країнах за 2011 рік)

У 2014 р. порівняно з попереднім відбулося погіршення стану продовольчої безпеки України за основними показниками:

- знизилася середньодобова калорійність раціону українців, при одночасному зменшенні споживання продукції тваринного походження, частка якої у раціоні становить 28,9 % при необхідних 55 %;

- зменшилося фактичне середньодушове споживання продовольства населенням по 6 із 10 досліджуваних груп;

- погіршилася на 1,6 відсоткових пункти економічна доступність населення до продовольства, частка витрат домогосподарства на продовольство у загальних витратах досягла 53,6 %. Водночас задоволення потреб населення у продовольстві, у межах його купівельної спроможності, забезпечувалося, в основному, за рахунок продукції вітчизняного виробництва.

Базуючись на аналізі тенденцій соціально-економічного розвитку України у I півріччі 2015 р. можливо зробити висновок про подальше погіршення

основних індикаторів продовольчої безпеки.

За оцінками Економічного дискусійного клубу, за результатами 2015 р.:

- частка витрат домогосподарств на продукти харчування зросте на 3-5 % та у окремих регіонах досягне граничної межі у 60 %;
- зменшиться середньодушове споживання м'яса і м'ясопродуктів на 7-8 %, молока і молокопродуктів – на 9-10 %, риби та рибопродуктів – 5-8 %.

Водночас прогнозоване зменшення реальних наявних доходів населення сприятиме скороченню частки імпорту продуктів харчування, в першу чергу того асортименту, що виробляється вітчизняними виробниками [89].

4.3. Нормативно-правове регулювання та зарубіжний досвід забезпечення продовольчої безпеки держави

Термін «продовольча безпека» був введений в науковий обіг в першій половині 70-их років ХХ століття і запозичений з нормативних документів міжнародних організацій, створених для вирішення продовольчих проблем. Міжнародно-правове регулювання продовольчої безпеки ґрунтується на нормах Загальної декларації про ліквідацію голоду та недоїдання, схваленої резолюцією 3348 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1974 г., Римської Декларації Всесвітнього саміту з продовольчої безпеки, що пройшов 16-18 листопада 2009 року, й інших міжнародно-правових актів, в тому числі підготовлених Продовольчою і сільськогосподарською організацією Об'єднаних Націй (ФАО).

Загальна декларація про ліквідацію голоду та недоїдання визначає, що кожен чоловік, жінка чи дитина мають невід'ємне право бути вільними від голоду і недоїдання для повного розвитку і збереження своїх фізичних і розумових здібностей, а обов'язком кожної зацікавленої держави у відповідності до її суверенних міркувань і внутрішнього законодавства є усунення перешкод для виробництва продовольства.

Декларація Всесвітнього саміту з продовольчої безпеки визначила, що продовольча безпека існує, коли всі люди завжди мають фізичний, соціальний та економічний доступ до достатньої кількості безпечного і поживного продовольства для задоволення своїх дієтичних потреб і харчових переваг для ведення активного і здорового способу життя. При цьому виділяються чотири основні аспекти продовольчої безпеки: наявність, доступ, використання і стабільність. Невід'ємною частиною концепції продовольчої безпеки є аспект, що стосується поживності.

Держава має право не тільки здійснювати державне регулювання економіки, вона зобов'язана це робити. Справедливість сказаного підтверджує Хартія економічних прав і обов'язків держав, прийнята 12 грудня 1974 року на Пленарному засіданні XXIX сесії Генеральної Асамблеї ООН. Згідно ст.7 Хартії «кожна держава несе основну відповідальність за сприяння економічному, соціальному і культурному розвитку свого народу».

З цією метою кожна держава має право і несе відповідальність за вибір засобів і цілей розвитку, за повну мобілізацію і використання своїх ресурсів, здійснення прогресивних економічних і соціальних реформ, за забезпечення повної участі свого народу в процесі і вигодах економічного розвитку.

Всі держави зобов'язані індивідуально і спільно співпрацювати, а також усувати перешкоди, які заважають такій мобілізації і використанню.

Вважається, що світова спільнота не виконує покладені на неї зобов'язання щодо викорінення голоду та недоїдання на планеті. На момент прийняття Римської декларації Всесвітньої продовольчої безпеки (1996 г.) число голодуючих становило близько 825 млн чоловік. Незважаючи на всі зусилля міжнародного співтовариства вирішити проблеми глобальної продовольчої безпеки, ситуація з продовольчим забезпеченням в світі погіршується [116].

На світовому рівні забезпечення продовольчої безпеки регламентується Декларацією Всесвітнього саміту з продовольчої безпеки, яка була прийнята в листопаді 2009 року (додаток К). В декларації були підтверджені зобов'язання

Всесвітнього продовольчого саміту 1996 року, спрямовані на те, щоб назавжди викоринити голод на Землі. Декларація також містить заклик збільшити внутрішнє і міжнародне фінансування сільського господарства, нові інвестиції в сільськогосподарський сектор, поліпшити загальне керівництво у вирішенні глобальних проблем продовольчої безпеки в партнерстві з відповідними зацікавленими сторонами державного і приватного сектора та ініціативно підходити до вирішення проблем продовольчої безпеки, які виникають у зв'язку з зміною клімату [143].

У національному законодавстві визначення поняття продовольчої безпеки вперше було здійснене в Законі України "Про державну підтримку сільського господарства України", який був прийнятий у 2004 році. Відповідно до нього продовольча безпека – це захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання його звичайної життєвої діяльності [51]. Умови досягнення продовольчої безпеки вважалися наступними: забезпечити країну власним продовольством в повній мірі і проводити закупівлі продуктів іноземного виробництва лише в крайніх випадках. Сьогодні основні принципи та напрямки забезпечення продовольчої безпеки в Україні визначаються наступними законодавчими актами: Законом України "Про основи національної безпеки України", "Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року", Постановою Кабінету Міністрів України "Деякі питання продовольчої безпеки", Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» та деякими іншими [155].

В Україні у 2011 р. Верховною Радою було ухвалено Закон «Про продовольчу безпеку України» (№ 8370-1), який мав би визначати правові, економічні та організаційні основи діяльності держави, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні продовольчої безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз та встановлював відповідальність держави за належний рівень харчування населення.

Ініціаторами зазначеного Закону були народні депутати Верховної Ради України VI скликання Калетнік Г.М., Терещук С.М., Борт В.П. та Сідельник І.І.

Дія цього закону поширюється на галузі, що забезпечують виробництво продукції сільського і рибного господарства, її заготівлю, зберігання, переробку та реалізацію, аграрну науку й освіту, вирішення продовольчих і соціальних проблем.

Законом визначено основні завдання у сфері формування продовольчої безпеки. Відповідно до закону, граничним (пороговим) значенням індикатора достатності запасів зерна у державних ресурсах, – що визначається як співвідношення між обсягами продовольчого зерна у державному продовольчому резерві та обсягами внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно, – вважається його 17-відсотковий рівень, що відповідає 60 дням споживання.

Граничним (пороговим) значенням індикатора економічної доступності продуктів, – що визначається як частка сукупних витрат на харчування у загальному підсумку сукупних витрат домогосподарств, – вважається його 50-відсотковий рівень.

Граничним (пороговим) значенням індикатора продовольчої незалежності за окремим продуктом, – що визначається як співвідношення між обсягом імпорту окремого продукту у натуральному виразі та ємністю його внутрішнього ринку, – вважається його 20-відсотковий рівень.

У законі визначено, що фізична доступність харчових продуктів визначається як структура джерел реалізації продовольчих товарів на ринку, наявність мережі роздрібної торгівлі у розрахунку на 10 тис. осіб, чисельність торгових місць на продовольчих ринках у розрахунку на 10 тис. осіб, чисельність підприємств малого бізнесу у сфері торгової діяльності на відповідній території, стан розвитку оптової торгівлі продовольчими товарами, наявність основних видів продовольчих товарів у роздрібній торговій мережі та на ринках на відповідній території та асортимент продовольчих товарів у роздрібній торговій мережі на відповідній території [19].

Проте Закон України «Про продовольчу безпеку України» був ветований Президентом України 10.01.2012 р. із зауваженнями.

Окремі дослідження також вказували на необхідність уточнення окремих положень Закону [122]. Наприклад, у статті 11 Закону України «Про продовольчу безпеку України» надано перелік з восьми індикаторів продовольчої безпеки, показники яких відображають відсутність або наявність загрози продовольчій безпеці України, зокрема на основі критеріїв цих індикаторів як граничних показників [118]. При цьому, в Законі встановлено критерії лише трьох з восьми індикаторів.

Порівнюючи індикатори, передбачені в цих двох документах, варто підкреслити, що лише один з них, зокрема індикатор економічної доступності харчових продуктів, включений в обидва переліки в однаковому формулюванні. Стосовно інших індикаторів, то, наприклад, передбачений в Законопроекті індикатор рівня споживання населенням харчових продуктів включає в себе два основних індикатори, закріплених у Методиці визначення основних індикаторів, а саме: забезпечення раціону людини основними видами продуктів (критерій – 17%) та добова енергетична цінність раціону людини (критерій – 2500 ккал.).

Крім того, два основних індикатори (диференціація вартості харчування за соціальними групами та ємність внутрішнього ринку окремих продуктів), що містяться в Методиці і визначають цільовий соціальних характер концепції продовольчої безпеки, взагалі не включені в Закон. Натомість, перелік індикаторів Закону розширений за рахунок п'яти нових, а саме [118]:

- 1) фізична доступність харчових продуктів,
- 2) стійкість продовольчого ринку,
- 3) безпечність і якість харчових продуктів,
- 4) рівень розвитку аграрного сектору,
- 5) природно-ресурсний потенціал і ефективність його використання.

Таким чином, відбувається зміщення акценту з індивідуального забезпечення продовольчої безпеки (забезпечення кожної людини) на загальне

(забезпечення як наявність ресурсу як такого). Відповідно до Закону, центральне місце у переліку індикаторів продовольчої безпеки, а отже, при визначенні загрози продовольчій безпеці України, займає індикатор ступеня незалежності продовольчого ринку як такий, що визначається показниками [118]:

- 1) продовольчої незалежності окремих видів продовольства (часткою імпорту у загальній структурі їх реалізації);
- 2) рівнем самозабезпеченості основними видами продовольства (достатністю запасів цих продуктів);
- 3) обсягом державних запасів продовольства;
- 4) балансом зовнішньої торгівлі продовольчими товарами.

Значення цього індикатора є ключовим для експортно-імпортної діяльності України, оскільки саме його критерій, в якості винятку, є підставою для введення законних експортно-імпортних обмежень або інших обмежень щодо забезпечення цілей продовольчої безпеки держави без порушення її міжнародно-правових зобов'язань, зокрема норм СОТ.

Румик І.І. пропонує включити до Законопроекту наступні пропозиції щодо індикаторів продовольчої безпеки України:

- 1) закріпити узгоджений перелік індикаторів продовольчої безпеки, які б корелювалися з чинними та відповідали соціальному призначенню закону,
- 2) визначити конкретні формули обрахунку індикаторів у статті 11 Розділу IV Законопроекту,
- 3) встановити критерії кожного з індикаторів у статті 12 Розділу IV Законопроекту [122]. На даний час питання державного регулювання проблем продовольчої безпеки України залишається не вирішеним.

Лушпаєв С.О. вважає, що розгляд правового регулювання відносин у сфері продовольчої безпеки окремих зарубіжних держав доцільно розпочати із сутності поняття продовольчої безпеки [76].

В Росії забезпечення продовольчої безпеки держави унормовується «Доктриною продовольственной безопасности Российской Федерации» в якій

під продовольчої безпекою Російської Федерації розуміється стан економіки держави за якого забезпечується продовольча незалежність Російської Федерації гарантується фізична та економічна доступність для кожного громадянина країни харчових продуктів, що відповідають вимогам законодавства Російської Федерації про технічне регулювання в об'ємах, які є не менші за раціональні норми споживання харчових продуктів, що необхідні для активного та здорового способу життя [40].

У Вірменії у 2002 р. було прийнято Закон Республіки Вірменія «Про забезпечення продовольчої безпеки» [49]. Цей закон закріплює дефініцію «забезпечення продовольчої безпеки держави» як такий стан економіки держави, що забезпечує продовольчу незалежність держави та гарантує фізичну та економічну доступність харчових продуктів для населення, що відповідають нормам охорони здоров'я.

Стаття 21 Конституції Республіки Беларусь гарантує кожному громадянину право на гідній рівень життя, зокрема на достатнє харчування [66]. У постанові Ради Міністрів Республіки Беларусь «О концепции национальной продовольственной безопасности Республики Беларусь» від [107] національна продовольча безпека визначена як такий стан економіки, за якого, незалежно від кон'юнктури світових ринків, населенню гарантується стабільне забезпечення продовольством у кількості, що відповідає науково обґрунтованим параметрам (пропозиція) і створюються умови для підтримання споживання на рівні медичних норм (попит), що відповідає умовам розширеного відновлення населення.

Стаття 37 Конституції Республіки Молдова [67] закріплює право кожної людини на безпечні продукти харчування. Згідно з Законом Туркменістану «Про продовольчу безпеку», продовольча безпека Туркменістану є таким станом економіки держави, за якого забезпечується необхідний рівень виробництва життєво важливих продуктів харчування та продовольчої сировини, а також гарантується доступність продовольства для всього населення у кількості, необхідній для активного та здорового життя [50, 76].

Німеччину небезпідставно називають локомотивом європейської інтеграції, і в цій якості вона активно і послідовно бере участь у розробці та реалізації Єдиної сільськогосподарської політики країн Євросоюзу, однією з ключових цілей якої проголошено забезпечення продовольчої безпеки на всьому загальноєвропейському просторі.

Основний акцент проблеми продовольчої безпеки в більшості європейських країн, в тому числі й Німеччини, в даний час полягає в захисті прав споживачів, забезпеченні екологічної безпеки продуктів харчування, збереженні навколишнього природного середовища.

З цією метою Федеральне міністерство продовольства, сільського господарства та захисту прав споживачів Німеччини (BMELV) активно співпрацює з Продовольчою і сільськогосподарською організацією ООН (FAO), Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ) і заснованими ними спеціальними органами, такими, наприклад, як Кодекс Аліментаріус (Продовольчий кодекс FAO), а також Європейської комісії в якості представника ЄС, працює над підготовкою стандартів, керівних принципів і кодексів галузевої практики з питань якості і безпеки харчових продуктів. Слід зауважити, що стандарти, які розробляються не є імперативними нормами національних законодавств, а використовуються у вигляді рекомендацій для держав, членів організації Кодекс Аліментаріус [117].

Усередині країни Міністерство очолює і координує всю роботу, пов'язану із забезпеченням національної продовольчої безпеки. Наукову діяльність в цій сфері здійснює Федеральний інститут оцінки ризиків (BfR) і чотири інших дослідних інститути.

Як на рівні ЄС, так і в самій Німеччині законодавчо закріплені три головні цілі продовольчого права:

- захист здоров'я (продажу підлягають виключно тільки безпечні харчові продукти);
- захист споживачів від обману;
- належне інформування громадськості.

Всі відповідні правові норми (продовольче законодавство Німеччини включає більше 200 постанов, законів і рішень) підпорядковані досягненню зазначених цілей. Крім того, як у всьому Європейському союзі, так і в кожній країні учасниці діють так звані «сім основних принципів забезпечення безпеки харчової продукції» (табл. 4.9).

Дедалі більшого значення у всіх європейських державах набуває виробництво екологічно чистої продукції. З 1995 р. по 2014 р. кількість еко-підприємств, в Німеччині, наприклад, збільшилася з 6,6 до 23 тисяч, а розміри посівних площ – з 310 тис. га до 1 млн. га.

Головними причинами такого бурхливого розвитку є суспільний попит що стрімко зростає, а також збільшення субсидування цього напрямку федеральними органами Німеччини в межах спільної сільськогосподарської політики Євросоюзу. Зокрема, на період переходу з традиційного на органічний спосіб виробництва еко-підприємства Німеччини можуть користуватися спеціальною допомогою, розмір якої є різним у федеральних землях. Кожен виробник отримує також премію за збереження нового способу виробництва і якщо перехід був здійснений раніше.

Таким чином, на прикладі Федеративної Республіки Німеччини зрозуміло, що в країнах Європейського союзу створена і діє розгалужена система державних і громадських організацій, яка на національному і загальноєвропейському рівнях ефективно вирішує проблеми продовольчої безпеки цих держав, дотримання прав і свобод споживачів, охорони здоров'я населення і навколишнього природного середовища.

У Франції політика у сфері продовольчої безпеки здійснюється на основі Стратегії внутрішньої продовольчої безпеки, згідно якої відповідальність за забезпечення продовольчої безпеки покладається на Міністерство сільського господарства, продовольства, рибальства, сільського та регіонального планування. Напрямами діяльності міністерства є продовольча політика, державна підтримка французьких виробників продукції та захист їх інтересів, рибальство та аквакультура, ветеринарія, захист рослин тощо. Частину функцій

виконують спеціальні агентства розвитку та науково-дослідні центри, які займаються науковими дослідженнями окремих проблем розвитку аграрної сфери й забезпечення продовольчої безпеки [11, с.182].

В Нідерландах основою системи забезпечення якості, яка має назву «Інтегрований контроль ланцюга» є контроль, відстежування, а також незалежна система санкцій щодо технологічного ланцюга виробництва свинини від підприємства розведення молодняку до роздрібної торгівлі. Найважливішими вимогами інтегрованого контролю є: співпраця виключно з визнаними відгодівельними підприємствами, постачальниками кормів і ветеринарами; повна документацій дій ветеринаром у вахтовому журналі; можуть використовуватися лікарські засоби лише з «Позитивного списку ветеринарних препаратів для свиноферм»; обов'язковим є архівування накладних від постачальників кормів і наявність транспортної документації при перевезенні свиней; маркування всіх тварин; наявність системи власного контролю [16, с.56-57].

На території Бельгії реалізацію державної політики у сфері аграрного виробництва здійснює Міністерство сільського господарства і наукової політики. Федеральне агентство з безпеки харчових продуктів Бельгії забезпечує перевірку та випробування продукції на усіх етапах харчового ланцюга згідно з відповідними програмами. Однією з таких програм є Програма забезпечення якості виробництва свинини, яка передбачає виявлення та перешкоджання появі ветеринарних препаратів у м'ясі. Органи державної влади Бельгії у питаннях продовольчої безпеки головну увагу приділяють забезпеченню якості харчових продуктів та мінімізації ризиків для здоров'я споживачів, що забезпечується шляхом гарантування стандартизації та максимального контролю [11, с.186].

Принципи забезпечення безпеки харчової продукції

Принцип	Значення
Взаємодія між усіма ланками продовольчого ланцюга	Заходи щодо забезпечення якості продовольства повинні послідовно здійснюватися по всьому технологічному ланцюжку. Великим досягненням в даному напрямку стало об'єднання в 2005 році всіх відповідних національних норм в одному загальному Кодексі про харчові продукти, кормові засоби і предмети першої необхідності (LFGB), що дозволило створити замкнуту систему правових норм і контролю на всіх етапах виробництва.
Відповідальність підприємця	Кожен виробник сам відповідає за безпеку своєї продукції. Це закріплено в продовольчому праві спеціальним поняттям «обов'язок виявляти належну ретельність». Відповідальність підприємства-виробника починається з підбору і контролю харчової сировини, яка надійшла на переробку і закінчується тільки тоді, коли правильно упакований і промаркований продукт залишає виробничу територію.
Відстеження	Від німецьких підприємств-виробників потрібна не тільки детальна інформація про те, куди і які продовольчі товари вони поставили, але також документальне підтвердження походження сировини. За цими даними в разі забруднення харчової продукції можливо набагато швидше встановити його причину і вжити відповідних невідкладних заходів.
Незалежна наукова оцінка ризику	У 2002 році уряд Німеччини прийшов до висновку про необхідність створення окремого виконавчого органу, який міг би вільно і незалежно від політичного, громадського і наукового впливу займатися оцінкою ризиків для здоров'я людей і навколишнього середовища, що існують в продовольчій сфері. Ним став Федеральний інститут оцінки ризиків (BfR) – одне з найбільш компетентних установ у цій галузі як в самій ФРН, так і у всьому Євросоюзі.
Поділ повноважень між сферами оцінки ризику та менеджменту ризику	З 2002 року поділ повноважень між двома цими сферами закріплено в законодавстві Німеччини і ЄС. На практиці він означає, що спочатку готується незалежний науковий висновок з проблеми, який потім передається органам, що приймають управлінські рішення, спрямовані на мінімізацію сукупного ризику для економіки, суспільства і навколишнього середовища.
Попередження	Закріплює пріоритет превентивних заходів з урахуванням адекватності пропонованих попереджувальних заходів реальним масштабам можливої загрози. Ці заходи повинні постійно перевірятися й уточнюватися при появі нових наукових даних. Широко застосовується на всіх стадіях забезпечення продовольчої безпеки і здатний помітно знизити ризики для споживачів.
Прозора комунікація ризику	Передбачає постійний обмін даними про наявні та можливі ризики, як на рівні наукового середовища, так і в сферах економіки, політики, засобах масової інформації. Міністерство продовольства, сільського господарства та захисту прав споживачів Німеччини активно співпрацює з цією метою з багатьма неурядовими та некомерційними організаціями, які виконують важливі завдання в сфері комунікації та представлення інтересів споживачів.

Джерело: <http://www.fao.org>

У США діють наступні спеціальні Закони: «Про продовольчу безпеку

США» (прийнятий 1985 р.), «Про поліпшення продовольчої безпеки» (1986 р.), які створили нормативну базу для державного регулювання продовольчої безпеки. Норми Закону США «Про продовольчу безпеку» спрямовані на забезпечення розвитку виробництва зерна, молочних продуктів, рису, сої, бобів, цукру. Основними цілями державного регулювання продовольчої безпеки в США є забезпечення населення якісними продуктами харчування, просування їх на міжнародних продовольчих ринках, розвиток внутрішнього сільськогосподарського виробництва [21].

Заслуговує на увагу також досвід забезпечення продовольчої безпеки Канади. В межах даного напрямку працюють урядові, громадські та некомерційні організації. Загальне поняття продовольчої безпеки було затверджене в «Канадському плані дій щодо продовольчої безпеки», який був розроблений у 1998 р. Незважаючи на те, що Канада в останні 50 років була країною з високим рівнем виробництва продовольства, в основі розробленого Плану покладена ідея підвищення забезпеченості продовольством як важливого фактора підвищення життєвого рівня населення.

Канадський План дій щодо продовольчої безпеки (Canada's Action Plan for Food Security) являє собою програму уряду Канади, в якій задекларовано наміри і конкретні дії урядових структур і громадських організацій в діяльності світового співтовариства щодо забезпечення продовольчої безпеки. Даний План передбачає виконання заходів з метою виконання завдань Світового саміту 1996 року.

Незважаючи на сприятливу ситуацію, в Канаді існують проблеми, що впливають на забезпечення продовольчої безпеки деяких соціальних груп населення. Згідно з офіційними статистичними даними близько 10% населення Канади (більше 3 млн. осіб) мають низький рівень доходів. Кожна десята канадська сім'я, з дітьми у віці до 6 років, не отримує достатньо продовольства. 800 тис. канадських сімей (приблизно 8% від загального числа) живуть нижче рівня продовольчої безпеки. Близько 2/3 населення має проблеми з вагою, велика частина корінних народів живе у віддалених територіях і не має доступу

до здорових і недорогих продуктам харчування [117].

Одним із пріоритетних напрямків державної політики Канади є підтримка продовольчого постачання населення, що проживає в північних територіях і в арктичному регіоні країни. Північні регіони, розташовані вище 60 паралелі, до складу яких входять Юкон, Північно-західні території і Нунавут, займають близько 40% території країни. В даний час там проживає близько 110 тис. осіб, що складає лише 0,3% від чисельності всього населення Канади (34 млн чоловік).

У 2007 р. уряд Канади прийняв нову п'ятирічну програму (до 2012 р.) під назвою «Канадська північна стратегія» [141]. Дана програма є логічним продовженням державної підтримки постачання продовольства в північні регіони «Продовольство поштою» (Food Mail Program), яка діяла з 1986 р.

Також Канада є активним учасником міжнародної та гуманітарної допомоги. Міжнародний пакет допомоги (The International Assistance Envelope – IAE) є основним інструментом управління і планування федерального бюджету в рамках надання допомоги. Згідно з матеріалами офіційного статистичного звіту про ступінь участі Канади в забезпеченні продовольчої безпеки (в межах виконання Плану продовольчої безпеки) з 1990 р. обсяг міжнародної допомоги Канади країнам, що розвиваються зріс більш ніж в 2 рази і в 2013 р. склав 5,2 млрд доларів США. Велика частина міжнародної допомоги (90%) реалізується згідно урядових програм.

Процес глобалізації поширюється і на сферу продовольчої безпеки. Світовий досвід показує, що в даний час проблематику адекватного забезпечення продуктами харчування різних верств населення можна розглядати тільки у вузькому національному розрізі. Участь кожної конкретної країни у вирішенні глобальних проблем продовольчої безпеки стає актуальним завданням, нарівні з національними програмами. Розвинені країни виділяють істотні фінансові ресурси для боротьби з голодом, для розвитку сільського господарства і продовольчої інфраструктури в найбільш бідніших країнах світу. Так, тільки за останні три роки в процесі виконання «Аквільської ініціативи»

канадський уряд профінансував різні програми по поліпшенню продовольчого постачання населення в бідних країнах на суму 1,2 млрд. дол. [144].

На основі вивчення зарубіжного законодавства С.О. Лушпаєв пропонує наступне визначення категорії «продовольча безпека держави» як стан економіки держави, за якого, незалежно від кон'юнктури світових ринків, за рахунок власного виробництва забезпечується продовольча незалежність держави, населенню країни гарантується фізична, економічна доступність, якість і безпечність основних видів харчових продуктів та чистої питної води, що відповідають вимогам норм законодавства про охорону здоров'я та про технічне регулювання, в об'ємах, які є не менші за раціональні норми споживання харчових продуктів, що є необхідними для активного та здорового способу життя, реалізації демографічної політики [76].

Враховуючи досвід інших країн у напрямку законодавчого регулювання забезпечення продовольчої безпеки необхідним вважається повторне прийняття Верховною Радою України закону «Про продовольчу безпеку», де буде унормовано державну політику у сфері продовольчої безпеки України.

РОЗДІЛ 5

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ

5.1. Методичні підходи до оцінки експортного потенціалу продовольчого ринку

Експортний потенціал продовольчого ринку можна визначити як спроможність аграрного сектору та його галузей виробляти конкурентоздатні на світовому ринку товари шляхом використання як порівняльних національних переваг, так і нових конкурентних переваг, заснованих на досягненнях науково-технічного прогресу [86].

Експортний потенціал, як і будь-який інший (виробничий, ресурсний, кадровий тощо), не виокремлюється у конкретній матеріально-речовій формі, а лише може бути оцінений суб'єктом дослідження з певних методологічних позицій. Кожне дослідження, присвячене проблемі експортного потенціалу господарюючих суб'єктів, має виходити з певних цільових установок. Категорія експортного потенціалу господарської системи як інструменту для досягнення певних цілей, може розглядатися з декількох позицій. В першу чергу, нарощування і реалізація експортного потенціалу забезпечує господарську систему експортною виручкою. Чим гостріші потреби, які здатна забезпечити експортна виручка, тим більші обсяги ресурсів господарська система готова спрямувати на здійснення експорту. Відповідно, ефективність такого експорту, спрямованість та інтенсивність заходів управління експортним потенціалом будуть визначатися через призму цілей, заради яких потрібні валютні надходження. В рамках зазначеного підходу формуються методики оцінки експортного потенціалу безпосередніми обсягами експорту, здійсненого в минулому, показниками товарних умов торгівлі та умов торгівлі з урахуванням доходів від експорту. В межах даного підходу здійснюється емпірична оцінка залежностей обсягів експорту від окремих чинників та

будуються прогнози обсягів експорту на основі припущень про можливу динаміку виділених чинників [125].

Зовнішньоекономічні зв'язки підприємств та галузей загальнодержавних економічних систем повинні бути щільно пов'язаними з відтворювальним процесом цих систем, здійснювати позитивний вплив на темпи зростання, забезпечувати оптимальність процесу формування пропорцій відтворення, а також сприяти структуризації економіки регіону в цілому. Зазначена стратегічна мета експортної діяльності, як складової зовнішньоекономічної, є фактором, що сприяє збільшенню виробництва експортноорієнтованих товарів, підвищенню показників технічного оснащення та технологічного забезпечення, споживчих характеристик зазначених товарів, мінімізації або раціоналізації витрат та збалансуванню цін на продукцію.

Участь у міжнародному поділові праці є важливою передумовою розвитку продуктивних сил національних економік. Це істотно посилює значення зовнішньоекономічної діяльності, яка в сучасних умовах інтенсифікації глобалізаційних процесів відіграє системоутворюючу роль.

Розширення та інтенсифікація світогосподарських зв'язків на рівні економічних систем посилює значення експортного потенціалу для забезпечення сталого розвитку національної економіки в цілому.

Від рівня ефективності формування та реалізації експортного потенціалу залежить його участь у міжнародному поділі праці, що обумовлює необхідність визначення методичних підходів до його оцінки.

Для виявлення тенденцій і факторів розвитку експортного потенціалу продовольчого ринку і прийняття ефективних управлінських рішень щодо його розвитку необхідна комплексна система моніторингу, що повинна включати: системи показників ендогенних та екзогенних факторів процесу формування та використання експортного потенціалу для системного аналізу його результатів; розробку механізму формування багатоаспектних продуктово-орієнтованих баз даних щодо експорту; розробку системи показників та проведення аналізу стану продовольчого ринку, рівня забезпеченості внутрішніх продовольчих

потреб, можливих загроз продовольчій безпеці і динаміки експортної діяльності суб'єктів ринку; інтегральну комплексну оцінку існуючого рівня експортного потенціалу. Це дозволить відобразити процес формування та реалізації експортних можливостей у відповідній інформаційно-аналітичній системі, акумулювати в великі обсяги актуальної і ретроспективної інформації за якісними та кількісними характеристиками експортної діяльності суб'єктів продовольчого ринку і забезпечить аналіз ефективності прийнятих на її основі рішень.

В процесі встановлення наукових підходів до оцінки експортного потенціалу необхідно зазначити фактори, що впливають на формування експортного потенціалу окремої економічної системи: наявні людські ресурси (серед яких ті, що володіють іноземними мовами, освітою в галузях ЗЕД тощо); середній рівень якості експортноорієнтованої продукції та її сприйняття з сторони потенційних чи наявних імпортерів; інвестиції в інновації та науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи; розмір субсидування експорту зі сторони держави; орієнтація маркетингової діяльності; розмір та наявність тарифних та нетарифних обмежень експорту; швидкість та рівень інфляційних процесів та зміни курсу національної грошової одиниці; наявні та потенційні ринки для експорту продовольчої продукції, їх ємність та перспективи розвитку тощо.

Експортний потенціал продовольчого ринку поєднує фактори, які впливають на відтворювальний процес та забезпечують можливості для ефективної участі у міжнародному поділі праці у сфері забезпечення харчових потреб та формуванні продовольчої безпеки. Окремі дослідники до цих факторів відносять:

- рівень розвитку технології виробництва (основних виробничих фондів, інноваційності виробництва);
- кількісний та якісний рівень кадрового забезпечення;
- рівень забезпечення виробництва предметами праці (сировиною, матеріалами тощо);

- вигідне територіальне розташування виробничих потужностей, наявність розвинених шляхів сполучення;
- рівень продуктової спеціалізації;
- рівень виробничо-господарського кооперування;
- частка продовольчого ринку на регіональному, загальнодержавному та міжнародному рівнях;
- наявність та інтенсивність конкуренції на ринках різних рівнів тощо [79].

Класифікація факторів, які визначають розмір експортного потенціалу регіональної економіки, дала можливість визначити умови, за яких створюється та упорядковується середовище для оптимального формування перспективного та ефективного реалізації наявного експортного потенціалу. Ці умови поділяються на загальноекономічні, політичні, нормативно-правові, соціокультурні, техніко-технологічні та природно-кліматичні.

Відповідно до ступеню контролю з боку суб'єкту управління над факторами формування експортного потенціалу вони розділяються на ендогенні (пов'язані із виробничою, зовнішньоекономічною діяльністю регіональної економічної системи, стратегією й тактикою її маркетингової діяльності, якісними та кількісними характеристиками менеджменту тощо) та екзогенні (параметричні характеристики політико-правового, природно-кліматичного й географічного середовища регіону, його внутрішнього та зовнішнього ринків) (рис. 5.1).

Наявність різноманітних науково-методичних підходів до оцінки експортного потенціалу окремих продовольчих ринків обумовлена складністю та багатогранністю його змісту як економічної категорії.

Рис. 5.1. Фактори, які формують експортний потенціал продовольчого ринку

Підходи до аналітичної оцінки експортного потенціалу продовольчого ринку включають різні методики, які класифікуються за такими ознаками:

➤ За рівнем складності виділяють прості кількісні і складні багатофакторні методики оцінки.

➤ Відповідно до одиниць виміру експортного потенціалу виділяють кількісні та експертні методики.

Кількісні методи використовують класичні одиниці виміру: частки, натуральні та вартісні одиниці, відсотки тощо. Експертні методи ґрунтуються на бальній системі оцінок і передбачають залучення відомих експертів та фахівців з конкретного продукту чи ринку. Однією із таких методик є розрахунок інтегрального показника зовнішньоекономічного потенціалу на основі "радару зовнішньоекономічного потенціалу" і визначається відносною площею радара, побудованого всередині оцінного кола за показниками виробничого потенціалу, конкурентоспроможності, експортно-збутової діяльності, фінансової спроможності [152].

➤ Відносно об'єкту оцінки можуть бути використані методики, в яких одиницею оцінювання є окреме підприємство-експортер, окрема підгалузь чи ринок певної (або усієї) продовольчої продукції в цілому чи його територіальної складової.

➤ За ознакою застосовуваних параметрів оцінки, розрізняють методики змістовні, які передбачають аналітичну оцінку окремих складових експортного потенціалу ринку або обраних факторів, що його формують, та порівняльні, які встановлюють обсяг експортного потенціалу через порівняння параметрів конкретної продукції або результатів функціонування ринку із продукцією-конкурентом або іншими ринками.

Більшість існуючих розробок обмежуються встановленням прогностичного рівня попиту на продовольчі товари, які базуються на вивченні існуючої інформації щодо структурних зрушень у попиті та виробничих потужностях. Окремі методичні підходи базуються на гіпотезі, що структуру експортного потенціалу формує комплекс окремих потенціалів у певному структурному співвідношенні [148]. Даний методичний підхід має значну кількість застережень при застосуванні і тому не може використовуватися для агрегованих ринків, до яких відноситься і продовольчий [79].

Кириченко О.М. для ринків, які володіють обмеженим ресурсним потенціалом (наприклад сільськогосподарською сировиною для технологічних потреб харчової промисловості) пропонує визначати прогнозне значення експортного потенціалу виходячи із площі земель, що задіяні у сільськогосподарському виробництві [63].

Від ефективності використання наявних площ ріллі безпосередньо залежить обсяг та структура виробництва сільськогосподарської продукції. Зазначений методичний підхід може бути реалізований у вигляді розрахунків за формулою:

$$(5.1)$$

де E_{pt} – експортний потенціал харчової промисловості в t -му періоді, млн дол. США;

P_{r0} – площа ріллі в базовому періоді, млн га;

I_{pr}/t – індекс зміни площі ріллі, частка одиниці;

E_0 – ефективність використання ріллі в базовому періоді, грн/га;

I_{E_t} – індекс ефективності використання ріллі, частка одиниці;

a_0 – частка продукції сільського господарства, яка була спрямована на переробку в базовому періоді, частка одиниці;

I_{a_t} – індекс зміни частки продукції, що спрямовується на переробку, частка одиниці;

R – рівень рентабельності продукції харчової промисловості, частка одиниці;

S – курс національної валюти по відношенню до дол. США;

K_0 – коефіцієнт експортної орієнтації галузі в базовому періоді, частка одиниці;

I_{K_t} – індекс зміни експортної орієнтації галузі, частка одиниці.

Найбільш розповсюдженою та використовуваною є методика, яка базується на простих кількісних способах визначення параметрів експортного потенціалу, і реалізується через розрахунок й аналіз системи показників, які обумовлюють та характеризують експорт продовольчої продукції. Більш

складні методики, які оцінюють існуючу та прогнозують перспективну структуру експорту, визначають спеціалізацію окремих економік, застосовуються при розробці складних стратегічних програм.

При дослідженні експортного потенціалу ринків продовольчих товарів необхідно враховувати доцільність експорту тієї чи іншої продукції, яка найчастіше виражається показниками економічної ефективності експорту.

Під ефективністю експорту розуміють багатоаспектну багатофакторну характеристику експортної активності підприємства (групи підприємств, галузі, регіону), яка свідчить про доцільність, необхідність та важливість експорту певної продукції [151].

Критерії рівня ефективності використання експортного потенціалу продовольчого ринку повинен вказувати на:

- здатність суб'єктів ринку та системи в цілому до створення ефекту, збереження складових ринку як цілісного комплексу організаційних, техніко-технологічних, соціально-економічних та інших елементів завдяки використанню внутрішніх резервів та, при необхідності, залученню їх із зовнішнього середовища;

- здатність до адаптації до динамічного розвитку зовнішнього середовища у його ринково-продуктовому, технологічному, просторовому, часовому та інших векторах;

- циклічну сталість процесу “вхід-перетворення-вихід”, яка передбачає динамічну збалансованість його факторів за умови збереження принципів економічної раціональності, ринкової та соціальної доцільності;

- напрям руху продовольчого ринку як економічної системи відносно її цілі та відносно інших економічних систем (конкурентоспроможність) [14].

Бестужева С.В. пропонує визначати ефективність експортного потенціалу через функцію виду:

(5.2)

де $x_1, x_2 \dots x_n$ – показники, що відображають рівень ресурсного потенціалу, відповідність його стратегічному вектору розвитку країни, придатність його до адаптації до умов зовнішнього та внутрішнього середовища [14].

Такий підхід вважається дещо обмеженим, оскільки враховує лише ресурсний потенціал продовольчого ринку. Можна погодитися, що він є визначальним для формування експортного потенціалу, але такі фактори, як нормативно-правове регулювання, стан політико-правового середовища, наявність тарифних та нетарифних обмежень також здійснюють істотний вплив на формування та ефективне використання експортного потенціалу галузі.

На нашу думку найбільш доцільним є використання такого показника, як коефіцієнт ефективності експорту, який розраховується за формулою:

(5.3)

де EEx_i – ефективність експорту i -ї країни;

$Ex_i/ЧН_i$ – експорт i -ї країни на душу населення;

$Ex_i/ВВП_c$ – частка експорту i -ї країни у світовому ВВП;

$Ex_c/ЧН_c$ – світовий експорт на душу населення;

$Ex_i/ВВП_i$ – частка експорту i -ї країни в її ВВП (ВВП України в дол).

Зазначений коефіцієнт ефективності експорту є відносним показником надходжень від експорту на одного жителя від кожного відсотка ВВП, що був експортованим у порівнянні із світовою середньою величиною, прийнятою за базисне значення у 100% [79].

Показники, що використовуються для оцінки експортного потенціалу продовольчого ринку можна застосовувати як ізольовано один від одного так і комплексно, для оцінки процесів формування, наявності та використання існуючого експортного потенціалу підприємства, галузі чи регіону (табл. 5.1).

Чисельність різних показників та складність дослідження обумовили завдання пошуку адекватної методики математичного розрахунку інтегрованого показника оцінки експортного потенціалу продовольчого ринку,

яка дала б можливість найбільш точно визначити значення об'єкта, що досліджується.

Таблиця 5.1

Показники оцінки експортного потенціалу продовольчого ринку

№ з/п	Назва показника	Математична формула показника	Характеристика і призначення показника
1.	Експортна квота	$E_k = \frac{E_i}{V}$ де E_i – вартість експорту i -ї продукції; V – валовий національний продукт	В межах від 0 до 1 Показує значимість експорту певного виду продукції для національної економіки
2.	Структура експорту та експортна спеціалізація регіону	$E_{sp} = \frac{E_{i,reg}}{E_{i,tot}}$ де $E_{i,reg}$ – загальна вартість експорту регіону	В межах від 0 до 1 Вказує на спеціалізацію регіону в експорті певного виду продукції
3.	Конкурентоспроможність продовольчої продукції	$K_k = \frac{C_{i,exp} - C_{i,dom}}{C_{i,exp}}$ де $C_{i,exp}$ – сума споживчих характеристик продукції; $C_{i,dom}$ – сума витрат на придбання продукції	В межах від 0 до 1 Свідчить про наявність споживчих переваг конкретного виду продукції на визначеному експортному ринку
4.	Питома вага прибутку від експорту у сукупних прибутках суб'єктів ринку	$P_e = \frac{P_i}{P_{tot}}$ де P_i – прибуток від експорту i -ї продукції;	В межах від 0 до 1 Свідчить про значимість експорту конкретного виду продукції для національної економіки
5.	Питома вага продукції, що сертифікована на відповідність міжнародним стандартам	$K_{cert} = \frac{E_{cert}}{E_{tot}}$ де E_{cert} – загальна вартість експорту сертифікованої продукції	В межах від 0 до 1 Вказує на частку продукції, що сертифікована на експортному ринку
6.	Питома вага продукції з інноваційною складовою	$K_{innov} = \frac{E_{i,innov}}{E_{i,tot}}$ де $E_{i,innov}$ – загальна вартість експорту інноваційної продукції	В межах від 0 до 1 Показує на перспективність та інноваційність експорту
7.	Ефективність виробництва експортної продукції	$E_{vep} = \frac{C_{exp} - C_{dom}}{C_{exp}}$ де C_{exp} , C_{dom} – відповідно ціни експорту та внутрішня ціна; C_e , C_p – відповідно собівартість експортованої продукції та реалізованої на внутрішньому ринку	В межах від -1 до 1 Вказує на доцільність експорту певної продукції. При від'ємному значення доцільним є продаж на внутрішньому ринку. Показник може змінюватись при зміні рівня насиченості внутрішнього ринку
8.	Рентабельність експортних операцій	$R_e = \frac{P_i}{C_{i,exp}}$	Вказує на доцільність та ефективність експорту певної продукції

Як варіант розрахунку, для обчислення узагальненої характеристики експортного потенціалу продовольчого ринку, може бути використана формула середньої геометричної [43]:

$$a = \frac{\sum_{i=1}^n a_i}{n}, \quad (5.4)$$

де a_n – значення конкретного показника оцінки експортного потенціалу;
 n – кількість показників.

Цей спосіб може застосовуватися й в умовах, коли часткові показники мають від'ємне значення. Недоліком його є можливість отримання інтегрованого показника, який дорівнюватиме 0, коли більшість із вихідних величин будуть більшими за 0. Тому, у випадку, коли одне із значень конкретних показників буде близьким до 0, застосовувати зазначений метод обчислення інтегрованого показника оцінки експортного потенціалу недоцільно, оскільки трактування його буде не достовірним.

Для усунення зазначеного недоліку можна застосовувати 2 підходи:

- використання формули, в результаті обчислення якої 0 може бути отриманий лише тоді, коли всі показники будуть дорівнювати 0:

$$a = \frac{\sum_{i=1}^n a_i}{n}, \quad (5.5)$$

- поєднання вищенаведеного способу із методом експертних оцінок. Для цього необхідно визначити і врахувати вагові коефіцієнти (k_i) для кожного із конкретних показників оцінки експортного потенціалу.

$$a = \frac{\sum_{i=1}^n a_i \cdot k_i}{\sum_{i=1}^n k_i}, \quad (5.6)$$

Проведені дослідження вказують на позитивний вплив зростання експорту на досягнення сталості економічного розвитку окремих ринків [68]. Це обумовлює значимість завдання з визначення продовольчих товарів, які володіють високим експортним потенціалом і достатнім рівнем конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

Розробка методики комплексної оцінки експортного потенціалу продовольчого ринку дозволяє знизити інтуїтивний характер суб'єктів його зовнішньоекономічної діяльності, внести впорядкованість, обґрунтованість,

ефективну організацію у побудову і функціонування управління експортною діяльністю.

5.2. Дослідження експортного потенціалу продовольчого ринку України

Формування ринкових відносин в аграрному секторі національної економіки та формування конкурентоспроможності аграрних підприємств не можливе без здійснення відповідних економічних реформ та включення України у світові інтеграційні процеси. Особлива роль при вирішенні цих проблем належить зовнішньоекономічній діяльності та вдосконаленню механізмів її регулювання.

Зовнішньоекономічна діяльність є важливою і невід'ємною частиною господарської діяльності підприємств, фірм, усіх учасників ринкових відносин. Перехід до ринкових відносин і організація фондового, товарного ринків та ринків факторів виробництва створюють сприятливі умови для здійснення зовнішньоекономічної діяльності підприємств і організацій АПК, підвищення рівня та обсягів виробництва. У нових економічних умовах господарювання підприємства і об'єднання АПК отримали право безпосередньо здійснювати експортно-імпорتنі операції.

У дослідженні [98] зазначається, що в аграрному секторі економіки України існує низка загрозливих явищ, що свідчать про низьку конкурентоспроможність українських підприємств:

1. Низька ефективність цієї галузі порівняно з іншими країнами – загрозливим, з точки зору продовольчої безпеки, можна вважати істотне зниження рентабельності основних видів продукції сільського господарства.

2. Невідповідність структури українського експорту попиту країн ЄС на сільськогосподарську продукцію. Значні порівняльні переваги на ринках країн

ЄС Україна має лише у торгівлі жирами тваринного і рослинного походження та зерновими культурами.

3. Невелика частка підприємств, сертифікованих згідно міжнародних стандартів.

4. Низька якість продукції внаслідок того, що близько 50% сільськогосподарської продукції виготовляється дрібними приватними господарствами населення, які обмежені фінансовими, матеріальними, технологічними, інформаційними ресурсами; у виробництві аграрної продукції зайняті переважно особи без належної фахової підготовки, у результаті чого виготовлена у цих господарствах продукція втрачає конкурентні переваги не лише на зовнішніх, але й на внутрішньому ринку.

На думку Пани А.О. основним є подолання таких проблем з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду:

1) гармонізація вітчизняних стандартів на сільськогосподарську продукцію згідно стандартів ЄС;

2) збільшення експортного потенціалу вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції через: сприяння розробці і впровадженню систем управління якістю; покращення репутації України на міжнародному ринку продовольства як країни-виробника екологічно чистих і безпечних продуктів, співробітництво з міжнародними фондовими біржами, організація міжнародних виставок, ярмарок, семінарів в Україні та сприяння участі вітчизняних суб'єктів господарювання у таких заходах за кордоном; збільшення обсягів державного фінансування наукових розробок у сфері біотехнологій, генетики, селекції, племінної діяльності, з метою покращення вхідних факторів забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції;

3) налагодження сучасної інфраструктури аграрного ринку;

4) посилення кооперації господарств населення виробників сільськогосподарської продукції;

5) налагодження співпраці між виробниками сільськогосподарської продукції та дослідними установами;

б) використання позитивного досвіду країн ЄС у регулюванні ринку аграрної продукції у напрямі зміцнення конкурентоспроможності АПК [98].

Важливою складовою ринку продовольства є його імпорт, що дозволяє збалансувати споживчі запити за окремими групами товарів (табл. 5.2).

Таблиця 5.2

Динаміка імпорту окремих продуктів в Україні, тис.т

Продукція	Роки								Відношення даних 2014р. у % до		
	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	1995	2005	2010
Зерно	200	1010	226	175	273	228	242	263	121,0	107,1	138,3
Картопля	126	11	5	30	41	23	23	40	18,3	460,0	76,7
Овочі і баштанні	41	29	100	311	285	213	237	225	578,0	237,0	76,2
Плоди, ягоди і виноград	309	179	860	1130	1163	1171	1172	856	379,3	136,3	103,7
М'ясо та м'ясопродукти	19	38	325	378	244	423	332	201	1747,4	102,2	87,8
Молоко та молочні продукти	58	50	112	273	257	410	548	357	944,8	489,3	200,7
Яйця	5	2	5	7	3	4	5	7	100,0	100,0	71,4

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Істотний вплив на розвиток ринку продовольства здійснює експорт продукції сільського господарства та переробних галузей харчової промисловості (табл. 5.3).

Таблиця 5.3

Динаміка експорту окремих продуктів в Україні, тис.т

Продукція	Роки								Відношення даних 2014р. у % до		
	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	1995	2005	2010
Зерно	814	1330	12650	14239	14825	27798	27836	33423	3419,7	220,0	195,5
Картопля	16	1	6	8	13	7	16	17	100,0	266,7	200,0
Овочі і баштанні	194	30	150	335	303	346	379	294	195,4	252,7	113,1
Плоди, ягоди і виноград	31	88	305	353	239	351	392	350	1264,5	128,5	111,0
М'ясо та м'ясопродукти	184	163	82	48	79	125	182	218	98,9	222,0	379,2
Молоко та молочні продукти	1420	1100	1901	956	964	820	769	527	54,2	40,5	80,4
Яйця	4	0	1	75	83	82	105	147	2625,0	10500	140,0

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

У 2012 році сальдо зовнішньої торгівлі продукцією АПК було позитивним і становило 10,3 млрд. дол., що склало на 60% більше порівняно з

2011 роком. Загальний обіг сільськогосподарської продукції становив 26,1 млрд дол., що перевищило показник 2011р. на 31 %. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства у 2013 році частка аграрної продукції у загальнодержавному експорті склала близько 27 %. Необхідно також зазначити, що АПК є чи не єдиною галуззю української економіки, яка має позитивне сальдо зовнішньої торгівлі у розмірі 8,8 млрд. доларів.

Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі продукцією АПК в основному сформоване за рахунок експорту зернових культур та продуктів їх переробки (табл. 5.4).

Таблиця 5.4

Сальдо зовнішньої торгівлі за окремими видами продовольства в Україні, тис.т

Продукція	Роки							
	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Зерно	614	320	12424	14064	14552	27570	27594	33160
Картопля	-110	-10	1	-22	-28	-16	-7	-23
Овочі і баштанні	153	1	50	24	18	133	142	69
Плоди, ягоди і виноград	-278	-91	-555	-777	-924	-820	-780	-506
М'ясо та м'ясопродукти	165	125	-243	-330	-165	-298	-150	17
Молоко та молочні продукти	1362	1050	1789	683	707	410	221	170
Яйця	-1	-2	-4	68	80	78	100	140

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

У перерахунку на зерно у 2012-2013 рр. експортувалося близько 27,5 млн. т. продукції, у 2014 р. – понад 33 млн. т. За період незалежності Україна стала одним із основних учасників міжнародного ринку зерна, займаючи одне із перших місць у світі за рівнем експорту.

Також значний внесок у обсяг експорту продовольчих товарів здійснює олійножирова галузь, більша частина продукції якої вивозиться за межі України. Станом на 2014 р. Україна є найбільшим гравцем на світовому ринку соняшникової олії, забезпечуючи майже 60 % його обсягу. За період 1990-1999 р. експорт олії коливався в межах 65-200 тис. т. на рік. Введення мита на експорт насіння соняшнику зумовив бурхливий розвиток олійножирової

промисловості та сприяв зростанню експорту олії. Протягом 2000-2005 рр. Україна експортувала від 500 до 1000 тис. т. олії, а у 2010-2014 рр. обсяг експорту олії перевищував 2 млн. т і досяг максимального значення у 2012р. – 4,4 млн. т.

У 1992р., згідно даних Всесвітньої продовольчої організації (FAO), експорт олії складав лише 58 млн. дол. США, що склало лише 1,8 % від загальної вартості експорту продукції АПК України. У 2011-2014 р. вартість експорту олії становила 3,4-4,2 млрд. дол. США, що в загальному підсумку експорту агропромислової продукції становило від 20,6 % до 26,5 %.

Одним із найбільш надійних способів оцінки експортного потенціалу продовольчого ринку ми вважаємо балансовий метод дослідження, застосування якого дає можливість визначити джерела надходження основних видів сільськогосподарської сировини, динаміку її переробки промисловими підприємствами та населенням, споживання аграрної продукції в неперобленому вигляді, а також виявити надлишки продукції сільського господарства та харчової промисловості, які можуть використовуватися в якості експорту за межі країни.

Статистичними управліннями на основі обстежень сільськогосподарських підприємств та домогосподарств населення формуються баланси переважної кількості видів сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів. Нами було узагальнено статистичні дані за наявними показниками.

Україна є одним з основних світових виробників зерна, а в 2013/14 МР міцно закріпилася серед лідерів з експорту зернових. Так, наприклад, за останнє десятиліття частка експортованого зерна зросла з 27% в 2004/05 МР до 52% від загального обсягу виробництва зерна, прогнозованих у 2013/14 МР. При цьому, для ринку кукурудзи частка експорту складає 66%. Це дозволяє констатувати експортну орієнтацію українського зернового ринку, при якій з 63 млн. т виробленого в 2013 р. зерна близько 32,5 млн. т було експортовано. За даними Мінагропроду, за 2013/14 МР з України було експортовано близько 32,5 млн. т зерна, 20,1 млн. т кукурудзи і 2,5 млн. т ячменю [126]. Саме цей рекордний

обсяг дозволив Україні увійти до трійки лідерів серед світових експортерів зернових в 2013/14 МР (табл. 5.5).

Таблиця 5.5

Найбільші світові експортери зерна у 2013/14 МР

Країна	Обсяг експорту, млн. т	Частка, %
Великобританія	85,3	27
ЄС	38,2	12
Україна	32,2	10
Канада	26,5	8
Австралія	26,4	8
Росія	24,9	8
Інші	86,0	27
Всього	319,5	100

Джерело: [Зерновой рынок : вызовы сезона – 2014/15 & уроки 2013/14. // АПК-ИНФОРМ. – 2014. – № 1. – С. 8-14.]

Більшість експорту українського зерна здійснюється через портову мережу морським шляхом. В останні роки порти Чорного моря значно наростили потужності щодо відвантаження зернових культур на експорт. У листопаді-грудні 2013 р. через портові зернові термінали було перевалено 5 млн. т, що, на думку учасників ринку, було нереальним у порівнянні з минулими сезонами, коли рекорд перевалки становив близько 3,8 млн. т. Згідно з даними ІА «АПК-Інформ», в липні-квітні 2013/14 МР експорт зерна з України склав 28,71 млн. т (+ 41% до рівня за аналогічний період сезону – 2012/13 р.) при експортному потенціалі в 31,1 млн. т, олійних – 3,2 млн. т (+ 24%) при потенціалі в 3,63 млн. т [53].

На сьогоднішній день потужності з перевалки зернових в морських портах України становлять, за різними оцінками, від 45 до 50 млн. т. Крім того, згідно із затвердженими планами розвитку морських портів України, Іллічівський порт має намір збільшити потужності з перевалки зернових і зернобобових вантажів майже на 12 млн. т, Південний порт – на 21 млн. т, Одеський – на 5 млн. т. Що стосується Одеського порту, то завдяки реалізації

інвестиційних проектів пропускна здатність збільшиться до 10-12 млн. т зернових вантажів проти 1-8 млн. т [54].

У 2014 р. був зафіксований рекордний обсяг експорту зернових та зернобобових – понад 33 млн. т, що склало 52,3 % від валового його виробництва (табл. 5.6).

Таблиця 5.6

**Баланс зерна (включаючи продукти переробки зерна
в перерахунку на зерно), тис. т**

	Роки							Відношення, 2014 р. до 1995 р., %
	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014	
Виробництво	33930	24459	38016	39271	46216	63051	63859	188,2
Зміна запасів на кінець року	-757	1329	-314	-2054	-10052	6933	2977	-393,3
Імпорт	200	1010	226	175	228	242	263	131,5
Усього ресурсів	34887	24140	38556	41500	56496	56360	61145	175,3
Експорт	814	1330	12650	14239	27798	27836	33423	4106,0
Витрачено на корм	18527	11056	13817	14787	16147	16183	15678	84,6
Витрачено на посів	4600	3597	3294	3222	2953	2890	2883	62,7
Втрати	1220	309	375	794	1491	1506	1593	130,6
Переробка на нехарчові цілі	876	100	670	1650	1454	1367	1281	146,2
Фонд споживання	8850	7748	7750	6808	6653	6578	6224	70,3

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Всього ж, у порівнянні із даними 1995 р., обсяг експорту зернових у фізичному вимірі зріс у 4,1 рази, тоді, як виробництво збільшилось лише на 88 %. Зростання виробництва зерна (на 30 млн. т. у порівняно із 1995 р.) є основою для збільшення експортного потенціалу. Іншими резервами для цього було зменшення витрат зерна для годівлі худоби (3 млн. т), більш раціональне використання зерна для насінєвих цілей (1,1 млн. т), зменшення споживання хлібопродуктів населенням України (2,5 млн. т).

Також істотним є зростання експортного потенціалу олійно-жирового сектора продовольчого ринку, особливо галузі виробництва соняшникової олії (табл. 5.7).

Таблиця 5.7

**Баланс рослинної олії в Україні (включаючи основні оліємісткі продукти,
в перерахунку на олію, тис. т**

Показник	2005р.	2010р.	2011р.	2012р.	2013р.	2014р.	Відношення, 2014 р. до 2005 р., %
Виробництво олій рослинних, всього	1437	3101	3268	4067	3712	4926	342,8
у т.ч.							
соняшникова	1382	3030	3177	3939	3539	4661	337,3
соєва	25	69	60	93	113	155	620,0
інша	30	2	31	35	60	110	366,7
Зміна запасів на кінець року	114	-151	33	-75	10	-35	-30,7
Імпорт	264	319	249	231	296	223	84,5
у т.ч.							
пальмова	204	280	190	172	238	175	85,8
кокосова	27	32	31	27	29	20	74,1
інша	33	7	28	32	29	28	84,8
Всього ресурсів	1587	3571	3484	4373	3998	5184	326,7
Експорт	900	2850	2814	3742	3353	4578	508,7
у т.ч.							
соняшникова	852	2701	2683	3614	3209	4342	509,6
соєва	8	46	38	58	82	122	1525,0
інша	40	103	93	70	62	114	285,0
Втрати, витрати на нехарчові цілі	52	41	45	40	41	35	67,3
Фонд споживання	635	680	625	591	604	561	88,3

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Із усього обсягу виробництва рослинних масел майже 95 % складає олія соняшникова, яка користується стабільно високим попитом на світовому ринку. Україна в останні роки постійно займає частку у 60 % від усього обсягу міжнародної торгівлі соняшниковою олією.

За 2005-2014 рр. виробництво рослинної олії в Україні зросло у 3,43 рази, в т.ч. соняшnikової – у 3,37 рази. Обсяг експорту олії за цей же період збільшився у 5,1 рази, в т.ч. соєвої – у 15,3 рази. Цього вдалося досягти завдяки результативному митному регулюванню експорту насіння соняшника, яке було запроваджене у 1999 році Законом України "Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур" [114], яким було

встановлено ставку експортного мита для насіння товарного соняшнику у розмірі 23 % від митної вартості. Як результат дії зазначеного закону за 1999-2014 рр. збудовано 20 заводів з виробництва олії та олійно-жирової продукції, в галузь інвестовано понад 1 млрд. дол. США. Потужності по переробці олійного насіння в Україні збільшились з 2,5 млн. т у 1998 році до 13,3 млн. т у 2013 році, а їх використання за цей період збільшилось з 30 % до 90 %.

У загальному обсязі експорту частка соняшникової олії у 2014 р. склала майже 93%, що обумовлене в першу чергу відсутністю експортних обмежень на вивезення таких важливих олійних культур як соя та ріпак. Ці культури переробляються в Україні в обмеженій кількості і в основній своїй масі вивозяться за межі держави у непереробленому вигляді (рис. 5.2).

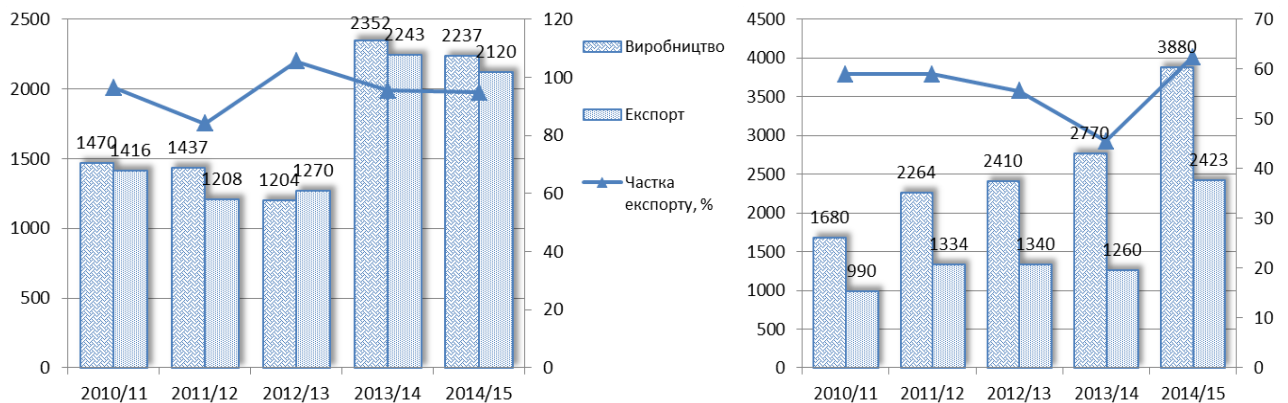

Рис. 5.2. Виробництво й експорт ріпаку (а) та сої (б) в Україні, тис. т

Джерело: сформовано на основі власних розрахунків за даними Державної служби статистики України.

По іншій промисловій харчовій продукції експорт з України був значно нижчим. Так, по цукру та цукромістких продуктах він склав лише 40 тис. т. у 2014 р., що становило лише 26% від значення 2005 р. (табл. 5.8). На це вплинуло як скорочення кількості та потужності цукробурякової промисловості, так і зростання попиту на цукор зі сторони кондитерської та інших видів харчової промисловості, що споживають його в якості сировини.

Таблиця 5.8

Баланс цукру (включаючи основні цукромісткі продукти, в перерахунку на цукор), тис. т

	Роки					Відношення, 2014 р. до 1995 р., %
	2005	2010	2012	2013	2014	
Виробництво цукру-піску	2139	1805	2143	1263	2053	96,0
Зміна запасів на кінець року	247	32	161	-680	331	134,0
Імпорт ¹	177	90	10	11	7	4,0
Усього ресурсів	2069	1863	1992	1954	1729	83,6
Експорт	154	65	174	163	40	26,0
Витрачено на корм та втрати	120	94	105	105	80	66,7
Фонд споживання	1795	1704	1713	1686	1559	86,9

¹ Без урахування імпортової цукрової сировини, що використана для виробництва цукру

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

В таблиці 5.9 наведено показники експорту деяких видів продукції харчової промисловості без врахування рослинних олій. Якщо експорт олії у 2014 р. склав 3550,6 млн. дол. США, то експорт усіх інших видів промислової продовольчої продукції становив 1217,6 млн. дол. США. Крім того зафіксоване зменшення вартісного показника експорту у 2014 р. у порівнянні із даними за 2013 р. на 444 млн. дол. США, хоча загальна вартість експорту усього продовольства з України зросла за цей же період на 34,5 млн. дол. США.

Найбільше скорочення торкнулося експорту сирів (на 242 млн. дол. США), цукру (64,2 млн. дол. США), кондитерських та хлібобулочних виробів (сумарно 98,2 млн. дол. США), пива і горілчаних виробів (сумарно 70 млн. дол. США), які традиційно у значних обсягах екпортувалися до Російської Федерації.

Позитивним є зростання експорту м'яса та м'ясопродукції, особливо м'яса і харчових субпродуктів свійської птиці. У 2014 р. Україна експортувала 175 тис. т м'яса птиці, що у понад 2,5 рази більше, ніж у 2013 р., у якому зовнішні ринки Україна поставила 65 тис. т даного товару. В 2014 році основними країнами-імпортерами українського м'яса птиці були Ірак, Казахстан, Узбекистан, Молдова та Нідерланди.

Таблиця 5.9

Експорт окремих видів товарів харчової промисловості України

Назва товару	2013 р.		2014 р.		Приріст, 2014 р. до 2013 р.	
	Кількість, тис. т	Вартість, млн. дол. США	Кількість, тис. т	Вартість, млн. дол. США	Кількість, тис. т	Вартість, млн. дол. США
Яловичина свіжа, охолоджена або морожена	23,7	93,0	21,5	75,2	-2,2	-17,8
Свинина свіжа, охолоджена або морожена	4,6	20,8	9,4	26,3	4,8	5,5
М'ясо і харчові субпродукти свійської птиці	145,5	232,1	174,7	276,1	29,3	44,0
Молоко та молочні продукти	75,6	130,5	82,1	156,4	6,5	25,9
Масло вершкове та інші молочні жири	3,9	22,2	11,3	47,4	7,4	25,2
Сири	59,0	362,1	19,5	120,1	-39,5	-242,0
Крупи, крупка та гранули зернових культур	43,8	18,7	29,7	10,8	-14,0	-7,9
Сосиски, ковбаси і аналогічні вироби з м'яса	1,4	6,0	0,9	3,7	-0,5	-2,3
Готові чи консервовані продукти з м'яса	1,6	8,5	1,7	7,4	0,2	-1,1
Цукор білий	123,0	67,1	6,1	2,9	-116,8	-64,2
Кондитерські вироби з цукру	79,7	157,9	67,5	123,9	-12,2	-34,0
Хлібобулочні, кондитерські вироби	161,2	318,2	117,8	220,5	-43,4	-97,7
Пиво із солоду	262,0	84,7	142,9	48,8	-119,1	-35,9
Вина виноградні натуральні	54,6	47,0	47,2	35,1	-7,4	-11,9
Спирт етиловий неденатурований	2,2	1,9	7,1	6,2	5,0	4,3
Горілка	76,7	90,9	44,1	56,8	-32,5	-34,1
Всього	-	1661,6	-	1217,6	-	-444,0

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Згідно з офіційними даними за 9 місяців 2015 р. в Україні було вироблено 523 тис. т охолодженого м'яса птиці і 126 тис. т замороженого м'яса птиці, це майже на 11 % більше, ніж за аналогічний період минулого року. Згідно з

даними USDA очікується, що за 2015/2016 маркетинговий рік Україна виробить 980 тис. т м'яса птиці (бройлерів). Таким чином, Україна займатиме у світовому виробництві частку близько 1,2 %.

Варто підкреслити, що за 2013/2014 маркетинговий рік Україна експортувала 141 тис. т м'яса птиці, в 2014/2015 МР очікується, що експорт України складе 167 тис. т, а в 2015/2016 МР він може зрости до 170 тис. т. Частка українського м'яса птиці в світовому експорті вже займає 1,5% [149].

У 2015 р. для українського експорту відкрито доступ на ринки Ізраїлю по яйцям курячим харчовим, а також отримали дозвіл на постачання харчових яєць до країн Європейського Союзу. Раніше був дозвіл на продукти переробки і на яйця лише для промислової переробки, а з травня отримали дозвіл вже на постачання харчових яєць. Також відповідна робота триває по сертифікації на доступ до ринків Марокко, В'єтнаму, Сінгапуру, Філіппін.

По м'ясу птиці зроблений значний крок щодо доступу на ринок Саудівської Аравії, процедура по отриманню доступу до ринку знаходиться на фінальній стадії. Також відповідна робота триває по сертифікації на доступ до ринків Китаю, Гонконгу, Сінгапуру, ПАР, В'єтнаму, Південної Кореї, Канади, Мексики [102].

Досить потужним в Україні є експортний потенціал ринку молока та молочних продуктів (табл. 5.10).

Як видно з таблиці український ринок молока та молокопродукції спроможний експортувати майже 2 млн. т. Останнім часом основний експортний напрямок молокопродукції (насамперед твердих сирів та вершкового масла) – Російська Федерація, – є практично недоступним, тому важливим проблемним питання є переорієнтація експорту на інші ринки, зокрема ринки країн Європейського Союзу. Після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також Угоди про вільну торгівлю на цей напрямок експорту покладалися особливі надії.

Таблиця 5.10

Баланс молока та молочних продуктів в Україні, тис. т

	Роки							Відношення, 2014 р. до 1995 р., %
	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014	
Виробництво	17274	12658	13714	11249	11378	11488	11133	64,4
Зміна запасів на кінець року	-440	-394	27	-11	90	-45	85	-19,3
Імпорт	58	50	112	273	410	548	357	615,5
Усього ресурсів	17772	13102	13799	11533	11698	12081	11405	64,2
Експорт	1420	1100	1901	956	820	769	527	37,1
Витрачено на корм	3723	2203	1270	1099	1072	1252	1153	31,0
Втрати	80	10	3	8	9	10	14	17,5
Фонд споживання	12549	9789	10625	9470	9797	10050	9581	76,3

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

У 2014 р. експорт товарів до країн ЄС становив 17002,9 млн. дол. США і збільшився порівняно з 2013 р. на 2,6 % (на 429,4 млн. дол.), імпорт – відповідно 21069,1 млн. дол. та зменшився на 21,3% (на 5697,8 млн. дол.). Негативне сальдо становило 4066,2 млн. дол. (-10193,4 млн. дол. за 2013 р.).

У загальному обсязі частка країн ЄС порівняно з 2013 р. збільшилась і становила в експорті 31,5%, в імпорті – 38,7% (за 2013 р. відповідно 26,6% і 35,3%). Найбільші обсяги експорту до країн ЄС склали продукція агропромислового комплексу та харчової промисловості – 28,1% від загального обсягу експорту, чорні метали – 22,9%, мінеральні продукти – 16,2%, електричні та механічні машини – 12,2%.

Серед товарів продовольчої групи найбільша частка експорту припадала на зернові культури – 37,9% від загального обсягу товарів АПК (у т. ч. кукурудза – 32,4%, пшениця – 4,4%), насіння і плоди олійних рослин – 19,3%, жири та олії тваринного або рослинного походження – 16,6% (олія соняшникова – 14,2%)².

² Джерело: Аналітична довідка Державної служби статистики України

Україна здатна істотно наростити експорт такої продукції рослинного походження, як овочі і баштанні продовольчі культури, картопля, плоди, ягоди і виноград, продажі яких за кордон у 2014 р. скоротились (табл. 5.11).

Таблиця 5.11

Баланс окремих продуктів рослинного походження в Україні, тис. т

	Роки							2014 р. до 1995 р., %
	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014	
Картопля								
Виробництво	14729	19838	19462	18705	23250	22259	23693	160,9
Зміна запасів на кінець року	-1090	2951	-100	-410	-370	-641	1211	-111,1
Імпорт	126	11	5	30	23	23	40	31,7
Усього ресурсів	15945	16898	19567	19145	23643	22923	22522	141,2
Експорт	16	1	6	8	7	16	17	106,3
Витрачено на корм	4764	4872	5985	5606	7434	7377	6970	146,3
Витрачено на посадку	4389	5145	5128	4897	5873	5660	5600	127,6
Втрати та переробка на нехарчові цілі	400	220	2062	2720	3935	3709	3824	956,0
Фонд споживання	6376	6660	6386	5914	6394	6161	6061	95,1
Овочі і баштанні продовольчі культури								
Виробництво	6377	6195	7606	8873	10815	10668	10323	161,9
Зміна запасів на кінець року	100	201	196	-22	458	-13	183	183,0
Імпорт	41	29	100	311	213	237	225	548,8
Усього ресурсів	6318	6023	7510	9206	10570	10918	10365	164,1
Експорт	194	30	150	335	346	379	294	151,5
Витрачено на корм	755	728	1214	1337	1568	1747	1620	214,6
Витрачено на посів	68	86	90	118	127	130	117	172,1
Втрати	322	177	393	835	1077	1231	1223	379,8
Фонд споживання	4979	5002	5663	6581	7452	7431	7019	141,0
Плоди, ягоди і виноград								
Виробництво	2355	1966	2133	2154	2465	2871	2435	103,4
Зміна запасів на кінець року	120	201	297	10	8	105	-55	-45,8
Імпорт	309	179	860	1130	1171	1172	856	277,0
Усього ресурсів	2544	1944	2696	3274	3628	3938	3346	131,5
Експорт	31	88	305	353	351	392	350	1129,0
Витрачено на корм та втрати	214	81	191	170	210	277	231	107,9
Переробка на вино	578	336	450	548	635	709	491	84,9
Фонд споживання	1721	1439	1750	2203	2432	2560	2249	130,7

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Експортний потенціал цих продуктів надзвичайно високий. Наприклад, з України експортується не більше 20 тис. т картоплі на рік, тоді, як її втрати та непродуктивне використання для годівлі худоби складає майже 11 млн. т, які можуть бути сировиною для подальшої переробки і експорту. Втрати плодів та

овочів досягають 10% і більше від їх валового виробництва. Якщо експорт овочів у 2014 р. становив 294 тис. т, то їх витрати на годівлю тварин склали 1,6 млн. т, а втрати – 1,2 млн. т.

Тому для підвищення рівня використання експортного потенціалу продовольчого ринку актуальним залишається питання організації заготівлі вирощеної продукції рослинництва і тваринництва, особливо у домогосподарств населення, якому приділено увагу у розділі 3 дослідження.

Також з метою нарощування експортного потенціалу продовольчого ринку країни необхідно забезпечити:

- державну підтримку експорту конкурентоспроможної на зовнішніх ринках продукції, здешевлення процедури оформлення експорту;
- гармонізацію системи стандартизації та сертифікації сільськогосподарської продукції, правил санітарного, ветеринарного та фітосанітарного контролю з міжнародними стандартами та вимогами;
- створення об'єднань експортерів, координацію їхньої діяльності на зовнішніх ринках з метою ефективного використання кон'юнктури та дотримання правил конкуренції;
- поліпшення рівня оснащення лабораторій з визначення якості та безпеки продукції, їхню акредитацію у міжнародній системі;
- удосконалення транспортної та портової інфраструктури, її модернізацію та підвищення пропускної спроможності;
- розширення участі вітчизняних виробників у міжнародних виставках та ярмарках [86].

ВИСНОВКИ

У роботі здійснено теоретичне узагальнення та подано шляхи вирішення поставлених завдань, які полягають у розробці науково-практичних рекомендацій та пропозицій щодо удосконалення механізму розвитку ринку продовольства. Отримані результати дають підстави для формування таких висновків:

1. Ринок продовольства є важливою ланкою економіки, агропромислового комплексу і торгівлі в цілому, який сприяє повноцінному задоволенню щоденних фізіологічних потреб населення у споживанні продуктів харчування. Ринок продовольства визначається як механізм взаємодії економічних агентів двох типів – виробників продовольчих товарів, що мають чітку, упорядковану й регламентовану організаційну структуру, визначений об'єкт та суб'єкт управління, а також домогосподарств населення, які є одночасно виробниками та споживачами продовольства, характеризуються недосконалістю системи управління, нерегулярністю виробничо-господарської діяльності, котра здійснюється на основі саморегулювання і є не оптимізованою.

2. Формування та розвиток ринку продовольства здійснюється в результаті взаємодії об'єктивних факторів, явищ і процесів у сферах виробництва, розподілу, обміну та споживання продовольства. Параметри діяльності поданого ринку визначаються співвідношенням потреб населення, внутрішніх виробничих можливостей, наявності ринкової інфраструктури та розвиненістю міжтериторіального обміну продовольством. Дослідження всіх зазначених факторів є необхідною умовою під час вивчення проблем функціонування та розвитку ринків продовольства на всіх рівнях.

3. У процесі вивчення ринку продовольства застосовують сукупність різних методів та інструментів оцінки розвитку ринку продовольства, що дає змогу отримати більш точні показники, уникнути помилок у розрахунках та знизити вплив недоліків, які є в кожному окремому методі. Кожна формула

дослідження розвитку ринку продовольства має право на існування, тому що всі вони виходять з дослідження одних і тих самих економічних законів ринку, відрізняються лише авторським формулюванням або специфікою ринку.

4. Ринок продовольства України виділяється багатогранністю переваг та можливостей, для нього характерні динамічний розвиток, високий рівень самозабезпеченості, експортна орієнтованість окремих субринків, значний вплив домогосподарств населення на рівень продовольчої безпеки держави. Суб'єкти ринку продовольства здійснюють вагомий вплив на загальноекономічний розвиток України – в окремих регіонах понад 50% валового продукту становить виробництво продукції сільського господарства та харчової промисловості. Необхідно зазначити, що ринок продовольства в Україні є похідним і взаємозалежним від рівня розвитку ринку сільськогосподарської продукції. АПК є чи не єдиною галуззю української економіки, яка мала у 2013 р. позитивне сальдо зовнішньої торгівлі у розмірі 8,8 мільярда доларів.

5. Домогосподарства населення в Україні формують майже половину пропозиції продовольчих ресурсів, що сприяє покращанню забезпечення населення продовольством, особливо в сільській місцевості, нівелює частину соціальної напруги, спричиненої безробіттям та неповною зайнятістю сільських жителів, а також підвищує рівень їхніх грошових доходів. Структура виробництва продукції у домогосподарствах досить статична і не зазнала істотних змін за період 2005-2013 рр., що свідчить про інертність у прийнятті рішень щодо вибору виду продукції членами домогосподарств. Це зумовлено браком необхідного виробничого, технологічного, маркетингового досвіду.

6. Глобалізаційні процеси здійснюють свій вплив і на внутрішній ринок продовольства через механізм ціноутворення. Аналіз цінової ситуації на ринку продовольчих ресурсів виявив зв'язок між рівнем цін та обсягом пропозиції на ринках кукурудзи, насіння соняшнику, сої, картоплі, продукції свинарства та птахівництва, тоді як на інших продуктових ринках не було виявлено істотної залежності між ціною та рівнем продажу. Основною причиною цього є слабкий

рівень розвитку таких складових інфраструктури ринку продовольства, як аграрні біржі, торгові дома, заготівельно-збутові кооперативи. Так, у 2013 р. обсяг біржової торгівлі продукцією сільського господарства становив 8% від загального її продажу, харчової промисловості – 0,11%. У зв'язку із значним зростанням цін на продовольчі товари, падінням доходів населення, зміною споживчих уподобань, споживання по багатьох видах продовольства є нижчим за раціональні норми. Самозабезпечення у продуктах харчування є диференційованим за різними видами продовольства. Високий рівень самозабезпеченості відзначено у споживанні картоплі та овочів, м'ясопродуктів, молокопродуктів, яєць.

7. Моделювання параметрів розвитку ринку продовольства дало змогу визначити перспективні показники виробництва продовольчих ресурсів, обсяги їх реалізації, спрогнозувати рівень цін, а також встановити співвідношення у формуванні пропозиції сільськогосподарської продукції між підприємствами-товаровиробниками та домогосподарствами населення. На період 2015-2019 рр. очікується зменшення частки домогосподарств у виробництві продукції сільського господарства. Зростання частки сільськогосподарських підприємств у структурі виробництва продукції продовольчих ресурсів зумовлено підвищенням ефективності господарювання, збільшенням впливу холдингових компаній, які будуть займати нові ринкові ніші, котрі до останнього часу були охоплені переважно домогосподарствами населення.

8. Розвиток ринку продовольства потребує розробки та вдосконалення його організаційно-економічного механізму, що дозволить забезпечити щораз більші запити щодо продовольства з боку внутрішніх та зовнішніх споживачів. Дія організаційно-економічного механізму розвитку ринку продовольства спрямовується на його суб'єкти. Важливим напрямом удосконалення організаційно-економічного механізму ринку є розвиток збутової діяльності шляхом організації збутових кооперативів, метою діяльності яких є забезпечення ефективної взаємодії та захисту інтересів виробників продукції. Збутовий кооператив виконуватиме функції із заготівлі сільськогосподарської

та продовольчої продукції, матеріально-технічного постачання, збуту продукції, що надасть змогу забезпечити зростання впливу виробників на ринку та сприятиме захисту їхніх інтересів у формуванні цін, удосконаленню інформаційного забезпечення щодо кон'юнктури ринку, зміни законодавства.

9. Збалансований сталий розвиток ринку продовольства вимагає державного регулювання, яке має базуватися на обґрунтованих стратегічних програмах. Запропонована нами стратегія розвитку ринку продовольства базується на визначенні «точок росту» ринку продовольства і покликана забезпечити передумови для формування гармонізованого економічного середовища, сприятливого для всіх підприємств-суб'єктів ринку продовольства за допомогою раціональної спеціалізації, ефективного використання природних, територіальних, виробничих й інших умов. Проведені дослідження дозволили виділити функціональні підсистеми ринку продовольства: «великотоварне сільськогосподарське виробництво», «продовольче забезпечення домогосподарств», «харчова промисловість», «інфраструктура ринку продовольства», а також диференціювати пріоритети розвитку ринку продовольства за цими підсистемами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Davies D. Cluster development: from theory to practice – implications for the food industry [Електронний ресурс] / D. Davies, K Larkin Режим доступу: http://www.academia.edu/12060653/Cluster_Development_From_Theory_to_Practice_-_Implications_for_the_Food_Industry. – Назва з екрану.
2. Feenstra G. Creating space for sustainable food systems: Lessons from the field / G. Feenstra // *Agriculture and Human Values*. – 2002. – №19. – P. 99-106.
3. Guthrie J. Farmers' markets: The small business counter-revolution in food production and retailing / J. Guthrie, A. Guthrie, R. Lawson, A. Cameron // *British Food Journal*. – 2006. – №108 (7). – P. 560-573.
4. Hunt A.R. Consumer interactions and influences on farmers' market vendors / A.R. Hunt // *Renewable Agriculture and Food Systems*. – 2007. – №22(1). – P. 54-66.
5. Marsden T. Food supply chain approaches: Exploring their role in rural development *Sociologia Ruralis* / T. Marsden, J. Banks, G. Barstow. – 2000. – №40 (4). – P. 424-438.
6. Porter M.E. Regions and the New Economics of Competition. In *Global City-Regions* / M. Porter / Edited by A. J. Scott. – Oxford: Oxford University Press, 2001. – 328 p.
7. Rome Declaration of World Food Security and World Food Summit Plan of Action. Retrieved from <http://www.fao.org>
8. The Global Food Security Index 2015. Retrieved from <http://foodsecurityindex.eiu.com/>
9. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / Присяжнюк М. В., Зубець М. В., Саблук П. Т. [та ін.]; за ред. М. В. Присяжнюка, М. В. Зубця, П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка, М. М. Федорова. – Київ: ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.

10. Аграрний фонд отримав на чверть більше заявок на придбання зерна, ніж планував - <http://economics.unian.ua/agro/1069424-agrarniy-fond-otrimav-na-chvert-bilshe-zayavok-na-pridbannya-zerna-nij-planuvav.html>
11. Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України : монографія / О. М. Батигіна, В. М. Жушман, В. М. Корнієнко та ін. ; за ред. В. Ю. Уркевича та М. В. Шульги. – Х. : Право, 2013. – 326 с., с.182
12. Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України : монографія / О. М. Батигіна, В. М. Жушман, В. М. Корнієнко та ін. ; за ред. В. Ю. Уркевича та М. В. Шульги. – Х. : Право, 2013. – 326 с., с.186
13. Анікеєнко В. М. Екологічна експертиза продовольчого ринку України [Електронний ресурс] / В. М. Анікеєнко // Право та державне управління. – 2013. – № 3. – С.81-86. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ptdu_2013_3_18.pdf. – Назва з екрану.
14. Бестужева С.В. Методичні засади оцінки експортного потенціалу регіону // Економічний простір: Збірник наукових праць, 2009. - №32. – С. 63-78.
15. Борисов В. Г. Прогнозування ємкості та частки ринку товарів та послуг / В. Г. Борисов, О. О. Нехаєнко, О. В. Кірічек // Наук.-тех. зб. «Комунальне господарство міст. Серія Економічні науки, 2008. – № 82. – С. 296-300.
16. Бугера С. Правове регулювання якості сільськогосподарської продукції: міжнародний досвід / С. Бугера // Юридична Україна. – 2011. – № 11. – С. 54–59., с.56-57
17. В Україні скасували норму щодо формування регіональних запасів зерна - <http://economics.unian.ua/agro/934911-v-ukrajini-skasovali-normu-schodo-formuvannya-regionalnih-zapasiv-zerna.html>
18. Варченко О. До питання поєднання державного і ринкового регулювання продовольчої безпеки / О. Варченко // Економіка України. – Київ, 2004. – № 7. – С. 53-59.

19. ВР ухвалила Закон «Про продовольчу безпеку» - <http://www.unian.ua/society/586720-vr-uhvalila-zakon-pro-prodovolchu-bezpeku.html>
20. Вялых О. В. Оценка производственного и потребительского потенциалов продовольственного рынка / О. В. Вялых, В. В. Гуров // Вестник Курской гос. с.-х. акад. – 2008. – №3. – С. 25-30.
21. Гребенюк М. Проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки в окремих зарубіжних країнах / М. Гребенюк // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 10. – С. 52–55., с.54–55
22. Данилишин Б. Галузь, яка витягує економіку України [Електронний ресурс] / Б. Данилишин. – Режим доступу: <http://glavcom.ua/articles/12385.html>. – Назва з екрану.
23. Дармограй О. В. Державне регулювання ринку продовольства: механізм та наслідки його застосування / О. В. Дармограй // Трансформаційна динаміка розвитку агропромислового виробництва: збірник матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., 25-26 квітня 2013 р. – Вінниця, 2013. – С. 274-277.
24. Дармограй О. В. Методичні підходи до оцінки розвитку продовольчого ринку України та його місткості / О. В. Дармограй // Бізнес Інформ. – 2015. – № 3. – С. 170–176.
25. Дармограй О. В. Місце господарств населення на ринку продовольства України [Електронний ресурс] / О. В. Дармограй // Ефективна економіка. – 2014. – № 12. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
26. Дармограй О. В. Напрямки стратегічного розвитку продовольчого ринку Вінницької області / О. В. Дармограй // Агросвіт. – 2015.– № 5. – С. 68-73.
27. Дармограй О. В. Особисті господарства населення: значення та перспективи діяльності на ринку продовольства / О. В. Дармограй // Матеріали III Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. «Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи», 9-23 квітня 2012 р. – Т. 2. – Харків: ХНТУСГ, 2012. – С. 262-266.

28. Дармограй О. В. Передумови розвитку продовольчого ринку Вінницької області в сучасних економічних умовах / О. В. Дармограй // Менеджмент XXI століття: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 12 липня 2013 р. – Вінниця, 2013. – С. 123-126.

29. Дармограй О. В. Продовольчий ринок: стан та перспективи розвитку / О. В. Дармограй // Матеріали всеукр. наук. конф. молодих учених, 15 березня 2012 р. – Умань: УНУС, 2012. – Ч. 2: Економічні та загальноосвітні науки. – С. 46-48.

30. Дармограй О. В. Розвиток агропромислової політики України в умовах глобалізації продовольчого ринку / О. В. Дармограй // Трансформація економічного розвитку системи АПК регіону в ринкових умовах господарювання: колективна монографія / Під заг. ред. Мазура А.Г. – Вінниця: ТОВ Меркьюрі-Поділля, 2014. – С. 315-319.

31. Дармограй О. В. Розвиток продовольчого ринку як передумова забезпечення продовольчої безпеки / О. В. Дармограй // Збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. «Трансформаційна динаміка розвитку агропромислового виробництва», 15-16 березня 2012 р. – Вінниця: ВНАУ, 2012. – С. 104-106.

32. Дармограй О. В. Структурно-динамічна характеристика розвитку продовольчого ринку Вінницької області / О. В. Дармограй // Менеджмент XXI століття: проблеми і перспективи: матеріали науково-практичної конференції до 35-річчя створення економічного факультету Уманського НУС. – Умань: Редакційно-видавничий відділ УНУС, 2011. – С. 371-376.

33. Дармограй О. В. Сучасний розвиток продовольчого ринку Вінницької області / О. В. Дармограй, Н. А. Потапова // Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія «Економічні науки». – Вінниця: ВНАУ, 2011. – Вип. 4(55). – Том 2. – С. 60-270.

34. Дармограй О. В. Теоретичні аспекти розвитку регіонального продовольчого ринку / О. В. Дармограй // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.

молодих учених (до 60-річчя утворення Черкаської області), 14-15 березня 2013 р. – Ч. 2. Економічні та загальноосвітні науки. – Умань, 2013. – С. 46-47.

35. Дармограй О. В. Теоретичні аспекти формування та розвитку продовольчих ринків / О. В. Дармограй, О. С. Колесов // Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія «Економічні науки». – Вінниця: ВНАУ, 2011. – Вип. 2(53). – Т. 3. – С. 138-146.

36. Дейнеко Л. В. Методологічні засади просторової організації виробництва продовольства в умовах глобалізації / Л. В. Дейнеко, П. М. Купчак // Продуктивні сили і регіональна економіка: зб. наук. пр. : У 2 ч. – Київ: РВПС України НАН України. – 2008. – Ч. 1 – С. 26-31.

37. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК : монографія / М. Я. Дем'яненко [та ін.]; за ред. акад. НААН М. Я. Дем'яненка. – Київ : ННЦ ІАЕ, 2011. – 369 с.

38. Деякі питання продовольчої безпеки : постанова від 05.12.2007 р. № 1379 / Кабінет Міністрів України. – Офіц. Вид. – К. : Офіційний вісник України. – 2007. – № 93. – С. 48.

39. Димитрова Т. Ю. Сущность и элементы институциональной инфраструктуры регионального продовольственного рынка / Т. Ю. Димитрова // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2006. – № 8. – С. 188-192.

40. Доктрина продовольственной безопасности Российской Федерации / утв. Указом Президента Российской Федерации : от 30.01.2010 г., № 120 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mcx.ru/documents/document/show/14857.19htm>

41. Долішній М. І. Ринок продовольства України в аспектах СОТ : монографія / М. І. Долішній, В. І. Топіха, В. В. Булюк, В. А. Романова. – Миколаїв: МДАУ, 2006. – 220 с.

42. Домогосподарство як суб'єкт ринкових відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://life-prog.ru/ukr/1_5176_domogospodarstvo-yak-subiekt-rinkovih-vidnosin.html. – Назва з екрану.

43. Дубков С., Дадалко С., Фоменок Д. Формирование и оценка экспортного потенциала промышленных предприятий // Банкаускі веснік, 2011. – №28 (537). – С. 29-35
44. Економічні агенти і чинники виробництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://marketing-helping.com/konspekti-lekcz/25-kurs-marketinga/471-2011-01-19-19-15-26.html> .– Назва з екрану.
45. Економічні агенти: ринкові (домогосподарство і фірма) та неринкові. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – http://studme.com.ua/1894011513485/ekonomika/ekonomicheskie_agenty_rynochnye_domohozyaystvo_firma_nerynochnye.htm. – Назва з екрану.
46. Ємність внутрішнього споживчого ринку сільськогосподарської продукції та продовольства : монографія / О. М. Шпичак, Ю. О. Лупенко, В. М. Жук [та ін.]; за ред. О. М. Шпичака. – Київ: ННЦ ІАЕ, 2013. – 186 с.
47. Загурський О.М. Характеристика продовольчої безпеки України та основні фактори впливу на її рівень. - <file:///C:/Users/1111/Downloads/7129-17660-1-PB.pdf>
48. Заїнчковський А. Світові тенденції і національні особливості продовольчого ринку / А. Заїнчковський // Вісник НАН України. – Київ, 2008. – № 10. – С. 55-56.
49. Закон Республики Армения «Об обеспечении продовольственной безопасности» : от 05.06.2002 г., № ЗР-338 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=22406
50. Закон Туркменистана «О продовольственной безопасности» : от 15.06.2000 г., № 29–II [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mejlis2.bushluk.com/ru/lex/laws/2000/o-prodovol-stvennoi-bezopasnosti>
51. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства» № 1877-IV від 24.06.2004 р.: за станом на 01.01.2010 р. [Електронний ресурс]: Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1877-15>

52. Запорожець Л. А. Методичні основи дослідження продовольчого ринку регіону / Л. А. Запорожець // Географія і сучасність: зб. наук. пр. – Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2008. – Вип. 19. – С. 19-23.
53. Зерна достатньо. Загрози продовольчій безпеці немає // АГРОПРОФІ. Український тижневик ділової інформації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agroprofi.com.ua/index>
54. Зерновой рынок : вызовы сезона – 2014/15 & уроки 2013/14. // АПК-ИНФОРМ. – 2014. – № 1. – С. 8-14.
55. Игнатова Е. М. Доходы населения – фактор увеличения спроса и производства продовольствия / Е. М. Игнатова // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Серія Економічна. – Харків. – 2001. – № 535. – С.333-336.
56. Ібрагімов Е. Е. Моделювання виведення нового товару на ринок у системі корпоративного управління підприємством / Е. Е. Ібрагімов // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 3. – С. 21-30.
57. Калетнік Г.М. Біопаливо. Продовольча, енергетична та екологічна безпека України : монографія / Калетнік Г.М. // Київ: Хай-Тек Прес, 2010 – 516 с.
58. Калетнік Г.М. Економіка виробництва біопалива в Україні та забезпечення продовольчої безпеки / Калетнік Г.М. // Економіка АПК. – 2010. - № 1. – С. 30 – 35.
59. Калетнік Г.М. Місце і роль продовольчої безпеки у формуванні економічної безпеки України / Калетнік Г.М., Пчелянська Г.О. // Бізнес Інформ. – 2014. - № 2 (433). – С. 30-35.
60. Калетнік Г.М. Соціально-економічне становище населення та його вплив на формування продовольчої безпеки / Калетнік Г.М., Пчелянська Г.О. // Економіка АПК. – 2011. - № 7. – С. 36-41.
61. Калетнік Г.М. Управління регіональною продовольчою безпекою в умовах економічної нестабільності : монографія / Калетнік Г.М., Козловський С.В., Кіреєва Е.А., Підвальна О.Г. – Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2015. – 252 с.

62. Кваша С. М. Імпорт агропродовольчої продукції та можливості його заміщення національним виробництвом / С. М. Кваша, В. І. Власов, Н. В. Кривенко, Б. В. Духницький // Економіка АПК. – 2014. – № 5. – С. 11-21.

63. Кириченко О. М. Державне регулювання експортного потенціалу харчової промисловості: Автореф. дис. канд. екон. наук за спец. 08.07.01. — Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України. – К., 2002. – С. 9-10.

64. Колесов О.С. Маркетингові дослідження та аналіз ринків зернопродукції регіону (на прикладі Вінницької області): монографія / О. С. Колесов. – Київ: Задруга, 2002. – 152 с.

65. Комплексна оцінка стану продовольчої безпеки України - http://soskin.info/userfiles/file/2015/7-8_2_2015/Poltorak.pdf

66. Конституція Республіки Беларусь : от 15.03.1994 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=2101>

67. Конституція Республіки Молдова : от 29.07.1994 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3249

68. Коржнев М.М. Природно-ресурсні основи сталого розвитку. – Київ: Вид. КНУ. - 2001. – 270 с.; Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія / За ред. д-ра екон. наук, проф. Д.Г. Лук'яненка. – К.: КНЕУ, 2001. – 538 с.

69. Корчун В. С. Продовольча безпека і функціонування продовольчого ринку України // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Суспільно-географічні проблеми розвитку продуктивних сил України». – Київ : ВЛГ Обрії, 2004. – С. 265-266.

70. Котис Н. В. Сектор домогосподарств як головний суб'єкт національної економіки [Електронний ресурс] / Н. В. Котис. – Режим доступу: <http://intkonf.org/kotis-nv-sektor-domogospodarstv-yak-golovniy-subekt-natsionalnoyi-ekonomiki/> - Назва з екрану.

71. Критерії та показники оцінки регіональної продовольчої безпеки - Шевченко О. О. - <http://firearticles.com/derzhavne-reguluvannya-economiky/166->

kriteriyi-ta-pokazniki-ocinki-regionalnoyi-prodovolchoyi-bezpeki-shevchenko-o-o.html

72. Лаишева А. А. Пути совершенствования регионального рынка продовольственных товаров / А. А. Лаишева // Актуальные вопросы экономики и управления: Сб. мат. междунар. науч.-практ. конф., 20-25 декабря 2008 г. – Димитровград: ДИТУД, 2008. – 178 с.

73. Лингарт К. Рыночные отношения и обеспечение продовольствием / К. Лингарт, К. Янда // АПК: Экономика, Управление. – 2007. – №2. – С.70-73.

74. Лисак М. А. Методика удосконалення індикаторів продовольчої безпеки - <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2948>

75. Лукашевич М. П. Соціологія економіки : підручник / М. П. Лукашевич. – К.: Каравела, 2005. – 288 с.

76. Лушпаєв С.О. Поняття продовольчої безпеки за законодавством зарубіжних держав / С.О. Лушпаєв // Форум права. – 2015. – № 3. – С. 135-142 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_3_26.pdf

77. Макконелл К. Р. Экономикс: Принципы, проблемы и политика / Макконелл К. Р., Брю С. Л. – В 2 т. – М.: Туран, 2000. – 520 с.

78. Матвеева Т. Ю. Введение в макроэкономику / Т. Ю. Матвеева. – М.: Издательский дом ГУ ВШЭ, 2007. – С. 15-17. – 511 с.

79. Мельник Т. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз / Т. Мельник // Міжнародна економічна політика. – 2008. – № 8-9. – С. 230-231.

80. Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки. - <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-п>

81. Микитюк М. В. Бенчмаркінг як інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємства // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Серія Економічні науки, 2012. – №3. – Режим доступу: http://chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2012/v3/NV-2012-v3_36.pdf. – Назва з екрану.

82. Михалева Е. П. Маркетинг. – М.: Юрайт-Издат, 2004. – 222 с.
83. Міщенко Д. А. Аграрний маркетинг в системі управління діяльністю підприємства на вітчизняному продовольчому ринку / Д. А. Міщенко // Агросвіт. – 2008. – № 13. – С. 27-30.
84. Могильний О. Реалії та парадокси аграрної політики / О. Могильний // Економіка України. – 2008. – № 12. – С. 40-51.
85. Морозюк Н.С. Індикатори оцінювання продовольчої безпеки / Н. С. Морозюк // Управління проектами та розвиток виробництва. – 2012. – № 2(42). – С. 92–97. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pmdp.org.ua/images/Journal/42/12mnsopb.pdf>.
86. Мулик І.І. Нарощування експортного потенціалу аграрного сектору / І.І. Мулик // Первая Международная научно-практическая конференция "Проблемы формирования новой экономики XXI века". – http://www.confcontact.com/2008dec/2_mulik.php
87. Наказ Міністерства економіки України від 18 грудня 2009 року № 1426 «Про затвердження Методичних рекомендацій складання прогнозних балансів попиту і пропозиції продовольчих ресурсів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://document.ua/pro-zatverdzhennja>. – Назва з екрану.
88. Неборачко О. В. Сучасні пропорції у торгівлі та споживанні продовольчих товарів / О. В. Неборачко // Економіка АПК. – 2000. – № 5. – С. 82-89.
89. Огляд продовольчої безпеки України у 2014 році та бліц-оцінка на 2015 рік - http://edclub.com.ua/sites/default/files/files/food_security_2014.pdf
90. Орленко Я. Ю. Формування продовольчого забезпечення України в контексті національної безпеки: теоретичні засади, методологічні підходи, механізми державного управління : монографія / Я. Ю. Орленко. – Донецьк: Юго-Восток, 2013. – 416 с.
91. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2008 рік : стат. бюл. – Київ: Держкомстат України, 2009. – 76 с.

92. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2009 рік : стат. бюл. – Київ : Держкомстат України, 2010. – 80 с.

93. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2010 рік : стат. бюл. – Київ : Держкомстат України, 2011. – 88 с.

94. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2011 рік : стат. бюл. – Київ : Держкомстат України, 2012. – 88 с.

95. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2012 рік : стат. бюл. – Київ : Держкомстат України, 2013. – 88 с.

96. Павленчик Н.Ф. Прогнозування обсягу пропозиції на ринку сільськогосподарської продукції в контексті процесу ціноутворення / Н. Ф. Павленчик // Економіка АПК. – 2012. – № 4. – С. 64-72.

97. Павленчик Н.Ф. Теоретичні основи обґрунтування дефініції «ринку сільськогосподарської продукції» / Н. Ф. Павленчик // Економіка АПК. – 2014. – № 1. – С. 85–92.

98. Панна А.О. Роль зовнішньоекономічної діяльності в підвищенні конкурентоспроможності аграрних підприємств / А.О. Панна. – Матеріали XII Міжнародної наукової інтернет-конференції «Наука і життя: сучасні тенденції, інтеграція в світову наукову думку» - <http://intkonf.org/>

99. Пасхавер Б. Продовольчий аспект подолання бідності / Б. Пасхавер // Економіка України. – 2004. – №10. – С. 71-76

100. Петухова И.В., Петухова Н.В. Прогнозирование емкости рынка отдельных групп товаров и услуг // Маркетинг в России и за рубежом, 2000. - №5. – Режим доступу: <http://www.mavriz.ru/annotations/2000/5/>. – Назва з екрану.

101. Підгородецький Д. О. Обслуговуюча кооперація та її роль у функціонуванні господарств населення Житомирщини / Д. О. Підгородецький // Вісник Житомир. нац. агрокол. ун-ту. – 2011. – № 2 (29), Т.2. – С. 243-252.

102. Підуть уверх: виробники курятини та яєць розраховують на докризові показники. - <http://agravery.com/uk/posts/show/pidut-uverh-virobniki-kuradini-ta-aes-rozrahovuut-na-dokrizovi-pokazniki>

103. Постанова Кабінету Міністрів України «Про вдосконалення виставково-ярмаркової діяльності в Україні» : станом на 22 серпня 2007 року № 1065 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.

104. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» станом на 19 вересня 2007 р. № 1158 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум.: <http://www.zakon.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.

105. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільова програма реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі на період до 2015 р.» станом на 30 травня 2007 р. № 785 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.

106. Постанова Кабінету Міністрів України «Про концепцію розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції» : станом на 5 серпня 1997 року № 848 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.

107. Постановление Совета Министров Республики Беларусь «О концепции национальной продовольственной безопасности Республики Беларусь» : от 10.03.2004 г., № 252 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.levonevsky.org/bazaby11/republic34/text337.htm>

108. Пояснювальна Записка до проекту Закону «Про продовольчу безпеку України» [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gskaz.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.

109. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ від 29.10.2013 р. № 1277 / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-metodichnih-rekomendacii-shodo-rozrahunku-doc168080.html>

110. Про кооперацію [Електронний ресурс] : Закон України від 10 липня 2003 року № 1087-IV. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.

111. Про оптові ринки сільськогосподарської продукції [Електронний ресурс] : Закон України від 25 червня 2009 року № 1561-VI. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.

112. Про показники продовольчої безпеки країни - <http://www.info-pressa.com/article-538.html>

113. Про сільськогосподарську кооперацію [Електронний ресурс] : Закон України від 17 липня 1997 року № 469/97-ВР. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.

114. Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур [Електронний ресурс]: Закон України від 10.09.1999 р. № 1033-XIV / В.Р. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1033-14>

115. Про товарну біржу [Електронний ресурс] : Закон України від 10 грудня 1991 року № 1956-XII. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.

116. Продовольственная безопасность России и стран СНГ: национальный и международный правовые аспекты - http://www.eurasialaw.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=4788&Itemid=692

117. Продовольственная и сельскохозяйственная организация ООН (ФАО) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org>

118. Проект Закону України «Про продовольчу безпеку України» від 28.04.2011 № 8370-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6GI01A.html

119. Прокопенко Н. С. Податкові механізми регулювання економіки аграрного сектору : монографія / Н. С. Прокопенко. – Київ : ІПК ДСЗУ, 2011. – 546 с.

120. Резнікова О. С. Стан та перспективи розвитку продовольчого ринку / О. С. Резнікова // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2010. – Вип. 1. – Т. 1. – С. 190-195.

121. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року» : станом на 17 жовтня 2013 року № 806-р [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.

122. Румик І.І. Індикатори продовольчої безпеки України / І.І. Румик // Вчені записки університету "КРОК". Серія : Економіка. – 2013. – Вип. 34. – С. 85-92.

123. Саблук П. Т. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції : практич. посіб. / за ред. П. Т. Саблука. – Київ: ІАЕ УААН, 2000. – 558 с.

124. Савчук В. П. Анализ и разработка инвестиционных проектов : учеб. пособие для студ. эконом. вузов / В. П. Савчук, С. И. Прилипко, Е. Г. Величко. – К. : Абсолют - В : Эльга, 2000. – 304 с.

125. Сайкевич М.І. Експортний потенціал сільськогосподарських підприємств / М. І. Сайкевич, О. Д. Сайкевич // Інноваційна економіка. - 2013. - № 3. - С. 104-110

126. Седікова І.О. Умови експорту зернових вантажів України в нових реаліях / І.О. Седікова // Економіка харчової промисловості. - 2015. - № 1. - С. 26-32.

127. Сільське господарство України : стат. зб. за 2009 рік /за ред. Ю. М. Остапчука. – Київ: Держкомстат України, 2010. – 375с.

128. Сільське господарство України : стат. зб. за 2010 рік / за ред. Ю. М. Остапчука. – Київ: Держкомстат України, 2011. – 384 с.
129. Сільське господарство України : стат. зб. за 2011 рік / за ред. Н. С. Власенко. – Київ: Держкомстат України, 2012. – 368с.
130. Сільське господарство України : стат. зб. за 2012 рік / за ред. Н. С. Власенко. – Київ: Держкомстат України, 2013. – 402с.
131. Сільськогосподарська кооперація: суть та проблеми розвитку в Україні / за ред. М. Й. Маліка. – Київ: ІАЕ, 1999. – 166 с.
132. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація потребує сприятливого оподаткування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cure.org.ua/ua/novini/slskogospodarska-opodatk.html>. – Назва з екрану.
133. Сіренко Н. М. Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектора економіки України : монографія / Н. М. Сіренко. – Миколаїв: Дизайн та поліграфія, 2010. – 415 с.
134. Скидан О. В. Формування аграрної політики для забезпечення продовольчої безпеки України [Електрон. ресурс] / О. В. Скидан. – Режим доступу: <http://linksdir.com.ua>. – Назва з екрану.
135. Смольнякова Н. М. Цінова ситуація на продовольчому ринку України / Н. М. Смольнякова, А. М. Волосов // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2012. – Вип. 1(1). – С. 323-331.
136. Соціально-економічні аспекти розвитку аграрного сектору економіки України : колективна монографія / Уман. нац. ун-т садівництва; за ред. Нестерчук Ю. О. – Умань: Сочінський, 2012. – 347 с.
137. Споживчі настрої в Україні – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: - <http://www.gfk.com/ua/news-and-events/news/pages/consumer-confidence-in-ukraine-2015.aspx>. – Назва з екрану.
138. Статівка Н.В. Продуктивність аграрного сектора економіки України: важелі державного впливу : монографія / Н. В. Статівка. – Харків: Магістр, 2010. – 324 с.

139. Стратегія збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vin.gov.ua/web/vinoda.nsf/web_alldocs/Doc%D0%9B%D0%9C%D0%9B%D0%A79ТЕНЕ2. – Назва з екрану.

140. Страшинська Л. В. Стратегія розвитку продовольчого ринку в Україні : монографія / за ред. Б. М. Данилишина. –Київ: Профі, 2008. – 532 с.

141. Строков С. Н. Механизмы обеспечения внутренней продовольственной безопасности Канады / С. Н. Строков. – Никоновские чтения. – № 19. – 2014. – С. 331-332., с. 332

142. Суслов А. И. Организация продовольственных оптовых рынков / А. И. Суслов, В. В. Сергеев, В. А. Ключац // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2007. – №10. – С.2-8.

143. Сьогодні у світі відзначається Всесвітній день продовольства. - <http://ua.korrespondent.net/world/1127131-sogodni-u-sviti-vidznachaetsya-vsesvitnij-den-prodovolstva>

144. Терёшкина А.В. Зарубежный опыт обеспечения продовольственной безопасности. - <http://nauka-rastudent.ru/27/3252/>

145. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2003. – 554 с.

146. Тернавська І.Б. Продовольча безпека України: стан та перспективи / І. Б. Тернавська, В.Г. Уманська // Економіка та управління АПК. - 2013. - Вип. 10. - С. 103-107.

147. Україна вдвічі скоротила імпорт м'яса [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://project.ukrinform.ua/news/31811/>. – Назва з екрану.

148. Циганкова Т. М. Міжнародний маркетинг: теоретичні моделі та бізнес-технології: Монографія. – К.: КНЕУ, 2004. – 400с.

149. Частка українського м'яса птиці в світовому експорті складає 1,5%. - <http://agravery.com/uk/posts/show/castka-ukrainskogo-masa-ptici-v-svitovomu-eksporti-skladae-15>

150. Черданцев П. В. Межотраслевые и межрегиональные взаимодействия единого продовольственного рынка Пермского края / П. В. Черданцев, М. К. Власова, И. А. Овчинникова // Аграрный вестник Урала. – 2009. – №3. – С.26-32.

151. Чернавина Н.А. Подходы к оценке эффективности экспорта мясомолочной продукции // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: Сборник научных трудов, 2010. – Электронный ресурс: http://www.nbuuv.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2010_3/tom3/1003.pdf

152. Чиранова Т.И. Комплексная оценка внешнеэкономического потенциала промышленного предприятия региона / Регионология, 2009. - №2. – www.regionsar.ru/node/321

153. Шибаніна О. В. Бенчмаркінг як інструмент управління процесом адаптації аграрних підприємств до умов світового продовольчого ринку / О. В. Шибаніна, Н.І. Галунець // Економіка АПК. – 2014. – № 6. – С. 38–43.

154. Шевченко Н. О. Розвиток регіональної інвестиційної політики держави в аграрному секторі економіки: теорія, методологія, практичні механізми реалізації : монографія / Н. О. Шевченко. – Донецьк: Юго-Восток, 2011. – 375 с.

155. Шутаєва О.О. Продовольча безпека як соціально-економічна категорія, її зміст та основні напрямки забезпечення в умовах глобалізації / О.О. Шутаєва, Н.А. Тропанець // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І Вернадського. Серія: Економіка і управління. – 2010. – Т. 23 (62). № 1. - С. 174-185.

156. Щербань В. Економіко-правові засади управління системою продовольчої безпеки / В.Щербань // Вісник Сумськ. нац. аграр. ун-ту. Серія. Фінанси і кредит. – 2009. – №2. – С.163-171.

157. Экономическая мысль 20-30-х годов XIX в. в Англии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://economics.wideworld.ru/history_of_economic_thought/schools/8/1/. – Назва з екрану.

ДОДАТКИ

Додаток А

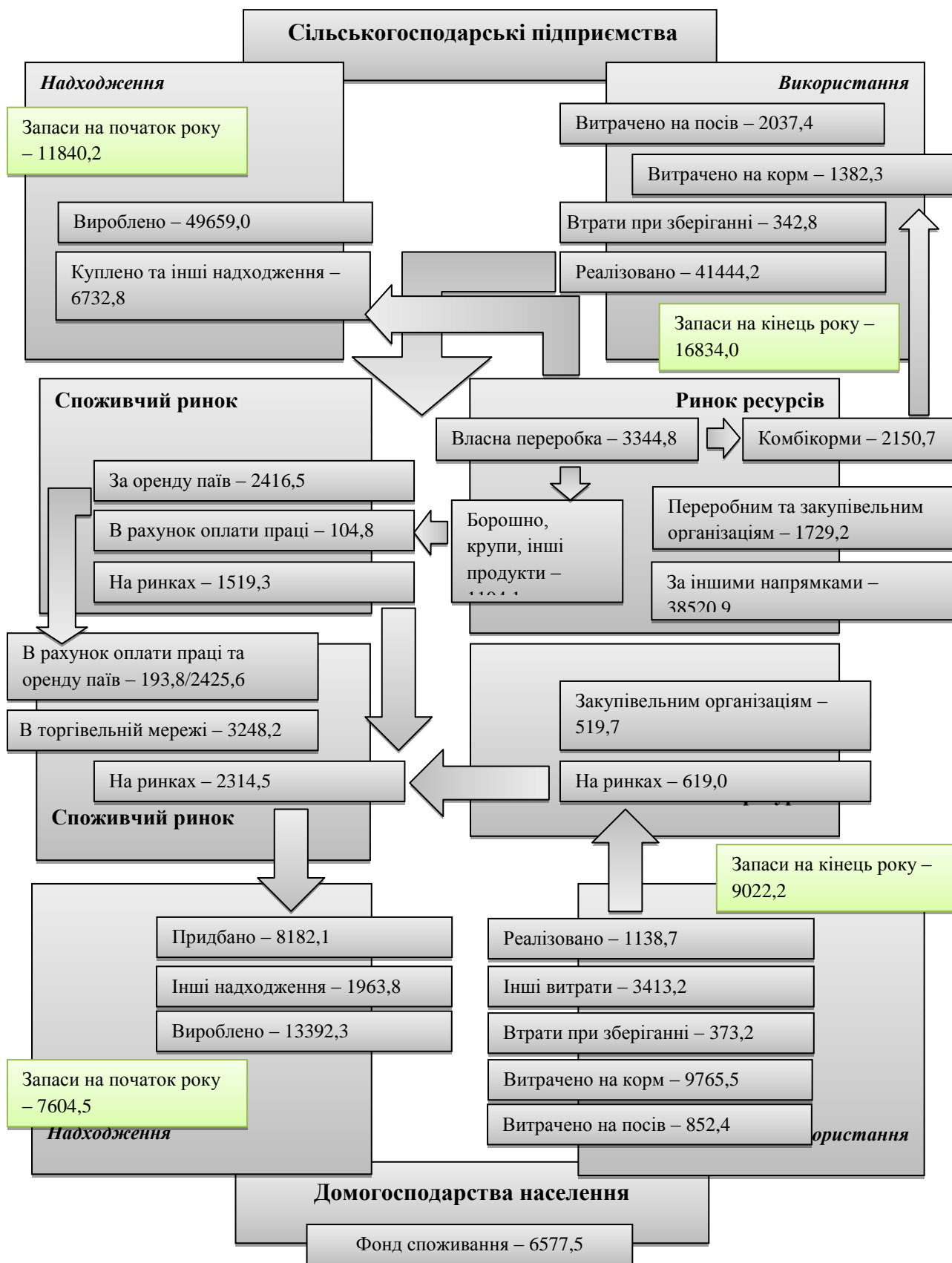
Індекси виробництва валової продукції сільського господарства, %

Роки	Валова продукція			У тому числі						
	усі категорії господарств	з них		усі категорії господарств	рослинництва			тваринництва		
		сільськогосподарські підприємства	господарства населення		усі категорії господарств	з них		усі категорії господарств	з них	
					сільськогосподарські підприємства	господарства населення			сільськогосподарські підприємства	господарства населення
1990 рік = 100										
1991	86,8	82,5	97,0	83,3	79,8	98,4	90,5	86,5	96,3	
1992	79,6	69,2	104,4	83,4	71,4	134,7	75,6	65,9	89,5	
1993	80,8	68,5	110,0	92,1	77,5	154,6	68,8	55,6	88,0	
1994	67,5	54,1	99,2	71,2	58,5	125,7	63,5	47,8	86,2	
1995	65,0	49,9	101,0	73,1	57,3	140,7	56,5	39,3	81,5	
1996	58,9	39,9	104,0	66,5	46,5	152,3	50,7	30,3	80,3	
1997	57,8	39,1	102,3	70,4	51,5	151,4	44,4	21,2	78,1	
1998	52,2	32,6	99,1	58,5	40,2	136,5	45,7	21,5	80,7	
1999	48,6	29,7	93,8	52,6	36,8	120,0	44,5	19,3	80,9	
2000	53,4	29,1	111,3	63,8	38,8	170,7	42,4	15,0	82,0	
2001	58,9	34,9	115,8	71,7	47,5	175,0	45,3	16,6	86,8	
2002	59,6	34,1	120,3	70,6	44,7	181,5	47,8	18,6	90,2	
2003	53,0	25,4	118,8	60,7	31,4	185,7	44,9	16,6	86,0	
2004	63,5	36,1	128,5	80,7	48,9	217,0	45,1	17,7	84,9	
2005	63,5	36,5	127,8	78,7	47,2	213,3	47,4	21,0	85,7	
2006	65,1	39,6	125,9	80,1	50,1	208,7	49,2	24,3	85,2	
2007	60,9	37,4	116,8	72,8	45,0	191,9	48,2	26,3	79,9	
2008	71,3	50,9	119,7	93,7	67,0	207,8	47,6	27,6	76,4	
2009	70,0	48,3	121,6	89,3	60,4	212,7	49,6	30,8	76,8	
2010	68,9	47,2	120,6	85,6	56,7	209,5	51,2	33,6	76,8	
2011	82,6	60,8	134,7	111,6	78,1	255,0	51,9	35,6	75,5	
2012	79,0	56,8	131,8	102,6	69,6	243,4	53,9	38,1	76,8	
2013	89,4	68,6	139,1	120,9	87,4	264,0	56,1	41,2	77,6	

Додаток Б

Частка основних категорій господарств у виробництві валової продукції
сільського господарства, %

Роки	Валова продукція			Продукція рослинництва			Продукція тваринництва		
	усі категорії господар ств	у тому числі		усі категорії господар ств	у тому числі		усі категорії господар ств	у тому числі	
		сіль- ськогосп одарські підприєм ства	господар ства населен ня		сіль- ськогосп одарські підприєм ства	господар ства населен ня		сіль- ськогосп одарські підприєм ства	господар ства населен ня
1990	100,0	70,4	29,6	100,0	81,1	18,9	100,0	59,2	40,8
1991	100,0	67,0	33,0	100,0	77,6	22,4	100,0	56,6	43,4
1992	100,0	61,2	38,8	100,0	69,4	30,6	100,0	51,6	48,4
1993	100,0	59,7	40,3	100,0	68,2	31,8	100,0	47,8	52,2
1994	100,0	56,5	43,5	100,0	66,6	33,4	100,0	44,6	55,4
1995	100,0	54,1	45,9	100,0	63,5	36,5	100,0	41,1	58,9
1996	100,0	47,7	52,3	100,0	56,6	43,4	100,0	35,4	64,6
1997	100,0	47,7	52,3	100,0	59,3	40,7	100,0	28,2	71,8
1998	100,0	43,9	56,1	100,0	55,8	44,2	100,0	27,9	72,1
1999	100,0	43,0	57,0	100,0	56,8	43,2	100,0	25,7	74,3
2000	100,0	38,4	61,6	100,0	49,3	50,7	100,0	21,0	79,0
2001	100,0	41,8	58,2	100,0	53,8	46,2	100,0	21,7	78,3
2002	100,0	40,3	59,7	100,0	51,3	48,7	100,0	23,0	77,0
2003	100,0	33,7	66,3	100,0	42,0	58,0	100,0	21,8	78,2
2004	100,0	40,1	59,9	100,0	49,1	50,9	100,0	23,2	76,8
2005	100,0	40,5	59,5	100,0	48,6	51,4	100,0	26,2	73,8
2006	100,0	42,8	57,2	100,0	50,7	49,3	100,0	29,2	70,8
2007	100,0	43,2	56,8	100,0	50,1	49,9	100,0	32,3	67,7
2008	100,0	50,3	49,7	100,0	58,0	42,0	100,0	34,4	65,6
2009	100,0	48,6	51,4	100,0	54,9	45,1	100,0	36,7	63,3
2010	100,0	48,3	51,7	100,0	53,6	46,4	100,0	38,8	61,2
2011	100,0	51,8	48,2	100,0	56,7	43,3	100,0	40,6	59,4
2012	100,0	50,7	49,3	100,0	55,0	45,0	100,0	41,8	58,2
2013	100,0	54,0	46,0	100,0	58,6	41,4	100,0	43,5	56,5

Графічний вираз ринку зерна та продуктів його переробки (в перерахунку на зерно) в Україні, 2013 р., тис. т

Джерело: власна розробка з використанням даних Державної служби статистики України.

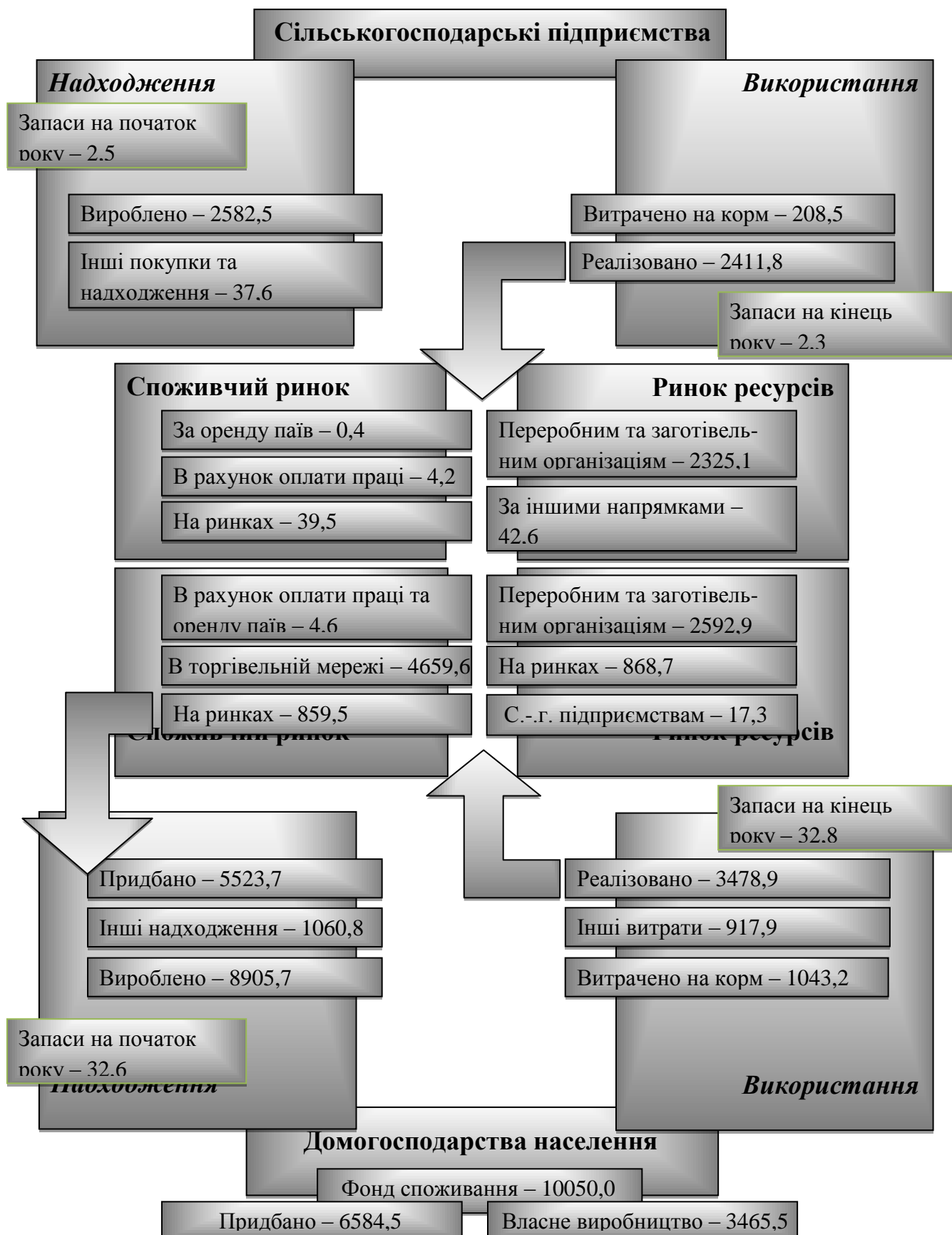

Рис. Графічний вираз ринку молока в Україні, 2013 р., тис. т

Джерело: власна розробка з використанням даних Державної служби статистики України.

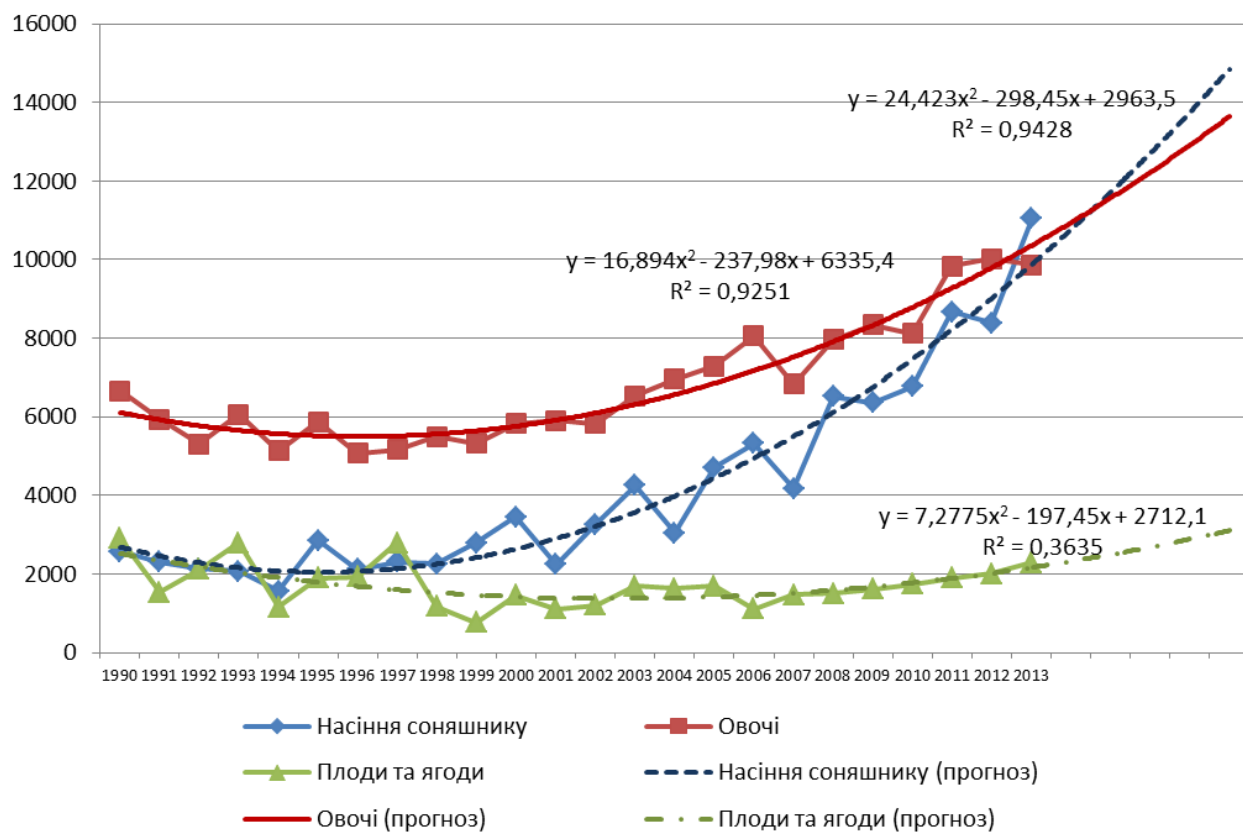

Рис. Динаміка та прогноз зростання виробництва окремих сільськогосподарських культур в Україні

Джерело: власні розрахунки

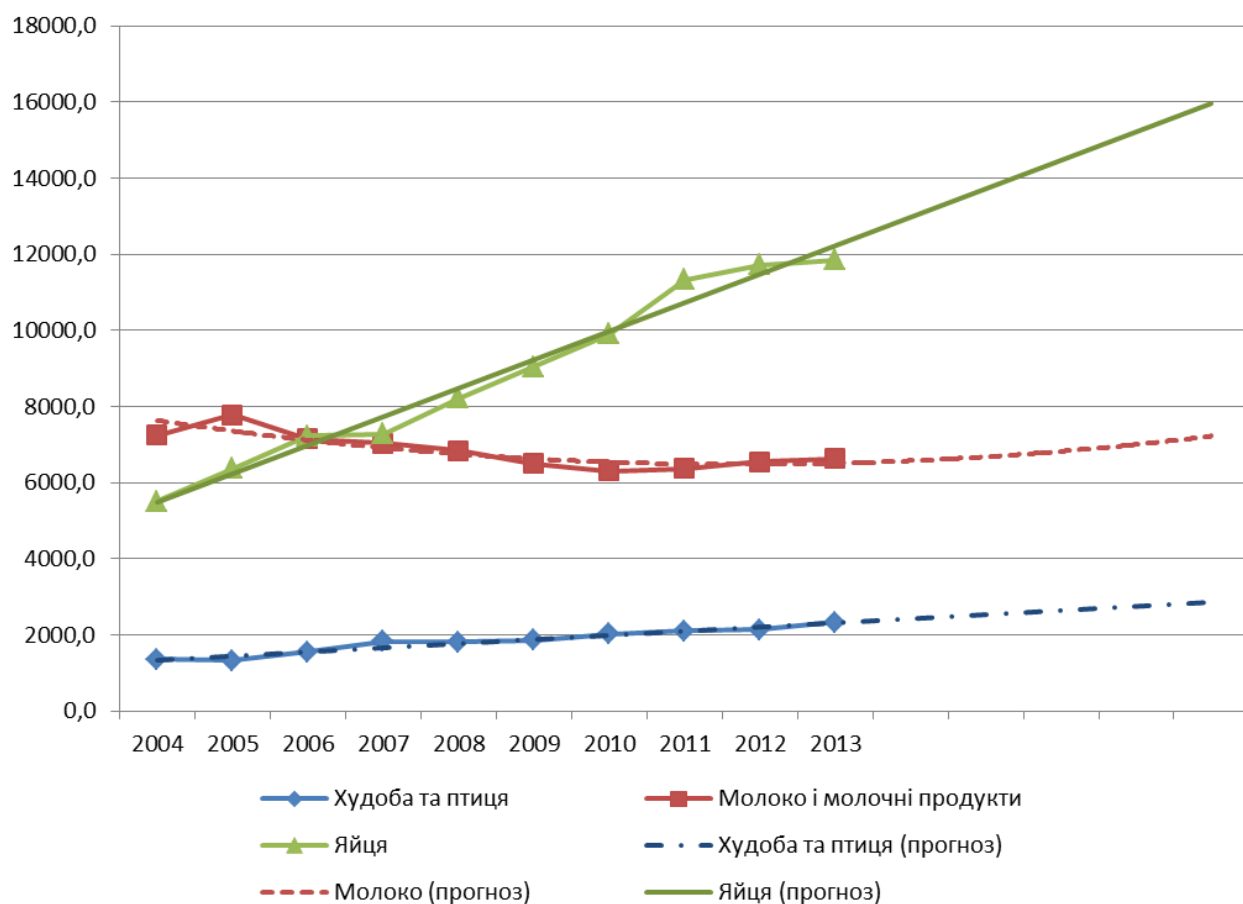

Рис. Динаміка та прогноз реалізації продукції тваринництва в Україні

Джерело: власні розрахунки

Рис. Стратегічні перспективи ринку продовольства Вінницької області
Джерело: власна розробка.

**Реалізація інвестиційних проектів до 2020 року, спрямованих на
розв'язання проблем в агропромисловому комплексі Вінницької області**

№ з/п	Найменування та місцезнаходження об'єкта	Проектна потужність	Кошторисна вартість, тис. грн	Потреба в кош-тах, тис. грн	Джерела фінансування		
					Держав-ний бюджет	місцевий бюджет	інші
Барський район							
1.	ТОВ «Матейківінвест агро» с. Матейків, реконструкція молочно-товарної ферми	200 гол.	1500	1500	0	0	1500
2.	ТОВ «Агрокомплекс Барський» с. Терешки, фруктосховище	5000 тонн	45000	45000	0	0	45000
Бершадський район							
1.	ПП «Бершадський відгодівельний комплекс» м.Бершадь, реконструкція приміщення для утримання та відгодівлі свиней	1200 гол.	3000	3000	0	0	3000
2.	ПП «Бершадський відгодівельний комплекс» м.Бершадь Реконструкція свиноферми роділки	90 свиноматок	3000	3000	0	0	3000
3.	ПП «Бершадський відгодівельний комплекс» м.Бершадь Реконструкція комбікормового цеху	25 т/добу	1500	1500	0	0	1500
4.	ВАТ "Птахокомбінат "Бершадський Переобладнання тваринницького комплексу під пташники (цех № 7)	370,0 тис. посадочних місць	12000	12000	0	0	12000

Жмеринський район							
1.	ПП "Укр terra plus", с.Токарівка, приміщення для виробництва молока	100 гол.	2500	1900	0	0	1900
2.	ПП "Укр terra plus", с.Токарівка, приміщення для виробництва м'яса	300 гол.	12500	12200	0	0	12200
3.	ФГ "Адоніс" с.Демидівка фруктосховище	300 тонн	800	500	0	0	500
Іллінецький район							
1.	Реконструкція тваринницького приміщення з встановленням молокопроводу СТОВ «Україна» с. Тягун	200 гол.	1700	1700	0	0	1700
2.	Реконструкція тваринницького приміщення з встановленням молокопроводу, холодильної установки СТОВ «Надія» с. Чортгорія	110 гол.	2800	2800	0	0	2800
3.	Реконструкція та розширення та модернізація будівель тваринницького призначення.ФГ «Копіївський лан» смт. Дашів, Іллінецький район, Вінницька область	110 гол.	2500	2500	0	0	2500
4.	Реконструкція тваринницького приміщення з встановленням молокопроводу, холодильної установки ПАТ «Жорнище» с. Жорнище	200 гол.	630	630	0	0	630

5.	Реконструкція тваринницького приміщення з встановленням молокопроводу, холодильної установки.ПП «Рось» с. Слободище	240 гол.	4000	4000	0	0	4000
6.	Будівництво фруктосховищаТОВ «Гренвіс» с. Криштопівка	800 тонн	3000	3000	0	0	3000
Калинівський район							
1.	ПОСП «Нападівське»с. Нападівка «Молочний комплекс»	1200 гол.	21000	10000	0	0	10000
2.	ПОСП «Нападівське» с. Нападівка «Елеватор»	18 тис. тонн	6500	2600	0	0	2600
3.	ФГ «Мрія»с. Грущівці «Молочний комплекс»	200 гол.	750	450	0	0	450
4.	ПП «Кулик» с. Іванів «Свино-комплекс»	7000 гол.	11000	8500	0	0	8500
Козятинський район							
1.	Мініконсервний завод по переробці овочів та фруктів, с.Козятин	5 т/добу	1200	1200	0	600	600
2.	Міні маслозавод, м.Козятин	0,5 т/добу	1360	1360	0	680	680
Крижопільський район							
1.	Реконструкція цукрового заводу с.Городківка	8 тис.тонн цукросировини за добу	83000	83000	0	0	83000
2.	Будівництво молочно-відгодівельного комплексу с.Кісниця	100 корів 200 ВРХ	6500	6500	0	0	6500

3.	Реконструкція свиногокомплексу с.Городківка	400 голів свиноматок, 5000 голів відгодівлі свиней	14000	14000	0	0	14000
4.	Відкриття цеху по нанофільтрації сироватки смт.Крижопіль		5000	5000	0	0	5000
Липовецький район							
1.	ТзОВ «Товариство з іноземними інвестиціями «Доракс Україна» м.Липовець, завод по переробці картоплі	-	110000	110000	0	0	110000
2.	ТОВ «Елісторг» с.Конюшівка, картоплесховище	10 тис.т.	50000	50000	0	0	50000
3.	ТОВ «Прилуцьке» с. Н.Прилука, тваринницьке приміщення для виробництва молока	200 голів	1500	1500	0	0	1500
4.	ТОВ «Рапсодія» с.Струтинка, овочесховище	5 тис.т.	2900	2900	0	0	2900
Літинський район							
1.	ТОВ «Лайф-Інвест» будівництво елеватора для зернових	5000 тонн	9500	9500	0	0	9500
2.	ФГ «Згар» будівництво овочесховища	1500 тонн	700	700	0	0	700
3.	ПАТ «Племзавод Літинський» будівництво тваринницького комплексу с. Кусиківці	2500 голів дійних корів	150000	150000	0	0	150000
Могилів-Подільський район							
1.	ПП «КРЯЖ»СП «Елеватор Вендичани» збільшення потужностей	10000 тис.тонн	3000	3000	0	0	3000

2.	ТОВ «УК-ЕСКАР» будівництво 7 пташників під виробництво м'яса індиків	1700 тонн\рік	6800	6800	0	0	6800
3.	ТОВ «УК-ЕСКАР» реконструкція птахофабрики «Яришівська» на виробництво м'яса бройлера	5400 тонн\рік	8400	8400	0	0	8400
Мурованокуриловецький район							
1.	ФГ «Фелес-Віта» с.Попелюхи, тваринницьке приміщення для виробництва молока	400 гол.	840	840	0	0	840
Немирівський район							
1.	Реконструкція ферми для ВРХ ПП «Ремонтник» сmt.Ситківці	100 гол.	250	250	0	0	250
2.	Будівництво свиноферми ПП «Ремонтник» сmt.Ситківці	500 гол.	450	450	0	0	450
3.	ОвочесховищеТОВ «Органікс»	300 тонн	500	500	500	0	0
4.	Посадка саду ТОВ «Органікс»	2 га	20	20	0	0	20
Оратівський район							
1.	Реконструкція молочно-товарної ферми АКПП «Золота нива» с.Балабанівка	300 гол.	5500	5500	0	0	5500 власні кошти
2.	Реконструкція молочно-товарної ферми з будівництвом доїльної зали ПрАТ«Агро форт»м.Кагарлик (с.В.Ростівка)	180 гол.	2500	2800	0	0	2500 власні кошти
3.	Будівництво двох нових приміщень для утримання свиней на	1500 гол.	5200	5200	0	0	5200 власні кошти

	1500 голів ТОВ «Серволюкс-Генетік»с.Рожична						
4.	Будівництво нового приміщення ферми для утримання корів ПрАТ «Агро форт» м.Кагарлик (с.В.Ростівка)	180 гол.	3000	3000	0	0	3000 власні кошти
5.	Реконструкція двохрядного приміщення для утримання корів СВК «Маяк»	200 гол.	2800	2800	0	0	2800 власні кошти
6.	Добудова нових ємкостей елеватора в ПП «Фарвуд»с.Оратів	15 тис.тонн	18500	18500	0	0	18500 власні кошти
Погребищенський район							
1.	ФГ «Дружба-Л» с.Гопчиця, корівник	300 гол.	400	400	0	0	400
2.	СТОВ «Колос» с.Боршагівка, корівник	300 гол.	2500	2500	0	0	2500
3.	ТОВ «Новофастівське» с.Новофастів, корівник	3114 гол.	96000	96000	0	0	96000
Теплицький район							
1.	Зернопереробний комплекс ФГ Дон О.П.	1000 тонн орг.продукції	4500	4500	0	0	4500
2.	Реконструкція тваринницьких приміщень ТОВ «ГВК», приміщення для утримання свиней	2000 тонн свинини	15400	15400	0	0	15400
3.	ТОВ «Консервний завод» с.Степанівка	2 млн. умовних банок/рік	5200	5200	0	0	5200
4.	ТОВ «Агрофірма Удич» с.Удич, цукровий завод	1550 тонн (виробництво цукерок)	12500	12500	0	0	12500
5.	ПП «Рижий», хлібопекарня	750 тонн	5500	5500	0	0	5500

6.	ТОВ «Елеваторна компанія Кряж» с.Соболівка	25 тис.тонн	45000	45000	0	0	45000
7.	Овочесховище ФГ Токарчука В.М.	700 тонн	3600	3600	0	0	3600
8.	Корівник ФГ Токарчука В.М.	200 гол.	3200	3200	0	0	3200
9.	Приміщення свинарника МПП «Гарант»	100 гол.	1800	1800	0	0	1800
Тиврівський район							
1.	Будівництво елеватора в м. Гнівані ТОВ «АгроІнвестУкраїна»	I черга = 60 тис. тонн II черга= 40 тис. тонн	130000	130000	0	0	130000
2.	Будівництво комплексу по зберіганню фруктів в РГС ПП «Паланиця» с. Кобилецьке	4 тис. тонн	38600	29600	0	0	29600
3.	Реконструкція тваринницького приміщення для виробництва молока ФГ «Терра» с. Пирогів	100 гол.	1400	1200	0	0	1200
4.	Будівництво фруктосховища з РГС ТОВ «Поділля» с. Строїнці	2,5 тис. тонн	19300	18300	0	0	18300
5.	Реконструкція тваринницького приміщення для виробництва молока ПП «Паланиця» с. Кобилецьке	100 гол.	1500	1300	0	0	1300
6.	Реконструкція тваринницького приміщення для вирощування свиней ТОВ «Селищанське» с. Селище	200 гол.	400	400	200	0	200
Тростянецький район							
1.	ГФ ПрАТ "Зернопродукт- МХП" с.Гордіївка,	300 корів	5000	5000	0	0	5000

2.	ДПДГ «Олександрівське» с. Олександрівка,	Доїльний зал на 500 корів	8000	8000	0	0	8000
3.	ОФ ПрАТ"Зернопродукт- МХП" с.Оляниця	Доїльний зал на 250 корів	6000	6000	0	0	6000
4.	Птахофабрика "Вінницький бройлер"	400 тис. тонн/рік	8500000	8500000	0	0	8500000
Тульчинський район							
1.	Будівництво цукрового заводу, сmt.Шпиків	12000 тонн	2800000	2800000	0	0	2800000
2.	Капітальний ремонт тваринницької ферми, с.Шура- Копіївська	200 гол.	1800	1800	0	0	1800
3.	Будівництво комплексу по виробництву та переробці птиці, с.Холодівка, с.Михайлівка, с.Клебань,	31 тис.тонн	764678	764678	0	0	764678
Чернівецький район							
1.	СТОВ «Росія» с. Борівка	Утримання ВРХ -1200 голів	50000	50000	0	0	50000
2.	ФГ «Борівське»	Утримання ВРХ - 100	300	300	0	0	300
Чечельницький район							
	СТОВ «АФ»Ольгопіль», с.Ольгопіль будівництво елеватора	11 тис. тонн	6700	4460	0	0	4460
	СТОВ «АФ»Вербка», с. Вербка , реконструкція МТФ з будівництвом доїльного залу	150 гол.	640	548	0	0	548
	СТОВ «АФ»Україна - О», с.Каташин, реконструкція двох тваринницьких приміщень з будівництвом доїльного залу	300 гол.	4100	4100	0	0	4100

Шаргородський район							
1.	ФГ «Агро – Дар.» Сл.- Шаргородська, елеватор	5 тис. тонн	10200	0	0	0	10200
2.	ФГ «САМ + ЛТС» с.Рахни-Лісові, фруктосховище	800 тонн	2000	0	0	0	2000
3.	ФГ «Врожайне» с. Сл.- Шаргородська, реконструкція елеватора	2,5 тис. тонн	1100	0	0	0	1100
Всього по області			13176418				

Декларация Всемирного саммита по продовольственной безопасности

Принята на Всемирном саммите по продовольственной безопасности
(Рим, 16–18 ноября 2009 года)

Мы, главы государств и правительств или наши представители и представитель Европейского сообщества, собрались в Риме на Всемирный саммит по продовольственной безопасности, для того чтобы принять срочные меры по искоренению голода в мире.

1. Принимая настоящую Декларацию, мы соглашаемся принять все необходимые меры, требуемые на национальном, региональном и глобальном уровнях и от всех государств и правительств, с тем чтобы незамедлительно положить конец росту числа людей, страдающих от голода, недоедания и отсутствия продовольственной безопасности, и существенно уменьшить число голодающих. Мы активизируем все предпринимаемые нами усилия, направленные на достижение к 2015 году Цели 1 Целей в области развития, сформулированных в Декларации тысячелетия, а также целей всемирных продовольственных саммитов. Мы обязуемся принять меры к тому, чтобы как можно скорее надолго искоренить голод.

2. Мы встревожены тем, что в настоящее время число людей, страдающих от голода и нищеты, превысило 1 млрд. человек. Это представляет собой неприемлемое явление, затрагивающее жизнь, средства к существованию и достоинство одной шестой части населения мира. Последствия хронического недофинансирования сельского хозяйства¹, мер по обеспечению продовольственной безопасности² и развитию сельских районов еще более усугубились в последнее время, в частности, в связи с продовольственным, финансовым и экономическим кризисами. Достигнут определенный прогресс, однако в целом предпринимаемые усилия пока еще недостаточны для достижения целей в области развития, установленных в Декларации тысячелетия и всемирными продовольственными саммитами. Мы должны совместно ускорить принятие мер, для того чтобы обратить вспять эту тенденцию и направить развитие в мире по пути, обеспечивающему последовательную реализацию права на достаточное питание в контексте национальной продовольственной безопасности.

3. Ощущение необходимости срочных мер и стремление найти выход из глобального продовольственного кризиса стали катализатором усиления международной координации и регулирования мер по обеспечению продовольственной безопасности на основе Глобального партнерства по сельскому хозяйству, продовольственной безопасности и питанию, центральным элементом которого является Комитет по всемирной продовольственной безопасности (КВПБ). Крайне важно усилить регулирование на глобальном уровне, опираясь на существующие учреждения и содействуя развитию эффективных партнерских отношений.

4. Согласно оценкам, для того чтобы прокормить население мира, численность которого, как ожидается, превысит в 2050 году 9 млрд. человек, потребуется увеличить к этому году объем производства сельскохозяйственной продукции на 70 процентов. Одновременно с этим следует принять меры, чтобы обеспечить для всех людей доступ — физический, социальный и экономический — к достаточному количеству безопасного и питательного продовольствия, уделяя при этом особое внимание обеспечению полного доступа для женщин и детей. Продовольствие не должно использоваться в качестве инструмента оказания политического и экономического давления. Мы подтверждаем важность международного сотрудничества и солидарности, а также необходимость воздерживаться от односторонних мер, не отвечающих нормам международного права и Устава Организации Объединенных Наций, могущих поставить под угрозу продовольственную безопасность. Мы призываем открыть рынки, поскольку они представляют собой важнейший элемент мер по обеспечению глобальной продовольственной безопасности.

5. Новые серьезные угрозы для продовольственной безопасности и сектора сельского хозяйства возникают в связи с изменением климата. Ожидаемые последствия такого изменения особенно опасны для мелких фермеров в развивающихся странах, в частности в наименее развитых странах (НРС), а также для групп населения, и без того уже находящихся в уязвимом положении. Любые рекомендуемые варианты борьбы с проблемами, связанными с изменением климата, должны предусматривать меры по смягчению его последствий и твердую приверженность цели адаптации сельского хозяйства, в частности на основе сохранения и устойчивого использования генетических ресурсов для производства продовольствия и ведения сельского хозяйства.

6. В последнее время в результате проведения крупных региональных и международных совещаний были приняты обязательства по увеличению поддержки сельского хозяйства, развития сельских районов и обеспечения продовольственной безопасности на национальном и международном уровнях. Мы можем также использовать успешные результаты, достигнутые некоторыми странами в сокращении числа голодающих; кроме того, принятые некоторыми странами и регионами политические обязательства по борьбе с голодом с указанием конкретных сроков также вселяют надежду. Тем не менее необходимы дальнейшие безотлагательные и решительные меры, которые должны дополняться политической волей, необходимой для того, чтобы перейти от обязательств к практическим мерам по достижению нашей цели.

Стратегические цели

7. Мы постановляем:

7.1 Обеспечить принятие срочных национальных, региональных и глобальных мер для полной реализации Цели 1 Целей в области развития, сформулированных в Декларации тысячелетия, а также цели Всемирного продовольственного саммита 1996 года, которая состоит в сокращении наполовину к 2015 году доли и числа лиц, страдающих от голода и недоедания.

7.2 Объединить свои усилия и опыт для работы в рамках Глобального партнерства по сельскому хозяйству, продовольственной безопасности и питанию, развивая существующие структуры в целях усиления регулирования и укрепления сотрудничества, улучшения координации на глобальном, региональном и национальном уровнях и обеспечения того, чтобы национальные и региональные интересы были должным образом услышаны и учтены. В связи с этим мы заявляем о намерении в полном объеме провести реформу КВПБ, который, в качестве наиболее широкой международной и межправительственной платформы для совместной работы широкого круга заинтересованных структур, является центральным элементом наших усилий по дальнейшему содействию развитию Глобального партнерства по сельскому хозяйству, продовольственной безопасности и питанию.

7.3 Обратить вспять тенденцию к сокращению внутреннего и международного финансирования сельского хозяйства, деятельности по обеспечению продовольственной безопасности и развитию сельских районов в развивающихся странах и поощрять новые инвестиции в целях расширения устойчивого производства сельскохозяйственной продукции, повышения производительности труда, сокращения масштабов бедности и проведения работы по достижению продовольственной безопасности и доступа к продовольствию для всех.

7.4 Инициативно подходить к решению проблем продовольственной безопасности, возникающих в связи с изменением климата и необходимостью адаптации к нему, а также смягчения его последствий в сельском хозяйстве; повышать способность сельхозпроизводителей противостоять изменению климата, уделяя особое внимание мелким сельхозпроизводителям и уязвимым группам населения.

8. Для достижения этих стратегических целей мы будем строить свои обязательства и действия на основе пяти Римских принципов устойчивой глобальной продовольственной безопасности:

Обязательства и действия

Принцип 1: Инвестирование средств в реализацию планов, принимаемых самими странами, с целью выделения ресурсов на должным образом проработанные и ориентированные на конкретные результаты планы и партнерские отношения.

9. Мы вновь подтверждаем, что ответственность за обеспечение продовольственной безопасности лежит на странах и что любые планы по решению задач в области обеспечения продовольственной безопасности должны вырабатываться, формулироваться, реализовываться и признаваться самими странами, действующими на основе консультаций со всеми основными заинтересованными структурами. Мы будем отдавать главный приоритет обеспечению продовольственной безопасности и отразим это в наших национальных программах и бюджетах.

10. Мы активизируем международную поддержку в целях реализации эффективных национальных и региональных стратегий, разработки осуществляемых под руководством самих стран инвестиционных планов и

поощрения взаимной ответственности, транспарентности и подотчетности. Хорошим примером таких элементов работы являются мероприятия, изложенные в Аккрской программе действий. Мы признаем и поддерживаем Комплексную программу развития сельского хозяйства в Африке (КПРСХА) в рамках Нового партнерства в интересах развития Африки (НЕПАД) в качестве хорошего примера механизма, позволяющего нам координировать свою работу в поддержку сельского хозяйства и продовольственной безопасности. Мы также признаем и поддерживаем аналогичные усилия других регионов, такие как Инициатива стран Латинской Америки и Карибского бассейна по ликвидации голода в этих странах к 2025 году, Комплексная рамочная программа АСЕАН по обеспечению продовольственной безопасности и Эр-Риядская декларация по укреплению межарабского сотрудничества для урегулирования глобальных продовольственных кризисов.

Принцип 2: Усиление стратегической координации на национальном, региональном и глобальном уровнях в целях совершенствования регулирования, достижения более эффективного распределения ресурсов, недопущения дублирования усилий и выявления недостающих ответных мер.

11. Глобальное партнерство по сельскому хозяйству, продовольственной безопасности и питанию будет направлено на достижение стратегической координации усилий на национальном, региональном и глобальном уровнях, основываясь на существующих структурах, обеспечивая самое широкое участие и поощряя подход «снизу вверх» на основе имеющегося опыта и ситуации на местах.

12. Поэтому мы приветствуем усилия КВПБ, направленные на обеспечение того, чтобы мнения всех заинтересованных лиц и структур, особенно тех, которые в наибольшей степени страдают от отсутствия продовольственной безопасности, были приняты во внимание. Мы одобряем роль КВПБ, заключающуюся в обеспечении платформы для обсуждений и координации в целях укрепления сотрудничества между правительствами, региональными организациями, международными организациями и учреждениями, НПО, ОГО, организациями производителей пищевых продуктов, организациями частного сектора, благотворительными организациями и другими соответствующими структурами таким образом, чтобы это соответствовало конкретным условиям и потребностям каждой из стран.

13. Мы полностью поддерживаем важные функции КВПБ, в частности касающиеся координации на глобальном уровне, обеспечения согласованности политики, а также облегчения поддержки и консультирования стран и регионов. В контексте осуществления плана, положенного в основу реформы КВПБ, Комитет будет постепенно брать на себя дополнительные функции, такие как содействие координации на национальном и региональном уровнях, поощрение подотчетности и внедрение оптимальных форм и методов работы на всех уровнях, а также разработка глобальной стратегической основы для обеспечения продовольственной безопасности и питания.

14. Мы также призываем страны возглавить и укреплять механизмы и системы координации деятельности в области продовольственной безопасности с целью повышения согласованности действий на национальном уровне.

15. Мы поддерживаем создание в рамках реформированного КВПБ Группы экспертов высокого уровня (ГЭВУ), с тем чтобы регулярно получать рекомендации, основанные на объективных научных данных и знаниях.

Принцип 3: Стремление к всеобъемлющему двуединому подходу к обеспечению продовольственной безопасности, который включает: 1) прямые меры по незамедлительному смягчению проблемы голода в интересах тех, кто наиболее уязвим, и 2) среднесрочные и долгосрочные программы в области устойчивого сельского хозяйства, продовольственной безопасности, питания и развития сельских районов для устранения коренных причин голода и бедности, в том числе на основе последовательной реализации права на достаточное питание.

16. Мы утверждаем право каждого на доступ к безопасному достаточному и питательному продовольствию в соответствии с последовательной реализацией права на достаточное питание в контексте национальной продовольственной безопасности. Мы будем стремиться к созданию мира, в котором нет места голоду, где страны руководствуются «добровольными принципами последовательной реализации права на достаточное питание в контексте национальной продовольственной безопасности», и поддерживать практическое применение этих принципов на основе широкого участия, открытости и подотчетности.

17. Мы выступаем за развитие сельских районов, обеспечение занятости и более справедливое генерирование и распределение доходов в целях преодоления проблемы бедности и расширения доступа к продовольствию. Мы будем обеспечивать условия, необходимые для расширения производства, включая доступ к улучшенным семенным материалам и потребляемым факторам производства, а также адаптацию сельского хозяйства к изменению климата, признавая потенциальные возможности устойчивого сельского хозяйства в плане снижения его последствий. Мы будем проводить работу по расширению государственных капиталовложений и поощрять частные инвестиции в разрабатываемые самими странами планы развития сельской инфраструктуры и вспомогательных служб, включая, помимо прочего, дороги, склады, ирригационные сети, инфраструктуру связи, образование, техническую поддержку и здравоохранение.

18. Мы принимаем к сведению проделанную ФАО и МФСР работу по выполнению решений и рекомендаций Международной конференции по аграрной реформе и развитию сельских районов (МКАРПСР), учитывая ее актуальность в плане обеспечения продовольственной безопасности.

19. Мы обязуемся наращивать потенциал, акцентируя работу на комплексных мерах, касающихся политики, учреждений и людей, уделяя особое внимание мелким землевладельцам и женщинам-фермерам. Мы особо подчеркиваем большое значение для развивающихся стран работы по укреплению институционального потенциала с целью разработки и

осуществления эффективной, реально обоснованной политики, обеспечивающей доступ к продовольствию, решение проблемы недоедания, а также доступ мелких землевладельцев к технологиям, потребляемым факторам производства, средствам производства, а также рынкам. Мы будем в соответствующих случаях укреплять возможности фермеров и фермерских организаций.

20. Мы будем стремиться обеспечивать, чтобы наше население, в частности уязвимые группы, имело возможность получать безопасное достаточное питательное и доступное продовольствие. Мы будем проводить работу по укреплению мер и программ социальной защиты для обеспечения того, чтобы общины и домохозяйства могли пользоваться экономическими и социальными благами, внося свой вклад в обеспечение социальной стабильности. К ним относятся системы социальных гарантий, обеспечивающие поддержку продовольственного потребления, такие как системы денежных выплат/ продовольственных талонов и механизмы материнского и детского питания. Мы признаем роль международных учреждений, таких как ВПП, ЮНИСЕФ и другие, помогающих странам создавать такие системы и обеспечивать их функционирование.

21. Мы по-прежнему привержены цели обеспечения поставок продовольствия и гуманитарной помощи в чрезвычайных ситуациях и беспрепятственного доступа к ним, а также поддержки наиболее уязвимых групп населения. Мы признаем важность закупки предоставляемого продовольствия на местах, что позволяет поддержать местные рынки. Мы будем снимать ограничения на экспорт продовольствия и отменять особые налоги на закупки продовольствия в некоммерческих гуманитарных целях, а при введении любых таких новых ограничений будем заблаговременно проводить консультации и направлять соответствующие уведомления.

22. Мы будем проводить политику и стратегии, ведущие к совершенствованию функционирования внутренних, региональных и международных рынков и обеспечению равного доступа для всех, в особенности мелких хозяйств и женщин-фермеров из развивающихся стран. Мы поддерживаем отвечающие правилам ВТО и не ведущие к нарушениям в торговле специальные меры в интересах мелких сельхозпроизводителей из развивающихся стран, направленные на стимулирование производства и обеспечение для них возможности повышать производительность труда и конкурировать на мировых рынках на более равноправной основе. Мы соглашаемся воздерживаться от принятия мер, не отвечающих правилам ВТО и имеющих неблагоприятные последствия для глобальной, региональной и национальной продовольственной безопасности. Мы вновь заявляем о том, что выступаем за своевременное всеобъемлющее и сбалансированное завершение Дохийского раунда торговых переговоров в целях развития при достижении значимых результатов, что будет весьма важно для укрепления продовольственной безопасности. Мы также поддерживаем инициативу «Помощь в интересах торговли», призванную помочь фермерам и производителям из развивающихся стран преодолеть ограничения, связанные с

выходом их продукции на рынок и мешающие развитию сельского хозяйства, а также расширить свои возможности по производству и переработке сельхозпродукции и торговле ею, и призываем к выполнению в полном объеме Марракешского соглашения.

23. Мы рассмотрим не искажающие рыночные условия международные меры для смягчения последствий для бедных волатильности конъюнктуры продовольственных рынков. Мы приветствуем разработку мер для ликвидации последствий чрезмерной нестабильности цен и неблагоприятных погодных явлений. Мы поощряем меры, способствующие надлежащему функционированию рынков, улучшению положения в области рыночной информации, транспарентности и конкуренции.

24. Мы просим соответствующие международные организации изучить возможные связи между спекулятивными операциями и волатильностью цен на сельскохозяйственную продукцию и рассмотреть вопрос о том, может ли система запасов служить эффективным средством решения проблем в чрезвычайных ситуациях гуманитарного характера или инструментом ограничения волатильности цен.

25. Мы обязуемся поддерживать — с учетом специфики каждой страны — меры по расширению производства и повышению производительности труда в сельском хозяйстве, а также по снижению потерь до и после уборки урожая. Мы будем использовать устойчивые методы, включая ответственное рыболовство, более эффективное использование ресурсов, защиту окружающей среды, сохранение базы природных ресурсов и расширение использования экосистемных услуг. Мы будем уделять особое внимание системам земледелия и животноводства, рыбным промыслам и аквакультуре, а также лесным и древесным ресурсам с акцентом на потребности мелких землевладельцев. Мы будем заниматься вопросами доступа к земельным и водным ресурсам и их устойчивого использования, сохранения здорового состояния и продуктивности всех экосистем и совершенствования управления биоразнообразием применительно к продовольствию и сельскому хозяйству. Мы отмечаем, в качестве примера, угрожающее состояние озера Чад и выступаем за принятие любых мер по его защите. Мы будем поддерживать меры по сохранению генетических ресурсов, обеспечению доступа к ним и справедливого и равноправного совместного использования выгод, связанного с их применением, в соответствии с национальным правом и международными соглашениями.

26. Мы признаем, что повышение производительности труда в сельском хозяйстве является главным средством удовлетворения растущих потребностей в продовольствии, учитывая факторы, ограничивающие возможности использования более значительных земельных и водных ресурсов для производства продовольствия. Мы будем стремиться к мобилизации ресурсов, необходимых для повышения производительности, включая изучение, одобрение и внедрение биотехнологий и других новых технологий и инноваций, являющихся безопасными, эффективными и экологически устойчивыми.

27. Мы предпримем необходимые шаги для того, чтобы дать возможность всем фермерам, особенно женщинам и мелким фермерам из стран, в наибольшей степени подверженных изменению климата, адаптироваться к изменению климата и смягчать его последствия на основе применения соответствующей технологии и методов, повышающих устойчивость систем фермерского хозяйства, способствуя тем самым укреплению их продовольственной безопасности. Мы стремимся совершенствовать и разрабатывать механизмы финансирования и другие соответствующие меры для содействия адаптации к изменению климата и смягчения его последствий, которыми могут воспользоваться мелкие фермеры, на основе справедливых транспарентных и эффективных институциональных механизмов. Мы будем оказывать поддержку в области адаптации наиболее уязвимым слоям населения в целях обеспечения для них продовольственной безопасности посредством программ социальной защиты и систем социальных гарантий.

28. Мы будем поощрять исследования в области продовольствия и сельского хозяйства, в частности исследования, нацеленные на адаптацию к изменению климата и смягчение его последствий, и содействовать расширению доступа к результатам исследований и технологиям на национальном, региональном и международном уровнях. Мы будем активизировать национальные системы научных исследований, в частности, в Африке и обмениваться информацией и наиболее эффективными формами и методами работы. Мы будем улучшать доступ к знаниям. Мы будем совершенствовать качество национальной сельскохозяйственной статистики и систем раннего предупреждения и прогнозирования применительно к проблемам отсутствия продовольственной безопасности и продовольственной уязвимости, обеспечивая тем самым надежную базу для сельскохозяйственной политики и стратегии. Мы будем в полной мере использовать сотрудничество по линии Север-Юг, Юг-Юг и трехстороннее сотрудничество.

29. Мы будем поддерживать национальные, региональные и международные программы, способствующие повышению безопасности продовольствия и улучшению здоровья животных и растений, включая меры профилактики и борьбы с трансграничными вредителями и заболеваниями животных и растений. Мы будем принимать политику и программы в целях содействия формированию эффективных национальных систем продовольственной безопасности, охватывающих все этапы продовольственной цепочки и всех действующих лиц, с тем чтобы обеспечить соответствие пищевых продуктов научно обоснованным международным стандартам и повысить уровень безопасности и качества продовольственных товаров для нашего населения. Мы будем активно поощрять потребление продуктов, особенно имеющих на местном уровне, которые позволяют диверсифицировать и сбалансировать рацион питания, в качестве наилучшего средства решения проблемы нехватки питательных микроэлементов и других форм недоедания, особенно среди уязвимых групп населения.

30. Мы будем продолжать рассматривать задачи и возможности, возникающие в связи с биотопливом, с учетом глобальных потребностей в

области продовольственной безопасности, энергетики и устойчивого развития. Мы убеждены в необходимости дальнейших углубленных исследований, позволяющих обеспечить устойчивый характер производства и использования биотоплива в соответствии с тремя основными принципами устойчивого развития и с учетом необходимости достижения и поддержания глобальной продовольственной безопасности. Мы также убеждены в желательности обмена опытом в отношении технологий, норм и правил в области биотоплива. Мы призываем соответствующие международные организации, включая ФАО, активизировать в рамках своих полномочий и областей специализации и с привлечением национальных правительств, партнерств, частного сектора и гражданского общества согласованный эффективный и ориентированный на конкретные результаты международный диалог по тематике биотоплива в контексте потребностей в области продовольственной безопасности и устойчивого развития.

Принцип 4: Обеспечение важной роли многосторонней системы посредством неуклонного повышения эффективности, расширения возможностей реагирования, усиления координации и наращивания результативности деятельности многосторонних учреждений.

31. Глобальные масштабы проблемы продовольственной безопасности требуют безотлагательных решительных и скоординированных действий по изучению ее коренных причин, смягчению ее последствий и принятию или усилению необходимых мер, призванных помочь искоренить голод и недоедание на планете.

32. В этой связи мы подтверждаем свою приверженность принципу многосторонности и обязуемся укреплять потенциал учреждений Организации Объединенных Наций, в особенности ФАО, МФСР и ВПП, а также других многосторонних организаций на глобальном, региональном и национальном уровнях для выполнения их функций, связанных с пониманием коренных проблем голода и выработкой надлежащих ответных мер. В связи с этим мы обязуемся укреплять многостороннюю систему в части, касающейся направления ресурсов и стимулирования мер по борьбе с голодом и недоеданием.

33. Мы поддерживаем надежно функционирующую многостороннюю торговую систему с учетом преимуществ, которые она способна обеспечивать для всех, и будем содействовать обеспечению интеграции развивающихся стран в эту систему.

34. Мы выступаем за активизацию сотрудничества между всеми учреждениями ООН, в особенности между ФАО, МФСР и ВПП, а также международными финансовыми организациями (МФО). Учреждения системы ООН должны и далее совместно работать в качестве единой системы согласно своим мандатам в целях повышения ее эффективности. В этом отношении мы признаем важную работу, проводимую Целевой группой высокого уровня ООН по глобальному кризису в области продовольственной безопасности (ЦГВУ). Мы поддерживаем усилия по реформированию Организации Объединенных Наций, нацеленные на повышение эффективности и результативности

деятельности ООН в области развития, и в этом отношении принимаем к сведению работу по рассмотрению на межправительственном уровне инициативы по обеспечению «слаженности» во всей системе ООН. Мы обязуемся укреплять международное сотрудничество, в том числе через реформированный КВПБ, в число участников которого войдут ЦГВУ, а также соответствующие учреждения ООН и МФО.

35. Мы поддерживаем проходящий процесс реформы ФАО и привержены цели своевременного и полного выполнения Плана неотложных действий ФАО, что позволит Организации лучше реагировать на потребности ее членов и решать задачи, поставленные в ее новой Стратегической рамочной программе. Мы также поддерживаем осуществляемые в настоящее время процессы реформирования Консультативной группы по международным сельскохозяйственным исследованиям и глобальной системы сельскохозяйственных исследований через Глобальный форум сельскохозяйственных исследований.

Принцип 5: Обеспечение устойчивых и существенных обязательств со стороны всех партнеров по инвестированию в сектора сельского хозяйства, продовольственной безопасности и питания с выделением необходимых ресурсов на своевременной и надежной основе и с ориентацией на многолетние планы и программы.

36. В данный ключевой момент мы обязуемся обеспечить важнейший, решающий сдвиг в направлении увеличения краткосрочных, среднесрочных и долгосрочных инвестиций в сельское хозяйство развивающихся стран. Мы приветствуем обязательство африканских руководителей, содержащееся в принятой в Мапуто Декларации, относительно увеличения доли средств, выделяемых в бюджетах этих стран на сельское хозяйство и развитие сельских районов, по меньшей мере до 10 процентов и призываем другие географические регионы принять аналогичные количественные обязательства с указанием конкретных сроков.

37. Мы подчеркиваем, что выполнение обязательств в отношении официальной помощи в целях развития (ОПР) является чрезвычайно важным, включая обязательства многих развитых стран по достижению к 2015 году целевого показателя ОПР развивающимся странам на уровне 0,7% от валового национального продукта (ВНП), а также по достижению к 2010 году уровня ОПР в размере как минимум 0,5% от ВНП и целевого показателя ОПР наименее развитым странам, составляющего 0,15–0,2% от ВНП.

38. Мы отмечаем, что доля ОПР, выделяемая на сельское хозяйство, достигла в 1980 году уровня в 19%, однако в 2006 году снизилась до 3,8 процента. Вместе с тем есть признаки коренного изменения данной тенденции³. Мы обязуемся существенно увеличить долю сельскохозяйственного сектора и сектора обеспечения продовольственной безопасности в общем объеме ОПР на основе иницируемых странами запросов. Мы призываем к тому же международные финансовые организации и региональные банки развития. Мы приветствуем обязательства, изложенные в Аквильском совместном заявлении по глобальной продовольственной безопасности, принятом в июле 2009 года, в

котором, в частности, установлена цель мобилизовать 20 млрд. долл. США за три года, и призываем к выполнению этих обязательств. Мы высоко оцениваем интерес к проблематике сельского хозяйства и продовольственной безопасности, проявляемый в последние годы частными благотворительными фондами, а также ресурсы, мобилизованные ими на эти цели.

39. Мы будем стремиться к укреплению взаимной подотчетности и транспарентности на глобальном, региональном и местном уровнях, в том числе в части, касающейся обещаний и обязательств доноров, региональных и национальных инициатив и планов, с использованием существующих процедур.

40. Мы принимаем к сведению призыв Форума экспертов высокого уровня на тему: «Как прокормить население мира в 2050 году», касающийся, в частности, существенного увеличения инвестиций в сельскохозяйственный сектор развивающихся стран. Мы поддерживаем сотрудничество между частными и государственными структурами, а также частные инвестиции, как отечественные, так и иностранные, в сельское хозяйство и обеспечение продовольственной безопасности в развивающихся странах. Мы поддерживаем принятие национального законодательства, когда это целесообразно, для облегчения и поддержки частных инвестиций в сельское хозяйство, индустрию питания, обеспечение продовольственной безопасности и развитие сельских районов. Мы соглашаемся продолжать изучать принципы и эффективные формы стимулирования ответственного международного инвестирования в сельское хозяйство.

41. Мы заявляем о готовности принять меры и поддержать осуществление настоящей Декларации.

¹ В настоящей Декларации термин «сельское хозяйство» охватывает растениеводство и животноводство, лесное хозяйство и рыбное хозяйство.

² Концепция продовольственной безопасности: продовольственная безопасность существует, когда все люди всегда имеют физический, социальный и экономический доступ к достаточному количеству безопасного и питательного продовольствия для удовлетворения своих диетических потребностей и пищевых предпочтений для ведения активной и здоровой жизни. Четырьмя основами продовольственной безопасности являются следующие: наличие, доступ, использование и стабильность. Аспект, касающийся питательности, является неотъемлемой частью концепции продовольственной безопасности.

³ Источник: OECD-DAC, Creditor Reporting System Data for Agriculture, Forestry and Fisheries.

ДЛЯ НОТАТОК

**РОЗВИТОК РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ФОРМУВАННЯ
ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ**

МОНОГРАФІЯ

Видавець: **ТОВ «Меркьюрі-Поділля»**
Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців,
виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 4136 від 11.08.2011 р.

Підписано до друку 08.07.2016
Папір офсетний.
Формат 64х90/32. Ум.-друк.арк.8,375.
Наклад 300 прим. Зам. 44

Друк: **ПП Балюк І.Б.**
21018, м. Вінниця, вул. Р. Скалецького, 15
Тел./факс: (0432)52-08-02
e-mail: balyk2@mail.ru